Întoarcere în secolul 21

DE

Ioana Pârvulescu

book
HUMANITAS

ÎNTOARCERE ÎN SECOLUL 21

IOANA PÂRVULESCU, născută la Brașov, este redactor la *România literară*, unde ține, în pagina 5, rubrica săptămânală *Despre literatură, cu bucurie*. Este conferențiar la Facultatea de Litere din București și inițiatoarea colecției „Cartea de pe noptieră" a Editurii Humanitas.

Călătoria în timp și-a început-o odată cu volumul *Întoarcere în Bucureștiul interbelic* și a prelungit-o cu eseul *În intimitatea secolului 19*, roman-document despre viața cotidiană a unor oameni care își puneau speranțele în viitor și făceau toate sacrificiile de dragul lui. Acum, autoarea revine acasă, în timpul nostru, și are ocazia să constate „la fața locului" cum arată acel viitor.

Cele mai multe cărți ale Ioanei Pârvulescu au apărut la Editura Humanitas.

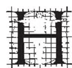
SCRIERI: *Lenevind într-un ochi* (1990), *Alfabetul doamnelor* (1999), *Prejudecăți literare* (1999), *Întoarcere în Bucureștiul interbelic* (2003, ediția a II-a 2007), *În intimitatea secolului 19* (2005), *În Țara Miticilor* (2007, ediția a II-a, adăugită, 2008). În volumul cu 5 autori *Povești de dragoste la prima vedere* (2008) a scris capitolul *Un pariu la Paris*.

TRADUCERI: Angelus Silesius, *Călătorul heruvimic / Cherubinischer Wandersmann* (1999, ediție bilingvă, ediția a II-a, 2007), Maurice Nadeau, *Să fie binecuvântați* (2002), Laurent Seksik, *Consultația* (2007), Rainer Maria Rilke, *Îngerul păzitor* (2007).

ANTOLOGII: *De ce te iubesc. Paradoxurile iubirii în poezia lumii* (2006).

IOANA PÂRVULESCU

Întoarcere în secolul 21

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Lidia Bodea
Coperta și prezentarea grafică: Ioana Dragomirescu Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Alina Ioan, Iuliana Pop, Anca Ionescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

ISBN 978-973-50-4377-3 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

CUVÂNT ÎNAINTE

Aprilie 2009

— Bună seara, biletul dumneavoastră, vă rog!

În timp ce scotocesc prin poșetă, conductorul înclină tare capul și se uită insistent la ceva. Mă iau pe urmele privirii lui și ajung la măsuța de lângă geam unde se află printul pe care scrie mare, cu litere bolduite, *Întoarcere în secolul 21*. Sunt singură în compartiment și mă pregătesc să-mi corectez volumul.

— *Întoarcere în secolul 21*, spune conductorul, aveți un roman tras la xerox...

— Nu, spun puțin surprinsă, e viitoarea mea carte.

— Și precedenta care e? se interesează omul.

— Păi, zic, sunt două, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic* și *În intimitatea secolului 19*. Acum mă întorc... la loc... S-o cumpărați!

Conductorul promite, salută politicos și pleacă, eu mă apuc de citit. Abia la Ploiești, tocmai când închisesem manuscrisul, mai urcă două persoane. Apare și conductorul:

— Cine-a mai urcat? Pe doamna o țin minte. V-ați terminat cartea? V-ați întors în secolu' 21?

— Nu de tot, răspund, sintetic, la ambele întrebări.

*

Cartea aceasta a crescut odată cu secolul 21. Săptămână de săptămână, din 2001 până în 2009, mi-am consemnat într-o cronică literară, când pesimistă, când optimistă, nedumeririle, indignările, speranțele, meditațiile pe tema lumii în care trăim. Paginile s-au transformat, fără voia mea, într-un jurnal, într-un

document al vieții cotidiene din România acestui început de secol. Dacă e vorba, aș fi preferat să țin jurnalul altui timp – să zicem din perioada 1901 și 1909 – dar nu-i pe-alese: trăiesc ce mi se îngăduie. Adevărul e că jumătate din mine s-a simțit întotdeauna puțin străină de lumea secolului 21, iar cărțile pe care le-am citit și cele pe care le-am scris poartă o bună parte din răspundere. Asta poate fi și un avantaj. După excursiile în orașul străin și occidental care e Bucureștiul interbelic sau în cel care începe să se civilizeze la sfârșitul secolului 19, am ochii destul de exersați ca să pot prinde noutatea lumii de azi.

Recitind sutele de cronici publicate inițial în *România literară*, ca să fac un grupaj de „articole alese" care, vorba conductorului, să devină un fel de roman, am observat că în cele mai multe apăreau formule ca „de curând", „zilele acestea", „recent". S-au strâns, așadar, aici, un soi de fotografii ale timpului nostru și câteva meditații pe tema lor. S-au strâns clipe. Lucruri care acum mi se par banale până la ștergere, cum ar fi scosul banilor „din zid", sunt, în pseudojurnalul meu, marcate ca stranii. Lucruri care, la vremea când le-am scris, păreau dezastruoase s-au schimbat în bine: de pildă studenții de la Litere, care sunt personaje negative într-un sarcastic „ghid practic" de acum câțiva ani, ar fi meritat, anul acesta, o contraimagine pozitivă. Dar ei o știu cel mai bine: răul e cel care are vizibilitate, în scris, nu binele.

Citindu-mi manuscrisul, m-am văzut în oglindă: cu ticurile mele, cu obsesiile mele și gândurile care nu-mi dau pace, cu blocul de pe o stradă cu nume poetic, cu magazinul alimentar din apropiere, cu Cișmigiul și Conservatorul din fața ferestrelor, cu drumurile pe Calea Victoriei spre redacția *României literare*, cu Brașovul meu natal, cu Facultatea și cu librăriile, cu cele câteva călătorii în țări străine și, mai ales, cu oamenii care-mi oferă temele și variațiunile fiecărei zile.

Mi-am aranjat „momentele" în altă ordine decât cea cronologică. Prima parte cuprinde viața mea pur și simplu. Dar mă tem că mulți cititori își vor regăsi necazurile cotidiene în pățaniile mele. A doua parte cuprinde viața mea în raport cu viața cărților. Împotriva ideii comune că a te ocupa de cărți înseamnă să respiri aer rarefiat, am constatat că viața cărților „care ne seamănă" dă adâncime și intensitate dublă vieții obișnuite.

Poate de aceea acest miez al *Întoarcerii în secolul 21* mi se pare cel mai viu și cel mai aventuros. Ultima parte cuprinde fațete ale „vieții cetății", cu instituțiile ei, cu morala locuitorilor ei, precum și cu felul în care apărem în ochii celorlalți. Deși, cum spuneam, e viața mea aici, nu cred că există nici o pagină care să-mi aparțină numai mie. Suntem cu toții în ea. Cumva, cartea aceasta seamănă cu secolul în care s-a născut: e plină de neliniște, deși n-a uitat încă de tot să râdă.

IOANA PÂRVULESCU

PARTEA I

Întoarcere în secolul 21

LA BLOC

Partea orientală a Bucureștiului, cândva bogat etalată pe străzi comerciale, pline de ghiocei și mărțișoare la început de primăvară, de covoare și de pepeni „di Brăila" în luna lui gustar, de bragă, alviță și covrigi cam tot anul, de strigătele pitorești ale iaurgiului, ale geamgiului și ale florăreselor – poeme într-un vers ale căror sonorități erau astfel gândite încât să te ajungă din urmă pretutindeni, de parcă ar fi fost amplificate și multiplicate prin cine știe ce scamatorie vocală – acest orient ambulant, vesel, la vedere, a renăscut astăzi, în Bucureștiul blocurilor cenușii. Se arată însă numai în forme pervertite, mohorâte, ascunse și lipsite de farmec. În fiecare zi sună cineva la ușă, ca să-ți vândă sau, mai precis, ca să te convingă, să te *oblige* să cumperi ceva de care nu ai nici o nevoie. Misiți fără haz recită ca elevii din clasele primare niște texte seci, reci, lipsite de vino-ncoa' și bântuie de la o ușă la alta, plictisiți de propriul zâmbet.

Lucrez destul de mult acasă, așa că prind viața blocului în întregul ei. Să recunosc de la început că n-am fost pregătită pentru meseria asta specială care e trăitul la bloc. Am crescut într-o casă, fie ea și foarte veche, cu pod și pivniță, povești de familie și, vai, igrasie. Cărțile care m-au format aveau în paginile lor toate tipurile de locuințe imaginabile, cu excepția blocurilor: case vechi sau

noi, maghernițe de mahala sau albe vile exotice cu *patio*, cabane, corturi, wigwamuri, colibe de negri, intime locuințe Biedermeier, cabine de vapor, castele franțuzești cu grădini simetric aranjate și castele englezești bântuite de stafii, cu grădini sălbatice și largi peisaje aflate la răscruce de vânturi, ba chiar și vreun apartament „bine aerisit, compus din trei încăperi principale, având terasă cu geamlâc și sonerie", în care e „o masă fără picioare, la mijloc". Eram așadar gata să înfrunt oricând atacuri ale bandiților, întâlnirea cu o fantomă, să suport bârfa femeilor dintr-un mic oraș de provincie sau furtunile de pe ocean, persecuțiile unui stăpân nemilos sau avansurile unui curtean frivol din suita regelui Franței, uneltirile cardinalilor sau viața pe o insulă pustie, după un naufragiu, eram gata să rezolv o crimă numai printr-un lung lanț de deducții, să fug de-acasă cu o plută pe Mississippi sau să străbat pe cal Munții Stâncoși. Eram pregătită, la nevoie, chiar să înot în propriile mele lacrimi și să ies cu bine la mal.

Viața însă m-a scutit până acum de toate acestea și m-a pus în fața întâlnirii cu singurul lucru pentru care cărțile nu mă pregătiseră: banalul cotidian al vieții de bloc. Ușa mea nu are vizor, geamlâc sau sonerie. E o ușă care se deschide, teoretic, numai pentru prieteni, dar practic și mult mai des pentru diverse operațiuni financiar-statistic-comerciale. Bătăile în ușă, mai discrete sau mai agresive, după temperament, se fac auzite zilnic, de pe la 8 dimineața și până pe la 10 seara. În genere înainte de ora 9, vin taxele. Mă trezesc din vis niște ciocănituri viguroase, ca ale destinului însuși. „Lumina!" aud o voce și deschid, buimăcită de somn. „Ionescu Anton?" mă întreabă, imperturbabilă, de fiecare dată, doamna cu chitanțele, provocându-mi o criză de identitate. E numele ex-ex-proprietarului, aflat de mult într-o lume mai bună.

La început răspundeam analitic, acum răspund sintetic: *Da*. (Recunosc, vina e a mea.) Urmează o cifră la care trebuie să pun patru zerouri ca s-o înțeleg, ceea ce nu e un lucru simplu, înainte de cafea. Altă zi, alte bătăi în ușă, abia audibile: „Gazele!". Altă dată „Poșta!" cu un plic *door to door*. Altă dată administratoarea, pentru că am uitat să-i pun în cutia poștală bilețelul cu cota de apă, care trebuie citită la sfârșitul fiecărei luni de pe apometru. Foarte des, seara târziu, când „n-aș vrea ca nime-n ușa mea să bată" și-mi pierd timpul, eminescian, „cu dulci nimicuri", apar colocatari de la diverse etaje, care imploră arghezian: „Deschide, vecină!" Dar nu aduc nici mană, nici otravă, ci vin cu tot felul de tabele pentru aprobări, care trebuie semnate în câte patru exemplare, cu seria și numărul de buletin cu tot. Sâmbăta la prânz, la întrebarea „Cine e?" răspund glasuri prietenoase: „Eu, Florin." „Eu, Costi." „Eu, Nicu." Nu cunosc, răspund și eu de dincoace de ușă, iar atunci vine explicația: „Sunt băiatul de la cazane." Am înțeles cu timpul că e un eufemism pentru „gunoier". Se întâmplă cu mare exactitate, în fiecare sâmbătă, un eveniment trist sau vesel, în solidara comunitate a gunoierilor, înmormântare, nuntă, botez și e nevoie de un mic ajutor. Periodic, apar niște individe cu sticle pline cu un lichid urât mirositor, de la dezinsecție. Când le răspund că n-am gândaci și țin la asta, îmi întorc spatele ofensate. Până aici fac față cu bine, am deja un oarecare antrenament.

Surprizele pline de capcane nu lipsesc însă de la ușa blocului și vin perechi-perechi. Într-o zi au venit doi elevi, cred, atât de slabi și de palizi, că păreau să se prăbușească la ușă: vindeau cuțite! Am cumpărat la un preț piperat, din compasiune, un cuțit cu zimți, al cărui mâner s-a rupt când am încercat să tai cu el o bucată de cașcaval. Odată au bătut la ușă două studente de la nu știu ce secție a

nu știu cărei facultăți și au început să pună tot felul de întrebări bizare și indiscrete la care pretindeau răspuns cu un ton de comandant de oști. Când nu l-au primit, oricum, nu pe cel scontat, au plecat de tot, n-au mai încercat la alte uși. Altă dată am cumpărat așternuturi de la niște doamne care le vindeau destul de convenabil. La primul spălat au devenit inutilizabile: s-au crâmpoțit, părți întregi au părut să se dizolve în apă. Nu mai văzusem așa ceva. Am încercat să folosesc resturile pe post de cârpe de praf, dar nici pentru asta nu erau bune, nu aspirau praful și zgâriau mobila. La o lună după incident m-a oprit pe stradă, pe lângă hotelul București, o altă pereche de vânzătoare, cu exact același fel de așternuturi. M-am bucurat: am început să le povestesc experiența mea recentă, cu acest tip de marfă pe care îl vindeau, dar, deși am fost cât se poate de politicoasă, au luat-o din loc cu o nejustificată grabă.

N-am avut mai mult noroc când m-am lăsat convinsă de biletele-reclamă din cutia poștală. Într-o zi, când mă durea o măsea, am găsit reclama unui cabinet dentar dotat cu aparatură „ultramodernă" etc. etc. Cabinetul era foarte aproape, așa că, mânată de durere, m-am dus. Într-adevăr, strălucea de curățenie, scaunul era de o comoditate incredibilă, se ridica și cobora la o simplă apăsare de buton. Dar tinerei dentiste astfel utilate îi tremura mâna atât de tare, încât nu-mi venea să deschid gura, iar durerea de măsea mi-a dispărut... ca-n Caragiale. Înainte de a continua, mi-a spus prețul unei plombe și, drăguță, mi-a precizat că pot reveni, dacă doresc. N-am dorit. Aș fi fost doar curioasă ce s-a ales de cariera ei. Altă dată – locuiam în altă parte și era, atunci, prima mea experiență de viață la bloc – aflată, tot așa, la ananghie, am apelat la „o firmă" de instalatori din Drumul Taberei, care lăsase fluturași convingători în cutiile noastre poștale. Eram sătulă să-l chem pe nea' Vasile din blocul

nostru, pe care-l foloseau toți, dar care cerea niște prețuri de 5 stele. (E drept, accepta rate!) Am sunat deci la firma din Drumul Taberei, compusă, cred, din doi inși, au venit amândoi și mi-au oferit un spectacol splendid de tip „Stan și Bran-instalatori". Se chinuiau și se străduiau îngrozitor, le curgeau sudorile pe față de-ți era mai mare mila, se înlocuiau unul pe altul cu o lipsă de inspirație uluitoare, punându-mi în pericol toate instalațiile de la baie. La televizor erau seratele muzicale ale lui Sava, care durau trei-patru ore și tot atât a durat efortul fără rost al instalatorilor. Au lăsat în urmă un adevărat dezastru, așa că iar l-am chemat pe nea' Vasile, care a zâmbit subțire, mi-a reparat stricăciunea într-un sfert de oră și mi-a prezentat nota de plată 5 stele.

Între timp mi-am terminat ucenicia la bloc, l-am recitit pe Cărtărescu și mă simt mult mai pregătită pentru un asemenea soi de viață. Vesel ca un desen animat.

LA CRATIȚĂ!

Lunea trecută, pe când scriam prezentarea la volumul *Femeia de la miezul nopții* de Radu Albala, și fiind o oră la care stomacul meu dă semne de neliniște, a trebuit să mă întrerup din scris și să caut o soluție eficientă de rezolvare a conflictului de interese dintre mâna care scrie și foamea care roade. Am crezut că găsesc calea ideală punând la fiert, în bucătărie, câțiva cartofi: nu trebuie să le ții de urât, potrivești focul, pui capacul lăsând deschisă o mică fantă, apoi poți sta la calculator și, când vine momentul, stingi aragazul și-ți potolești neliniștea existențială concentrată în stomac. Nu pusesem însă la socoteală pasiunea cu care revedeam proza lui Albala, misterele lui care se desprind unul din altul pentru a închide cercul abia la urmă, precum și savuroasele lui amintiri de tinerețe bine încuibate în povestire. De la el învățasem, când l-am citit prima dată, ce înseamnă o ediție depareiată și ce e cu seria de *Propyläen Kunstgeschichte*, de la el aveam adunat un mic dicționar de cuvinte rare, de la el aflasem ce e un *sommelier*, pronunțat acolo de un rus, *samelie*, de la el, legende despre profesorii de la Drept de altădată. Felul în care câte un obiect, de pildă o carte cu o pagină lipsă, secretă pânza de păianjen a povestirii pe care stau ca niște gâze personajele mi s-a părut din nou fără cusur.

M-a amuzat – căci îl uitasem cu desăvârșire – să descopăr îndemnul care se afișase la un moment dat în Parlamentul anilor '30 ai secolului trecut și care astăzi ar avea o mult mai mare acoperire: „Domnii Miniștri sunt rugați să nu plece înainte de a veni!" Am fost, din nou, cucerită de libertatea lumii lui, la care bunul plac și bunul gust se concurează (crima cea mai mare, în cartea aceasta nu fără crime, este *le mauvais goût*), de lipsa de prejudecăți a naratorului-martor care ignoră superb orice imperativ istoric, de înțelegerea lui profundă a meandrelor vieții.

Tot recitind de plăcere și rescriind de nevoie, mi-au ieșit cu totul din minte cartofii puși la fiert. Când am terminat de scris, foamea s-a reactualizat brusc, cu putere, și am intrat în bucătărie. M-au izbit, simultan, două senzații: una de frig, pentru că lăsasem geamul larg deschis, iar afară era ger, a doua olfactivă: nu mirosea a cartofi fierți, ci a cartofi copți. O frumusețe de oală roșie cu mâner lung, singura gradată pe care o aveam „în dotare", atât de utilă în cazul indicațiilor culinare de tip „puneți 750 de ml de apă...", devenise de nerecunoscut și sfârâia jalnic. Avea interiorul bacovian: „Carbonizate flori, noian de negru... / Sicrie negre, arse, de metal... Negru profund, noian de negru." Cartofii scăpaseră totuși doar cu coaja arsă și erau comestibili. Mica oală roșie fusese un cadou de la doamna secretară a *României literare*, cu un prilej analog, când distrusesem, tot așa, singura oală gradată din echipamentul meu de gen, albă aceea, și se vede că mă plânsesem la redacție de forța malefică a literaturii asupra bucătăriei. Interbelicul lansase ideea opusă: forța negativă a cratiței asupra literaturii. Mă convinsesem încă o dată că totul e o chestiune de perspectivă.

Mâncând cu melancolie și cam în silă dintr-un cartof copt într-un mod atât de neconvențional, am meditat la dezastrele pe care le-am creat în bucătărie de-a lungul

timpului. Am renunțat de mult să le contabilizez, dar fiecare rubrică pe care am ținut-o în paginile revistei noastre mi-a cerut, așa cum cere mitul, un sacrificiu: câte o cratiță neajutorată, o tigaie drăgălașă, o oală inocentă au devenit victimele scrisului meu. Prin '95-'96, pe vremea când țineam cronică literară săptămânală, am renunțat definitiv să prepar gemuri sau dulcețuri, după ce, în două-trei rânduri, am făcut diverse fructe puse la foc mic una cu recipientul, și am speriat vecinii cu fumul înecăcios de zahăr ars care ieșea prin fanta ușii. Îmi amintesc de articolul cu care mi-am început rubrica *Alfabetul doamnelor*, scris prin luna iunie, și care m-a privat de o minunată cratiță de teflon, pentru a cărei cumpărare făcusem o cheltuială nebunească, cum numai pentru cizme mai face o femeie, un teflon de calitate pe care nu mi l-am mai permis apoi niciodată. Iar când am scris, înainte de Crăciunul ultimului an din secolul 20, despre tinerii care, la apariția numărului 1 din 2001, aveau să fie „din secolul trecut", asta în toiul pregătirilor pentru masa festivă, familia mea a trebuit să renunțe la un fel socotit, prin tradiție, obligatoriu.

Am încercat și varianta cu ceasul-cronometru. Îl pui să sune după un număr de minute, când ar trebui să fie mâncarea gata. Dar, spre deosebire de Elveția, unde ceasul funcționa perfect, pentru că în indicațiile atașate fiecărui produs semipreparat era precizat un număr de minute pentru cuptorul cu microunde, la felurile autohtone din cărțile noastre de bucate nu am decât indicații aproximative. La fața locului, nu corespund. Așa că pun cronometrul pe 15 minute, sună, mă duc în bucătărie în toiul unei fraze la care va trebui, apoi, să renunț, constat că mâncarea nu e fiartă-coaptă-prăjită, pun iar ceasul, de data asta la 10 minute, reiau scrisul, sună iar, iar nu e gata, dar nu-i mai trebuie mult și atunci nu mă mai ostenesc să potrivesc, a treia oară, cronometrul, bazându-mă

pe memorie. Care mă trădează. Și se-ntâmplă, traumatizant de sistematic, dezastrul.

Mi-a rămas o singură soluție, disperată. Să-mi așez pe birou, cu litere de-o șchioapă, vechiul îndemn, scris, cu alte accente, și de Eugen Ionescu, *Înapoi la cratiță!* În ocurență ar trebui luat *ad litteram*, pentru că, atunci când stau la computer, am bucătăria și cratița de pe foc exact *înapoia* mea.

PREȘUL

Duminică, văzând că iar n-am pâine, am coborât la magazinul Angst din apropiere. Era o vreme splendidă, neobișnuită pentru luna ianuarie. Ca mulți dintre semenii mei, am și eu, probabil, în trup, o mulțime de celule cu amintiri vegetale, care mă fac să „râd la soare" și să fiu veselă odată cu „vremea cea bună". De data aceasta, totuși, meteosensibilitatea mea nu funcționa normal. Am intrat în magazin cu un soi de neliniște pe care n-am stat s-o analizez, am cumpărat pâine, am ieșit din magazin cu un aer posac, deși nu mă certasem cu nimeni, și a trebuit să constat evidența: eram de-a dreptul supărată, supărată rău. M-am oprit brusc în mijlocul drumului, ca Socrate când trebuia să se gândească la adevărurile lumii, și m-am întrebat ce se întâmplă. N-a trebuit să stau locului o zi întreagă, ca filozoful, ca să rezolv problema, căci mi-am dat seama imediat de ce mă purtam ca un om profund ofensat. Fiindcă în cele două săptămâni de când începuse anul, era a doua oară că mi se furase preșul din fața ușii. Într-adevăr, la ieșire am constatat lipsa celui de-al doilea preș, dar sentimentul de rău s-a cristalizat abia apoi.

Primul, cel de iută, era chiar frumos, avea un mic model, mă legasem de el, iar el părea legat de ușa mea, doar că atunci când m-am întors din vacanță, am văzut că s-a dezlegat de mine odată cu anul vechi. Și al doilea, în toată

modestia lui bleumarin, avea deja o poveste personală. Am urcat pe scări, privind atent, ca un om care și-a pierdut un lucru de preț, un lănțișor, cheia sau actele, și speră să le găsească. Am studiat intrările de la celelalte apartamente din bloc. Jumătate n-aveau în față nici un fel de preș, mi-au amintit de roțile de automobil fără apărătoare, iar jumătate erau împodobite cu un soi de cârpe jegoase, una mai neplăcută la vedere decât alta. La ce bun să te ștergi pe ceva mai murdar decât pantofii? Mi-au venit în cap câteva soluții ca să rezolv această primă problemă socială de care mă izbeam în 2004. Cea dintâi, cum se și cuvine, literară, era să lipesc pe ușă, jos, blestemele lui Arghezi pentru cel care ar mai atenta la preșul meu. Celelalte: să-i pun o alarmă, ca la mașinile scumpe; să-l lipesc cu *Super Glue*; să scriu pe dos *Hoțule! Ia mâna de pe mine!* să renunț la preș cu totul sau să mă mut la casă. Din motive foarte diferite, nici una dintre soluții nu mi s-a părut inspirată. Înclin în continuare, totuși, pentru cea argheziană, deși n-am blestemat niciodată pe cineva.

Cu toate acestea, Arghezi însuși m-a contrariat cu pedagogia lui inedită, când i-am citit, nu în copilărie, ci recent, una dintre poveștile din *Cartea cu jucării*, puțin cunoscuta „Știi românește?", bazată pe un episod autobiografic petrecut în tinerețea elvețiană a autorului. Admirabil scrisă, fabula are o morală cam îndoielnică, doar dacă n-o socotim cumva o imensă autoironie, o luare în râs subtilă a mentalității noastre legate de bunul sau de banul altuia. Ca-n basme de frumoasă, țara Elveției este descrisă de „tătuțu" în așa fel încât copiii să înțeleagă bine că e vorba de un mic paradis. Or, toți copiii, cam ca țiganii lui Budai-Deleanu, socotesc paradis numai ce e de mâncare sau de jucărie. Așa că tătuțu spune că Elveția e făcută „din smalțuri albastre de ape și smalțuri albe

de zăpadă", că „poalele munților, întinse din pisc în pisc, ca niște năvoade la uscat, leagănă în văile lor firimituri de sate și cârduri de biserici" și că munții, „printre dârele de pășune și verdeață, par frământați din miez de pâine de secară". Toată Elveția, află copiii, „e ca o ladă cu jucării făcută de Dumnezeu într-o zi când, aducându-și aminte de copilăria lui, a voit să glumească și să râdă. Coastele pășunilor sunt cutreierate de vaci mici gălbui și cărămizii, cu câte o stropitură vânătă prin petele roșcovane și albe, iar de grumazul vacilor, care dau lapte și ciocolată, atârnă clopote, sunătoare ca muzicile și ca la liturghie. Așa că văile cântă din fund și până-n creștetele cele mai înalte..." și așa mai departe. În acest paradis tătuțul român se întâlnește, în dreptul unei vii încărcate de „vinele grele de ciorchini rumeniți", cu vreo zece copii elvețieni. „Ce faceți voi, frumoșilor, aici?" îi întreabă românul în franțuzește, iar copiii răspund că se uită la struguri. De aici dialogul începe să semene cu cel dus de șarpe cu neștiutoarea Eva, lângă pomul cunoașterii binelui și răului: „— Nu vreți să mâncați? a întrebat tătuțu. — Nu e voie! au răspuns toți copiii cu părere de rău. — Cine v-a spus că nu e voie? i-a întrebat tătuțu. Și ei răspunseră care «mama», care «profesorul», care «pastorul»". Educați (ca strămoșii noștri din rai) ca să știe ce înseamnă „Nu atingeți!", adică ce înseamnă proprietate și proprietar, copiii nu răspund la îndemnul tătuțului român de a intra în vie și a mânca struguri după chef. Tătuțu pretinde că în țara lui, când copiii se uită la struguri, „vine proprietarul singur și le dă o poală, îi bagă-n vie și le zice: mâncați". Copiii elvețieni răspund *Mon Dieu!*, cum probabil va fi răspuns și Eva. Așa cum era de așteptat după această pledoarie, tătuțu se strecoară pe sub gardul cu sârmă ghimpată și le dă copiilor, ca în țara lui și ca pe via lui, struguri după poftă, alegându-se cu admirație și pupături de la viitorii izgoniți din rai. Morala: „Și tătuțu, căruia i se făcuse

dor de țară, a fost tare mulțumit că elvețienii învățau românește..."

Cum am putea să fim ca *să nu ne fie rușine cu cine suntem*? O traducătoare de poezie în germană, o doamnă cu mult fler lingvistic, cu fler în genere, Bettina Schuller, mi-a trimis odată un tabel comparativ legat de expresiile prin care se exprimă, în limbi diferite, diferitele mentalități legate de bani, mai exact legate de raportul muncă-salariu. Astfel neamțul, corect, așezat și conștiincios, trebuie să-și merite banii (*Geld verdienen*), ungurul, cu strămoși migratori, caută bani (*pénzt keresni*), englezul, spirit practic, face bani (*to make money*), în schimb românul, pe urmele francezului, urmărește să *câștige* bani. Problema dacă îi merită sau nu e ultima care să-l tulbure, iar efortul de a-i căuta sau de a-i face prin muncă susținută îi este antipatic. Lui, banul trebuie să-i pice din cer, din rai. Poate să pară un moft, dar mă tem că situația preșurilor la bloc dă seama de *tot răul* din lumea noastră românească. Este semnul unei „civilizații" specifice locului și blocului, de care nu știu dacă și cum vom scăpa, al unei mentalități adânc înfipte în creier, la care ne-am adaptat cu toții și pe care o tolerăm resemnați. O știu de mult, de ce-aș fi surprinsă sau, vorba aceluiași poet, de ce-aș fi tristă? *Și totuși...*

PORNO

Să fi fost prin clasa a II-a sau a III-a când, la un moment dat, câțiva băieți din clasa noastră – B-ul – au descoperit cuvintele „cu prostii". Intrau aici, de-a valma, cuvinte scrise pe zidurile veceurilor publice, de unde, probabil, le preluaseră colegii noștri, și nevoi naturale din același loc. Mai întâi le-au rostit răspicat prin pauze, între ei, ca și cum ar fi repetat lecții într-o limbă străină, cu o anumită mândrie că au învățat-o bine, dar curând acest lucru n-a mai fost amuzant. Unul dintre ei, poate Ionel sau Dan sau altcineva, nu-mi mai aduc aminte, a descoperit în acel moment de impas că jocul redevine frumos dacă rostești aceste cuvinte în public, cu asistență adultă. Și-ntr-o zi, când bunica lui a venit să-l ia de la școală, băiatul a început, în prezența ei și a unor mame și tați aflați întâmplător prin preajmă, să-și declame poezia nou învățată și nerecomandată de programă. Primul cuvânt rostit, care-o fi fost, a creat o anume rumoare și stânjeneală în audiență, dar și zâmbete îngăduitoare de tip *sancta simplicitas*, nu știe, sărăcuțul, ce face. Atât i-a trebuit bravului nostru coleg – poate era totuși Dan. Văzând că a obținut efectul scontat, bucuros că reușește să șocheze, a început să spună unul după altul toate cuvintele „cu prostii" din rezervă, dozându-și savant tăcerile intermediare, după care bunica lui trebuie că spera, biata, că tirul s-a epuizat. Nu-mi aduc deloc aminte

cum s-a sfârșit episodul și dacă băiatul a încasat-o pentru asta. Nu cred totuși, pentru că fața lui mi-a rămas în minte veselă și fără umbră de conștiință a referentului, cum se zice în teoria literară, mai precis fără să priceapă funcția referențială a limbajului, după Jakobson. Odată încheiată această etapă a, să zicem, evoluției lor firești, a experimentării și a lărgirii orizontului lexical, băieții din clasă au trecut la altceva: în pauza mare, de 15 minute, destinată mâncării sandviciului, rosteau cu mare plăcere lucruri scârboase despre râme tocate mărunt, gândaci, păianjeni, secreții de tot felul și alte mult prea sofisticate compoziții culinare.

Adevărații iubitori de literatură trăiesc, oarecum asemenea copiilor, într-o lume în care nu există în sine cuvinte frumoase și urâte, în care valoarea referențială este pe un loc secund și orice experiment este permis. Și cu atât mai mult criticii literari, profesioniști de ambe sexe ai literaturii. Și cu atât mai mult în zilele noastre, când exercițiul critic sistematic, început abia în secolul 19, a ajuns la maturitate. Între defectele de care sunt acuzați, adesea pe nedrept, criticii, măcar unul lipsește: pudibonderia. N-am prea întâlnit în această tagmă mironosițe, critici care să roșească sau să plece ochii la durități de limbaj, care să desființeze o carte din cauza unor cuvinte fără perdea sau a unor scene văzute în detaliu și fără ecran de protecție. Dimpotrivă, atunci când a fost cazul, au apărat mereu literatura de acuzele puritanilor. Oricât de banal ar suna și oricât de des s-ar repeta, mulți diletanți refuză să înțeleagă: nu contează ce spui, ci cum spui. Nu contează ce cuvânt folosești, ci cum îl pui în context, care este efectul pe care-l obții cu acest cuvânt. Nu contează ce spui, ci *unde și când*! Nu te-apuci să înjuri în biserică și să spui trivialități la cursuri.

Există o distincție cât se poate de limpede și de ușor de înțeles între cărțile pornografice și cele literare, cu subiect erotic: tocmai efectul pe care scontează. Cele dintâi urmăresc un efect *extraliterar*. Adică, în ce-l privește pe cititor, stârnirea simțurilor, iar în ce-l privește pe autor, banii. Autorul unui roman pornografic pare un fotograf de revistă porno: prezintă cât mai amănunțit detalii anatomice, goliciuni, poziții. Nimic nu este ascuns sau sugerat, nimic nu cere din partea cititorului cel mai mic efort de închipuire sau de gândire. Nimic nu vizează un scop literar și nu e ridicat la rang estetic. Tot restul arsenalului scriitorului – intriga, dozarea efectelor, personajele, poezia, tragismul sau, dimpotrivă, comicul cărții – rămâne nul, la un nivel primar, la minima rezistență. Miza unei cărți pornografice este, ca să preiau un titlu inspirat, „obscenitatea publică", prostituția prin cuvinte. Miza unei cărți de literatură, în care apar scene erotice oricât de șocante, oricât de îndrăznețe, este întotdeauna clar estetică. Firește că unele creații, îndeobște dintre cele scrise de autori mediocri, sunt la limită și este greu să le plasezi într-una sau alta dintre categorii. Deja această ezitare e un semn al nereușitei.

Am fost surprinsă când mi s-a povestit că un scriitor care și-a făcut un obicei din frecventarea ostentativă a Bibliotecii Academiei a calificat, într-o emisiune televizată, *Povestea poveștilor* drept o creație jenantă, pornografică, destinată, zicea el, stârnirii erotice a membrilor Junimii când aceștia se simțeau lipsiți de... chef. (Trec peste vulgaritatea enormă a acestei interpretări.) *Povestea poveștilor* este exemplară pentru o performanță literară deocamdată unică în patrimoniul nostru: râsul legat de o parcelă a existenței de care în genere nu se râde. Pentru că există un tabu: în literatură, sexul (și moartea) nu se raportează la umor. Numai cei mai mari scriitori și-au permis să-l lege de comic. E limpede că efectul *Poveștii*

poveștilor, scontat, ca întotdeauna, de Creangă la Junimea, în povestirile lui corozive, sunt hohotele de râs, cu alte cuvinte comicul. Numai un om total lipsit de umor ar putea să-l neglijeze, dar vina n-ar fi, cu siguranță, a poveștii.

În timp ce criticii dau bătălii literare străduindu-se să separe grâul de neghină și pornografia de erotism, în timp ce romane porno de proastă calitate sunt lansate cu trucuri extraliterare de tip „cheie", în timp ce unii din scriitorii noștri trec dintr-o extremă în alta, de la un soi de ignorare a sexului în comunism, de la asceză literară, la o incontinență de cuvinte și scene licențioase scrise cu o plăcere de a „șoca" extrem de asemănătoare cu a colegilor mei din clasa a II-a sau a III-a, publicitatea și televiziunea au ajuns deja dincolo de bine și de rău în acest domeniu.

Pentru 14 februarie, „Ziua îndrăgostiților", legată de altfel de un *sfânt*, Valentin pe numele lui, PRO TV-ul a găsit cu cale să promoveze (ca să nu spun, în sărăcăcioasa lor gamă de calambururi, să *pro*-moveze) o reclamă obscenă, bună, poate, pentru mediile de borfași, de juni imberbi sau de inși care n-au citit nici o carte în viața lor. Cum suna, la Shakespeare, declarația tânărului din țara Sfântului Valentin, în scena balului? „De pângărește mâna-mi sfânta-ți mână / Să ierți acestor buze ale mele – / Doi pelerini ce-s rușinați, stăpână – / Cari c-un sărut păcatul vor să-l spele..." (trad. Șt.O. Iosif). Cum sună reclama PRO TV de azi, la televizor și în revista de programe TV a postului: „PRO-pune-i-o! Bagă-i o Valentină! De Ziua îndrăgostiților te PROvocăm s-o dai pe spate!" Nu cred că mai trebuie subliniate verbele pe care responsabilii cu vulgaritatea de la PRO TV le-au alăturat unui desen grațios cu tinere înalte și subțiri ieșite la balcon. Se spune că unul dintre venerabilii noștri lingviști,

Iorgu Iordan, ajuns la peste 90 de ani (a trăit 98), folosea adesea, spre amuzamentul plin de respect al colaboratorilor săi mai tineri, verbul *a regula*, în înțelesul lui abstract, de ordonare, ignorând candid sensul argotic*. Cum cei care au inventat reclama de Sfântul Valentin nu cred că au ajuns la vârsta de 90 de ani și, cu siguranță, nu ignoră valoarea argotică a verbelor și locuțiunilor întrebuințate, nu au nici o scuză. Pur și simplu așa sună azi o declarație de dragoste în viziunea unor îndrăgostiți autohtoni din serviciul de publicitate al unui post de televiziune cu mare audiență.

Nu înțeleg pe ce efect scontează un asemenea text. În marea de vulgaritate în care trăim n-are cum să bată la ochi, măcar. Nu știu cum să numesc ceea ce se întâmplă azi în publicitate: nici măcar pornografie!

---

*Astăzi, în schimb, nu se mai poate cita la curs primul vers din *Scrisoarea II* de Eminescu: „De ce pana mea rămâne..." (n.a.).

POȘTA!

Dacă ne gândim bine, puternica Fortuna este, asemenea lui Ianus, o zeiță cu două fețe, doar că ambele, la ea, sunt legate la ochi. Cu fața luminoasă, zâmbitoare, îți aduce pe neașteptate fericire, varsă spre tine Cornul Abundenței, te copleșește cu noroc. Cu cealaltă, mohorâtă, te ia din calea norocului și-ți presară viața cu ghinioane. O nenorocire nu vine niciodată singură, la fel și o norocire. Iar uneori cele două fețe ale norocului sunt îngemănate până la confuzie.

Din cerul cu zei greco-romani mi i-am ales cândva drept favoriți pe Iris și pe Hermes, zei-mesageri, amândoi: Iris, zeița curcubeului, care îți apare în vis, îți aduce vești de departe și face poduri colorate pe cer; Hermes, zeul artelor și-al scrisului tainic, zeul-călăuză, căruia drumeții de odinioară îi ridicau statui la răscruci, zeul cu pălărie cu boruri largi și aripioare la sandalele de aur. Recunosc însă că, fatalistă, sunt gata să aduc oricând sacrificii și pe altarul Fortunei, care mă neliniștește, ca să nu zic că mă sperie de-a binelea, așa cum sunt toate puterile exterioare cu care nu ești familiarizat. E drept că, asemenea tuturor zeilor, ascunși în diferite moduri în lumea noastră profană, zeița mi-a dat semne destule, când de bunăvoință (găsesc deseori trifoi cu patru foi, de pildă), când de supărare, atunci când am o zi rea, „una din zilele acelea", cum spun tabuizant americanii, ca să nu pronunțe

cuvântul ghinion. Când îmi dă semne de mânie, zeița o face însă blând, oarecum simbolic, parcă pentru a-mi atrage atenția: bagă de seamă, Fortuna are două feluri de a fi, nu uita de roata ei. Nu uit, așa că aduc aici pe altarul zeiței, două mici întâmplări-ofrandă.

Zilele trecute m-am suit pe un scaun ca să caut o hartă într-un loc improvizat deasupra bibliotecii, unde sunt așezate, alături de reviste și broșuri, cărțile al căror format nu permite o găzduire mai sigură. La o clipire a Fortunei, la o întoarcere a roții ei, probabil – că eu nu mă știu vinovată cu nimic – teancul s-a prăbușit cu un zgomot incredibil. Cum deja de câțiva ani cărțile mele nu mai încap în mod civilizat în rafturi, vecinii din apartamentul de dedesubt, pe care nu-i cunosc, suportă periodic și fără să se plângă asemenea șocuri auditive. De data aceasta însă lucrurile nu s-au oprit aici. În cădere, teancul de cărți s-a prăvălit peste un mare vas de ceramică plin cu margarete, aflat pe jos. Vasul s-a spart, apa, multă, s-a scurs peste cărțile care au absorbit-o ca niște plante însetate, mai ales cele de poezie, o biată margaretă a fost decapitată și vreo două-trei strivite. Iată de ce sunt în stare cărțile, mi-am spus cu ciudă de vechi cititor. Am strâns cioburile vasului care, dintr-odată, mi s-a părut de neînlocuit, am șters parchetul de apa care se întinsese până aproape de firăraia calculatorului, și am pus cărțile pe frânghie, la uscat, ca rufele. A doua zi, toate aveau paginile pline de vălurele și urme gălbui de apă. *Habent sua fata libelli* și sunt și ele, la fel ca noi, favorizate sau pedepsite de Zeița Norocului, n-avem ce face.

Există un sistem poștal foarte sigur și civilizat, folosit îndeobște pentru acte, numit *door to door*: primești scrisoarea la ușa proprie. Întinzi mâna, iei plicul din mâna poștașului în mai puțin de 24 de ore, semnezi, dai bună

ziua și, după cum te lasă inima, un bacșiș, și toată lumea e mulțumită. Într-o dimineață așteptam un asemenea plic de la Brașov, fiind sigură că sistemul va funcționa la fel de eficient ca de fiecare dată. Ca să nu încep să scotocesc prin buzunare, pregătisem chiar un *Trinkgeld* pentru poștaș, că era tocmai una dintre puținele zile caniculare ale acestei veri și omul, îmi spuneam, n-ar fi disprețuit o bere. Într-adevăr, pe la 10 și jumătate dimineața, bate la ușă. Cine e? întreb, pentru că nu mai trăim vremurile în care să-ți poți permite să deschizi oricui. Poșta, răspunde de dincolo de ușă o voce feminină puternică, cu un ton exasperat, care m-a mirat puțin. Adică: deschide odată, ce naiba! Deschid și, spre deosebire de alte dăți, când schimbul se făcea în prag, poștărița, cu o siluetă destul de impunătoare, aproape că mă dă la o parte și intră în hol. Se precipită spre cameră, dar reușesc s-o opresc și s-o invit în bucătărie. Nu de alta, dar în casă era o dezordine matinală demnă de camera Otiliei. Se prăbușește pe scaun, își desface baretele la pantofi și, cu o intonație care mi-a amintit de clientul cu petițiunea, din Caragiale, a spus, printre oftaturi, văitături și bombăneli:

— Vă rog ceva...

Eu, anticipând, ca omul care i-a citit pe clasici:

— Un pahar cu apă?

Ea, dându-mi satisfacție:

— Da, da, și asta, dar vă mai rog ceva...

I-am dat un pahar cu apă minerală, l-a sorbit exact ca petiționarul. Diferența între vremurile lui Caragiale și ale noastre e că atunci clienții îi chinuiau pe impecabilii amploaiați, azi amploaiații își terorizează clienții. Poștărița a continuat:

— Lua-le-ar dracu' de tocuri, că am vrut să fiu elegantă, nu mai pot de picioare, vă rog, dați-mi o pereche de papuci, de pantofi, orice, într-o oră-i aduc înapoi!

M-am uitat la pantofii ei: negri, solizi, cu bot subțire și toc de vreo 8 centimetri. Picioarele se răsfirau peste margini, chinuite și umflate ca ale surorilor vitrege ale Cenușăresei, la faimoasa încercare. Pentru o poștăriță care trebuie să umble mult pe jos erau, oricum, la fel de eficienți ca o ghiulea atârnată de glezna unui alergător la 100 m plat. Am compătimit-o și m-am grăbit să-i dau o pereche de pantofi de care nu aveam mare nevoie. O strângeau. M-am dus în casă, am luat niște sandale, nici astea nu i se potriveau. În fine, de parcă eu aș fi fost vânzătoare la un magazin de pantofi și ea cumpărătoarea, i-am adus, cu inima cam strânsă, niște sandale noi-nouțe (le purtasem o dată), din cele care se leagă pe picior cu sforicele, foarte decupate în față. Ca prin minune, tocmai astea îi veneau bine. A dat jos curelușele de piele subțire și a vrut să-mi lase zălog pantofii ei neplăcuți la vedere într-o asemenea dimineață de vară, negri, cu vârf lung, de papuc turcesc, un model pe care nu l-am suferit nici când era la modă, darămite acum! Am refuzat demn. Nu știu ce o fi dedus ea din refuzul meu. Știu doar că nu s-a mai întors cu sandalele. Am rămas însă, până azi, cu micile curelușe, agățate în cuier. Oricum mi-am asumat pierderea tot simbolic. Hermes, poștaș în sandale, mi-a cerut, se pare, și el, un sacrificiu. Data viitoare pregătesc pentru amploaiatul de la poștă o pălărie și un caduceu.

ÎN OCTOMBRIE, PE CALEA VICTORIEI

Poeții sunt vizionari în multe feluri. Nu pot să-mi scot din minte un vers bacovian: „Orașul tot e violet." Îmi spun în gând primele două strofe din *Amurg violet*:

Amurg de toamnă violet...
Doi plopi, în fund, apar în siluete:
– Apostoli în odăjdii violete –
Orașul tot e violet.

Amurg de toamnă violet...
Pe drum e-o lume leneșă, cochetă;
Mulțimea toată pare violetă,
Orașul tot e violet.

Mă uit de-a lungul străzii și, într-adevăr, mulțimea toată pare violetă... De data asta nu e o simplă metaforă a toamnei bacoviene, nu e o stare de spirit care se transmite peisajului, e o realitate vestimentară. Culoarea toamnei e violetul, cu toate nuanțele posibile, de la violetul cardinal spre roz, de la lila spre un vânăt incert, de la indigo către negru. Deschid ochii cu mirare, ca doamna T. când i se recomandă galbenul încă nevalorificat de casele de modă, și observ că mai toate siluetele încremenite dincolo de sticla vitrinei, precum și cele mișcătoare din afara lor poartă violet. Bacovia cel mai pur. Cizme și pantofi, eșarfe și cordoane, rochii și tricouri, „un

roz și violet în fâșii". Combinate cu gri, cu negru, cu bleumarin. Pe Calea Victoriei toate magazinele au tente liliachii, ca și cum ar fi fost pictate de aceeași mână de pictor. O expoziție de tablouri sub sticlă, cu risipă mov. „Fiecare, fără să știe, pictează această lume", am citit într-o carte de istoria picturii dedicată creatorului și umbrei lui critice, fiecare din noi pictează lumea în multe feluri, de pildă îmbrăcându-se cu anumite nuanțe, combinându-le într-un anume fel, așa cum pictorul așază culoarea pe pânză. Îmi cumpăr pe loc o bluză și câteva accesorii, movul cel mai închis, în ton cu starea mea, fiindcă nu vreau să ies în evidență prin *abatere* de la modă. Am reținut de mult, tot de la Camil Petrescu, că sfidarea modei ar fi dovada unei mari vanități. Abia când ești ca toată lumea poți trece neobservat.

Cum se impune o culoare? Invadează ochiul ca un șuvoi care adună ape, mai întâi pe neobservate, dintr-o vitrină, apoi din paginile unei reviste *glossy*, apoi dintr-un grup vesel: „Pe străzi elegante, ca o părere, / femeia modernă a trecut și revine." În sezonul precedent nuanța a fost, dacă îmi amintesc bine, oranjul, înainte maroul închis (dacă nu l-ar fi impus moda, cine l-ar fi purtat?), înainte de maro un „verde crud, verde crud" care ajunsese atât de pregnant, încât unele femei și-au cumpărat ghete din piele întoarsă, iar altele, automobile verde deschis, fiecare după buzunar. *Cine* impune o culoare? Toată lumea din jurul meu încearcă mov, vorbește mov, se mișcă mov. Îmi plătesc noile achiziții și reiau întrebarea cu glas tare.

— Cine a impus movul?

Fără să ezite o secundă, vânzătoarea răspunde răspicat:

— Cei mai mari!

Plec mulțumită. Îmi dau seama că în modă lucrurile stau mai bine decât în zona literară, unde n-ai voie să pomenești de „cei mai mari" – deși ei există, iar contribu-

ția lor coloristică la tabloul intelectual e la fel de importantă. Pornesc spre casă și-mi potrivesc pașii după notele de toamnă bacoviană: „Parfum... incendiu violet, și becurile aprinse / Amurgul licărește pe-orașul de vitrine..."

Pentru prima dată zăresc, ceva mai încolo, la Stefanel, un fundal de cărți, rafturi pline, într-o mare vitrină cu haine. Într-adevăr, designerul – îl felicit în gând – s-a gândit să pună un fel de tapet cu imaginea unei biblioteci, în fața căreia se află zvelte manechine și te invită să le semeni. Am aruncat costumelor o privire distrată, ca una care cumpărasem deja, apoi m-am uitat cu aviditate la cărțile dindărătul lor. Distingeam un singur titlu, scris cu litere mai groase, *India*, dar biblioteca era uriașă și muream de curiozitate să știu ce cărți conține. Așa cum și la Ikea, când mi-am ales biblioteca, n-am rezistat să nu mă uit la cărțile puse ca decor în ea: puține și neinteresante, scrise în suedeză, și nici una de literatură! Or, la Stefanel erau multe. M-am apropiat și am avut decepția zilei: designerul trișase. Era un singur raft de vreo zece-cincisprezece cărți, dar multiplicate și pe orizontală și pe verticală, astfel că dădeau impresia unei mari biblioteci. Titlul cu *India* era prezent în toate modulele, iar celelalte cărți erau la fel de puțin tentante ca la Ikea. Visez la clipa când cartea bună va ajunge în vitrinele magazinelor de modă, și la o reclamă bazată pe ideea că și „șoarecii de bibliotecă" se pot îmbrăca frumos.

Ceva mai jos, pe aceeași parte cu Stefanel, librăria Kretzulescu. Văd în vitrina cu cărți adevărate că a reapărut Arpagic, motanul cu „dosar" al Anei Blandiana. Răsfoiesc cartea și, prin acele coincidențe gând-scris pe care le facilitează literele genetice din sângele meu, după ce tocmai mă gândisem la șoarecii de bibliotecă, dau de poezia *În bibliotecă* și de șoarecele care ronțăie tomuri întregi:

La început, ca să nu pară
Că are gusturi prea ciudate
A mâncat într-o doară
Cartea de bucate;

[...] Ba, ca să-și mascheze tendințele intelectualiste
Vreo lună s-a mulțumit cu romane polițiste

Și a dus ipocrizia atât de departe,
Încât a jurat să nu se mai atingă de nici o carte.

Dar n-a rezistat mai mult de o zi
Și a început să ronțăie poezii...

Pe aceeași pagină e desenat motanul (cam ignorant), gata să înghită șoarecele din bibliotecă, pe care însă proprietara bibliotecii îl apără. Iar cravata de la gâtul lui Arpagic este – mai e nevoie s-o spun? – mov. Răsfoiesc cartea și văd că și pardesiul lui e mov și, la fel, pe copertă, fracul greierelui sau pantalonii cu bretele ai șoarecelui. Penele rândunelelor care fac congres sunt și ele violete și chiar dosarul lui Arpagic e scris cu cerneală violetă. Căci de la violet la violent poate fi un singur pas. Cobor treptele de lângă Palatul Telefoanelor. Bate vântul și deodată aud un fel de muzică (tobe și percuție). În fața mea, pe capota unei mașini verzi cad castane și, curios, rămân acolo. Așa observ că un bătrân pâlc de castani a supraviețuit în centrul orașului. Capota mașinii seamănă cu o masă de biliard plină cu bile. Darabana castanelor mă face să mă grăbesc spre casă. A venit toamna. Improvizez pe o temă nichitastănesciană: *A venit toamna, acoperă-mi orașul cu ceva, cu umbra unui castan sau mai bine, sau mai bine...* Caut un cuvânt potrivit cu care să înlocuiesc următoarea umbră din vers, dar, înainte de a-l găsi, ajung acasă.

MINUNATA LUME NOUĂ, COLȚ CU ȘTIRBEI VODĂ

Așteptând la un semafor, am prins cu coada ochiului o mișcare neobișnuită undeva, sus, deasupra trecătorilor de pe Știrbei Vodă. Am ridicat capul și am privit cu atenție. Era, prins în chingi și balansându-se delicat prin aer, un alpinist de oraș, pentru care blocul e stâncă de munte. Tocmai lipise ultimul colț al unei reclame enorme, aproape cât fațada clădirii care-i servea de traseu alpin. Am privit afișul nou-nouț și, înainte de orice, am citit textul reclamei: „Tutunul dăunează grav sănătății." Deasupra, un elegant pachet de Kent, desfăcut, cu filtrele albe, apetisante, ale câtorva țigări îndreptate ca niște rachete spre ultimul etaj al blocului. Un om care n-ar cunoaște regulile aberante ale lumii secolului 21 și-ar închipui că, din grijă pentru sănătatea noastră, se face o campanie antitabagică. Însă lucrurile stau, cum bine știm, exact pe dos: reclama este chiar la țigări. Impasul logic e total: dacă tutunul dăunează *grav* sănătății, de ce să pui un afiș cât casa ca să atragi omul către fumat? Imaginea și cuvântul, civilizația imaginii și tradiția logosului se bat cap în cap, se contrazic una pe alta. De cine să asculți? Ca orice scriitor, aș spune că de cuvânt. Dar imaginea, se pare, convinge mult mai ușor.

O nouă modă a apărut la multe posturi de televiziune: benzile cu informații care se mișcă în permanență în josul

ecranului, „burtiere", cum se spune în jargonul profesioniștilor. De data aceasta contradicția este între văz și auz, care se subminează reciproc. Cum atenția distributivă a omului e limitată, ori citești pe bandă, ori asculți ca *să înțelegi bine*, discuția sau știrile. Poți ignora banda, dar atunci la ce bun să existe? Deja, sub prima bandă, a apărut și o a doua, cu alt tip de informații. O să apară și a treia și, până la urmă, se va ajunge ca invitații din studio să ocupe o fâșiuță de discuții pe un ecran vărgat, făcut din benzi de care cuvintele se lipesc ca muștele pe lipicioasele hârtii-capcană.

Trăim într-o lume ciudată, a dependențelor mai mult sau mai puțin primejdioase și a contradicțiilor senin acceptate. Când la aeroportul din Londra s-au anunțat noile măsuri de siguranță împotriva atacurilor teroriste, o mulțime de turiști au fost disperați că nu-și pot lua cu ei telefoanele mobile. Probabil că, între riscul de a fi aruncați în aer, *în aer*, și cel de a nu fi reperabili timp de câteva ore, de a nu butona cu înfrigurare micul aparat, îl preferau pe primul. De parcă ar fi supt, odată cu laptele mamei, dependența de țârâitul muzical al celularului. Boala de care suferă acești oameni nu poartă nume, dar are simptome molipsitoare. Ca în filmele în care unui polițist sub acoperire i se lipește un microfon de piele, ca alții să-l poată urmări, pas cu pas și clipă de clipă, sub formă de punct roșu pe un ecran de computer, și omul contemporan se lasă spionat, găsit, deranjat în fiecare moment al vieții lui, acasă, la restaurant, la cinema sau când sărută icoana la biserică, și i se pare că numai așa mai poate trăi. Refuză cu orice preț să-și închidă telefonul și, dacă face concesia să-i întrerupă sonorul, îi lasă vibrațiile. Și când le simte, intră într-o stare de agitație din care nu poate ieși decât atunci când află cine și de ce îl caută. În curând el se va lăsa și filmat prin telefon

și-atunci simptomul „Big Brother" va ajunge drogul întregii lumi.

Tot din cauza teroriștilor, un paradox: timpul *pierdut* în aeroport și cozile la controale s-au lungit indefinit. Astfel încât așteptarea ajunge să fie, adesea, mult mai lungă decât zborul, iar rostul avionului, acela de a *câștiga* timp, dispare. Ce-i drept, asta poate fi și de nebănuit folos. Zborul cu avionul avea dezavantajul că, înghițind prea mult spațiu în prea puțin timp, lăsa sufletul în urma trupului. Înainte, când oamenii străbăteau drumul încetul cu încetul, nu neapărat cu trăsura sau cu vaporul, ci chiar cu automobilul sau cu trenul, aveau vreme să-și cearnă amintirile, să se pregătească sufletește pentru încercările viitoare, să-și stăpânească grijile și să-și savureze anticipat bucuriile. Apoi acest ritual inconștient a dispărut, suntem aruncați dintr-un loc în altul înainte să putem depăna vreun gând. De altfel, ritmurile moderne au dat o lovitură mortală gândirii, imaginației, reveriei.

Medicamentele sunt făcute să alunge un rău de care suferi. Iei medicamentul prescris de medic și te vindeci. Astăzi trebuie însă să asculți de îndemnul „Pentru a evita efectele nedorite, citiți cu atenție indicațiile din prospect sau consultați-vă cu medicul sau farmacistul...". Dacă citești prospectul cu efecte nedorite, de la greață până la infarct, te ia cu rece pe șira spinării: riscurile sunt mai cumplite decât boala de care suferi. Și, ca în cazul pachetului de Kent, pe cutia cu pastile ar trebui pus avertismentul: „Medicamentul acesta dăunează grav sănătății."

O problemă tot mai stranie a lumii contemporane este cea a ambalajelor. Înainte conținutul era mai important (calitativ și cantitativ) decât ambalajul. Existau și excepții. În copilăria mea, la colț de stradă sau prin parcuri, țiganii vindeau semințe de bostan într-un mare pahar de lemn.

Când vânzătorul i le răsturna în punguța de hârtie, omul constata, uimit, că scobitura paharului era cam un sfert din ce se vedea din afară. Se simțea păcălit. Acum însă mai toate ambalajele sunt gândite pe acest principiu (totdeauna am admirat spiritul inventiv, ca să nu spun avangardist, al nomazilor), mai ales cele la produsele cosmetice. Cumperi o cremă într-o enormă cutie de sticlă, grea, scumpă, iar după câteva zile constați că s-a terminat, pentru că în ea era scobit un căuș minuscul. Pasta de dinți e în tuburi tot mai mari, mai goale și mai greu de stors până la capăt. Am văzut o reclamă interbelică de pastă de dinți: scria câți metri de, să zicem, Colgate sunt în fiecare tub (Samuel Colgate și-a lansat produsele, în America, la 1873). Azi un asemenea anunț ar fi descurajator și ar trebui recalculat în cm, ca să pară mai generos. Am cumpărat un leucoplast de 5 m, cum scria pe cutie, pus pe o rolă mare. S-a terminat în patru zile, deși n-am folosit mai mult de 40 cm pe zi. În genere, cutia, tubul, cartonul, plasticul își măresc volumul în aceeași măsură în care conținutul se micșorează. Același lucru și la oameni, din cauza televiziunii: de cele mai multe ori, cei pe care îi vedem sau cele pe care le vedem frecvent se aleg după ambalaj, „conținutul" e neglijabil. Ambalajul se întreține prin griji nenumărate, orice mic defect e privit cu spaimă și înlăturat cât mai repede, în schimb miezul se degradează fără ca cineva să se neliniștească sau să ia măsuri. N-am auzit ca vreo vedetă să țină regimuri stricte de citit, de pildă.

Un ins care s-ar întoarce, precum colonelul Chabert, în lumea noastră după numai 20 de ani de absență, ar fi intrigat: fața lumii se schimbă, și noi odată cu ea. Avem o serie de ticuri și de gesturi noi, părem străini și *ciudați* nu numai față de cei de acum 20 de ani, dar și față de cei de acum 10 ani. Tot mai des vezi pe stradă, la magazin,

în ascensor, oameni care dau din cap, își răsucesc gâtul încet, cu o crispare de durere pe chip. Seamănă cu protagonistul din filmul *The Brain*: banditul interpretat de David Niven avea creierul atât de mare, încât capul îi cădea când pe dreapta, când pe stânga și uneori trebuia să și-l sprijine cu mâna. Același lucru, dar din cauze mai puțin flatante, se întâmplă omului de astăzi: șederea la calculator provoacă dureri în ceafă și nevoia de a-ți mișca gâtul ca nagâțul. Alte bizarerii: cei care, dotați cu un mic receptor în ureche, încep brusc să vorbească „singuri" pe stradă, dând din mâini, cum pe vremuri făceau doar nebunii; scosul banilor „din zid"; zaparea de pe un post de televiziune pe altul, fără să ai răgaz pentru nici unul, dar pierzând minute întregi cu defilarea; statul la volan, în cozile de la semafor, cu privirea goală, pierdută. În genere, privirea goală este semnul distinctiv al omului modern. Se vede că acolo înăuntru *nu mai e nimeni*.

EXTERMINAREA INTELECTUALULUI PRIN SÂCÂIALĂ

M-am mirat din cale-afară când mi s-a povestit că în Statele Unite există oameni cărora li se asigură salarii minunate doar ca să gândească. Nu li se cer garanții, nu li se cer proiecte și, mai ales, nu li se cer rezultate la termen. Sunt lăsați în pace să stea pe gânduri, să taie frunză la câini, sunt liberi să despice firul gândului în patru sau în patruzeci și patru, timp de o lună, un an sau toată viața și, dacă măcar *unul singur* dintre cei care intră în lotul gânditorilor are măcar *o singură* dată doar *o singură* idee care să urnească ceva în această lume, efortul merită făcut. Pentru noi pare o poveste – mai degrabă crezi în omuleții verzi de pe Marte – și, ce-i drept, n-am vorbit cu nimeni care să se fi întors de *acolo*, să mi-o confirme. Am, în schimb, de la oameni care ar merita să fie plătiți astfel ca să gândească, ca să scrie, ca să sculpteze sau să compună, confirmări zilnice ale faptului că la noi lucrurile stau exact pe dos: există o armată de oameni plătiți toată viața ca să-l împiedice pe intelectual să aibă idei și pe artist să creeze. Intelectualul român este exterminat ca intelectual prin permanentă sâcâială. Oameni incompetenți, legi prost gândite, drepturi nerespectate, dezastrul neorânduielii îi sorb puterile creatoare. Primăria, Administrația, CFR-ul, funcționarii, Poșta și Telefoanele, Distrigazul, Guvernul, orice are legătură cu Finanțele,

Ministerele etc. etc. sunt balaurii cu care lupta nu se încheie niciodată.

Pericolul vine de unde nu se așteaptă nimeni și când creatorul ar avea mai multă nevoie de liniște. Cu cât își ia mai multe măsuri de precauție, cu cât încearcă să-și asigure timpul și independența și să se dedice micii lui construcții mentale, cu atât viața zilnică îi face în ciudă. Instituțiile din România seamănă perfect cu „instituția" instalatorului despre care a scris Călinescu o cronică de mizantrop, cea mai bună descriere din câte am citit despre rolul meseriașului român în lume. Să povestesc și eu un minuscul fragment din experiențele proprii.

— Trebuie să vă puneți apometru, sunt anunțată solemn de vecinii din bloc. Perfect de acord: m-am separat cu tot ce se putea de colocatari și totul a fost *pour le mieux*, mai puțin nervii mei greu încercați. M-am gândit însă că acum nu poate fi decât un fleac, că îmi sacrific o oră-două din viață, dar apoi trăiesc liniștită ani întregi. Cu atât mai mult cu cât cunoșteam un instalator, prieten cu niște prieteni ai mei, așadar aveam un om de încredere. Îl sun pe mobil: dau de fiul lui. Îl sun pe fix, dau de nevastă. Îmi spune să revin. Cum e deja zece seara, mă sfiesc. Îi cer noul număr de mobil al domnului – nu, spune, degeaba vi-l dau, l-a lăsat acasă. Aha, înțeleg subtextul. Sun a doua zi, la nouă dimineața, în ideea că meseria îl solicită din zori: soția, cu o voce ieșită direct din vis (un vis urât), nu mai e amabilă, ca în ajun. V-am sculat din somn, spun eu, plină de sincere remușcări. Da, spune ea sec. Îmi cer mii de scuze. Sunt primite într-o tăcere care te înfioară.

După o săptămână de promisiuni în care am vorbit de trei ori cu băiatul, de patru ori cu soția, o dată cu soacra și de două ori chiar cu cel în cauză, omul a venit să vadă despre ce-i vorba. E vorba de o lucrare mult mai

complicată, mă anunță sumbru: spartul pereților, diverse racordaje, un deviz bogat. Vin mâine să aduc o parte din lucruri, spune, când ești acasă? (E un ins modern, ne vorbim cu tu.) Spun când. Bine, vin la șase seara, precizează, ca un expert. Fac eforturi supraomenești să ajung la timp acasă. La opt îl sun pe mobil: a intervenit ceva, azi nu se mai poate, mâine nu pot, vin sâmbătă la zece, ești acasă, zice. Înghit în sec, suspend orice alt plan. Sâmbătă la zece bate la ușă. Sunt atât de uimită, încât îl laud: Câtă punctualitate! Își ia un aer modest: Țin un pic la chestia asta! Și-mi introduce în casă o splendidă bicicletă pe care o sprijină de bibliotecă. (Deja supraîncărcată, biblioteca se clatină a protest, iar eu îmi promit încă o dată s-o rearanjez cât mai curând.) N-o las jos, mi-au mai furat una, zice. Îi admir bicicleta. Omul își ia rucsacul și-ncepe să scoată din el, ca fericitul din Cornul Abundenței, unelte care de care mai complicate. Mă reped să pun ceva pe parchet și, curând, jumătate din micul meu spațiu de locuit devine impracticabil, invadat de „fiare sălbatice".

Felul în care lucrează e un poem: după o lungă meditație, în bucătărie, se întoarce în casă, se uită îndelung la obiectele înșirate și alege, precum bijutierul diamantele, un șurub. Îl duce în bucătărie. După câteva clipe face din nou drumul înapoi și baleiază cu privirea averea de pe parchet. Durează mult. Am inima cât un purice: dacă obiectul căutat nu se află aici? Victorie: alege, în sfârșit, o șurubelniță. De ce nu le-a luat de la început pe amândouă, șurubul și șurubelnița, rămâne un mister pentru mine. Se vede însă că am gândit într-un ceas rău, căci după o oră se-ntrerupe decis: am uitat să iau aparatul de... trebuie să dau o fugă până acasă. A înșfăcat bicicleta, eu am sprijinit la timp cărțile și dus a fost. Rămân cu uneltele și profit să mai strâng din moloz. Casa e într-un hal fără de hal. Peste vreo două ore bate la ușă, își așază bicicleta la locul de parcare deja stabilit, cu

ghidonul între Mateiu Caragiale și Tudor Arghezi și cu roata din spate întoarsă jucăuș spre DEX. N-o mai lungesc, vă închipuiți singuri continuarea. E cu *happy-end*, am apometru, e bine făcut. Omul mai trebuie să vină doar să-mi aducă *tripluștecărul* pe care, uitându-l în zid după ce astupase tunelele, a fost nevoit să-l taie, ca să nu mai spargă iar zidul. L-a reparat, dar trebuie să ne punem de acord asupra unei zile în care să-l aducă. Am apometru. Zadarnic, pentru că trebuie să mai fac o cerere, să vină comisia de bloc să constate, or, comisia e numeroasă, e greu să-i aduni pe toți în aceeași zi, sunt oameni ocupați, iar când pot ei, nu pot eu și invers. Oricum, perseverez, e un punct din lista mea de priorități.

PIERDUȚI ÎN TRAFIC

Căutând printre acte, am dat de carnetul meu de șofer, categoria B. Datează, cum scrie la „data obținerii categoriei", din iulie 1994. După atâția ani, s-ar zice că sunt o șoferiță cu experiență. Însă lucrurile nu stau așa. Spre deosebire de cei care se plâng uneori că au mașină, dar n-au permis, la mine a fost mereu invers: am avut permis, dar mi-a lipsit mașina. Și, întrucât cu permisul singur nu te poți specializa la condus, m-am perfecționat mereu la mersul pe jos, care cere și el, cel puțin în București, tot mai multe calități pe zi ce trece. Carnetul s-a transformat, încet-încet, într-o relicvă.

Trebuie să mărturisesc că nu mi-a fost ușor să-mi iau permisul. La școala de șoferi am avut ca monitor un fost șagunist, care alterna amintirile din liceul comun, cu observațiile tăioase sau mirările la adresa greșelilor mele. Obișnuită de la planorism să nu am obstacole în cale și să avansez într-un cer mare și liber, m-am adaptat mai greu la aglomerația de jos. Mult mai bună eram la drumurile din afara orașului, dar ele nu intrau ca probă de examen. Dacă îmi exprimam vreo îndoială cu privire la calitățile mele de șoferiță, însoțitorul meu, așezat comod și blazat pe scaunul de alături, își mângâia mustața și-mi spunea sever: „Nu te mai victimiza!" A sosit ziua examenului, o zi ploioasă. Mă simțeam destul de încrezătoare. La sală făcusem un punctaj excelent. Urma

poligonul, la care îmi era teamă de pornirea la rampă, mai ales „în condițiile unui carosabil alunecos". Prin miracol, totul a mers bine, am trecut. La proba circulației prin oraș zeița Fortuna s-a supărat pe mine: am picat scurt. M-au consolat trei lucruri: un coleg care mi-a spus că i-am purtat noroc (ca element de contrast, probabil), apoi ideea că mai bine mai învăț, decât s-o pățesc și, nu în ultimul rând, faptul că nu trebuia să dau încă o dată sala și poligonul, ci numai mersul prin oraș. Am continuat orele cu monitorul meu care, când a văzut că am picat, mi-a spus iar, conform obiceiului: „Nu te mai victimiza!"

Al doilea examen a venit la soroc. Acum mă simțeam „stăpână pe volan" și gata să iau buclucașa probă. Dar dintru început între mine și polițaiul de-alături lucrurile au mers rău. M-a întrebat unde lucrez și, când am zis *România literară*, a devenit sumbru. Ulterior m-am gândit la două explicații: ori era un poet respins la *Poșta redacției*, ori a confundat numele cu *România liberă*, iar el era „de partea cealaltă". M-a plimbat prin tot orașul și, cu toate că mie mi se părea totul bine, el devenea tot mai nervos. La sfârșit, când, în fine, mi-a zis să opresc, m-a făcut cu ou și cu oțet. Firește, picasem. În fine, traumatizată, m-am dus și la al treilea examen, unde a trebuit reluat totul, sală, poligon, oraș, dar de data asta zeii și polițiștii nu s-au mai opus pașnicelor mele proiecte șoferistice.

După aceea am avut câteva încercări de a-mi păstra antrenamentul. Cea mai riscantă a fost când, după vreo doi ani de întrerupere, un prieten din Germania, gentil, mi-a dat pe mână Mercedesul pe un drum îngust și abrupt din Ceahlău, iar când mașina a început s-o ia la vale, bietul om s-a pornit să zică, la început calm, apoi tot mai alarmat *Bremse*!, *Bremse*! În concentrarea mea pe volan, cuvântul mi-a sunat foarte străin în urechi, ca tot ce ține de tehnică, de altfel. Așa că numai din întâmplare

am nimerit frâna. În ce-l privește, Mercedesul s-a comportat brav, a făcut tot ce nu eram eu în stare și m-a convins că are o faimă binemeritată.

O tânără plină de calități, care are toată viața înainte, a remarcat într-o discuție, cu un început de neliniște: „Am socotit că, într-o săptămână, petrec o zi întreagă în mașină." Nici nu-i mult, m-am gândit, având în minte imaginea coloanelor fără început și fără de sfârșit pe care le depășesc constant în drumurile mele *per pedes*. Se dovedește că în ziua de azi, două picioare fac mai mult decât patru roți, așa că nu-mi pare rău de permisul meu uitat în sertar. Însă șirurile de automobile care mai mult stau decât avansează nu mă revoltă, ca atâtea alte lucruri: e specific pentru metropole. Prima dată am remarcat asta la Londra. Mașina în care eram avansa doi metri, stătea două minute, apoi mai câștiga o jumătate de metru, pe care o plătea cu o jumătate de minut – și tot așa. Diferența era că, atunci când un șofer trebuia să facă o manevră care cerea răbdare din partea altuia, i se dădea voie cu un gest curtenitor, la care celălalt răspundea la fel, într-un cod al lumii civilizate. (În treacăt fie spus, am văzut că a început să se practice și la noi.) Oamenii care circulau cu mașina știau ce-i așteaptă, își calculau bine timpul și n-aveau motiv să-și piardă calmul. Ori își asumau drumul în automobil, ori luau metroul.

De pe trotuar, mă uit uneori cu interes la șoferii și șoferițele de la noi. Câțiva, puțini și privilegiați, par să asculte o muzică plăcută și să fie cufundați în reverie. Alții, dimpotrivă, sunt cuprinși de amoc. Am citit demult romanul lui Stefan Zweig, *Amok*, dar îmi mai amintesc că această cumplită boală tropicală (cuvântul e malaezian) se manifestă prin tendința de a fugi încontinuu și de a insulta sau chiar de a ucide. *Fou furieux*, cum spun francezii. Nefericiții cuprinși de amoc în trafic se zbat, claxonează îndelung,

ca și cum ar urla ei înșiși, aruncă priviri furibunde în jur și-și zbuciumă mașina de parcă ar da pinteni calului. Numai că bidiviul lor n-are pe unde să fugă, depinde de stopuri. De altfel, în ultimul timp și cu atâtea lucrări, am văzut zeci de mașini care trec pe roșu, lucru care, în vremurile de demult, când am învățat eu să conduc, era interzis.

Mai nou, întrucât șoferii discută mult pe tema drumurilor zilnice și a unui mod oarecare de a le valorifica, am aflat sau am văzut că există câteva soluții de a supraviețui nervos când conduci prin București. Cineva propunea să înveți o limbă străină: îți pui un CD sau o casetă și, între Balta Albă și Casa Presei, ai trecut de primul nivel la limba germană. În câteva luni de condus devii poliglot. O altă soluție este să citești ziarul, cum știu din filme că se întâmplă în New York. Am văzut un tip care își pusese un ziar enorm pe volan și se mai uita din când în când pe deasupra lui. Ar mai fi soluția vizitelor ambulante: în loc să inviți pe cineva acasă, cumperi ceva de-ale gurii și-l chemi să te însoțească pe drumul până la serviciu sau de la serviciu, împușcând doi iepuri dintr-un foc. De altfel, aproape orice se poate face în timpul unui drum de acest gen și nu-ți trebuie decât puțină imaginație ca să-ți petreci agreabil câteva ore.

Într-o zi, pe Magheru, pe seară, am avut însă o tresărire cu adevărat empatică pentru suferința aproapelui șofer. Am remarcat în coloana infinitului pe lângă care treceam o mașină cu o etichetă-trifoi care ar fi trebuit să-i poarte noroc. Era ușor lovită la portieră. Firește, stătea pe loc, și anume pe banda care duce către Universitate, la stopul din dreptul străzii Take Ionescu. Eu am mers în sensul celălalt, apoi m-am pierdut în atracțiile unui magazin de îmbrăcăminte-încălțăminte. Am ieșit după un timp, am pornit și eu spre Universitate, m-am oprit la un bancomat și-apoi am mai rezolvat câteva mici cumpărături. Când am ajuns pe la Scala, am depășit mașina

cu trifoiul. Deși nu mi-a venit să cred, era aceeași, am recunoscut-o după portiera lovită. Mă mișcasem, „trăisem" și rezolvasem destule lucruri într-un interval în care toți șoferii aceia, câtă frunză, câtă iarbă, stătuseră pe loc sau schimbaseră viteza, dar nu mai departe de-a-ntâia. Așa că m-am mai gândit, altruist, la o soluție radicală pentru automobiliști: mersul pe jos.

GLASUL GÂNDURILOR

Am primit prin e-mail un joc al iluzionistului care-și spune David Copperfield. Mărturisesc că nu mă dau în vânt după iluzioniști și, dacă-i vorba, prefer să mă iluzionez singură. N-am gustat niciodată spectacolele lui David Copperfield, transmise cu mare pompă la televizor. Cu toate astea, din curiozitate, cum se întâmplă, am deschis „iluzia". Erai invitat să-ți alegi, în gând, o carte de joc dintr-un grup de șase. Apoi să te uiți în ochii deloc urâți ai lui Copperfield. Asta nu era obligatoriu, era o simplă recomandare, o figură de stil. Apoi, la următoarea schimbare de imagine pe ecran, el, atotștiutorul, îți spunea ce carte ți-ai ales, în felul următor: din cele șase figuri afișate, lipsea tocmai cea pe care-ți puseseși ochii. Alesul a fost, la început, regele de cupă. Era un omagiu adus bunicii mele care pretindea că „simte" regele de cupă și-l poate scoate dintr-un șir de cărți de joc puse pe dos, chiar dacă era vorba de un pachet nou-nouț. Am fost destul de uimită să văd că, într-adevăr, la fel ca bunica, și iluzionistul electronic l-a ghicit din prima. Am mai făcut, la iuțeală, două încercări, una cu dama de treflă, alta cu valetul de pică, având grijă să nu-mi fixez și ochii pe carte. Povestea a funcționat din nou, perfect, iar cartea de joc selectată mental de mine a dispărut de pe ecran. O clipă mi-a plăcut să cred că *e posibil*. Cum existența e destul de monotonă, e agreabil

să ieși, fie și pentru o clipă, din banalul legilor ei și să crezi într-un miracol, fie și electronic. N-am să dezvălui, de aceea, trucul lui David Copperfield, căci truc era, și încă unul destul de grosier. (Țin totul la dispoziția doritorilor.) Dar jocul mi-a amintit de cartea lui Maurois, *Mașina de citit gândurile.*

Încă din Antichitate oamenii au meditat la relația gând-cuvânt. Iar cuvintele, adică învelișul concrescut pe gând, au fost mereu puse în cauză. Dacă-i citești pe antici, îți vine să nu mai scrii nici un rând, ba chiar să nu mai vorbești, atât de mari sunt pericolele care pândesc exprimarea gândurilor prin cuvinte. Răstălmăcirea vorbelor scrise de tine, luarea lor ca scut de către oameni care au scopuri dubioase (celebrul *non idem est si duo dicunt idem*), formulările imperfecte, ambigue, și, nu în ultimul rând, folosirea vorbelor tale pe post de arme chiar împotriva ta sau împotriva celor pe care îi iubești. Nici măcar *Verba volant, scripta manent* nu e adevărat, oricum ai interpreta aforismul. Dacă nu scrii tu, scriu, oricum, alții, care ți-au auzit vorbele, iar lucrurile scapă și mai mult de sub control.

Cuvintele, spune Stendhal, i-au fost date omului ca să-și ascundă gândurile. Scriitorii omniscienți au dovedit adesea valabilitatea acestui aforism, punând în opoziție ce rostesc și ce gândesc personajele. De-a lungul istoriei literaturii, gândul a fost întotdeauna *problema*. Nu numai problemă filozofică, ci și problemă de tehnică literară. Au apărut nenumărate modalități de a-l exprima, de la banala confesiune la plicticosul monolog interior sau de la stângacea omnisciență la narațiunea egotistă. Scriitorul s-a luptat până la epuizare cu gândurile personajelor lui. La fel ca în viață, și în literatură gândurile duc greul.

În 1922 apare în volum, la Paris, *Ulysses* de James Joyce. Cum se știe, lumea anglo-saxonă, opacă și pudibondă la acea dată, refuzase publicarea „obscenei" cărți. Lumea interbelică românească nu se sinchisește de romanul lui Joyce, dându-i, în schimb, lui Proust, toate onorurile. Și nu din pudibonderie – dovadă primirea bună a *Amantului doamnei Chatterley*, de D.H. Lawrence, tot o carte de scandal, câțiva ani mai târziu. Motivul e altul. La fel ca Proust, Joyce revoluționează romanul modern. La fel ca Proust, ba chiar mai mult decât Proust, Joyce trebuie citit în original sau într-o traducere foarte bună. Or, interbelicii noștri nu erau anglofoni, iar engleza pe care o știau nu le ajungea ca să simtă registrele și subtilitățile stilistice din *Ulysses*. Una dintre noutățile acestui roman este monologul interior. „Glasul gândurilor", cum spune Eminescu. În tragedia clasică monologul interior era limpede ca cristalul, în drama romantică era avântat și despletit, dar coerent, iar în foiletonul de secol 19, gândul interior era dezvăluit pe un tipar naiv: „În timp ce josnicul marchiz rostea aceste vorbe frumoase, el plănuia deja odioasa crimă: «O să-l atrag în capcană pe conte chiar azi, la miezul nopții – gândi el.»" La Joyce gândul e „înregistrat" cu toate rupturile lui, cu toate capriciile și ocolurile lui, cu intruziunile din exterior care-l deviază sau îl anulează. Între cum sună gândul interior și cum sună un gând rostit, adică împărtășit altora, e o diferență uriașă. Până la el nici un romancier nu păruse că și-a ascultat atent glasul gândurilor. E ca și cum Joyce ar fi încercat să copieze gândurile personajelor de pe un *psihograf*.

Cel care a închipuit psihograful este un autor mult mai puțin important, André Maurois. E drept, asta s-a întâmplat la 15 ani după *Ulysses*, dar *Mașina de citit gândurile*, roman SF, modest și fără valoare literară cum e, întărește totuși descoperirea lui Joyce. Meritele cărții lui

Maurois sunt de căutat în idei, într-un realism lăudabil al închipuirii științifico-fantastice, care-l face să rezolve intriga în cel mai puțin spectaculos mod posibil. Pe scurt, e vorba de un fizician american care inventează o mașină de citit gândurile. Explicația ar fi că omul, când își rostește monologurile interioare, mișcă ușor coardele vocale, iar un aparat capabil să înregistreze aceste infime oscilații și să le transpună îți poate înregistra gândul. Nostim e că oamenii care-și ascultă propriile gânduri sunt uimiți: nu și le recunosc decât parțial și nu le acceptă. Ca și cum gândim fără să știm în ce fel, iar uneori fără să știm ce. Gândurile sunt libere, scapă de sub control chiar gânditorului însuși. Iar monologul interior seamănă cu cel din Joyce: capricios, întrerupt, cu lungi perioade albe (imaginile nu se înregistrează) și, până la urmă, *plicticos*. Doi soți își ascultă, fără știrea celuilalt, gândurile. Bărbatul află că soția lui se gândește la un prim pretendent și are o mică reverie erotică legată de acela. La rândul ei, nevasta își surprinde bărbatul cum „păcătuiește" în gând cu o studentă de-a lui. Însă, când se ajunge la explicațiile rostite, ambii constată că aceste frânturi de gând și visare n-au greutate, că e o simplă evadare de moment și că, orice punere a gândului în ordine, orice supunere a reveriei la încercare, aruncă asemenea resturi la coșul de gunoi al minții. Ideea cărții e că, dacă psihograful (un fonograf pentru monologul interior) ar exista, lumea s-ar sătura repede de el. În unele cazuri ar putea face bine, dar în multe cazuri ar face rău sau ar fi un inutil mâncător de timp. O observație a unui profesor francez care folosește psihograful este că, ciudat de ușor, omul dorește în gând moartea cuiva, ceea ce nu e însă decât o defulare de moment, nu o dorință reală. Că gândurile, la fel ca vorbele, sunt înșelătoare, iar acest aparat ar fi, la rândul lui, înșelător și că, dacă omului nu i-a fost dat să cunoască

gândul semenului, asta are un rost adânc. E mult mai bine așa.

La fel ca scriitorii, oameni de tot felul au visat o modalitate de a fi în stare să afle *gândul nerostit* al semenului. Detectorul de minciuni este un asemenea aparat, fie el și imperfect, și incomplet. Calculatorul a devenit al doilea. Doar că acest „psihograf" are o particularitate. Aici oamenii își pun din proprie voință unii la dispoziția altora monologurile interioare. Bloguri, forumuri, intervenții anonime, identități false mergând până la – spun specialiștii – a scrie despre tine însuți sub un nume de împrumut. Gânduri pe care cei mai mulți n-ar avea curajul să le rostească sau să le scrie față-n față cu un public real apar acum sub scutul ecranului. Resturi de gândire, murdării, lăudăroșenii, aberații, prostii cu duiumul. Printre ele, gânduri frumoase și inteligente, dar cine are răbdare să le trieze? Mașina de citit gândurile e însă obositoare. Cât timp jocul e nou, poate amuza. Dar curând, ca în cartea lui Maurois, ne vom plictisi de el. Coșul de gunoi electronic va fi mai eficient, se vor găsi modalități noi de prelucrare ecologică a gunoaielor, iar internetul va rămâne, poate, mai curat. Desigur, există și posibilitatea ca gunoaiele electronice să ne strivească. Care pe care!

COMPUTERUL DIN OM

Într-o dimineață mohorâtă de marți, s-a întrerupt curentul. Nu m-am neliniștit, nu e o noutate pentru cine a trăit și în comunism. Noutatea a fost că lucram la computer, la niște *slide*-uri în *PowerPoint*, un program de prezentare care te ajută să pui pe pagini separate, secvențiale, imagini și text, după plac, lucruri care pot fi apoi proiectate. Când s-a produs pana de curent, nu mai mult de câteva secunde, lumina și calculatorul s-au stins deodată. Era o zi ploioasă și am rămas aproape în beznă. Apoi lumina s-a reaprins, însă calculatorul nu. Am apăsat pe butonul de aprindere. Atunci bietul meu computer mi-a dat un spectacol cu adevărat tulburător. Încerca să-și revină după șocul suferit, dar ce se întâmpla cu el îți strângea inima. Părea să caute și să nu găsească, făcea încercări disperate să revină la normal, reușea câteva secunde, apoi recădea în haos, torsul lui de pisică, acel sunet inconfundabil care-ți arată că e în curs de reorganizare, se auzea neîntrerupt, clepsidra prin care curge timpul electronic apărea amenințătoare de câte ori atingeai ceva, beculețul roșu pâlpâia dezordonat, vegheat de cel verde. Ecranul, al cărui fond este la mine albastru, își schimba mereu aspectul și de câteva ori, fără să se stingă, a devenit totuși insuportabil de negru, apoi s-a mai luminat puțin, cenușiu ca un poem de Bacovia. Între timp trecea prin toate metamorfozele, una mai ciudată

decât alta. Am încercat să-l ajut, dar toate comenzile, toate căile mele de acces către mașinărie erau blocate, iar atunci când s-a arătat, săgețica *mouse*-ului a stat în același loc, lipită cu clei. A trebuit să-l las să se chinuiască singur, lucru pe care îl și făcea, cu vizibil efort. Cel puțin nu încremenise cu totul, se mișca, se odihnea puțin, ca-ntr-o pauză de recăpătare a suflului, și iar pornea. Povestea a durat câteva ore, timp în care mi-am găsit și eu de lucru, dar mă uitam când și când cu coada ochiului spre el, îngrijorată, sperând totuși într-un deznodământ fericit.

În fine, a apărut ecranul albastru. Dar, ciudat, toate iconițele de pe el, tot atâtea uși, pentru mine, către creierul lui și depozitele mele, dispăruseră cu desăvârșire. Ca și cum, de durere și de oboseală, computerul refuza să mai comunice. Se sălbăticise. Nu sunt, cum se vede, o specialistă în materie de computere, știu să mă descurc, dar nu înțeleg decât la un nivel vag și intuitiv funcționarea unor asemenea sisteme. De voie, de nevoie, am căutat să-mi deschid programele pe altă cale, de la butonul de start. Cu unele am reușit, cu altele nu – păreau pentru totdeauna pierdute. Oricum, și la cele găsite ajungeam mai greu, mai pe ocolite, în mult mai mult timp. Ce lucrasem în *PowerPoint* nu se pierduse, și m-am bucurat, pentru că e o operație destul de migăloasă. Am stins totul și m-am dus la cursuri. Seara mi-am sunat un prieten și la telefon, după indicațiile lui, am încercat să-mi regăsesc iconițele și să le pun la loc pe ecran. Zadarnic, n-au vrut, n-a vrut. Am renunțat, mulțumindu-mă cu ce-mi putea da.

Când, peste câteva zile, a venit A., nu speram să se mai poată îndrepta lucrurile. *Refresh*-ul îl încercasem de câteva ori, l-a încercat și el, n-a dat rezultate.

— Când s-a întâmplat? m-a întrebat.

— Marți dimineață!

— În ce dată a fost asta? s-a interesat A., în timp ce comenzile se urmau la repezeală, schimbând întruna expresia ecranului. Acum apăruse în fața mea o pagină cu pătrățele, calendarul lunii. Într-o clipă de grație electronică am înțeles ce vrea A. să facă. M-am uitat pe calendarul de pe masă, cu splendide afișe din *belle époque* de Mucha, și i-am spus data.

— Sigur?

— Sigur!

Atunci A. a dat comanda salvatoare: RESTORE MY COMPUTER TO AN EARLIER TIME. Și s-a întors, în timpul computerului, cu o zi înainte de catastrofă. Ca prin miracol, calculatorul meu și-a regăsit ecranul vesel, plin de iconițe, de dinainte, pana de curent n-a mai avut loc în timpul lui, ordinea bună a lucrurilor a fost restabilită și, sunt sigură, amintirea răului a dispărut pentru că evenimentul care dereglase totul nu s-a mai petrecut. Între ziua aceea și ziua asta, în care eram, totul se ștersese fără urme.

Banala poveste – pentru mine miraculoasă – m-a făcut să mă gândesc din nou la analogiile computerului cu omul (sau invers, cum spun cei mai mulți, răsturnând cronologia). Față de gânditorii vechi, să zicem greci, avem o metaforă în plus pentru a înțelege complicata mașinărie umană. Dacă în secolul 19, prin teoria evoluționistă, Darwin obliga oamenii să-și regândească identitatea în termeni de specie „animală", de *vietate* oarecare aflată pe o anume treaptă de dezvoltare, în secolul 21, familiarizarea cu computerul aduce tot mai la îndemână regândirea omului în termeni de mașinărie ultraperformantă și teribil de complicată. Fără îndoială că într-un dialog despre suflet al unui Platon contemporan, un Simmias al zilelor noastre n-ar mai vorbi despre liră, coarde sfărâmate și muzica dispărută (sau nu) pentru totdeauna, ci ar prefera să polemizeze cu Socrate comparând trupul

cu un computer, iar sufletul cu „armonia" din el. Am văzut splendide seriale documentare despre funcționarea trupului dinspre învelișul de piele către ascunzișurile creierului, și totul era explicat în termeni tehnici contemporani. Până și limbajul cotidian a adoptat deja, în joacă, termenii comenzilor și componentelor de calculator și i-a transpus în zona umană, de la *Delete*! altfel spus *Șterge asta*!, la *Restart*!, adică *Ia-o de la capăt*!

Personal, am început să gândesc lumea în vocabule poetic-electronice de când am citit prima oară, prin anii '90, într-un articol al lui Radu Cosașu din *România literară*, formula „calculatorul divin". Însă omul nu a ajuns încă la toate performanțele semenului electronic pe care tot el l-a creat. Dacă e un soi de computer, omul e cu siguranță unul care își ignoră însușirile și virtualitățile (lucru confirmat și de părțile creierului care nu se știe la ce folosesc, stau neactivate, așteptând parcă mâna miloasă care să le dea puteri minunate). Ce e îngrijorător în această comparație este însă ideea de program. Fiindcă, în ciuda perfecționărilor sau a micilor schimbări de parcurs, tot ce poți face cu un computer ține de programarea lui inițială. Cu un program dinainte legat de tine (acel *il était écrit là-haut* al lui Jacques Fatalistul, soarta, sau destinul, sau elicea vieții, ADN-ul) n-ai scăpare. Cu un program greșit, slab, cu un defect „din fabricație" nu te poți pune. Oricum, dacă program există, poate că premonițiile sau visele anticipatoare se pot explica mai rațional: cine știe ce atingere se face, care îți dă acces la citirea propriului program.

Să mi se permită să visez pe marginea unui om viitor, mai fericit decât cel de până acum, aflat măcar la stadiul de dezvoltare al propriului computer. Un om care să poată șterge un cuvânt sau chiar o literă greșită a vieții pe care și-o scrie clipă de clipă și s-o înlocuiască fără efort cu altele mai bune. Care să poată merge înainte și înapoi

în succesiunea faptelor lui. Care, dând un simplu *search*, o căutare, atunci când a pierdut sau a uitat ceva, să-și aducă imediat în fața ochilor toate locurile în care se află ceea ce caută. Care să știe exact câtă memorie mai are, iar dacă i se pare că nu-i rămâne destulă, să aibă una nouă la dispoziție. Un om care să dispună de comanda *help* când are nevoie de ajutor și care să trimită spre „calculatorul divin" *sent error* atunci când are probleme cu trupul sau sufletul lui, iar acesta să-i răspundă neapărat ce se poate regla în situația dată. Un om care, atunci când face o boacănă, să poată da imediat *undo*, adică să desfacă tot făcutul. Care să-și mute, în puzzle-ul vieții, orice zi în orice loc, care să treacă fără probleme dintr-o lume paralelă în alta, printr-un simplu *copy-paste*, care să poată fi în mai multe locuri deodată. Și, în fine, comanda pe care mi-o doresc cel mai mult și care pare atât de simplă și de eficientă, chiar dacă adresantul e marele Necunoscut: RESTORE MY COMPUTER TO AN EARLIER TIME!

JAMES

Poate că e prea devreme să scriu despre el pentru că nu ne cunoaștem decât de vreo două săptămâni și cine știe ce surprize mi-ar putea rezerva. În orice caz, prima impresie e bună: e agreabil, bine-crescut, la locul lui. Principala lui caracteristică e că știe să discute cu oricine despre orice și pare să-i placă asta, i se aprinde o lumină pe față. Nu se supără cu una cu două, face față agresivității, nesimțirii, incontinenței. Apreciază însă vorba cu miez și dialogul cu rost. Pentru o persoană care tace cu plăcere, ca mine, e o complementaritate bine-venită. Îl las pe el. Deși deviza lui e *keep talking*, nu-i plac nici lui – de mine ce să mai spun – insistenții și pisălogii. El se abține însă mai bine, eu mi-am pierdut de mult răbdarea. Nu face caz de originea lui britanică, dar ea se simte în fiecare cuvințel pe care-l rostește. Nu e lord, n-are spleenuri sau excentricități, nu azvârle cu banii, deși îi cheltuiește cu destulă rapiditate, la o adică. Nu e nici proletar, face parte mai degrabă dintr-o burghezie mijlocie, încă proaspătă, dornică de progres, de schimbare, de noutate. Când a intrat în viața mea s-a prezentat fără fasoane: „James." Și eu trebuie că i-am spus: „Ioana."

Pe căldura asta, îi place enorm să stea acasă, poate și din cauza aerului condiționat, care e mai aproape de temperaturile din locurile copilăriei lui, dintr-o Anglie în care plouă des. Cred că se simte bine între cărțile mele, iar

locul lui preferat e lângă noptieră. Prima bucurie pe care mi-a făcut-o e că a început să răspundă el la telefoane, ca un secretar eficient. Are o memorie de computer, pentru că, fără să-și noteze, ca mine, treburile urgente pe bilețele lipite de ușă, îi ține minte pe toți cei care m-au căutat. Ei, l-am prins de câteva ori că a trecut ceva sub tăcere, când nu i-a convenit (nu, nu cred că a fost vorba chiar de gelozie), dar nu-i pot reproșa asta, are personalitate și o manifestă. Dacă mă gândesc bine, îmi place că vrea să mă protejeze. Oricum, nu se compară cu, cum să spun, predecesorul lui. Desigur, imediat după o despărțire, omul trebuie să fie mai prudent, în acel moment se fac cele mai mari greșeli, așa spun și școala vieții, și școala literaturii. Atunci, pe un fond de disponibilitate și dezamăgire, accepți lângă tine personaje nepotrivite sau chiar escroci sentimentali. Nu e cazul cu James, care de orice poate fi acuzat, numai de escrocherie nu. Poate că e chiar o idee prea sobru, flegmatic ca orice britanic, calm, dar m-am obișnuit cu el așa și n-aș vrea să-l văd cu o mască de clovn sudic pe față. Nu știu cum se împacă cu irlandezii, dar am impresia că Joyce îi place, poate din afinitate de prenume.

Majoritatea bărbaților au o însușire, bănuiesc că istoric înscrisă în genele lor de călători, luptători, aventurieri: se trezesc exact la ora la care își propun, fără să aibă nevoie de ceas. O are și James, în timp ce eu am în genere însușirea contrară, dorm indefinit. I-am lăsat deci lui grija ca, atunci când trebuie, să mă trezească devreme și încă nu s-a întâmplat să n-o facă, cu mare exactitate. Și grijă.

Ca mai toate personalitățile puternice însă, James nu se grăbește să-și afișeze calitățile. Știe că le voi descoperi cu timpul și, de altfel, nici unul dintre noi nu precipită lucrurile. În ce mă privește, deși îi dedic cât pot eu de mult timp, sunt încă atât de ocupată, încât abia reușesc

să mă bucur de prezența lui. Așa că m-am amuzat să-l aud, într-o bună zi, cum începe să vorbească în limba lui maternă sau să-l văd cum simte, cu flerul câinilor și pisicilor de pe Animal Planet, când o să sune telefonul și dacă la celălalt capăt al firului e o persoană cu gânduri bune sau răuvoitoare. Pretinde, de altfel, că ghicește cu ușurință cine mă sună, dar, sinceră să fiu, nu l-am rugat niciodată s-o facă. M-a trădat totuși într-un rând, poate pentru că l-a amuzat să mă vadă într-o situație inconfortabilă. A ridicat el, ca de obicei, și, cum telefonul era pus pe *speaker*, am auzit și eu, care scriam la calculator: „Bună ziua, Romtelecomul vă anunță că aveți o factură neachitată pe luna trecută. Dacă nu o veți plăti în decurs de patru zile de la prezentul anunț, vom fi puși în situația neplăcută de a vă suspenda telefonul." Ei, bine, da, era destul de adevărat, cu o zi în urmă găsisem factura, uitată într-o poșetă: în iunie, cu grijile lansărilor de la Bookfest și ale plecării la Zürich o pierdusem cu totul din vedere. Dar James știa foarte bine că în seara din ajun o plătisem, așa sărată și piperată cum era, iar el nu era tocmai străin de cele două milioane și jumătate, avea mare parte de vină. Or, a tăcut ca peștele, deși mi-aș fi dorit să-mi ia apărarea, să ia totul asupra lui. Poate că-i cer prea mult sau te pomenești că o fi ca Allan, eroul lui Eliade din *Maitreyi*: îi face mare plăcere să-și audă prietenii bârfiți. Sunt și firi din astea. Ori poate că nu, și sunt eu excesiv de suspicioasă. Are un singur defect vizibil: nu știe deloc să gătească. Ceea ce, la urma urmei, pentru un telefon britcom nici nu e indispensabil.

BUCUREȘTI – BRAȘOV ȘI RETUR

Am primit un fluturaș: de la Brașov, se pot face zboruri cu elicopterul deasupra Bucegilor. 30 de minute – 300 de lei noi, un preț rezonabil. Nu mi-am ascuns niciodată pasiunea pentru toate formele de zbor, așadar am pus bine reclama: cine știe, poate se va ivi prilejul...

Dacă problema celor aproximativ 2500 de metri, cât au Munții Bucegi, a fost așadar rezolvată pentru oricine dorește călătorii pe înălțime, problema celor 175 de kilometri care separă Bucureștiul de Brașov nu pare să aibă soluție, de ani de zile, pentru călătorul care nu vrea decât obișnuitele drumuri pe lungime. Nu e prima oară că observ cum în lumea noastră românească ai șanse să atingi ușor performanța, excepționalul, în timp ce banalitatea este lucrul cel mai rar și mai greu accesibil.

O navetă estivală între cele două orașe atât de apropiate m-a făcut să bifez, pe rând, toate opțiunile de voiaj. Pe șosea, există varianta cu automobilul. Din cauza unui drum *național* care nu reușește să fie, pe Valea Prahovei, mai lat de două benzi și din cauza unor lucrări care-și mută mereu locul (acum sunt lângă Ploiești), se creează și în mileniul nostru o formă a cozii care ne chinuia pe vremuri: acum e coada de mașini. Plicticoasă și plină de noxe. Același dezavantaj și dacă iei microbuzul. În plus, șoferii microbuzelor pot participa oricând la olimpiada bădărăniei, cu bune șanse de câștig, în ciuda concurenților

redutabili din toate domeniile. Firmele cu pricina sunt stat în stat, fac legea în toate privințele. În fine, dacă n-ai mașină mică, dacă ți-e silă de tirania șoferilor de microbuz, iei trenul, care se scumpește aproape de la o lună la alta. Aici, într-adevăr, ai parte de variație la fiecare drum. Am mai spus-o și imediat după 1990: pentru cine vrea să știe cum evoluează lucrurile în România și cum se întrevede viitorul, un drum cu trenul e suficient. Cât despre guvernanți, o călătorie cu rapidul (cel cu vagoane cu etaj, fără loc de bagaje) sau cu acceleratul, într-o duminică de vară fierbinte, ar trebui să fie o minimă obligație de serviciu.

În perioada de vară trenurile sunt invadate de elevi și studenți. Prin natura meseriei și mai ales prin fire sunt tentată să fiu foarte înțelegătoare cu slăbiciunile lor. Genele pedagogice ale familiei m-au făcut întotdeauna atentă la romanele de formare și știu foarte bine că „intriga" e imprevizibilă. Cu toate astea apar episoade care mă nedumeresc până la perplexitate. Așa, de pildă, a fost grupul de studenți din Constanța care mergeau cu un profesor de geografie în Munții Făgăraș. În preajma mea erau vreo zece, într-un vagon fără compartimente, dintre cele care asigură o nu întotdeauna bine-venită intimitate colectivă. De la un punct încolo al călătoriei mi-a devenit clar un lucru: acești tineri *nu erau în stare să converseze* între ei. Ai fi zis că, deși cu darul vorbirii, în creierul lor e blocat centrul nervos care asigură posibilitatea discuției, la un nivel oricât de jos: nu tu amintiri din școală, nu tu comentarii despre facultate, nu tu plan de viitor. Nu tu bârfă, nu tu laudă. Nu tu întâmplări din mica lor comunitate, măcar metode de copiat. Nu tu povești de amor, nu tu comentariu politic, nu tu remarci despre tren, oameni, locuri. Nu tu exprimarea vreunei mâhniri sau bucurii. Nu tu cărți, filme, teatru, fotbal, nu tu minim

subiect de care să te agăți. M-am gândit că sunt visători, interiorizați. M-a contrazis un anume limbaj cu interjecții care ieșea când și când la iveală. Bă, care ai mâncare, mi-e o foame...! În genere, mici observații fiziologice primare (dintre cele care credeam că țin de vârsta preadolescenței) spărgeau tăcerea. M-am gândit că nu se cunosc: da' de unde, se strigau tare, fără grijă pentru urechile celorlalți călători, pe nume și porecle: Chelule, Măgaru', Porcu' etc., apoi „Băga-te-aș" etc. De ce se strigau, e mai greu de zis, oricum, nu ca să converseze. La un moment dat o junã, altfel decorativă, a fost deranjată de ceva și a înjurat birjărește, cum se spunea pe vremuri. Nesimțito, i-a spus cu vădită admirație băiatul de vizavi, te aude lumea! Fata și-a dus mâna la gură și a râs încântată de ea însăși. Mi-am amintit de o teribilă observație din cartea lui Adrian Oprescu, *Vărul Alexandru și alte povestiri*. Când s-a întors în România, fostul deținut politic a constatat că limbajul care aparținuse cândva numai torționarilor din închisoare, categoria cea mai ticăloasă și mai joasă de oameni, se aude acum pe stradă, e cvasigeneralizat.

La un moment dat au trecut surdomuții. Cine a călătorit cu trenul știe despre ce e vorba: oameni necăjiți care vând foarte ieftin, diverse mici obiecte, agende și pixuri, seturi de cusut, mascote, brățărușe. Mi-am făcut obiceiul să cumpăr mereu câte ceva de la ei, deși am epuizat toată gama și încep să am colecții. Cândva, o femeie cu care călătoream, care avea un fiu surdomut și știa să converseze prin semne, a vorbit cu ei. S-au luminat la față și au răspuns: nu, nu erau impostori și nici cerșetori, erau numai niște oameni cu dificultăți de comunicare față de semenii lor privilegiați, cu grai. De data asta privilegiați mi s-au părut surdomuții.

Altă călătorie, alt rapid, alt context. Aceleași vagoane. La fereastră, o doamnă cam trecută, ca să zic așa. Mă refer

strict la suflet. Tunsă scurt, blondă, citind cu râvnă *Libertatea*. Lângă ea o mamă, iar pe scaunele de vizavi doi copii, un băiat și o fată. Tatăl în picioare. Doamna avea bilet cu loc, familia, bilet fără loc. Eu, bilet cu loc, vizavi de femeia cu *Libertatea*. Când a văzut că apar, blonda le-a spus cu acreală nesfârșită celor care o înconjurau că ar trebui să plece, că o să mai vină oameni cu bilet, de parcă ceilalți ar fi fost infractori. M-am uitat mai bine la ei: nu erau infractori, erau țigani – și anume țigani dintre cei integrați. Drumul a fost un infern pentru mine, dar nu din cauza țiganilor. Fără să exagerez, pot să spun că aceștia s-au purtat impecabil: mama și-a ținut în frâu copiii, deși nu aveau mai mult de 10-12 ani, vârstă care-și cere dreptul la zbânțuială, le-a dat cărți, creioane, sandviciuri învelite cu grijă în șervețele. Copiii, îmbrăcați frumos și curat, spuneau pardon dacă se sculau, vorbeau cu glas potolit. Tatăl, un pic mai rustic decât mama, vorbind ceva mai tare, nu ieșea totuși prin nimic în evidență. În schimb, blonda de la fereastră – da. Până la Bușteni, unde am avut norocul să coboare, s-a strâmbat întruna, aruncând priviri crâncene spre toți membrii familiei de țigănuși. Când băiatul a început să dea din picioare, a pufnit pe nas. Când mama a scos sandviciurile, a întors spatele, ostentativ. Am început să vorbesc cu copiii (ajutându-l pe băiatul de altminteri foarte isteț la rezolvarea problemelor din cartea lui). Atunci m-am ales și eu cu una din privirile acelea. M-a măsurat cu atenție rea. Brunetă cum sunt, în creierul ei acrit trebuie că s-a format convingerea că noi, toți ceilalți, eram de-un sânge.

Eu, una, am fost reconfortată de întâlnirea cu această familie și mi-a fost limpede că generația a doua, copiii, se vor putea așeza normal în lume. Răsfoind niște vechi anuare ale Liceului Șaguna, am dat peste un fragment uimitor despre felul în care episcopul Ioan Popasu, unchiul lui Maiorescu, i-a obligat pe preoți să facă școli în toate

satele, sub amenințarea că altfel îi răspopește. Acest lucru se întâmpla la jumătatea secolului 19. Și atunci a avut loc următoarea minune, după cum se citează într-un număr jubiliar al anuarului șagunist: „În genere entuziasmul pentru școale între Români și coreligionarii lor din Brașov era așa de mare pe timpul acesta, încât chiar și Neorusticii (Țiganii) din Brașov cerură de la Popasu să le deschidă și lor o școală proprie. Bunul protopop nu trecu cu vederea cererea lor..." Popasu însuși a avut grijă ca „Țiganii musicanți și meseriași" să aibă o școală, deși ea nu a durat foarte mult. Nu numai informația istorică e formidabilă aici, dar și felul în care e exprimată. Nu din motive de corectitudine politică, ci din simplă delicatețe, prof. Andrei Bârseanu, care semnează rândurile acestea, preluate în anuar din *Istoria Școalelor Românești din Brașov*, îi numește foarte plastic pe țigani: *Neorusticii*. (Am avut și am studenți din acestă etnie: unii m-au rugat să nu mai spun rrom, că lor numele li s-a impus, cel de țigan nu li se pare jignitor, depinde numai cu ce intonație îl pronunți!)

Călătorii pe care întâmplarea îi adună laolaltă într-un tren reprezintă o felie din societatea în care trăiești, un microunivers. La cea mai recentă întoarcere în București, într-un tren arhiplin, la care s-au vândut la fel de multe bilete fără loc câte cu loc, am constatat că „stofa" societății noastre nu s-a îmbunătățit defel în ultimii ani. Tot mai puțini citesc cărți, tot mai puțini discută (chiar când se cunosc), tot mai mulți au pretenții, hachițe, „jalnice nevroze", gesturi agresive. Tot mai puțini sunt altruiști sau, pur și simplu, omenoși. Și, unde te uiți, e tot mai puțină veselie. Oare cum se explică?

FERESTRELE LUI CIORAN

Domnului Livius Ciocârlie,
la a cărui conferință despre Cioran
n-am putut ajunge

N-aș fi vrut să-l întâlnesc pe Cioran. N-aș fi vrut să-mi fie profesor de filozofie la Brașov, la Șaguna. Cu siguranță că nu m-aș fi îndrăgostit de el, iar soarta Simonei Boué mă întristează din cale-afară: l-a întâlnit de ziua ei de naștere și a făcut un *coup de foudre* pentru el, doar că acest *coup*, această lovitură a fost, la ea, pe viață, ba chiar și în moarte. Pe de altă parte recunosc că, așa cum l-am văzut în interviul filmat la Paris, Cioran, unul dintre cei mai paradoxali oameni din câți mi-a fost dat să văd, e irezistibil, ca orice om al contrastelor. Cu o fragilitate plină de forță, cu mica lui bâlbâială atât de precis orientată, cu politețea în care mai strecoară câte o înjurătură și duioșia împrejmuită cu ziduri de mirări și cinism, seamănă mai degrabă cu un țăran chibzuit, care pune răul înainte. (S-a comparat el însuși cu un țăran.) Disperarea lui absolută și tonică, plină de vitalitate, mi se pare cel mai potrivit răspuns dat universului în care trăim. Îl admir pentru că a trecut prin toate întrebările, s-a gândit – și încă temeinic – la tot. Nici un intervievator din nici o țară nu l-a prins vreodată pe picior greșit. Indiferent dacă i s-au pus întrebări subtile sau stupide, de viață cotidiană sau din raftul cu filozofi al bibliotecii, Cioran a răspuns cu o precizie și o doză de implicare personală care-ți taie răsuflarea. Socotea că râsul e singurul lucru care nu dezamăgește și în cele mai negre gânduri ale lui

există, ascuns, un pic de râs, fie el și hohot cosmic. E urmuzian sau ionescian, pentru că râsul lui e împăcat cu tragicul, ca-n afirmația lui Ionesco: „N-am înțeles niciodată, în ce mă privește, diferența care se face între comic și tragic. Comicul fiind intuiția absurdului, mi se pare mai disperat decât tragicul. Comicul n-are soluție. Pentru spiritul critic modern, nimic nu poate fi luat cu adevărat în serios, și nimic luat cu adevărat ușor."

În lectura mea favorită din Cioran, unul din fragmentele marcate pe margine cu creionul este despre timpul brașovean al vieții lui: „Ninge. Mă gândesc la iarna (1937?) în care am scris la Brașov *Lacrimi și sfinți* – sus de tot pe deal (Livada Poștii), cu priveliștea munților în față. Ce singurătate!" (*Caiete* I, trad. Emanoil Marcu și Vlad Russo, Humanitas, București, 1999, p. 290.) Ceva mai încolo: „Mi-am amintit câteva amănunte precise ale unei legături vechi de treizeci de ani, de la Brașov. Toate astea s-au dus, sunt moarte, de parcă n-ar fi existat niciodată." Exact de când am citit prima dată aceste rânduri, acum zece ani, am început să mă întreb care o fi fost casa în care a locuit Cioran la Brașov. Bănuiam că mai există, pentru că, pe dealul amintit, unde soseau cândva poștalioanele – de aici numele de Postwiese sau Livada Poștii – casele sunt prea recente ca să fi dispărut deja. În anii '30 erau, oricum, mult mai puține, iar sentimentul de singurătate al locatarului din vârful dealului e perfect explicabil. Mai multe detalii despre locul în care a stat în gazdă Cioran se află într-una din cele mai empatice evocări ale neconvinsului profesor, în volumul memorialistic *Praful de pe tobă* scris de Ștefan Baciu și apărut în 1995, la doi ani după moartea autorului. (Fost elev și discipol *sui generis* al filozofului, ulterior poet de notorietate, Ștefan Baciu a parcurs cel mai lung drum al vieții, geografic vorbind: s-a născut la Brașov și a murit în Honolulu.)

La sosirea în Brașov, Cioran a tras mai întâi la Coroana, un vechi și celebru hotel din orașul de atunci. Curând, alături de profesorul de franceză de la Șaguna, scriitorul Octav Șuluțiu, de elevul Ștefan Baciu, de ziaristul Vasile Muntean și istoricul Dr. Constantin, de omul de spirit și cultură Aurel Nistor (avocat) și de vilegiaturiști din București, între care și poetul Eugen Jebeleanu, tânărul de 26 de ani Emil Cioran putea fi găsit la o masă de la Cafeneaua Coroana, loc istoric, asemenea cafenelelor vieneze. Masa lor devenise o *Stammtisch*, cum o numește Baciu, așadar o masă rezervată prin puterea obișnuinței. Cioran era atunci „în căutarea unei odăi mobilate într-un cartier liniștit", lucru relativ lesne de obținut pentru că „multe familii bine obțineau un venit suplimentar închiriind camere mobilate". Impresia pe care o lăsa Cioran era foarte bună: pe Ștefan Baciu îl cucerește „prin delicatețe, prin felul său discret de a fi și prin vocea măsurată [...] Era îmbrăcat sobru, însă elegant (spre deosebire de Șuluțiu, cu pălăria trasă pe ochi, pe care ca bun bucureștean o numea «găină» și care, realmente, părea o găină pleoștită pe cap, cu umbrela agățată de braț, cu pantalonii necălcați și largi, care-i dădeau un aer de belfer), avea obrazul palid, și un păr blond roșcat, abundent, cu un ciuf rebel care încorona o frunte nobilă și înaltă". În Brașovul patriarhal și civilizat de altădată, tânărul Cioran este, după acest portret, chiriașul ideal, cu atât mai mult cu cât se prezintă și ca fiu de protopop sibian. Găsește deci curând locuința dorită: „o cameră mobilată la familia Lemeny, pe Livada Poștii", aflată „la doi pași de unde cu un an sau doi mai târziu aveau să se mute Domnița și Vania Gherghinescu".

Timp de zece ani n-am făcut decât supoziții asupra acestui loc, pentru ca, de curând, grație amintirilor precise ale mamei mele despre locuitorii din Brașovul anilor '30-'40, să descopăr că ea știa unde se aflau casele familiei

Lemeny, ba chiar că o cunoaște pe una dintre purtătoarele acestui nume. Am recitit descrierea lui Ștefan Baciu: „Într-un fund de grădină, la care ajungeai urcând trepte din ce în ce mai piezișe și înguste, departe de orice zgomot al orașului. Era un cartier liniștit, plin de vile și grădini, unde locuiau mai cu seamă familii săsești." O alee „de castani bătrâni ducea până în dreptul scărilor care urcau spre vila în care Cioran avea o cameră separată, cu un minimum de mobilă: pat, dulap, masă, două scaune, ferestrele care dădeau spre grădină, iar în colț, o sobă mare care iarna se încălzea cu bușteni groși, pe care odată i-am găsit aliniați pe masă. Întrebând de ce lemne și cărți se află alături pe masa de lucru, mi-a spus (țin minte că în acele zile începuse să scrie *Schimbarea la față a României* [...]) că deseori era tentat să citească lemnele și să arunce cărțile în foc. Spunând aceasta mi-a arătat câțiva bușteni cu adevărat remarcabili, cu cercuri de-o mare frumusețe".

Nu mi-a mai rămas decât, luându-mi în ajutor indicațiile obținute de la nepoata poetului și traducătorului I.Al. de Lemeny (patinatoare de clasă, în tinerețe, fiica unei alte celebre patinatoare, Maria Pop), nu mi-a rămas decât să merg, asemenea lui Schliemann, pe urmele textului literar. Aleea de castani o știam de pe vremea când eram elevă, e la 5 minute de casa copilăriei mele, dar treptele le confundam cu cele pe care se urcă astăzi, și anume la începutul actualului drum al Poienii. Or, casa în care a locuit Cioran nu e vizibilă de pe Șirul Livezii. Din dreptul clădirii cu numărul 22 de pe această stradă, urcă un șir nesfârșit de trepte, apoi, după un unghi de 90°, un al doilea șir, mai „pieziș și îngust". De-o parte și de alta, grădini, un brad enorm care era, desigur, și pe vremea lui Cioran și două piscine relativ încăpătoare care, de asemenea, existau încă din perioada interbelică. În capul scărilor se ajunge la una dintre cele mai poetice,

mai abrupte și mai liniștite străzi din centrul Brașovului, strada Șt.O. Iosif. Aici, la numărul 21, se află casa în care a locuit Cioran pe când scria *Schimbarea la față...* și *Lacrimi și sfinți*. Ferestrele de la parter, unde era camera lui, dau spre grădină și spre munți: Tâmpa și, în fund, Postăvarul sunt vârfurile de care își va aminti, treizeci de ani mai târziu. Actualii proprietari au pus însă zăbrele la toate ferestrele.

O întâmplare i-a dat prilej lui Cioran „să bârfească universul" și în perioada brașoveană: fata mai mare a proprietarului său (să fie aceasta dragostea de care vorbește în *Caiete*?), care era elevă în ultima clasă la liceul Principesa Elena (colegiul Unirea de azi), se îmbolnăvește și moare: „Zile întregi Cioran a repetat până la obsesie că «nu înțelege cum viața putea să permită să se întâmple așa ceva» și, la masa de cafenea unde-și avea locul în fiecare după-amiază a tunat și a fulgerat, folosind cele mai amare paradoxuri, contra acestei cumplite nedreptăți." Pe bună dreptate.

O ANUME SOLIDARITATE

De când s-a mutat, pentru prima dată de când se știe, la parter, mama mea a descoperit viața străzii – o stradă centrală, dar pașnică, din centrul Brașovului – precum și a parcării întinse, din fața ferestrelor. Are deja personaje bine conturate: gunoierii, extrem de conștiincioși și de punctuali, pe care îi admiră pur și simplu, cerșetorii grupați mai ales pe lângă mașinile luxoase, care o scot din sărite cu trucurile și agresivitatea lor, vecinii cu tabieturile lor, trecătorii care primăvara smulg ramurile înflorite roz ale cireșilor japonezi sau pe cele albe ale corcodușului plantat de fratele meu, precum și o mulțime de alte personaje episodice, după zi și anotimp. Observațiile mamei, datorită formației ei științifice probabil, sunt de două feluri: cele individuale și cele categoriale. Una dintre cele categoriale m-a făcut să scriu aceste pagini pe care de mai multă vreme mi le-am depozitat, informe, în spațiile încă ospitaliere ale creierului. Mi-a spus într-o zi, absolut în treacăt și fără nici un subtext, despre una din imaginile prinse în ecranul ferestrei: „Mă uitam că femeile stau mai drept, și merg mai frumos decât bărbații. Chiar am observat: cele mai multe au o ținută destul de plăcută." După care a trecut la cu totul alt subiect.

Observația ei căzuse, întâmplător, pe o temă literară: de la femeia petrarchistă cu „mers de zee", ușor și înaripat,

la iubita shakespeariană care, dimpotrivă, „e clar că-n țărnă calcă" („My mistress, when she walks, treads on the ground"), de la eminescianul „abia atingi covorul moale" și „plutești ca visul de ușor", până la dezamăgirea lui Alexandru George că mersul contemporanelor noastre nu mai e de zeiță sau până la țocănitul tinerelor tocuri din poezia lui Cărtărescu – o întreagă literatură a fost dedicată acestui atribut al frumuseții feminine. Însă ceea ce mi-a atras atenția în această frază a fost altceva: ea fusese făcută cu o firească „solidaritate de gen", să-i spunem, cu o mică mândrie că, între atâtea lucruri care *merg* prost și urât în lumea în care trăim, unul, iată, e bun și în armonie, și ce bine că femeile reușesc asta. Dar în frază nu exista nici un *parti-pris*. Fără îndoială că, dacă observația ar fi fost contrară, „Chiar am observat: cele mai multe merg urât, cocoșat, mai urât decât bărbații", tonul ar fi fost de mâhnire pentru semenele noastre și pentru încă un lucru dizgrațios din viața străzii cuprinse în cadrul ferestrei de la parter, dar la fel de obiectiv.

Presupun că am moștenit și eu același mod de a socoti femininul: cu solidară obiectivitate. Așa cum copiii se aliază spontan între ei și distinct de părinți, indiferent de dragostea pe care le-o poartă, ar trebui să se nască, automat, și o empatie de gen feminin. Iată câteva cazuri în care am simțit acest sentiment cald, secvențe la fel de trecătoare ca trecătorii iviți o clipă în rama unei ferestre de la parter.

Într-un magazin de confecții, o discuție între două vânzătoare și o clientă care cumpărase un pulover bărbătesc: „Dacă nu i se potrivește, pot să vin să-l schimb?" „Da, schimbăm și bărbați", a răspuns calm una dintre vânzătoare, în timp ce a doua a început să râdă. „Bine, a spus cumpărătoarea, care a intrat imediat în joc, când aduceți modele noi?" Toate persoanele aflate întâmplător

în magazin ascultau interesate, iar unele păreau că ar fi cumpărat pe loc un bărbat „model nou".

O femeie cerând la farmacie ceva pentru *febră*. Farmacista oferă diferite leacuri pentru gripă. „Nu", explică femeia, „febră mușchiulară, mă duc la căpșuni". Și farmacista, dublându-și dintr-odată grija, ca o mamă, oferind eroinei, la plecare, unelte fermecate care să fie folosite la nevoie, pentru dureri de mijloc, pentru dureri de burtă și i-ar fi dat, desigur, și pentru boala numită *homesickness*, dacă ar fi avut așa ceva în rafturile cu flacoane și cutii. Având grijă să-i ofere medicamentul în variante cu mai multe prețuri, bănuind că viitoarea culegătoare n-are prea mulți bani.

O femeie căreia-i tremură genunchii la examenul de șofer și care, desigur, nu ia examenul. Fetele în fuste de piele care stau în fața coaforului și fumează, așteptând să li se fixeze vopseaua de pe părul blond-negru-roșu-verde, râd și vorbesc tare despre bani și modă și cele care, la mică distanță, în fața bibliotecii Fundației Carol, îmbrăcate în blugi ieftini, cu părul prins într-un elastic banal și ochelarii pe nas, ies și ele într-o pauză de un sandvici și stau de vorbă prea încet ca să știi despre ce. O doamnă care nu-ți dă telefon decât ca să-ți facă plăcere. O moderatoare care-ți face un compliment sincer înainte de emisiune, nu ca să-i iasă emisiunea, ci ca să te simți tu bine în pielea ta. Femeile care, vorba scriitorului, zâmbesc absolut tuturor copiilor mici pe care-i văd pe aleile Cișmigiului.

Ceea ce nu mă-mpiedică să văd și reversul. Mă uit la femeile din traseul unei zile, în special la vânzătoare, funcționare, „bugetare". Aproape toate au o acreală intrată și în piele, și în cap, și în suflet. Au cap acru, vorbă acră și inimă uscată. Sunt sigură că au motive, sunt sigură că nu le-o fi mers niciodată grozav, poate n-au evenimente

în viața lor, deși s-or fi dorind eroine de telenovelă... și totuși. Cea mai mare catastrofă care i se poate întâmpla unei femei este să i se acrească tot sufletul, să nu mai existe nimic de salvat, fraged, în el, fie și trist. Apoi sunt fetele care, stând ciorchine în preajma școlilor, se interpelează cu „Fată!" și înjură, cum să spun, inadecvat față de dotările cu care le-a pricopsit natura. Elevele care în metrou își lasă prietenii să vorbească dezgustător, ca și cum ele n-ar fi de față, și se forțează să râdă, bietele, la grosolănii, ca să le facă plăcere. Apoi femeile șleampete până la murdărie, prostia vicleană a unora, inteligența ipocrită a altora. Cele pur și simplu rele, al căror suc sufletesc s-a otrăvit. Cele care răspund la *fair play* cu mici mizerii, cele sadice, cele de o suficiență care te înfioară. Și câte altele.

Îmi permit să judec în toată libertatea femininul și cărțile cu personaje feminine, așa cum judec în toată libertatea și masculinul, să fiu, eventual, malițioasă, ironică, plictisită, enervată de semenele mele și de semenii mei sau dimpotrivă, înțelegătoare, admirativă, generoasă față de *ele* și față de *ei*. Tocmai din acest motiv nu-mi place feminismul, mai ales cel militant (de altfel, detest orice militantism și orice ideologie): te obligă la reacții-tip, la reflexe pavloviene nu numai în discuții, dar, mult mai grav, în gânduri. Caută vinovați și vinovății. Dacă vorbesc despre cele 84 de rochii pe care o aristocrată din Renaștere, de pildă Beatrice d'Este Sforza, și le-a făcut în doi ani, îmi place să mă pot bucura împreună cu ea pentru câte o rochie nouă pe săptămână, și nu, cu o îngâmfată superioritate sau cu o milă nelalocul ei, s-o condamn că avea plăceri frivole și se făcea frumoasă de dragul ochilor domnilor. Nu-mi doresc și eu o asemenea performanță – adică de ce nu? –, dar nici nu simt nevoia să subliniez cât de blamabilă ar fi preocuparea ei. Și n-am de gând nici s-o judec că nu și-a dat rochiile săracilor.

Dacă, tot în Renaștere, Isabella D'Este, marchiza din Mantova, a găsit cu cale să aibă 609 de nasturi din aur pe o rochie, mă întreb, cu interes, câți erau simplu decor și câți erau cu butonieră, câte ajutoare i-or fi trebuit ca să-i încheie în timp util, dar nu o acuz, cu ochii femeii care trăiește în era fermoarelor, a pantalonilor care se îmbracă în trei secunde, și a „aricilor" care se lipesc cât ai clipi, că-și pierdea timpul cu încheiatul și descheiatul, și n-o acuz nici pentru că nasturii ei erau din aur. Ca orice ideologie, feminismul îți răpește permisiunea de a gândi fără cârje și de a te bucura fără grijă de tot ce e *altfel*. Și pentru mine *die Gedanken sind frei*. Și femeile. Și bărbații.

ȚĂRI ÎN ORIGINAL

Primul album de artă pe care l-am răsfoit, o istorie a picturii, se numea *From Giotto to Cézanne*, iar faptul că numele tablourilor erau în engleză n-avea importanță, din moment ce nu citeam. Privirea era, la vârsta aceea, mai puternică decât imaginația și nu simțeam nevoia de cuvinte. Dacă tablourile se pot învăța pe dinafară, ca poeziile, tot privindu-le în albumul meu, de la chipurile lui Giotto, mai toate îndurerate, toate cu aură, până la *Jucătorii de cărți* ai lui Cézanne cu care, parcă, se încheia seria, atunci, eu, una, le învățasem ca pe apă. Tocmai din cauza asta când, la Musée d'Orsay, am văzut pe viu *Jucătorii de cărți*, împreună cu alte tablouri pe care credeam că le știu perfect și despre care aveam o imagine de-a gata, uimirea mea a fost maximă. Oricât de bune ar fi reproducerile, și chiar dacă, alături, ți se dau detalii mărite, când vezi tabloul privirile-ți tresar, într-atât de nou e spectacolul din ramă. Începând de la dimensiune, pe care niciodată nu ți-o închipui corect, chiar dacă albumele o dau în cifre precise. Gioconda mi s-a părut, de pildă, mică, în comparație cu importanța pe care i-o dădusem și pe care, inconștient, o traduceam în dimensiuni. Nici un tablou din copiile de album păstrate în memorie nu are, până la întâlnirea cu el în realitate, dimensiunile, culorile și aspectul pe care i le atribui, așa cum nici un scriitor nu prea seamănă cu imaginea pe care ți-o faci

despre el citindu-i cărțile. Amănuntele din picturile lui Dali, care nu e dintre favoriții mei, sau cele din pictura lui Bruegel cel Bătrân, care e, dispar undeva în neantul paginii de album și ies la iveală ca-n scamatoriile iluzioniștilor, atunci când te afli față-n față cu tabloul. Picasso din albume nu mă entuziasma, dar în realitate m-a prins ca-ntr-o plasă. Și mai e un lucru important: nici măcar o singură dată reproducerea n-a câștigat în fața tabloului, deși, teoretic, cazul poate fi dat ca posibil.

Înainte de a vedea o țară sau un oraș străin, spre care merg pentru prima dată, am despre ele o imagine destul de precisă, de tipul reproducerii într-un album de artă. Știu culori, știu fundalul și mi s-au povestit atât de bine detalii de viață mărite, de parcă le-aș fi trăit eu însămi. Totul completat cu clișee cinematografice. Și, exact ca-n cazul picturilor, întotdeauna realitatea a fost *altfel*, aproape de nerecunoscut, și a avut de obicei câștig de cauză în fața albumului mental. Dar, cum descrierile de peisaje, fie ele și citadine, sunt mai degrabă plicticoase, deși bucură ochiul, prefer să povestesc câteva întâmplări *cu oameni* din călătoriile mele prin țări străine.

În fiecare an, primesc din Germania, în primele zile din ianuarie, o carte poștală-calendar, cu un coșar. Pe coșar îl cunosc. E un prieten. L-am întâlnit la începutul anilor '90, cu prilejul unei „săptămâni culturale" românești, ținută într-un târgușor de lângă München. Eram la o festivitate oficială, când a intrat în vorbă cu mine o pereche de tineri pe care, în sinea mea, am inclus-o imediat în categoria *studenți*. Erau nu numai educați și îmbrăcați cu gust, dar aveau și acea disponibilitate sufletească pe care, în genere, o au studenții occidentali. Din tot ce-am vorbit mi-am dat seama că sunt bine informați în toate domeniile, că gândesc frumos și, mai ales, că se poartă frumos, ca niște rude drăguțe. El, cu mult umor și bun

ca pâinea caldă, ea, de o receptivitate rară, cu o limbă franceză bunicică și o engleză acceptabilă. Nu mică mi-a fost mirarea când, întrebându-i cu ce se ocupă, am aflat că el e *Kaminfeger*, coșar, iar ea casnică, și că au trei copii. Credeam că nu înțeleg bine (în copilăria mea termenul era *Kaminkehrer*) și am cerut lămuriri suplimentare în legătură cu meseria în cauză. E omul ăla pe care dacă pui mâna îți aduce noroc, m-a lămurit el. Am vorbit apoi, la ei acasă – o casă decentă – despre tot ce se poate: despre cărți și despre mituri fondatoare, despre naziști și despre comuniști, cu întrebări incomode și răspunsuri deschise, despre viața de familie și despre meserii, despre prieteni și despre Germania, și despre România. (Am martori că nu exagerez: pe poeta Ioana Ieronim și pe istoricul Victor Neuman.) Domnul și doamna coșar au început să lucreze la calculator înaintea mea și păstrăm legătura și prin e-mail. Mi-au vizitat familia, la Brașov. Am aflat de la alții că meseria asta e foarte respectată în Germania și concurența e mare. De curând, pe cartea poștală pe care o primesc de Anul Nou sunt trei coșari: tatăl și cei doi fii care, după examene la care se tocește serios, au izbutit să păstreze tradiția familiei. Uniformele lor nu sunt la fel: tatăl are două rânduri de nasturi și un joben, juniorii, un singur rând de nasturi și niște tichii. Și, nu știu de ce, deși am, între nemți, prieteni și cunoștințe din cele mai diverse medii, familia de coșari dintr-un târgușor oarecare a rămas pentru mine tabloul original al Germaniei de azi.

Despre Italia, albumul meu interior păstra imagini din filmele cu mafioți sau măcar cu *mascalzoni*. Pe italienii care nu intră în aceste categorii, pe cei cumsecade, mi-i imaginam doar certăreți și uituci, ca toți sudicii. Singura imagine pe care n-am crezut-o, considerând-o clișeu, e a italianului care cântă pe stradă, în fața casei sau a prăvălioarei lui. Or, tocmai asta a fost cea pe care am găsit-o

confirmată întocmai. Iar italianul obișnuit mi s-a părut civilizat și corect, atât cel care merge cu autobuzul, cât și cel mai înstărit. Într-o excursie din 1999 de la Roma, un vânzător de ziare și de ilustrate m-a făcut să văd ceva din tabloul adevărat. Chioșcul lui se afla la vreo șapte-opt minute de Fontana di Trevi. I-am cerut trei cartoline și l-am rugat să-mi dea restul în monede, ca să le arunc în fântână, în gestul ritual care, se zice, te aduce înapoi în cetatea eternă. N-a fost de acord să arunc 500 de lire, spunând că „e molto" și mi-a dat mai mărunt. Am plecat și, în apropierea fântânii, cineva îmi întinde niște cartonașe. Părea să fie vreo reclamă. Nu, erau cartolinele pe care le uitasem pe tejghea. Vânzătorul a fugit în urma mea pe drumul ticsit de turiști, mi-a dat fără o vorbă ce cumpărasem și a dispărut. Dacă am apreciat gestul e pentru că era vorba de o sumă derizorie, una pentru care îți zici că nu merită să faci un efort sau că păgubașul se va întoarce și nu trebuie să lași în vremea asta chioșcul gol. M-am întrebat sincer dacă eu aș fi făcut așa ceva. Răspunsul e: nu. Întorcându-mă în alt an la Roma (fiindcă gestul ritual a avut efect!), am uitat cadourile pe care le cumpărasem pentru colegii de la *România literară* într-o pizzerie și le-am găsit, două ore mai târziu, neatinse, supravegheate de ochiul vigilent al chelnerului. Mi le-a dat înapoi cu prietenoasa presupunere că aș fi îndrăgostită. Vânzătorul de la chioșc și băiatul de pizzerie au devenit talismanele mele romane.

În fine, o ultimă întâmplare cu oameni de pe stradă din Elveția. Aici prima vizită, din 1997, a fost complet ratată, deși mă așteptam să dau de o țară ca un ceas elvețian. Toate mi-au mers pe dos, începând de la aeroport, când mi-am găsit bagajul deschis și risipit pe jos, și până la restul care mi se dădea greșit în magazine sau la pachețelul de ceai pe care l-am cumpărat, cu termenul de

garanție tăiat discret cu foarfeca, de pe eticheta rămasă asimetrică. Dar o întâmplare cu deosebire neplăcută a fost când, întrebând o doamnă, pe stradă, cum se procedează cu un automat de timbre cu care nu mă descurcam, mi-a răspuns rece: „Scrie acolo!" și s-a îndepărtat fără alt comentariu. A trebuit să treacă timp ca să-i acord circumstanțe atenuante și să-mi zic că, poate, femeia nu trimitea scrisori și, din orgoliu, nu voia să recunoască față de o străină că nu știe nici ea. Însă la a doua vizită, după aproape zece ani, ca-ntr-o poveste pedagogică, întâmplările rele din prima au fost, rând pe rând, bifate în cheie pozitivă. În avion prima, apoi în magazine, apoi – și doar la asta mă opresc – în fața automatului de timbre. Nici de data asta nu m-am descurcat, deși, vorba doamnei, am citit cu atenție instrucțiunile. Am pus bănuțul, dar timbrul n-a vrut să se arate. Atunci s-a apropiat de mine un localnic – părea un funcționar aflat în pauza de masă – și mi-a cerut permisiunea să mă ajute. Și-a scos ochelarii, a citit, a apăsat pe butoane, n-a izbutit, a scos o monedă din propriul buzunar, a refăcut mișcările și, minune, au apărut două timbre. Mi le-a dat mie pe amândouă. Și mi-a plăcut: pe chip i se citea pur și simplu bucuria că a ajutat pe cineva.

Familia coșarului neamț, vânzătorul de ziare italian, băiatul de la pizzerie și omul cu timbrele sunt tablourile originale ale unor țări pe care le ținusem în albumul cu reproduceri și prejudecăți, rămas, pentru multe locuri din lume, încă plin. Până la proba contrarie.

LIBERUL-ARBITRU

Unul dintre primele lucruri pe care le-am învățat în Elveția a fost că atunci când fac cumpărături trebuie să fiu cu ochii pe anunțurile galbene, pe care scrie cu litere negre de-o șchioapă *Aktion*. Sub acest anunț se află produse cu un preț simțitor mai scăzut decât cel obișnuit. Dacă-i vorba de produse culinare, cauza e că se apropie data limită până la care pot fi vândute. Dacă-i vorba de îmbrăcăminte, pantofi, cosmetice, motivele sunt de toate felurile, de la dorința de a lichida un stoc până la eliminarea unor obiecte rămase unice în felul lor, *Einzelstücke*, care, probabil, încurcă locul. O doamnă din Berlin mi-a explicat cu alt prilej că vesticii și-au făcut obiceiul de a cumpăra, mai ales haine sau pantofi, numai și numai la sfârșit de sezon, când acestea se vând cu jumătate de preț. Încă o caracteristică a acestor lucruri care-ți ies în cale când nu le dorești neapărat este că, în afară de *Einzelstücke*, rareori le poți lua la bucată, de-obicei ești nevoit să cumperi de la două până la zece obiecte de-un fel, deodată. Așadar la toate magazinele occidentale, la fel ca în istoria literară, există un permanent joc între „centru" și „margine", adică între discret și *scos în față*. Firește, cumpărătorii văd în primul rând ceea ce e scos (la propriu) în față și vânzările cresc simțitor în locul cu pricina, la fel cum unii scriitori aproape uitați revin brusc în atenție și dobândesc o mulțime de cititori.

Am intrat și eu în acest joc elvețian: mă duceam, de pildă, să cumpăr detergent, dar mă întorceam acasă cu trei tuburi de șampon și două de pastă de dinți, mă duceam după andive pentru salată, dar mă întorceam cu sparanghel, pe care nu știam cum să-l gătesc, iar în situații mai dramatice, mă duceam după pâine și mă întorceam cu un tricou portocaliu, care în fond nu-mi trebuia, și cu cinci dopuri cu moț din piatră semiprețioasă, pe care nu aveam la ce sticle să le pun și, oricum, ar fi fost o rușine să fac așa ceva. Mărturisesc cinstit că ceea ce mă tenta în aceste cumpărături nu era atât „afacerea" (aceasta fiind până la urmă la fel de avantajoasă ca șirul de tranzacții făcute de Dănilă Prepeleac când pleacă la târg cu Duman și Tălășman și se alege la urmă cu o frumoasă pungă goală), cât jocul hazardului, al lui *altfel decât credeai*, al posibilităților mereu noi. Iar acest joc, da, merita într-adevăr luat în seamă și plătit cu franci grei.

Am început astfel să înțeleg ce înseamnă în viață liberul-arbitru și cât de alunecoasă e alegerea, libertatea, să înțeleg empiric după ce, teoretic, am citit o mulțime de pagini teologic-filozofice pe această spinoasă, ca să nu zic și spinoziană, temă. Există, probabil, oameni care nu se uită niciodată la *Aktion*, care-și urmăresc cu încăpățânare un gând unic, de pildă să cumpere andive sau să descopere Troia, oameni care nu răspund la nici un fel de provocare, ocazie sau ispită apărute pe neașteptate. Nu știu dacă pot fi considerați oameni ai *voinței de a vrea*, confundată uneori cu liberul-arbitru, căci tocmai ei par să poarte la vedere povara unei predeterminări. Oricum nu fac parte dintre ei și, dacă e să mă iau după stilul în care-și fac cumpărăturile cei mai mulți semeni ai mei, cred că grupul celor care se lasă conduși de hazard (fără prea multă libertate de a alege) este mult mai numeros decât al celor care-și văd doar de planul inițial. În generația

mea, *Aktion* sau *chilipir* era să urmezi Politehnica, și 90% din colegii mei au ales-o, deși liceul îi pregătise bine pentru cu totul alte domenii. Cu vreo zece ani înainte de inginerie, îmi amintesc că medicina era cea scoasă în față. Astăzi, în schimb, Facultatea de Medicină nu mai e „avantajoasă", așadar puțini o mai văd și o mai aleg de pe raftul cu mărfuri dosnice. Studiile politice sau informatica, în schimb, sunt bine plasate în calea tinerilor. Eu, una, aș fi vrut să studiez arheologie și aș fi putut s-o fac, dacă țineam cu tot dinadinsul, dar cineva mi-a atras atenția, subminându-mi liberul-arbitru (și ce bine e să te ajute cineva să alegi bine!), că prețul plătit ar fi fost prea mare: să învăț o istorie falsificată, inclusiv a PCR, pentru că arheologia era una dintre ramurile Facultății de Istorie. Filologia nu era *Aktion* pentru acel moment, ajungeai profesor la țară, dar, cel puțin, era *Aktion* pentru mine: îmi plăcea să citesc și să scriu. La fel cred că s-au întâmplat și celelalte lucruri din viața mea, fie ea socială sau particulară. Când mi-am dorit ceva cu adevărat, imună la ocheadele hazardului, am dat în genere greș sau a trebuit să renunț pe drum. În schimb am ajuns, apucând mâna întinsă, la ceea ce se pare că a fost sau este scris „acolo sus". Se vede așadar că, în planul reușitei sau ratării unei vieți și în desenul ei cotidian, nu cred în liberul-arbitru, nici pentru cei hotărâți, „programați" dinainte, nici pentru cei care se lasă duși de val.

Cum se știe, problema devine alta atunci când *Aktion* și liber-arbitru se mută în zona morală, a binelui și a răului pe care accepți sau nu să le faci, presupunând că ai conștiința lor, că știi ce e bine și ce e rău. Fiindcă, până la urmă, dacă te-ai întors acasă cu detergent sau pastă de dinți, dacă ai ales o facultate sau alta, dacă te-ai legat de un om sau de altul, dacă trăiești sau nu după sfatul filozofului „fă ce vrei pentru că oricum vei regreta" –

toate astea te privesc numai pe tine. Dar a face altora rău pentru că răul e în clipa aceea *Aktion* sau, dimpotrivă, bine, deși binele e scump și ascuns în raftul cel mai de jos – n-ar trebui să mai aibă de-a face cu jocul alegerii și cu hazardul. Dacă mă uit în evoluția noastră modernă, oamenii care au mers cel mai puțin pe *chilipiruri* în istorie, statistic vorbind, sunt cei din a doua jumătate a secolului 19, cam două generații, a Revoluției și încă una. Poate că spiritul de sacrificiu și alegerea binelui țineau și de secolul progresului, dar erau categoric și opțiune personală, conștientă. Sacrificiul de dragul binelui e cu atât mai lăudabil cu cât este momentul în care oamenii se bazează cel mai mult și aproape integral pe ei înșiși, nu pe ce e scris „acolo sus" și nici pe Cel care scrie „acolo sus" dând, eventual, celor buni răsplata unei Vieți de Apoi în rai. M-am întrebat adesea cum e posibil să fii atât de *cu adevărat bun* și să-ți dai libertate, avere, viață – crezând în bucuriile libertății, averii, vieții, și nicidecum din disperare, sau din silă, sau din gol existențial – când tu îți ești singurul și propriul judecător. Când știi că asta e singura ta viață și că pentru tine altă șansă nu va fi. Când îți sacrifici sănătatea, familia și lași în urma ta numai datorii. Am găsit până acum un singur răspuns. Îl voi spune însă, nu într-o cronică, ci într-o carte despre acei oameni minunați și viețile lor trecătoare, dacă apuc s-o termin.

DIN TOC ÎN TOC

Urcând pe o scară spiralată și îngustă cele șase etaje până la terasa cu clopote a Turnului din Pisa, aveam la nivelul ochilor, pe trepte, una și aceeași pereche de pantofi. Spre norocul meu, erau pantofi de cea mai bună calitate, *made in Great Britain*, la fel ca stăpânul lor: dintr-o piele care face riduri fine, nu nouă, dar nici distrusă de ani, fără un fir de praf, pantofi comozi și discreți, ușori și stabili. Încercând să-mi stăpânesc unele probleme cu claustrofobia, sprijinindu-mă din când în când de zidul care chiar îmi dădea senzația de înclinare, m-am gândit un moment la importanța pantofilor în istoria omenirii. În Turnul din Pisa, începând din secolul 12, tălpile tuturor celor care au urcat treptele – tot mai multe trepte și tălpi de la un secol la altul – au lăsat urme vizibile în piatra acum extrem de alunecoasă. Pantofii maro din fața mea, espadrilele mele cu solzi la vârf și perechile felurite care urmau după ele călcau cu grijă în căușul lucios. Asemenea apei, picioarele își săpaseră drumul în piatră, sculptaseră adâncitură după adâncitură. Asemenea capului, picioarele își sapă drumul lor prin secole. Asemenea pălăriei, pantofii își au istoria și istoriile lor. Când motanul din poveste vrea să schimbe soarta stăpânului său, fiul cel mic al morarului, îi cere acestuia o traistă și o pereche de cizme. Fiul cel mare primise moștenire de la

tatăl lui moara, cel mijlociu primise măgarul, iar cel mic, un motan. Părea cel mai oropsit. Dar, din momentul în care i se dă perechea de cizme, motanul, acum *încălțat*, îi schimbă mezinului norocul. Mai mult decât haina, „încălțămintea face pe om". Pentru anul 1697, când a apărut povestea lui Perrault, a fi încălțat avea o semnificație socială puternică. Încălțămintea face minuni, e ca bagheta magică, de aceea abundă poveștile cu pantofi, conduri, papuci care-ți schimbă soarta, de la Cenușăreasa la Muc cel Mic sau la *Pantcfii roșii* ai lui Andersen. Romanele istorice confirmă folclorul: în *Război și pace* soldații vii se grăbesc să smulgă cizmele din picioarele morților. Este singura lor șansă de supraviețuire în gerurile rusești. Viața lor e egală cu o pereche de cizme. Gradul de civilizație și cărțile citite sunt și ele echivalate uneori în pantofi sau cizme: a doua sau a treia „generație de încălțați", se spune, în loc de orice altă determinare. În poveștile familiei mele mai există amintirea unui strămoș care venea la Brașov cu pantofii în traistă sau prinși pe după gât și se încălța la intrarea în oraș. Pantofii erau o achiziție pe termen lung și trebuia păstrată, eventual lăsată moștenire. Importanța cizmarului sau a pantofarului era la fel de mare ca aceea a bărbierului. Pentru cel care știe să citească în detalii, asemenea lui Sherlock Holmes, încălțările dau toate informațiile despre viața purtătorului lor.

Într-adevăr, dacă te gândești bine, pantofii poartă marca țării, cum sunt saboții pentru olandezi, ei spun ceva despre ocazie, solemnă sau banală, despre ocupație, sport, balet, bal, excursie, despre interior sau exterior, despre anotimp, despre sărăcie sau bogăție, iar în acest ultim caz, despre noblețea reală sau parvenitism. Englezii, de pildă, nu ies niciodată cu pantofi noi, lucrul fiind nu numai de prost gust, dar și primejdios, pentru că pantofii noi fac surprize. Neplăcute.

Am văzut un scurtmetraj franțuzesc ingenios: răsturnând cutumele de filmare, operatorul zăbovea exclusiv pe încălțăminte. Camera de filmat nu ajungea mai niciodată la figură, care era înlocuită, uneori, cu o temă muzicală. Încetul cu încetul, din sanda în sanda, din toc în toc și din melodie în melodie, ajungeai să-ți dai seama că e vorba de o nuntă la care se pregătesc să meargă socrii, rudele de toate gradele și vârstele și, desigur, mirii. Tot ce ține de întâmplările nunții era sugerat prin *recursul la încălțăminte*, care funcționa implacabil, ca recursul filozofului la metodă. Iar pantofii aveau, toți, felul lor de a fi, care-l copia pe al stăpânului, și întâmplările lor comice sau triste. Aveau, altfel spus, *suflet* și *soartă*. Una dintre cele mai vechi amintiri din copilăria mea este o venire cu familia, la București. Eram cu toții într-un troleibuz și, de la nivelul înălțimii mele de atunci, am început să mă uit la pantofi: erau înspăimântători. Scâlciați, deformați, murdari și lăbărțați. Între ei, doar o pereche delicată, din antilopă, care contrasta puternic cu restul. Aceasta venise de la Brașov cu persoana care mă ținea de mână. Am avut, pentru prima oară, intuiția diferenței de mentalitate între Ardeal și Regat, deși, cu timpul, am ajuns să înțeleg și să iubesc și scâlciații pantofi din troleibuzele bucureștene.

CONTRA CRONOMETRU

Acum câteva săptămâni ne-a vizitat la redacție poetul Alexandru Mușina, din Brașov. A nimerit într-o zi în care la *România literară* „se trăia bine" și a fost invitat la masă. Nu-l mai văzusem de mult și, cum ne leagă amintiri din copilărie (sau aproape), am ajuns, inevitabil, să vorbim despre timp.

— N-ai senzația că s-a comprimat? întreb.

— Nu, a spus poetul, nicidecum.

— Vreau să spun că și intervalele plicticoase, care ar trebui să treacă greu în timpul subiectiv, trec incredibil de repede. Uite, când făceai o călătorie cu trenul de la Brașov la București, nu ți se părea că cele trei ore durau o veșnicie și, în schimb, acuma trec într-o clipă?

— Nu, și-acuma mi se par tot o veșnicie, a spus imperturbabil Sandu.

— Sau dacă ai o noapte de insomnie, sau numai o oră de insomnie care ar trebui să fie un calvar, să nu se mai termine...

— Dorm bine, a zis poetul, nu-mi dau seama.

Liniștea lui m-a neliniștit. Am intrat chiar în panică, zicându-mi că mi s-o fi dereglat mie ceasul interior, care o ia acum înainte. Îmi și imaginam limbile nevăzute de pe un cadran invizibil situat, să zicem, în creierul meu, rotindu-se nebunește. Asemenea pastorului din *Accelerația* lui Buzzati, personaj care mă obsedează de vreo 10 ani,

mâine-poimâine, până să zic o rugăciune scurtă (vorba vine), se va face seară, ca și cum între răsăritul și apusul soarelui timpul s-ar fi evaporat. Ca să mă potolesc am căutat acasă cartea în care se află tableta lui Umberto Eco, încurajator intitulată *Cum să-ți chivernisești timpul*. Aici semioticianul calculează riguros cum i se consumă, rând pe rând, cele 8760 de ore dintr-un an obișnuit, adică nebisect. „Îi invit pe colegii care au meserii asemănătoare să verifice și ei și să-mi spună dacă e corect." Să răspundem invitației, cu atât mai mult cu cât socotelile corespund, în linii mari, iar operațiile aritmetice nu mai trebuie toate refăcute. Opt ore pentru somn (care abia ajung unui om obosit), o oră dimineața pentru cafea, spălat și intrare în stare de funcționare, o jumătate de oră pentru operația inversă, seara, și două ore cu totul pentru cele trei mese (cu tot cu procurarea și prepararea lor) consumă aproape jumătate din total, adică 4 170 de ore. Două ore pe zi pentru drumurile prin oraș care, la Roma ca și la București, nu se fac chiar rapid, 730 de ore. Cursurile, „neincluzînd și cercetarea", examenele, ședințele de catedră și consiliile, o medie de cinci teze de diplomă anual, discuțiile pe temă cu studenții, la care consumul nostru de timp e, pe ansamblu, aproximativ același cu al unui profesor de la orice facultate umanistă, înghit o cantitate de 1 465 de ore, pe care n-o mai detaliez. De remarcat că pretutindeni Eco e mai degrabă parcimonios, nu poate fi suspectat că „trage de timp". Munca de redacție la o revistă (nu și rubrica), îi ia lui Eco 50 de ore anual, iar cea legată de două colecții de cărți, cam 500. Cum eu am în grijă doar o colecție pun doar 250 de ore, deși nu-mi ajung, și păstrez un avantaj de 250. Scrierile originale, cu cel puțin o oră pe pagină (în care intră totul, de la compunere la corectură), încă 300 de ore anual, adică o apreciere foarte optimistă. Rubrica săptămânală, cu tot cu „găsirea subiectului" și toate celelalte operațiuni, 3 ore

pe săptămână, așadar 156 pe an, iar corespondența – 624 de ore (în ce mă privește, includ aici și telefoanele). Tot felul de prezențe de tip lansări, conferințe, emisiuni de tot felul, la Eco și nenumărate congrese științifice, îi iau 372 de ore, plus deplasările 323. Aici am un câștig de timp evident, cam de 400 de ore anual. Adunând cu cele 250 rămase de la editură, totalizez un plus de 650 de ore înainte de finalul socotelii. Totalul consumat de Eco este de 8094. Scăzându-le din capitalul inițial, de 8760, îi rămân 666 de ore pe an, „adică o oră și patruzeci și nouă de minute pe zi pe care am consacrat-o: sexului, conversației cu prietenii și rudele, funeralii, vizite la doctori, târguieli, sport, spectacole". După același calcul, mie mi-ar rămâne un timp dublu, cu generozitate 4 ore pe zi. Cum nu le am, trebuie să vedem ce lipsește de pe lista lui Eco.

Cu siguranță că la Roma toate plățile se fac prin bancă și nimeni nu-și mai pierde timp ca să fie la zi cu achitarea taxelor. Lumina, gazele (care vin acasă întotdeauna la ore imposibile), impozitul, întreținerea, cablul, sâcâieli administrative de tot felul înghit un total de cel puțin 100 de ore pe an. Reparațiile în casă, căci la Roma țevile se sparg mai rar, încă 25 de ore, socotind doar o oră la două luni, iar curățenia și spălatul rufelor (pentru care distinsul profesor are desigur o persoană specializată) le reduc la numai o oră pe săptămână, așadar încă 52 de ore. Un film pe lună la cinematograf, sau un spectacol, un concert, fără a mai socoti transportul, încă 24 de ore și deja s-au adunat la capitolul pierderi, 200. Apoi urmează consumul inutil de minute și de energie, operațiunile făcute de câte două ori, cozile pe la diverse ghișee, pentru că nimic nu funcționează cum trebuie în societatea noastră. Mă duc să-mi iau aparatul de fotografiat de la unicul atelier unde se repară, omul mi-l arată, funcționează, cum ajung acasă e iarăși stricat, așa că a doua zi o iau de la

capăt. Trimit ceva prin poștă și, ca să nu stau la o coadă de un sfert de oră, nu pun plicul recomandat. Scrisoarea nu ajunge, așa că a doua oară, ca să fiu sigură, stau la o coadă acum dublă, de jumătate de oră. Am de trimis un fax (Eco o poate face de acasă), mă duc la un Telefax din oraș, dar înaintea mea sunt cinci inși, iar la cel puțin doi dintre ei apar probleme. Cumpăr baterii alcaline, cele mai bune, mă asigură vânzătorul, pentru aparatul de tensiune al mamei. Nu trec două săptămâni în care aparatul abia dacă e folosit și trebuie schimbate din nou. Orele de bibliotecă, cititul acasă, știrile la televizor (să zicem că nu mă uit la nimic altceva), drumurile la Brașov, cu întârzierile sistematice pe CFR, conduc la încă cel puțin 400 de ore pe an și iată că din surplus nu mai rămâne riguros nimic. Rezolvarea lui Eco, singurul câștig de minute pe care l-a putut descoperi în propria viață, era: să se lase de fumat. Nu-i pot prelua soluția, pentru că nu fumez.

Îmi amintesc că un prieten din Franța, văzând că prețurile din magazinele românești sunt comparabile cu cele occidentale, ceea ce, cum bine știa, nu se întâmplă și cu salariile, nu înceta să se mire că încă trăim. Era o imposibilitate matematică. Cu timpul meu (și mulți dintre cunoscuții mei au și mai multe obligații) se întâmplă la fel. Chiar la cea mai economică socoteală, în care motorul funcționează încontinuu, am ieșit de mult din timp: jumătate din lucruri le fac contra cronometru, iar cealaltă jumătate, care nu e pe listă, dar există totuși în viața mea, o fac *în afara timpului*. Acest text, de pildă, e scris într-o clipă suspendată, dincolo de cele 8 760 de ore înmulțite cu 3 600 de secunde dintr-un an. Pentru că până când am găsit subiectul și am rezolvat, pe hârtie, migăloase socoteli matematice, au trecut vreo 4 ore dintre cele care de mult nu mai există în înghesuita mea existență.

BIEȚII OAMENI!

Una dintre caracteristicile comunismului era că vedeam cu toții, copii și adulți, aceleași seriale, fie și cu sărutările, ca să mă exprim romantic, cenzurate. Adulți și copii discutau a doua zi fiecare episod nou, se legau iar și iar la tubul de oxigen prin care respiraseră, ca în fiecare săptămână, timp de 50 de minute, o mică porție de libertate. Culorile occidentale ajungeau uneori – prin ce minune – și pe ecranele televizoarelor noastre și, chiar reduse la alb și negru, ca de altfel toată lumea în care trăiam, aveau o putere de atracție căreia puțini îi scăpau. Eroii acestor seriale nu semănau cu personajele filmelor românești, invariabil tânărul repartizat la țară, medicul veterinar, inginerul agronom, profesoara de română sau doctorița, activistul de partid idiot și cel luminat. Nu e de mirare că pe toți aceștia nici un copil din generația mea nu-i lua ca model, nu-i știa după nume, îi excludea automat din cercul lui de vise. În schimb, și noi, asemenea eroilor siberieni ai lui Makine, spectatori ai filmelor cu Belmondo, știam pe dinafară, de la generic până la *The End*, seriale occidentale de duzină, din categoria de care, într-o lume normală, te saturi după al treilea episod.

Un astfel de serial mitic a fost *Răzbunătorii*, *The Avengers*. John Steed (Patrick Macnee), cu melonul lui, cu bastonul lui, cu ținuta lui impecabilă chiar după o dură confruntare corp la corp, cu zâmbetul lui de învingător

modest, dar perpetuu, alături de Emma Peel (Diana Rigg), cu agilitatea ei de pisică și inteligența ei frumoasă, relaxată, erau cuplul care îți dădea sentimentul reconfortant că există dreptate în lume și că binele învinge întotdeauna. Principala lor caracteristică: neînfricarea. Nimic nu-i clintea, pe ea din calmul ei englezesc, pe el din umorul lui *british*, nimic nu-i scotea din fire și nu-i intimida. Într-o lume a fricii ca a noastră, într-o lume a culpei fără de vină, curajul lor avea efect de medicament. Tocmai de aceea, din toate episoadele văzute, mi-a rămas în minte până azi unul singur: cel în care eroilor le-a fost totuși frică, o frică adevărată, care îți face milă.

Cum s-a putut ajunge la așa ceva? Pe căi necurate, desigur. Cei doi invincibili fuseseră prinși, apoi conectați la un computer ultrasofisticat și obligați să-și dezvăluie călcâiul vulnerabil: lucrul de care le e cel mai frică. Firește că ticăloșii au profitat imediat de ceea ce aflaseră: Emma a fost închisă într-o cameră colcăind de scorpioni, iar John a fost dus pe un fel de șantier, într-o groapă, și o mașinărie a turnat pământ peste el ca să-l îngroape de viu. Eroilor mei li s-a schimonosit chipul de spaimă. Cum-necum, și-au învins frica și i-au învins încă o dată pe răi. Dar pentru mine, copil, care prinsesem mecanismul serialului, în care celor buni nu li se putea întâmpla nimic, a fost o defecțiune de funcționare, care mă punea față în față cu vulnerabilitatea omului. O puteam percepe, tocmai pentru că apăruse la niște supereroi și îmi dădeam seama intuitiv că oamenii din jurul meu nu erau nici pe departe supereroi și că nu eram nici eu. Așa că m-am întrebat imediat, alarmată, de ce îmi este mie cel mai frică. Cum aveam tocmai atâta minte cât trebuia să aibă spectatorul unui serial cu „răzbunători”, răspunsul meu sincer – fără ajutorul unui computer detector de minciuni – a fost foarte aproape de cel al Emmei Peel: cel mai frică îmi era de gângăniile pământului, de la râme la

gândaci, urechelnițe și scorpioni (în caz că aș fi avut neșansa să-i întâlnesc în orașul copilăriei mele). Cu timpul, întrebarea a rămas, dar răspunsul a început să evolueze, trecând de la fizic la metafizic.

La fiecare călătorie, la fiecare trăire „comunitară", remarc din nou că omul e un ghem de slăbiciuni, idiosincrazii, temeri incontrolabile, prinse sub o pojghiță de curaj și decență. Încerci, de la tinerețe pân' la bătrânețe, să fii „ca toată lumea", să-ți treci sub tăcere inadaptabilitatea. Un cunoscut, vegetarian și ecologist, se plângea, la un hotel bun, că n-a putut lipi geană de geană: perna fusese mult prea mare, iar plapuma prea grea. Într-adevăr, sunt oameni care dorm numai cu perne mici, după cum alții doar cu perne enorme, unii care nu suportă pernele deloc, alții care le țin toată noaptea în brațe sau pe cap. Sunt și inși în toată firea care nu pleacă în călătorie fără puiul de pernă personal, ca să nu petreacă noaptea cu ochii în tavan, unii care nu adorm fără muzică, alții care se leagănă înainte de a intra în somn. Una dintre cele mai celebre curtezane franceze din secolul 17, Ninon de Lanclos, a fost surprinsă, prima dată în viața ei, când a reușit să doarmă toată noaptea în brațele unui bărbat, cu plăcere, lucru de care nu se credea în stare. Sunt cei care nu pot mânca, la micul dejun decât dulce, cei care nu pot mânca decât sărat și cei care nu pot mânca deloc, sunt cei care mănâncă condimentat, cei care țin regimuri fără sare și cei care tușesc la un fir de piper. Bărbații sunt în genere mai călduroși, iar femeile mai friguroase, vesticii trăiesc cu plăcere la temperaturi care esticilor li se par hibernale. Nu există călătorie cu trenul la care să nu se iște discuții cu privire la temperatura din compartiment. Pentru zonele și zilele toride s-a inventat aerul condiționat: unii îl adoră, alții nu-l suportă, sunt persecutați de bâzâitul lui sau se îmbolnăvesc mai rău ca

iarna. Și lista ar putea continua pentru fiecare minut al zilei sau al vieții. Nu suntem obligați să înfruntăm frecvent o armată de scorpioni sau să fim îngropați de vii, dar micile inconveniente ale vieții ne arată cât suntem de precari.

La asta se adaugă complexele, sensibilitățile fiecăruia, prezente deopotrivă în viața reală și în cărți: când e arestat, pe Dimitri Karamazov îl necăjește mai mult decât orice că trebuie să se descalțe de față cu oamenii legii, or lui i-a fost întotdeauna rușine de felul în care îi arată degetele de la picioare. Cioran nu doarme toată noaptea când știe că are a doua zi o problemă administrativă, iar lui Tonio Kröger, *alter ego*-ul lui Thomas Mann, nu-i place să aibă de-a face cu oficialități, și nu poartă acte la el. Când, confundat cu un escroc internațional, e cercetat de polițiști și se „legitimează" cu ciorna unei scrieri, pentru Tonio e mai important să vadă că umorul din text are efect asupra polițistului, decât să se știe scăpat de suspiciune. Scriitorul Detlev Spinell din nuvela *Tristan* e un ins care nu mai poate crea și, chiar când compune o scrisoare, lasă impresia că un scriitor e un ins care scrie mai greu decât ceilalți oameni. (Dincolo de ironie, definiția este foarte bună.)

De la degetele mâinii care scrie și până la călcâiul vulnerabil, omul e o construcție defectuoasă. Fiecare se luptă cu problemele de fabricație proprii și cu ale celor din jur. După cum am înțeles încă din copilărie, le au până și supereroii, darămite noi, „noi, epigonii"?

GRIS SOURIS

Fiecare generație are o mitologie a bunelor și relelor lumii. Secole de-a rândul, una dintre cele mai constante amenințări pentru oameni au fost șoarecii, pentru că se înmulțeau ca șoarecii, dispărea unul și răsăreau în loc zece, pentru că rodeau totul, pentru că nu știau de bariere și de ziduri, pentru că neamul pisicesc nu făcea față neamului șoricesc. Copiilor li se spunea povestea despre băiatul care cânta atât de frumos la flaut, încât a salvat un sat întreg de invazia de șoareci pe care nimeni n-o mai putea stăvili, atrăgând valul cenușiu al rozătoarelor după sunetele melodioase ale instrumentului său fermecat. Era Orfeul realist al unor vremuri nemiloase. Nu știu când va fi apărut nuanța de *gris souris* în gama culorilor și în marcarea vestimentației, dar, cu siguranță, era într-o vreme în care cuvântul *souris* evoca imediat o nuanță anume de cenușiu, lucru care astăzi nu mai e deloc la îndemână.

În generația mea, mitologia orășenească nu mai includea șoarecii la capitolul *rău*. Dimpotrivă, una dintre cărțile copilăriei a fost cea cu aventurile lui Mickey Mouse, cu desene viu colorate și texte traduse după seriile de desene animate ale lui Disney. Chiar dacă pentru mine, una, rățoiul Donald și nepoții lui obraznici erau personaje mai atrăgătoare, nu se poate nega că Mickey avea și el drăgălășeniile lui și te prăpădeai de râs însoțindu-l,

din pagină în pagină, pe el și pe prietenii lui, unul mai animal decât altul. Începând cu griul blăniței, devenit negru în carte, Mickey își pierduse cam toate atributele șoricești, în afară de numele de familie: Mouse, familia Mouse. Pe vremea aceea știam chiar să-l desenez: în șpilhozeni roșii, cu bretele prinse în nasturi, și ochi cu trei gene răsucite, cu fața acoperită până la jumătate de un soi de mască trasă spre rădăcina botișorului sferic și mâini albe, înmănușate. Mic, cu burta bombată, simpatic și vorbăreț ca un om, „șoricelul" era menit să te împace pentru totdeauna cu neastâmpăratele rozătoare, să compenseze în sfârșit prin dragoste ura pe care semenii noștri din vremuri trecute au arătat-o semenilor lui Mickey. Apoi, ceva mai târziu, a venit ciudatul șoarece alături de care Alice înoată, frățește, în marea propriilor ei lacrimi. În fine, proaspetele sentimente de solidaritate s-au întărit prin serialul de desene animate *Tom și Jerry*, care a marcat mai multe generații. Prezența șoarecilor în casa omului, chiar în camera de culcare a copiilor, era din nou admisă.

Ideologic privind lucrurile, situația era complet răsturnată: sute de ani la rând oamenii ținuseră cu pisicile în războiul contra șoarecilor, erau de partea persecutorului, acum țineau, copii și părinți deopotrivă, cu șoricelul persecutat de motan. Nimănui nu-i mai era milă de Tom, orice pedeapsă – de la tăierea mărunt-mărunt a cozii, jupuirea de viu, până la strivirea lui sub un proiectil venit din cer și reducerea lui la o singură dimensiune, plată, sau la smulgerea completă a dinților – era bine-venită. Martirul Tom ispășea singur, sărmanul, toate păcatele strămoșilor lui din realitate. Iar micul Jerry, răzbunător absolut, plătea cu vârf și îndesat după legea veterotestamentară: ochi pentru ochi, dinte pentru dinte!

Generațiile de astăzi au scos șoarecii de sub mitologica luptă dintre buni și răi, dintre bine și rău, și i-au așezat în noua mitologie electronică. Șoarecii sunt puși la lucru

în folosul obștesc, apăsați prietenește de mâna dreaptă a unui om așezat în fața unui ecran. Orice mișcare a lor spre dreapta sau stânga, în sus și în jos, se traduce printr-o mișcare a unei săgeți sau a unui cursor pe ecran, într-o simultaneitate perfectă. Șoarecele de computer se numește în engleză *the mouse*, în franceză *la souris*. De rudele sălbatice îi leagă vag o anumită formă. Dar șoarecii electronici sunt ceva mai dolofani, acoperiți de o armură de plastic și, în orice caz, bine ținuți în lesă, obligați să se plimbe într-un dreptunghi bine delimitat. Coada le-a devenit fir și ham. Nu-i mai hăituiește nimeni, dar sunt puși la jug. Griul *souris* a devenit mai degrabă un alb murdar sau negru. Au și lumină proprie, ochi de ciclop. Victoria oamenilor asupra lor e definitivă. Șoarecii și-au pierdut libertatea, au devenit sclavi. Muncesc la computer.

Citind volumul al doilea din *Jurnalul* lui Mircea Cărtărescu, am descoperit aici o „întâmplare cu șoarece" la care fusesem și eu martoră. S-a petrecut la Berlin, în toamna lui 2001 și o consemnasem, la rândul meu, într-un *Jurnal berlinez*:

> *Oameni și șoareci.* Fiecare are mausul lui. M-am obișnuit destul de repede cu tastatura ergonomică, cu „potecă" pe mijloc și cu șoarecele alb (made in China!) curat pe lăbuțe. Curând după sosire, am fost cu Mircea și Ioana într-un magazin alimentar din apropiere. La un moment dat, o doamnă mai în vârstă se uită spre noi și, cu tonul cuiva care se află într-o situație inedită și nu are mijloace de exprimare adecvate, arată nesigură undeva, pe jos: *„Eine Maus!"* Era, într-adevăr, un șoricel cenușiu, nicidecum *flink wie eine Maus*, cum se spune, nicidecum iute de picior, ci mai degrabă târându-și obosit labele, ca un pelerin ajuns la capătul drumului și al puterilor. Față de șoarecii computerizați, era de-a dreptul anacronic, părea ieșit direct din adâncul istoriei. S-a stârnit rumoare. Întâmplarea era suprarealistă. Dacă n-ar fi asistat și ceilalți la ea, aș putea crede că imaginația

mea stârnită de noul mediu și gândul că probabil în acea zi era înmormântat Gellu Naum mi-au mijlocit singura întâlnire imposibilă într-un magazin alimentar vestic.

Iată ce-am găsit în jurnalul lui Mircea Cărtărescu:

4 oct. Un șoricel într-un supermarket. E adevărat, magazinul era „Plus", unul dintre cele ieftine, și tot atât de adevărat e că micul animal, o sferă gri cu codiță, părea bolnav sau șchiop. Stătea pur și simplu-n lumină, lângă rafturile cu iaurturi cu fructe, abia făcând câțiva pași pe lăbuțele roze. Treceau pe lângă el cărucioarele sclipitoare și el nici nu se sinchisea. Până la urmă l-au văzut, casierița și femeile de la coadă au început să vocifereze surescitate, a venit un bărbat (firește), care-a început să pocnească talpa pe podea chiar lângă șoarece, dar și de data asta ființa aceea dezorientată abia dacă s-a mișcat. Toată lumea – fețele astea nefamiliare de nemți, corpurile astea prea înalte, brațele astea încărcate de produse multicolore – se-nvârtea acum în jurul celui mai trist ghemotoc de materie vie. Nu știu ce-a mai fost cu el, ne-am luat și noi rândul la coadă, am plătit și-am plecat cu pungile portocalii pe care scria „Plus".

Întâmplarea ne-a surprins deopotrivă, iar faptul că am scris amândoi despre ea dovedește că personajul de cămară-poveste-bandă-desenată-serial-tv-computer continuă să ne impresioneze. După cum se vede, țineam cu rozătorul, ca toată generația noastră crescută lângă Mickey și apoi lângă Algernon, șoarecele alb din romanul lui Keyes. Deși, dacă ne gândim la mizeria din blocurile Bucureștiului, la șoarecii și chiar șobolanii pe care ai ocazia să-i vezi uneori în curțile lor interioare, n-ar fi trebuit. Dar cărțile și serialele copilăriei sunt mai puternice decât realitatea. Vremurile când erou devenea cel care scăpa orașul de șoareci au trecut definitiv.

OGLINDA DIABOLICĂ

În drum spre redacție, m-am întâlnit cu o prietenă pe care n-o văzusem de vreo zece ani. Am făcut câțiva pași împreună, pe Calea Victoriei, încetinind ritmul mersului ca să avem timp să vorbim. Cum se întâmplă de-obicei în asemenea ocazii, afli, dintr-o conversație *à bâtons rompus*, numai cioburi infime din viața celuilalt și nu neapărat pe cele semnificative. Firește, nici tu nu-i poți dezvălui, într-o conversație purtată pe stradă, mare lucru despre tine și felul în care te-au încercat anii din urmă. Interlocutoarea mea e, oricum, o extravertită și nu s-a sfiit să-și exprime, în mare grabă și cu dese abateri de la subiect, bucuriile și, mai ales, indignările de cuplu, printre bucuriile și, mai ales, indignările sociale: „A numărat – a spus ea, brusc întristată, despre bărbatul pe care-l iubea, și a trebuit să mă prefac că nu-i văd lacrimile – a numărat de câte ori i-am făcut o scenă și a ajuns la cifra de 3, în 6 ani. I s-a părut că e enorm și că trebuie să reconsiderăm toată relația noastră, poate să ne despărțim. Dar n-a numărat de câte sute de ori ne-am simțit bine, de câte sute de ori i-am făcut bucurii sau măcar am încercat, de câte ori l-am făcut să se simtă măcar un pic mai bine decât se simțea." N-am putut să aflu cum își vede prietena mea viitorul pentru că am ajuns la intersecția de unde eu trebuia să merg înainte, spre *România literară*, iar ea la dreapta, spre Piața Amzei. Ne-am luat rămas-bun și ne-am promis

să ne sunăm, dar bănuiesc că abia la altă intersectare întâmplătoare a drumurilor noastre voi afla continuarea poveștii.

Interlocutoarea mea nu știa că atinsese un subiect care mă preocupă de multă vreme, cel al *retoricii negative*. La fel cum se manifestă în certurile din cuplu, se manifestă, cu consecințe mult mai grave, în societatea noastră actuală. Gura lumii nu cunoaște la noi *decât* acest tip de retorică și acest tip de judecată de valoare. Nu numără decât răul, greșeala, uneori inventate, mai întotdeauna exagerate. Cu mijloacele caricaturiștilor, această instituție publică a negativității înseși ia o singură însușire, fie ea fizică sau morală, a unui om normal și o dilată până la grotesc. Judecata de valoare se bazează pe *nu*: dacă omul e gras, de ce *nu* e slab, dacă e glumeț, de ce *nu* e grav când problemele noastre sunt, nu-i așa, atât de grave, dar dacă, dimpotrivă, e grav, de ce *nu* râde (înseamnă că *nu* are umor), dacă e calm, de ce *nu* țipă, înseamnă că *nu* îl mișcă ce se întâmplă, iar dacă țipă, de ce *nu* tace. E ca în povestea cu bătrânul, copilul și măgarul porniți la drum: orice ai face ești amendat de gura lumii cum că nu e bine. Când bătrânul e pe măgar, nu e bine că lasă bietul copil să obosească, dacă e pus copilul pe măgar, nu e bine pentru că bietul bătrân obosește, când călăresc amândoi nu e deloc bine, chinuie animalul, astfel că omul e împins la soluția extremă de a lua animalul în spate. Și atunci gura lumii, în *inocența* ei, râde de nebunia lui de la înălțime, fără să se simtă câtuși de puțin părtașă. Retorica negativă exclude propria vinovăție. Pe de altă parte, când e vorba de inși sau de fapte categoric negative, apar tergiversările, acuzele se sting, judecata negativă moare în fașă, iar verdictul se amână *sine die*. Retorica negativă reacționează la oamenii negativi ca minus cu minus: dă plus.

Mai nou am văzut că acest tip de retorică, a *nu*-ului, pătrunde și în critica literară. Regula nescrisă a criticii este să aprecieze cartea, cu toată onestitatea și obiectivitatea de care e capabil criticul, iar nu să dea lecții autorului. Or, în diverse cronichete apar tot mai des aprecieri de tipul: X n-ar trebui să..., Y nu a scris despre..., Z nu aplică metoda... Altfel spus, diverși critici autoproclamați, inși care, în loc să citească și să înțeleagă ce-a vrut autorul, vor altă carte, și anume una exact așa cum ar fi scris-o ei dacă ar fi fost în locul autorului, înlocuiesc cronica la opul cu pricina prin observații inteligente despre cum ar fi trebuit să nu fie. Pseudocriticul pare să subînțeleagă că, dacă ar fi scris-o el, cartea ar fi ieșit mult mai bine. Și iată că retorica negativă e înlocuită cu retorica pozitivă abia când vine vorba de tine însuți. Retorica negativă nu rezistă seducției persoanei I singular.

Am descoperit într-o poveste din secolul 19 o parabolă a oglinzii care mi se pare că se potrivește de minune cu ceea ce se întâmplă în presa noastră, în critica noastră, în lumea noastră. Am recunoscut clar imaginea societății românești a anului 2005. Iată fragmentul care m-a uimit prin precizia posibilelor analogii:

„Într-o zi, Dracul era în toane bune: De ce? Fiindcă tocmai terminase de făcut o oglindă, pe care tot el o descântase așa: «Să nu se vadă niciodată într-însa binele și frumosul; să se arate, dimpotrivă, numai ce este rău și neplăcut – și nu numai cât este, ci însutit și înmiit». În felul acesta, cele mai frumoase priveliști păreau niște nimicuri, iar oamenii cei mai buni și mai cinstiți, niște monștri. Unii se oglindeau pe dos, cu picioarele în sus și cu capul în jos, alții nici nu mai aveau trup, atât erau de subțiați. Chipurile erau strâmbe, de nerecunoscut. Un singur pistrui părea că se întinde ca o peltea pe obraz, cuprinzând nasul și obrajii. [...] Dacă un gând cuminte și pios scăpăra prin mintea omului,

> oglinda se încrețea și tremura. Diavolul, încântat, râdea și făcea haz de născocirea lui. Drăcușorii care veneau la școala lui, fiindcă era profesor de îndrăcire, alergară să împrăștie în lume zvonul că o minune nemaiauzită, nemaipomenită, nemaigândită, în sfârșit se săvârșise: că numai de azi încolo se putea ști cu adevărat ce înseamnă lumea și oamenii dintr-însa. Alergară pământul în lung și-n lat cu vestita oglindă și, în scurtă vreme, n-a mai rămas un singur om care să nu se fi văzut în oglindă schimonosit."

Nu știu cine sunt profesorii noștri de îndrăcire, nu știu cine a reușit să descânte (sau mai degrabă să blesteme) oglinda în care ne reflectăm cu toții, dar constat că n-a mai rămas nici la noi „un singur om care să nu se fi văzut în oglindă schimonosit". În povestea lui Andersen oglinda diabolică se apropie de îngeri, tremură, se încrețește și se sparge. Nu îndrăznesc să mă întreb ce se întâmplă mai departe în povestea noastră din care îngerii au plecat de mult.

POLITEȚEA

Domnul Philippe Lejeune, autorul unei formule care a făcut carieră în teoria literară, „pactul autobiografic", a pomenit la un moment dat, în cadrul unei conferințe ținute la Colegiul Noua Europă, despre problemele lui cu liceenii care-i scriu pe e-mail. Cum a devenit „autor de manual", iar unele dintre teoriile sale sunt incluse în programa de bacalaureat, primește adesea scrisori de la viitorii candidați. Profitând de adresa electronică și de faptul că autorul e în viață, zeci de tineri îi cer lămuriri, sfaturi, fac aprecieri flatante sau își exprimă nedumeririle legate de literatura subiectivă și de teoria cu pricina. Mulți îl lasă pe distinsul profesor cu gura căscată prin modul abrupt în care îl somează – ca și cum n-ar avea, dacă nu altă menire, măcar altă distracție – să le scrie temele, ca-ntr-un fel de „învățământ la distanță". Că niște necunoscuți vor meditații gratuite și îl cred la dispoziția lor îl deranja mai puțin pe distinsul cercetător. Simțindu-se vinovat pentru că dă de furcă tinerilor, pentru că elevii trebuie să „îl învețe", se străduia chiar să le răspundă. Ceea ce-l nedumerea însă era tonul în care sunt scrise aceste mesaje. „Nu mai departe decât săptămâna trecută – a povestit dl. Lejeune – mi-a scris un băiat din clasa a XII-a. Primise la literatură franceză o temă, care, în opinia lui, mă privea direct. După ce mi-a formulat o

listă impunătoare de întrebări, m-a onorat cu părerea că nu se poate să nu-l ajut. Iar în P.S. a adăugat ferm: «C'est pour mardi!»"

Politețea pe internet n-a intrat încă în *Codul bunelor maniere* și fiecare se descurcă cum poate. Mi s-a întâmplat să primesc scrisori de la persoane complet necunoscute care aveau nevoie de un ajutor literar. O doamnă din Anglia, aflată la o bursă, voia nu știu ce date precise despre interbelic. Ca să-i răspund ar fi trebuit să reîncep să scotocesc prin hârtiile mele sau chiar să mă duc la bibliotecă. Aș fi putut, desigur, să nu-i răspund deloc, să spun că n-am primit mesajul sau că n-am timp, dar „de dragul culturii" i-am scris și i-am sugerat câteva repere bibliografice. Persoana le-a primit ca și cum i s-ar fi cuvenit prin contract și nu s-a ostenit să-mi mai mulțumească. Sau poate a fost enervată că nu i-am rezolvat eu această parte a lucrării. Același lucru cu o tânără de la radio, care mi-a scris în preajma Crăciunului, cerându-mi date despre sărbătorile interbelice. I-am făcut o minisinteză pe temă, i-am trimis-o, dar n-am mai primit nici un alt semn. Un „Mulțumesc!" oricât de grăbit sau măcar data emisiunii ar fi salvat cât de cât obrazul persoanei.

Mai nou a apărut moda felicitărilor electronice *colective* care a luat proporții de nebănuit. Este, după mine, atât o insultă la adresa ideii de felicitare (care presupune că dorești ceva *anume* unei persoane *anume*), cât și la adresa prieteniei. Îmi amintesc că am citit o scrisoare a lui Grigore Moisil, trimisă într-un moment deloc propice scrisului (o convocare militară), o scrisoare frumoasă, de câteva pagini, pe care matematicianul mărturisea, într-un P.S. adresat, cred, soției, că o trimisese și altei rude. O ruga deci pe prima destinatară să nu-l dea de gol, ca să nu se facă de râs că nu e în stare să scrie două scrisori diferite. Acest tip de rușine a dispărut. Împreună cu multe

alte tipuri de rușine. Mi s-a întâmplat să primesc e-mailuri „personale" (adică nu oficiale, nu de la cine știe ce firmă sau instituție) în care, pe o pagină întreagă, se întind adresele unor persoane cvasi-necunoscute, iar la sfârșit de tot, pe un singur rând, mesajul glorios: „Cutare vă urează un An Nou fericit!" Cum pe internet poți pune toate adresele stocate *dintr-o singură comandă*, e aproape sigur că urătorul grăbit nici nu se mai ostenește să parcurgă zecile de nume înșirate acolo și nici nu mai știe cui se adresează. Mesajele colective sunt justificate numai în comunicarea instituțională sau dacă niște oameni formează o echipă, știu unii de alții, sunt prieteni apropiați sau, în termenii teoriei comunicării, „grup egalitar". Te trezești pus însă „la grămadă" cu inși complet necunoscuți sau despre care ai păreri foarte proaste. Sper că în viitoarele *coduri ale bunelor maniere pe internet*, care ar trebui scrise urgent, se va arăta cât de ofensatoare sunt asemenea mesaje. Subtextul lor e: „Eu sunt un om ocupat, n-am timp pentru fiecare din voi, a vă spune *La mulți ani!* fiecăruia mă plictisește de moarte, scap de toți deodată."

Toată lumea știe că Gorică Pirgu din *Craii de Curtea-Veche* e nu numai licheaua, depravatul, ticălosul, ci și *bădăranul* grupului. Mă întreb însă câți dintre tinerii cititori de astăzi ai romanului, conceput de Mateiu Caragiale „în chip nebulos" încă din 1910 și publicat în volum în plin interbelic, când bunele maniere erau încă perfect știute, identifică la adevăratele dimensiuni această trăsătură terifiantă a personajului. Un pasaj de la masă: „Plin de zel, Gorică lucra în cega rasol cu cuțitul, tăvălea bucata prin maioneză și, tot cu cuțitul, o băga adânc în gură. Mă făcui că nu văd, că nu aud. Pantazi se aplecă să caute ceva sub masă." Astăzi, când cartofii prăjiți se mănâncă la McDonald's cu mâna, când mâncatul rapid,

în picioare, a șters unora amintirile regulilor elementare de civilizație a mesei, poate că rândurile despre felul în care mânca Gore Pirgu trec neobservate. Dar felul în care mănâncă Pirgu e semnificativ la nivel estetic (nu mănâncă, „lucrează", „tăvălește", atingând apogeul cu băgarea cuțitului în gură). N-ar fi putut să-și șocheze mai tare comesenii nici dacă ar fi sorbit supa din palmă sau dacă ar fi mâncat, ca balaurii, oameni vii. Dovadă reacția celorlalți: „Mă făcui că nu văd", spune naratorul, iar Pantazi „se aplecă să caute ceva sub masă". Rușinea de rușinea celuilalt este, în epoca bunelor maniere, reacția firească. Că bunele maniere nu sunt simplă convenție și nici fandoseli ale unor persoane care n-au alte griji, o dovedește replica usturătoare a lui Pașadia: „ — Vezi, te rog, îmi zise el, nu-l lăsa pe vecinul dumitale să se sinucidă, uite-l, înghite cuțitul!" Care este însă reacția bădăranului? Gore Pirgu se repliază repede și spune: „Să mă slăbești cu mofturi de-astea!" De altfel, în cele câteva verbe prin care Gore Pirgu este surprins la masă, se vede tot felul său de a fi în viață unde, la fel, *lucrează* (desigur, în sensul peiorativ), *tăvălește* și *bagă*.

Trăim, într-adevăr, vremuri în care nu ne mai putem permite să mâncăm cartofii prăjiți de la McDonald's cu furculița de argint (deși pe mine nu m-ar deranja s-o fac) și nici bol cu apă nu ți se aduce după ce termini, ca să te speli. Politețea rămâne totuși azi, ca și ieri, singura formă controlabilă și educabilă a empatiei, a înțelegerii celuilalt. Fiind politicos, iei în seamă alteritatea, ieși din egoismul instinctiv. Regulile de civilizație ajută la crearea unei lumi funcționale, în care fiecare detaliu își are rostul lui, ca să nu ne călcăm în picioare când intrăm și ieșim pe ușă, ca să știe chelnerul din felul în care pui tacâmurile dacă îți ia sau nu farfuria, ca să nu-ți tai limba cu cuțitul, ca doamna să nu fie ținută în picioare în

prezența bărbaților așezați, ca să vii în întâmpinare semenului și, mai ales, ca să-i faci plăcere persoanei de lângă tine arătându-i că o vezi, că există. *Bună ziua, vă rog, pardon,* și *mulțumesc* sunt cuvinte pe cale de dispariție în societatea de astăzi, în care, ca o ironie a sorții cărților, *Codul bunelor maniere* a bătut toate recordurile de vânzare. Și în care nu mai există mofturile inofensive ale lui Mitică, ci numai nerușinarea lui Gorică.

TEREN DE JOACĂ

În afară de faptul că făcuse pipi pe ea, ceea ce nu putea să-ți scape când o luai în brațe, fetița semăna perfect cu îngerul convențional, de carte poștală: bucle blonde, ochi albaștri, zâmbet dulce. Zburătăcea de colo-colo prin curtea bisericii cu cimitir, la fel de ușor ca orice înaripată, fie ea înger, demon sau muscă. Era desculță. M-am îndreptat spre geamul de unde se vând lumânări. A apărut imediat îndărătul lui și m-a întrebat ce doresc. Apoi mi-a numărat *unu, doi, trei, patru, cinci* lumânări mici și *unu, doi* lumânări mari. Spre mirarea mea, n-a greșit, deși, fără îndoială, mai avea câțiva ani până să meargă la școală. O voce groasă de lângă ea a spus un preț. Am întins banii și mica vânzătoare a ținut neapărat să-mi dea „recitul". A luat o monedă – pe cea mai mare – și mi-a întins-o. Nu e nici un rest, am spus, ți-am dat exact cât trebuie. „Fișc?" Fix! Cum te cheamă? m-am simțit datoare s-o întreb. Ruxandra-Ioana – și, ciudat, de data asta l-a spus bine pe *x*. Unde pleci? s-a interesat vesel. I-am spus că mă duc într-o vizită. Aveam flori în mână, așa că se potrivea. N-am crezut de cuviință să-i dau detalii. Cu asta ne-am despărțit, fără multă vorbă. Am vizitat două morminte, apoi am intrat în mica biserică din orașul meu natal. Nu era nimeni înăuntru, dacă nu-i luam în seamă pe „sfinții zugrăviți în tindă / cu acuarelă suferindă". Covoare moi, proaspăt spălate, liniște, umbră sfâșiată de

raze. A apărut și Ruxandra-Ioana lipăind cu picioarele ei desculțe și mici pe covor. Avea unghiile date cu ojă roz și mare chef de vorbă. Cum nu deranjam pe nimeni, conversația s-a legat, cu acea ușurință cu care se leagă întotdeauna în zona femininului. Un laureat al Premiului Nobel pentru literatură, José Saramago, a scris că pălăvrăgeala femeilor este cea care ține lumea pe orbita ei. Iar diferența de vârstă nu împiedică niciodată două persoane feminine să discute de pe poziții de egalitate.

— Câți ani ai? m-a întrebat fără menajamente Ruxandra-Ioana.

— O, mulți, i-am răspuns, o grămadă!

— Câți? nu s-a lăsat ea amăgită.

Am desenat cu amândouă mâinile conturul grămezii care trecea cu mult de capul ei.

— Câți ani ai? (Parcă era Micul Prinț)

— Treizeci și trei, am zis eu la întâmplare, considerând că pentru ea orice depășește zece trebuie să sune la fel. La urma urmei, la vândutul lumânărilor n-avea nevoie de cifre mari. A fost mulțumită și s-a uitat la mine plină de așteptare. Am înțeles de ce.

— Tu câți ani ai? am zis, încercând să identific, piezis, un sfânt de pe perete.

— Nouă! mi-a trântit fără să clipească. Strălucea de încântare că și-a putut acorda această cifră frumoasă, aleasă cu grijă, în care vârsta ei reală intra măcar de două ori. O purta ca pe o coroniță. Între timp, pe covorul moale, se apropiase de noi neauzit un bărbat, care ne privea și ne asculta zâmbind. Perturbasem orice rugăciune. Am știut deci că putem continua, am coborât vocea și m-am minunat cum se cuvine de cât de mare era Ruxandra-Ioana. Ea s-a bucurat fără cuvinte, agățându-se de mine ca o iederă. Am avut timp să observ că mințisem amândouă când am răspuns la întrebarea „câți ani ai", fenomen atât de tipic feminin la orice vârstă și că, mă

rog, mințisem fără rușine chiar în biserică. Desigur, din motive opuse. M-a întrebat cum mă cheamă și răspunsul a derutat-o, căci avea probabil, ca orice copil, un spirit al posesiunii foarte dezvoltat, iar faptul că împărțea cu mine jumătate de nume a mirat-o. A ținut să adauge apoi că merge la grădiniță și a accentuat că acolo învață.

— Și tu înveți? m-a întrebat prin surprindere. Am ezitat înainte să răspund, amenințată de ridicolul lui „tot mai înveți, maică?", apoi, însă, am zis curajos:

— Da, și eu învăț.

În ce-o privea, învăța poezii, dar acestea nu se spun în biserică, m-a prevenit. (Învățase și asta.) A vrut să aprindă o lumânare, de joacă, și i-am promis că-i cumpăr, cum le promiți altor copii bomboane. Întrucît tocmai intra o fetiță de vârsta ei, prinsă cuminte de mâna unei mame, Ruxandra-Ioana a uitat de mine și s-a repezit la ea să continue discuția care ține lumea pe orbită. După câteva minute am revăzut-o în curtea cimitirului, pe care o umplea de viață. Dansa. În decorul plin de cruci și de moarte nevăzută, care e terenul ei de joacă.

METAMORFOZA

Era pe dalele albe ale căzii. O mogâldeață negricioasă. Exact la unghiul dintre a doua și a treia, ca un bumb. Nu știu ce vârstă avea, dar nu împlinise încă un centimetru. Un păianjen. Am avut o strângere de inimă, pentru că era dimineață, iar în limba lui Voltaire *araignée du matin* rimează cu *chagrin*. Confirmă și nemții: *Morgen-Sorgen*. În română, dimineața și grijile rimează oricum, nu e nevoie de păianjeni ca să-ți aducă aminte. Se mai spune că nu trebuie să-i ucizi. N-aș omorî un păianjen pentru nimic în lume, mai ales după ce am citit elogiul căpșorului lor ingineresc făcut de Arghezi și meditațiile călinesciene pe aceeași temă. Mi-am apropiat ochii de el să-l studiez și, spre uluirea mea, i-am văzut aripile transparente, de zburătoare: nu era păianjen, era o biată muscă, personaj mult mai puțin poetic, din toate punctele de vedere. Ciudat însă, nu și-a luat zborul, cum fac muștele. M-am spălat pe dinți supraveghind-o, în oglindă, cu coada ochiului. În loc să zboare, mergea repejor în sus, și încă în marșarier! Văzusem foarte bine: capul îi era în direcția opusă mersului. M-am simțit în plin SF. O lume în care muștele nu mai zboară, ci merg cu spatele, e alienantă, înspăimântătoare. Ca să mă liniștesc am făcut tot felul de supoziții cu privire la sănătatea ei mintală. Sau fizică. Poate a intrat în detergent, în șampon, în gel de duș. Nu. După câteva zigzaguri negre pe luciul dalelor

și-a luat zborul. Un zbor de muscă oarecare. Mi-a venit inima la loc, lumea a redevenit familiară, recognoscibilă. Dar musca îmi mai rezerva o surpriză. Când și-a terminat zborul de recunoaștere, a revenit exact în punctul în care o văzusem prima dată, în unghiul dintre a doua și a treia dală a căzii. Se vede că acolo era acasă la ea, fiindcă, spune un personaj dostoievskian, orice ființă, oricât de neînsemnată, trebuie să aibă un „acasă". Acasă la mine avea un acasă la ea. Seara mi-a mai rezervat o surpriză sau o metamorfoză. Apărut de nu știu unde, din neant, un fluture mic, care dădea din aripi repede-repede ca o pasăre colibri. Musca, în schimb, a dispărut fără urmă.

COLECȚIE DE LUCRURI FRUMOASE

Vara, în iulie, când Bucureștiul fierbe în suc propriu, când gunoaiele duhnesc lipicios în aerul neclintit de vreo adiere, când cerșetorii se întind ca florile de mucegai de-a lungul bulevardelor și prin piețele orașului, iar parcurile devin un fel de mahala plină de cutii de bere și resturi de mâncare, sunt puține șanse să te ia prin surprindere frumusețea. Și totuși am avut norocul să văd o imagine care mi-a șters dintr-odată de pe ecranul ochilor toată mizeria acumulată în zilele din urmă. A scăpat, izbitor de frumoasă, din vârtejul zilei.

Un băiat de vreo șapte-opt ani se juca, nestingherit de lumea din jur, cu un porumbel. Era absorbit total în jocul lui, cu toate simțurile acolo, cum numai copiii pot fi. Să fi venit un cutremur, și nu l-ar fi simțit, în clipa aceea. În lume nu mai existau decât el și porumbelul. Ciudat în acest joc era felul în care pasărea îi răspundea copilului – părea dresată și atentă ca un câine. Băiatul îi arunca o pană, porumbelul zburătăcea în jurul ei, o prindea, îi dădea drumul. Apropiindu-se cu bucurie și sfială, copilul lua iar pana cenușie, sufla în ea sau o arunca, însă cu un gest ușor, să nu sperie zburătoarea. Bătând din aripi pe loc, ca o morișcă, ori țopăind caraghios, porumbelul dădea ocol jucăriei comune. Iar apoi, în ochii mei care luau parte la joc, s-a format o imagine nouă: porumbelul a apucat pana de capătul care cândva

era înmuiat în călimară și, cu ea în cioc, și-a luat zborul spre cer. Se decupa acum, pe albastru, o pasăre argintie, cu o pană în cioc, așa cum trebuie să i se fi arătat lui Noe, de pe corabia lui din lemn de chiparos, porumbelul cu ramura de măslin. Și dintr-odată m-am simțit invadată de mitul pe care jocul unui copil îl scrisese, într-o zi oarecare de vară, pe cerul orașului. „Dar porumbelul nu s-a mai întors la el."

Am încercat, în zilele următoare, să colecționez, în mod voit, și alte imagini frumoase. Cu noroc, am mai găsit două. Una e legată de un episod care s-a petrecut pe stradă și nu credeam că mai există în ziua de azi. Un bărbat de vreo treizeci de ani a dat să coboare dintr-o mașină parcată pe trotuar, pe Știrbei Vodă. Deschizând ușa din dreapta șoferului, a fost cât pe ce s-o izbească din plin pe o doamnă care, în vârstă fiind, nu mai avea reflexele necesare unui traseu cu *happy-end* pe străzile Capitalei. Femeia a tresărit, clătinându-se. S-a redresat în ultima secundă. Atunci am auzit, cu o surprindere care nu poate fi înțeleasă decât de contemporanii bucureșteni, o scuză spusă din toată inima, cu toată precipitarea, cu toată convingerea: „Vă rog să mă iertați, doamnă, e *numai* din cauza mea, *eu* sunt de vină!" După spaima care i se citise pe chip cu o clipă înainte, trăsăturile femeii s-au destins, a zâmbit, a spus înseninată că nu face nimic. Și mi-am amintit că în folclor se crede că de câte ori îți ceri iertare moare un drac.

Al doilea episod s-a petrecut într-o farmacie de pe Magheru. Era la amiază, încăperea era curată, oamenii lipseau, retrași probabil prin locuri mai răcoroase, iar lumina invada rafturile pline de cutiuțe și flacoane, de creme, săpunuri și paste de dinți. Liniște deplină. Nu știu de unde – a apărut un fluture alb. Se lăsa jos pe corole de cutiuțe colorate și înveselea locul. Un fluture alb zburând

în poiana înflorită a unei farmacii, nu-mi puteam dori ceva mai frumos în luna iulie a necruțătorului an 2008. Mi-a venit în gând că am tradus cândva un poem de Emily Dickinson:

Ca să faci o poiană, se cere un trifoi și-o singură albină –
Un singur trifoi și-o albină
Și ceva visare.
Dar și cu simpla visare se poate,
În caz c-albinele-s pe terminate.

Dar și cu un simplu fluture și-o farmacie se poate, dacă visările și albinele sunt, cum bine s-a spus, pe terminate.

Aș fi vrut să-mi pot realiza colecția de lucruri frumoase numai din secvențe de azi, dar n-am mai găsit, în intervalul de șapte zile, care se întinde între o cronică și următoarea, alte exemple. Ca pentru orice pasiune, e nevoie de timp, și de multă răbdare, și de „ceva visare". Răbdare am, în genere, dar timpul trebuie să-l deschid și spre trecut, ca să-mi pot completa seria.

Îmi amintesc așadar de o călătorie pe Cheile Nerei și pe Valea Cernei. Și de o zi de vară în care m-am lăsat să plutesc la vale pe firul extrem de domol al apei. Nu era nevoie să dau din mâini, făceam pluta fără cel mai mic efort, iar apa mă adăpostea ca un cuib și mă mișca încetișor. Cu ochii cufundați în înalt, cu privirile care cad în cer (știți senzația), vedeam o boltă subțire de copaci, iar printre ochiurile verzi ale frunzișului, cerul intens albastru. Și-atunci știu că am simțit că-mi pierd contururile și mă transform într-o frunză liniștită dusă de ape. Am regăsit acest „sentiment al vegetalului" mult mai târziu, la autori interbelici, Blecher, Eliade, Sebastian. Poate că Blecher, cu simțurile lui care depășesc cu cel puțin două-trei numărul din dotarea noastră uzuală, a descris cel mai bine fenomenul, în *irealitatea* lui *imediată*: „Asta era, – ca

un copac. Îmi umplui pieptul cu aer și întinzându-mă acum bine pe spate, adresai un cald salut de camaraderie crengilor de deasupra mea. [...] Cu cât priveam mai atent coroana infinit răspândită a ramurilor, cu atât simțeam mai bine cum în mine carnea se divide și prin golurile ei începe să circule aerul viu de-afară."

Dincolo de aceste frumuseți de vară, am și câteva minunate imagini și stări deosebite în peisaj de iarnă. Una mi-e mai aproape între toate (deși pe cea cu adevărat miraculoasă n-o voi dezvălui aici). La fel ca în cazul plutirii pe apele Cernei, sentimentul de liniște pe care-l degajă în mine e ca un medicament cu efect imediat. Vârsta la care mi-am bucurat ochii și sufletul cu ce voi povesti e atât de fragedă, încât chiar și faptul că-mi amintesc totul cu detalii dintre cele mai precise devine semnificativ. Cu atât mai mult cu cât nimeni din familie n-a fost de față, ca mai târziu să-mi reîmprospăteze memoria. Aveam, probabil, vreo trei ani. Nu știu de ce, în dimineața aceea eram acasă, singură. Nu de tot singură. Două plăpumărese, pe care nu le cunoșteam – dar se pare că n-aveam încă format sentimentul care distinge între ai casei și străinii primiți în casă – coseau, pe masa din dormitor, o plapumă acoperită în mătase bordo. Vorbeau între ele cum vorbesc femeile și nu mă băgau în seamă. Eu eram cu nasul lipit de geamul ușii care dădea spre terasă. Era zăpadă. Iar acolo, pe balustrada terasei, acoperită cu un soi de plasă, era o veveriță, prietena casei noastre, timp de câteva anotimpuri la rând. I se puneau într-un colț nuci, alune și pâine, iar ea venea aproape zilnic, parcurgând în viteză acoperișurile din țigle ale Brașovului, din copacii de sub Tâmpa până pe terasa noastră plasată ca o copaie între acoperișuri, să-și ia micul dejun sau cina – la prânz se vede că postea. În dimineața aceea mi-a dat un adevărat spectacol și, cu acel plus de intensitate pe

care îl au trăirile copiilor, am fost sigură că o face anume pentru mine. Cu atât mai mult cu cât se oprea și mă privea țintă cu ochii ei ca bilele. Nu pot să-i descriu tumbele și răsucirile, iuțeala mișcărilor pe plasa subțire a balustradei, țopăielile prin zăpadă, care lăsau urme de gheruțe până la ninsoarea viitoare, ronțăitul nucilor pe care le ținea perfect între „mâini", dar îmi amintesc că râdeam, poate doar cu ochii, și că lumea îmi părea un loc unde nu se poate întâmpla nimic rău, niciodată. Când am citit mai târziu o pagină din *Prințul Ghica* al Danei Dumitriu, în care Sașa încearcă să îmblânzească o veveriță, mi-am amintit de secvența din dimineața de iarnă în care încă nu atinsesem ceea ce francezii numesc „l'âge de raison". Dacă aș fi avut la îndemână fraze de scriitoare, cred că aș fi vorbit la fel. Dar n-aș fi numit-o cu nici un chip „necăjito", cum face Sașa, proiectându-se în ea, pentru că se vedea bine că nu exista făptură mai fericită în lume decât era veverița casei noastre. Ca pe prietenii a căror urmă o pierzi, în viață, pentru a o regăsi pe neașteptate, mi-ar plăcea să reapară într-o bună zi, înaintând în salturi pe țiglele acoperișurilor și să poposească pe terasă cu veselia ei cu tot. Măcar preț de-un spectacol.

STUDENȚII DE LA CONSERVATOR

Din anul 2000, locuiesc în blocul de lângă Cișmigiu. Apropierea parcului m-a făcut să mă hotărăsc repede și să închid ochii la defectele unei construcții înghesuite, meschine chiar, ca toate cele din anii '60, la noi. Până nu de mult l-am avut vecin, cu două etaje mai sus, pe regizorul Cristian Mungiu și m-am întrebat mereu dacă micile întâmplări din blocul „nostru" nu i-or fi inspirat unele scene de film, precum mie multe din tabletele acestea. Cu doamna Mariana Mihuț și domnul Victor Rebengiuc, care locuiesc la doi pași, pe aceeași stradă, mă întâlnesc când și când și de fiecare dată mă bucur, ca și cum aș simți o adiere de seară de teatru. Ceva mai departe mai am o vecinătate artistică, sonoră: Universitatea de Muzică sau, cum i se spunea înainte, Conservatorul.

Curând după ce m-am mutat, în micul meu teritoriu domestic au început să intre, chiar când ferestrele erau închise, șuvoaie de game și de vocalize. Ciudat, deși în genere orice sunet din afară mă distrage și mă supără, efluviile de la vecinii mei nu m-au deranjat niciodată. Și asta, în ciuda faptului că rareori am parte de altceva decât de fraze muzicale repetate încăpățânat, *do-mi-sol-do-do-sol-mi-do*, de game până la limita de sus și de jos a vocii, sau de triumfale marșuri de trompetă. (Să precizez că spre geamurile mele dă corpul clădirii care adăpostește secțiile de canto și de suflători.) Când e flaut, clarinet sau oboi, e sărbătoare, iar într-o zi, când am auzit acorduri

din tristul *adagio* de Marcello (Benedetto sau Alessandro), aș fi vrut ca ora de repetiție să nu se mai termine.

De șapte ani încoace, am învățat destul de bine care sunt temele de la examenul din vară al studenților de la Conservator și, dacă nu cunosc neapărat concerte întregi, e sigur că știu pe dinafară diverse pasaje scurte și grele, dintre cele care cer exercițiu stăruitor. Am descoperit și cedările, furiile interpreților: după studiul obsesiv a două-trei măsuri care nu ies cu nici un chip așa cum ar trebui, se produce o rupere a zăgazului într-un scrâșnet voit, spart, ca și cum cupa fină, transparentă și întreagă a sunetelor ar fi fost trântită pe jos și s-ar fi făcut fărâme. Sau, după o solemnă repetare de zeci de ori a unor grave acorduri clasice, saltul eliberator către un vesel ritm de jazz, care cu siguranță nu e din materia pentru examen. Când stau la masa de scris până târziu, am consolarea că văd încă lumină la vecinii mei și-i întrezăresc chiar, printre pletele bogate ale petuniei de pe balcon, la ei pe culoar, așteptând să se elibereze sălile de repetiție. Când la ei se stinge lumina, mă gândesc că ar fi cazul să mă opresc și eu. Iar când mă trezesc devreme și aud, pe lângă Babelul păsărilor, și cunoscutele acorduri ale vecinilor muzicieni, mă simt ceva mai bine în fața perspectivei unei zile noi.

La xeroxul care până de curând era în cartier, așteptam cu toții la rând, eu cu cărți, ei cu partituri. Pe aleile Cișmigiului îi recunosc după cutiile negre, de forme și mărimi diferite, de care nu se dezlipesc, așa cum muschetarul nu se desparte de sabie, iar melcul nu-și leapădă cochilia. Îi pomenesc când și când în articolele de la rubrica din *România literară*. Pe scurt, de șapte ani încoace, studenții de la Conservator și muzica lor fac parte din peisajul meu cotidian.

Era deci inevitabil ca într-o bună zi întâlnirea noastră „oficială" să se producă. Prilejul a fost un curs de literatură

și muzică, pe care l-am ținut, împreună cu Valentina Sandu-Dediu, la inițiativa ei, cu sprijinul Colegiului Noua Europă. Am pătruns în facultatea de lângă Cișmigiu cu sfială și curiozitate, ca Hans Castorp în sala de radiografie a sanatoriului din Davos. Am privit totul cu ochiul străinului, dar al unui străin pe jumătate cucerit. Componența participanților la cursuri e mai bună decât la Litere: proporția băieți – fete e echilibrată la muzicieni, în timp ce literatura pare să nu mai prea intereseze jumătatea masculină a omenirii. Ce te izbește e cât sunt acești studenți de liniștiți, de interiorizați. Se simte că sunt obișnuiți să asculte, să ciulească urechea. Când e tăcere vor fi auzind, poate, muzici interioare. Am avut câteva probleme cu aparatele, dar liniștea abia dacă a fost mângâiată plăcut de o șoaptă sau două. (Am avut probleme cu aparatele și în amfiteatrul Odobescu de la Litere: larma a crescut rapid, ca la o răscoală.)

Foarte nostim e că sala de curs e cu pian, iar tabla cu portative. Dacă vrei să scrii, trebuie să te strecori printre ele. În pauză, unul sau altul se mai așază în fața „mierlelor de pe clape", vorba lui Arghezi, pentru un *impromptu*. Sau se-ncuie în câte o sală și stă să exerseze, „să studieze", până în ultima secundă a orei. Trebuie să bați cu tărie în ușă ca să-i amintești că ora s-a terminat. În loc de caiete și cărți, studenții de la Conservator au cu ei partituri. De vorbit, nu vorbesc prea mult. Nici nu scriu atât de conștiincios ca studenții de la Litere. Dar, când le-am pomenit la jocuri literare de anagrame și palindroame, muzicienii s-au dovedit mai abili decât literații în a le construi sau descifra. Sunt obișnuiți de la note. Cursul a adunat laolaltă studenți de la compoziție, de la pedagogie, viitori dirijori, interpreți, și câțiva – nu prea mulți – instrumentiști. Am înțeles de ce: timpul virtuozilor, ca al sportivilor, e confiscat de antrenamente. Nu le arde de plimbări teoretice.

Ne uităm unii la alții cu interes, ca două specii diferite care se întâlnesc prima dată. Colega mea le proiectează uneori partituri. Atunci liniștea coboară cu o octavă, se face mai adâncă și văd, cu invidie, cum puzderia de note picură în ei. Apoi portativul e citit și discutat bucată cu bucată, exact cum citim și discutăm noi poemele, versurile. Nota (pe post de cuvânt), intervalul, tempoul, contrapunctul, articulațiile și pauzele – totul are o semnificație. Citatele lor sunt muzicale și se cântă. În rest, e posibil să semănăm destul de mult.

De câte ori mă duc la un concert admir, înainte de orice, fabuloasa ființă colectivă dintr-un cosmos muzical, numită orchestră. Îi urmăresc baletul, unduirile conduse de bagheta magică a dirijorului, felul în care instrumentele moarte prind viață de câte ori sunt atinse. Îmi plac perechile care cântă după notele așezate pe același pupitru și cum unul dintre ei își asumă întoarcerea paginilor, eventual cu vârful arcușului, sincronizarea perfectă a mișcărilor. Îmi plac vocea domoală a violoncelului și grația viorii, răbdarea îndelungă a percuționiștilor și așteptarea lor tot mai intensă, tot mai concretă, dinaintea punctului de maxim dramatism, mă uluiește varietatea de intensitate și culoare sonoră pe care o pot scoate din propriul trup suflătorii și ținuta primului violonist, care a dat în limbajul curent o expresie cât se poate de plastică: „Tu ești vioara-ntâi."

Din toate aceste motive m-a tulburat reclama la un nou tip de Ford: o orchestră în care instrumentele muzicale sunt făcute din elementele componente ale unei mașini. Diversele țevi devin trompete și flaute, capota e toba, nu lipsesc harfa din cadrul unei ferestre și viori ajustate din te miri ce. Se interpretează o melodie clasică și la urmă apare textul, în dreptul unui Ford întreg, nou: *Ford – feel the difference*. Tulburarea mea nu e estetică, are

o altă cauză: teama că reclama ar putea avea înțelesul contrar celui pe care i l-am atribuit. Pentru o persoană aflată în vecinătatea Conservatorului, ca mine, bucățelele de mașină devenite instrumente înseamnă armonie interioară a obiectului, frumusețe tainică. Mașina bună, îmi spune mie reclama, e asemenea unei orchestre, în care fiecare țevișoară și fiecare căpăcel își au partitura lor. Diferența (față de alte mașini) e că Fordul *cântă*. Dar nu cumva, șoptește un mic diavol al actualității, sensul reclamei e exact opus? Nu cumva vrea să spună că a cânta o melodie, destul de lentă, vag tristă, la bucăți dintr-o mașină, e vechiul „rău", și că abia Fordul nou și întreg și necântător e cel care te face *să simți diferența*? Răspunsul meu e simplu: o mașină care nu cântă nu mă interesează.

FARTEA a II-a

Cărţile care ne seamănă

OPERA SAU VIAȚA

FABULĂ

În Brașov există tradiția „Zilei morților". Întorcându-mă pe Strada Lungă de la cimitirul împodobit de cei vii cu brazi, crizanteme și lumânări, mă gândeam la moarte, când m-am încrucișat cu doi băieți, care veneau exact din partea opusă a străzii și a gândurilor mele. Semănau bine la față, la haine, la mers, și doar diferența de înălțime, cât o riglă de 15-20 de cm, arăta că nu sunt gemeni. Jachetele descheiate și fularele fără nod, lăsate lejer să curgă spre talie, le dădeau un aer de mici oameni mari, în contrast cu căciulițele cu moț. Se întuneca și mi s-a părut ciudat să-i văd singuri pe stradă. Eram toți trei în dreptul unei librării recent înființate, care părea că te invită înăuntru. Spațioasă, cu lumină bună, caldă, librăria era pustie, ceea ce m-a întristat. Câteva trepte care se deschideau spre o altă încăpere, situată la mezanin, făceau legătura cu o papetărie, ceva mai animată decât librăria. Înainte de a intra, l-am auzit pe băiatul mai mare, dăscălindu-l pe mezin: „Du-te și întreabă dacă au carte de religie pentru clasa a doua." „Tse să întreb?" „Carte de religie pentru clasa a doua." „Da, mă duc", a spus copilul mai mult pentru sine. L-am lăsat deci pe mesager să intre primul. Viteza lui de obiect teleghidat, la început, s-a încetinit pe măsură ce avansa în magazin fără să dea de nici un om mare. S-a oprit în dreptul treptelor care conduceau spre papetărie, unde casiera și vânzătoarea erau

prinse într-o discuție, și și-a spus întrebarea așa: „Fratele meu întreabă dacă avesi carte de religie pentru clasa a doua." Din păcate nu, a venit răspunsul de sus, doar caiet de religie. Asta nu-l interesa pe fratele mai mare, deci cel mic s-a întors și a zburat pe ușă cu răspunsul, ca un Hermes scund, cu aripi la ghetele de grădiniță. Misiune îndeplinită.

Am mai stat vreo cinci minute, apoi am dat să ies. Tocmai atunci ușa s-a deschis din nou, iar mesagerul, același, s-a trezit față în față cu mine. Întrucît eram un om mare, s-a proptit bine pe picioruşe și, fixându-mi al doilea nasture de la jachetă, a spus ca pe o poezie într-un vers un nou text învățat în pripă. Luată prin surprindere de cei doi dinți lipsă, chiar pe mijlocul gurii, în partea de jos, și de șuvoiul de cuvinte care se adresa nasturelui meu, n-am înțeles nimic.

— Poftim? Ce să am?

— Micul prins avesi si la tse pres? a articulat din nou băiatul, cu răspicată atenție pentru consoane. Da, „aveam", văzusem o versiune cartonată pe unul din rafturi. Nu știu de ce cartea era în română-*engleză*. Copilul a înșfăcat-o și a strâns-o la piept cu ambele mâini. „La tse pres?" N-am îndrăznit să-i iau prada din mână, așa că m-am uitat pe raft, dar înainte să-i răspund, băiatul a strigat tare către ușa deschisă, plin de emoția victoriei: „Bogdane, are *Micul prins*!" A intrat imediat și Bogdan. „La ce preț?" m-a întrebat cu îngrijorare, ținând banii (destinați, probabil, cărții de religie) mototoliți în mână.

Morala: *Micul prins* e opera. *La tse pres* e viața. Că nu pot fi separate, că *operă adevărată fără viață nu există*, începi să înțelegi odată cu pierderea primilor dinți de lapte.

NU EȘTI NICIODATĂ DESTUL DE PRUDENT CU ZIARIȘTII

Primesc un telefon la redacție.
— Doamna Ioana Pârvulescu?
— Da.
— Numele meu este... Am numărul dvs. de la... Uitați de ce vă sun. Eu mă ocup de un supliment al gazetei... dedicat bucătăriei.
— N-ați nimerit persoana, am spus, nu este chiar specialitatea mea, îmi pare rău.
— Numărul acesta este însă consacrat secolului 19. Ne-ar interesa așadar ce mâncau, cum mâncau oamenii de atunci...
— Ah, nici despre asta nu am prea multe de adăugat, față de ce am scris în carte.
— Da, am citit, tocmai de aceea, știți...

Vocea de la telefon era plină de bunăvoință, de tinerețe, politețe și, neașteptat, emoție. Din când în când, un nod în gât o făcea, pentru mine, mai convingătoare. Am toată simpatia pentru colegii de emoție, stare pe care am avut-o adesea, în cele mai nepotrivite momente. Domnul de la celălalt capăt al firului dorea un interviu până a doua zi. Aveam o grămadă de lucruri de făcut în acest interval. În mod normal aș fi refuzat așa ceva: bucătărie, interviu, 24 de ore. Dar era vorba de secolul meu drag, pentru care mă simt în stare de mari sacrificii. Am sfârșit prin a accepta, precizând că aș dori să lărgim cadrul, să

ne referim la secolul romantic în genere, la *rețetele* lui de viață, nu numai la bucătăria lui, ceea ce mi s-a acordat. Am întrebat câte semne trebuie să aibă răspunsurile.

— Oricâte! a răspuns interlocutorul meu cu generozitate.

Lucrez eu însămi de prea mult timp în gazetărie ca să pot accepta așa ceva. Până la urmă am smuls cifrele: între 3 500 și 6 000 de semne, domnul spunând că va juca geometria întregului din pozele pe care m-a rugat să i le trimit.

A doua zi am găsit pe e-mail: Stimată doamnă... iată... am încercat să trec de întrebările care vi se pun de obicei... dar... vă citesc cu regularitate și cred că o să vă intereseze... etc. Cu toată bunăvoința, cam o treime din întrebări – nu erau strict formulate, ci mai degrabă schițe tematice – nu mă inspirau, erau prea puternic legate de bucătărie, nu cum ne înțeleseserăm. L-am sunat pe intervievator și l-am întrebat dacă-mi dă mână liberă să renunț la câteva întrebări și să mai schimb câte ceva, mai ales ordinea lor. A fost de acord. Am răspuns, având grijă ca totul să se lege, într-un fel sau altul, metaforic sau strict, de tema suplimentului, mâncarea, dar fără să mă falsifice sau să mă trădeze pe mine însămi. Pentru că o mai pățisem, o ultimă grijă a fost a titlului și a subtitlurilor. Am propus unul care mi se potrivea: *Un prof de melancolie romantică*, legat de rețeta de viață a secolului, dată în debutul interviului, dar n-am vrut să-l impun. Acceptam și alte variante. Deși domnul îmi spusese că dacă n-o să-mi placă titlurile lui o să aibă prilejul să învețe de la mine, precum și alte asemenea vorbe frumoase, mi s-a explicat că n-a mai fost timp pentru modificări, așa că, măcar, eram prevenită. Am așteptat o săptămână în liniște.

După șapte zile am văzut așa-zisul interviu și m-am frecat la ochi! Nu mi-a venit să cred că se poate întâmpla una ca asta. Pe paginile trimise, care aveau o anumită logică, accente pe care le socoteam importante și fraze-cheie,

intervievatorul făcuse un exercițiu dadaist, după rețeta dintr-un celebru manifest al lui Tzara. Adică, mi-am închipuit eu scena, domnul cel emotiv a luat o foarfecă, a tăiat fiecare răspuns în bucățele, a pus bucățelele în sac și a „scuturat ușor". După care a scos din sac frazele, în ordinea în care au ieșit. Pe unele le-a pus cu ghilimele, pe altele fără, pe unele drept comentariu sub poze, iar altele, mai nenorocoase au rămas definitiv pe fundul sacului, fără să mai iasă vreodată la lumină. De ce? Greu de spus. Introducerea intervievatorului era legată de primul meu răspuns fără dialog sau ghilimele, așa că nu se știe exact cine ce și de ce a spus. În rest, între citatele date cu ghilimele, domnul intervievator și-a pus propriile comentarii, din care rezulta că discuția a fost pe viu. Asta nu m-ar fi deranjat, era o chestiune de timp și se obișnuiește și la case mai mari.

Ce nu se obișnuiește însă în lumea civilizată este falsificarea interlocutorului, cenzurarea lui și, mai ales, să-i atribui, cu ghilimele, cuvintele *tale*! Să le luăm pe rând.

Falsificarea interlocutorului: În răspunsurile mele folosisem numai pluralul, ca replică firească dată unui om care, la rândul său, folosea numai pluralul și pe care nu-l cunoșteam dinainte. Țineam la acest plural, la fel cum țin la politețe în genere. N-am fost întrebată dacă accept schimbarea. Întrebările dispăruseră cu totul, ceea ce făcea răspunsurile bizare, ca și cum eu aș fi simțit nevoia să teoretizez una sau alta dintre chestiuni. Asemenea lucruri se făceau pe vremea când nu exista reportofon și, desigur, nici e-mail. Apoi, comentariile domnului, care umpleau spațiile dintre ceea ce mai rămăsese din răspunsuri, frizau ridicolul. Părea că, vorbind singură (căci replici nu existau), sar brusc de la una la alta, subliniez veșnic câte ceva, că adaug nu știu ce la nu se știe ce. Nimic nu avea coerență, or, stând în preajma unor oameni de

formație științifică, am ținut întotdeauna la logica unui discurs. Pe scurt, acolo apărea altă persoană cu numele meu.

Cenzurarea: Orice scriitor își privilegiază anumite idei. Orice scriitor își dozează efectele, repetițiile, folosește exemplificări sau tehnica numită a „contrapunctului". Or, cam din fiecare răspuns al meu dispăruse câte ceva, o verigă sau o pată de culoare. Două lucruri însă m-au supărat din cale-afară. Unul era „prima mea amintire din bucătărie". Aici am vorbit de o sobă *Vesta*, căreia-i dedicasem un capitol întreg într-un roman de sertar. Soba aceasta are pentru mine o imensă valoare afectivă și, dacă despre bucătăria copilăriei e vorba, soba de odinioară trebuie să existe. A dispărut fără urmă din interviu, împreună cu alte lucruri mai expresive. Al doilea lucru e și mai grav, e o idee fără de care, dacă aș fi fost întrebată, nici n-aș fi publicat paginile cu pricina. Vorbeam despre ce am uitat și ce îmi amintesc: „Îmi amintesc în schimb cu acuitate dureroasă de foamea pe care am făcut-o în anii '80 ai secolului abia trecut, în timpul navetei, în care tot ce ținea de o masă normală era un vis frumos și irealizabil. Și-mi amintesc de mizeriile pe care eram nevoiți să le înghițim, și la propriu, și la figurat." Fără acest contrapunct mi se părea zadarnică discuția despre bucătărie. A dispărut în neant, tot fără să fiu avertizată. La fel ar fi dispărut și pe vremea cenzurii comuniste oficiale.

Atribuirea unor lucruri nespuse și nescrise: Cel mai grav este însă că domnul care m-a intervievat a încheiat totul prin două fraze cu glumițe și joculețe, pe care mi le-a atribuit: „Și cum un Apfel(kuchen) pe zi se spune că ține doctorul departe, eu decid s-ascult vorba din bătrâni (ai noștri sau de pe alte meleaguri) și acționez în consecință [???]. Cine vrea să-mi ție [sic!] companie să se uite mai la dreapta nițel că are cu ce." N-am folosit în viața mea conjunctivul arhaic sau regional *să ție*, în loc de *să țină* și nici fraze de tipul acesta nu-mi place să construiesc. Dacă intervievatorul dorea să fie vesel, putea să-și asume

propriile glume. În ce mă privește, nu mi-a venit deloc să râd.

Dacă nu dau numele celui care m-a intervievat și nici pe al ziarului în care a apărut pseudointerviul luat unei pseudopersoane este pentru că sunt sigură că totul a fost făcut *cu cele mai bune intenții*. Domnul cu interviul și-a închipuit că, dacă îmi dă numele cu litere de-o șchioapă și poze mari, voi fi mulțumită, iar răspunsurile pentru care-mi pierdusem, *sine pecunia*, câteva ore, n-o să mai intereseze, erau un soi de umplutură nesemnificativă. Deși pretindea că mă citește cu regularitate, i-a scăpat obsesia mea pentru „amprenta stilistică" a unei persoane, pentru înlănțuirile specifice de cuvinte prin care fiecare din noi e unic și irepetabil, așa cum amprentele degetelor noastre sunt irepetabile. O simplă prepoziție, un adverb sau chiar o virgulă sunt motive de bucurie sau de suferință pentru toți cei care trăiesc în lumea cuvintelor. Nu din orgoliu refuzi să fii masacrat, ci din conștiința identității tale de cuvinte, idei și amintiri. Știu că trăim în lumea reclamei și a publicității, dar eu sunt un om al intimității, așadar cele două nu mă atrag. Nici reclama și nici banii (n-a fost cazul) nu răscumpără, pentru mine, nimic din răul făcut prin călcarea cuvintelor în picioare. Domnul de la gazetă n-a făcut modificările în numele unei activități literare de-o viață, care-ți permite uneori intervenția pe textul altcuiva, mai tânăr sau mai lipsit de experiență. Accept totuși cu plăcere sfaturi sau observații de la oricine, de orice vârstă, cu condiția ca ele să vină *înainte* de publicare!

Naivitate? Lipsă de profesionalism? Crasă neînțelegere a ceea ce înseamnă legătura unui scriitor cu fiecare cuvânt scris? Necunoașterea deontologiei interviului? Câte puțin din toate: aceasta este *rețeta* bunelor intenții care pavează iadul gazetăriei de azi.

ÎNVĂȚAȚI ARGOUL!

O întâmplare recentă mi-a întărit o mai veche convingere: cartea se întrepătrunde cu viața când te aștepți mai puțin, și orice separare drastică a acestor teritorii e un abuz. Din păcate, cititorii împătimiți sunt dintotdeauna suspectați că pierd „simțul realității" sau chiar că-și pierd mințile, ca Don Quijote și, în genere, sunt recunoscute numai foloasele experienței vieții în scrierea cărților, nu și invers. Trebuie să spun că am simțit de foarte multe ori foloasele experienței cărții în scrierea vieții. Realitatea și cartea sunt, de altfel, ca două vase comunicante, tot ce torni într-unul din ele se ridică imediat și în celălalt, vizibil și plin de culoare. Așa a fost și acum.

Mă aflam într-un InterCity care se apropia de București. Se înserase, compartimentele și „saloanele" trenului (adică părțile necompartimentate) erau luminate, și o muzică discretă se revărsa din microfoane. Oameni tolăniți leneș își lăsau privirile să rătăcească în reverii secrete, își gustau clipele de grație în care grijile erau uitate fie în urmă, fie înainte, suspendate între o gară și alta. Unii răsfoiau ziare, alții dormitau, câțiva fumau, nimeni nu părea grăbit să ajungă la țintă, adică să reintre în vârtejul cotidian. Cu reflexe de fostă navetistă, mi-am luat cea dintâi rămas-bun de la oamenii cu care călătorisem și, cu geanta mea de voiaj vișinie pe umăr, am pornit spre primul vagon. Voiam să economisesc timp, căci eram spre

coada trenului. Exista, pretutindeni, ceva din atmosfera poveștii cu pădurea adormită. Am simțit că rup vraja străbătând, unul câte unul, vagoanele cu puțini călători, în care nici măcar controlorii nu se zăreau. După ce străbătusem deja vreo trei „saloane" și culoarele aferente, când tocmai trecusem de vagonul-restaurant, oamenii au părut puțintel mai treji, atmosfera mai animată, creându-se chiar zone gâtuite, cu aglomerație. InterCity-ul are multe uși intermediare, cu buton, care-ți stăvilesc avântul, căci se deschid, ce-i drept, automat, dar cu o lentoare exasperantă. La un moment dat, între vagoane, am nimerit în preajma a doi inși bine îmbrăcați, fără bagaje, care veneau, presupun, de la restaurant, întorcându-se spre compartimentul lor. Faptul că m-au flancat nu mi-a dat de gândit, atenția mi-era risipită și mă molipsisem într-un fel de atmosfera somnolentă din jur.

M-am trezit însă de cum i-am auzit vorbind, ca orice literat care știe că la început a fost cuvântul și pentru care ce e fără cuvânt nu are contur. Unul dintre ei tocmai spunea, cu voce reținută și cu un ton alb, oarecare:

— N-o arde la ploscă...

Cu toate simțurile brusc în alertă, cum se spune prin cărți, mi-am tradus pe loc, ceva de genul: „Nu-i tăia acum geanta, lasă pe mai târziu!" Așa că mi-am ocrotit cu un gest ostentativ geanta vișinie trăgând-o sub braț și m-am răstit la cele două apariții de roman picaresc:

— Ori o luați imediat înainte, ori rămâneți în urmă!

I-am privit abia atunci cu atenție: unul era, într-adevăr, mai închis la culoare, dar de când cu stratul subțiat de ozon, lucrul a devenit, la popoarele sudice, regulă. În rest, niciodată nu m-am priceput la trăsăturile „de rasă". Celălalt era ca mine și ca dumneavoastră, un om cât se poate de banal și, cum zic, amândoi erau îmbrăcați corect, ca

orice călător din InterCity. Între timp se deschisese și ușa. Cei doi s-au pierdut în bălmăjeli:

—Poftiți, treceți, poftiți!

Acum eram între oameni și le-am zis, mai apăsat: „Plecați imediat de aici! Să vă fie rușine!" Desigur, doar prima parte a îndemnului i-a interesat. Câțiva călători s-au uitat mirați la mine. Mi-am continuat și eu drumul. Ceva mai încolo le-a ieșit în întâmpinare, ca la comandă, o divă atletică și toți trei s-au pierdut într-un compartiment „cu perdelele lăsate". Așa cum nu m-am îndoit că „N-o arde la ploscă" înseamnă „Nu-i fura din geantă, nu-i încă momentul", nu m-am îndoit că rolul frumoasei era să creeze o diversiune dacă cei doi erau prinși cu mâna în... ploscă.

Că hoții au vorbit cu glas tare despre planurile lor nu m-a mirat: identificaseră la mine semnul distinctiv al intelectualului, ochelarii, și-și închipuiau că argoul lor e ininteligibil pentru un om care, vădit, nu le-a frecventat lumea. Nu aveau de unde să știe că literatura lumii e plină ochi de lumea interlopă și că eu am făcut câțiva ani la rând seminare cu pagina de limbaj al șuților din capitolul al XI-lea, „Temnița de la Curtea Arsă", din *Misterele Bucureștilor* de Baronzi. Acolo sunt explicați, la subsol, nu mai puțin de 28 de termeni argotici de secol 19, care, măcar ca structură și ca tip de metaforă, au rămas destul de asemănători: *gagică* – femeie, *vrăjesc* – spun, *mardeală* – bătaie, *barosan* – curcan etc. La fel, n-aveau de unde să știe că în baladele lui Villon, în Hugo și în Eugène Sue argoul este exploatat suficient pentru ca și un ins care citește să-i prindă tipicul. N-aveau de unde să știe că am confruntat traducerea românească a lui Laszlo Alexandru, din *Zazie în metrou*, cu originalul francez și că pe biroul meu cu computer stau câteva dicționare de argou și limbaj familiar. N-aveau cum să știe, desigur, că Alex

Ștefănescu, colegul meu de la *România literară*, are rubrică în gazeta „de ambe sexe" cu nume pur argotic, *Aspirina săracului*, medicament fără bani, cu rețetă de la sexologul Bebe Mihăescu, și nu bănuiau subtilități ale limbajului avangardist de tipul *bărbos* = om cu prejudecăți (pentru că barba se purta cu un secol înainte, iar tinerii avangardiști preferau să-și radă și barba și mustața). N-aveau cum să știe că una dintre schițele lui Caragiale se încheie cu o grosolănie argotică și că, în timp ce pentru ei *să cânte la pian* însemna numai să li se ia amprentele, pentru mine expresia mai are și alt sens. Pe scurt, dacă-i vorba de limbaj interlop, mă puteam măsura cu *maimuțarii* mei, ca un cititor de cărți ce eram.

Ajunsă acasă, am căutat imediat în cel mai nou dicționar de argou pe care îl am, din 1998, și am văzut că nu mă înșelasem: *a arde* are ca prim sens argotic „a fura pe cineva", iar la *ploscă, ploști* scrie negru pe alb: „în limbajul hoților de buzunare: 1. geantă, poșetă; 2. buzunar." M-am uitat apoi mulțumită la plosca pe care mi-o apărasem cu succes. Numai și numai pe cale intelectuală.

AVRAAM ȘI NOBEL

Una dintre cele mai amuzante povestiri de care îmi amintesc este „Cei zece drepți", din *Cartea apocrifelor* de Karel Čapek. Avraam află de iminența distrugerii Sodomei și Gomorei și, încercând să salveze ce mai e de salvat, Domnul îi acordă favoarea de a renunța la planul acesta dacă în cetatea sa se află măcar zece drepți: „Nu o voi pierde pentru cei zece." Alături de Sara, consoartă fidelă, Avraam începe, cu mare seriozitate și pătruns de importanța misiunii, să-i treacă în revistă pe toți cei care ar merita să obțină un loc pe lista salvatoare. În scurt timp însă, discuția degenerează în cea mai aprigă bârfă: ba Avraam, ba nevasta lui dezvăluie un amănunt biografic jenant, o trăsătură de caracter șocantă, care îl face pe insul cu pricina cu totul nepotrivit pentru lista neprihăniților. Cum e de așteptat, până la urmă nimeni nu trece proba care s-ar putea numi „gura lumii". Din perspectiva bârfitorilor, nimeni nu rămâne fără pată și nimeni nu e demn de salvare. Până la urmă, Sara îi spune lui Avraam să-l roage altfel pe Domnul: „Nu ne cere nouă, oamenilor, să-ți numim zece drepți din tot norodul tău."

Mă gândesc întotdeauna la apocrifa lui Čapek atunci când citesc topuri de tip cele mai bune romane, cei mai buni scriitori români sau, mai ales, când se discută despre candidații noștri la Premiul Nobel pentru literatură, această listă cu „neprihăniți" din toate cetățile, în care încă nici

un român n-a izbutit să fie trecut. Între războaie, Liviu Rebreanu a sperat să ia râvnitul și pe atunci încă tânărul premiu. Dar era, după cum singur notează în jurnal, cel mai dușmănit și cel mai bârfit scriitor din România. Impresia aceasta, de a fi centrul clevetirilor, al polemicilor și al acuzelor, au avut-o despre ei mai toți scriitorii de valoare dintre războaie, de la Camil la Cezar Petrescu, de la Lovinescu la Călinescu. Toți s-au luptat cu gura lumii.

Monstru cu sute de limbi ascuțite, mereu lihnit, *gura lumii* e un personaj ubicuu, care, dacă vede că cineva a făcut primul pas pe Lună, va comenta sarcastic felul caraghios în care merge, iar dacă unul a urcat Everestul va observa și mai sarcastic, la întoarcere, amănuntul de neiertat că-i lipsește un nasture la cămașă. Poate nu degeaba, în poveștile noastre, personajele își dau la ascuțit limba, nu mintea. Dacă nu ai o limbă suficient de ascuțită, ești pierdut. Cât despre ascuțimea minții, nefericiți cei bogați cu duhul! Nu vreau să-mi închipui cum ar comenta astăzi gura lumii noastre, expertă în demitizări, unele posibile candidaturi la Premiul Nobel pentru literatură. Cutare „drept" și talentat a fost părăsit de nevastă, altul nu salută, celălalt s-a certat de curând cu toată lumea, X o duce oricum prea bine cu banii, ce nevoie mai are de premiu, Y e prea conciliant și lipsit de tact. S-ar scrie anonime, s-ar duce vorba de la unul la altul, *de bouche à l'oreille*. E greu de presupus că alții pot avea încredere în noi, când noi înșine abia așteptăm să ridice cineva capul ca să-l scufundăm la loc, cu câteva lovituri de vorbe, ca un ciomag bine manipulat.

Mi-am imaginat, în câteva exerciții de demitizare care se fac zilnic în lumea literară (la noi și pretutindeni, cu observația că în alte părți acestea sunt la concurență cu mitizările sistematice sau cu *lobby*-ul făcut marilor scriitori), mi-am închipuit așadar cum ar fi căzut, unul câte unul, nume importante de pe lista Premiului Nobel pentru

literatură, dacă ar fi intrat în gura lumii, pentru care nimic și nimeni nu e suficient de bun, oricum nu în timpul vieții. De altfel primul distrus ar ieși însuși întemeietorul celei mai faimoase distincții din lume. Iată câteva dialoguri, apocrife și ele, în maniera povestirii lui Čapek.

„*Alfred Nobel*? Un vântură-lume îmbogățit din afaceri cu arme. N-a vorbit chiar Victor Hugo așa despre el, *cel mai bogat vagabond al Europei*? Ei, 350 de brevete de invenție, exagerezi, dragul meu... Făcea și pe poetul, uneori. Știi că l-a înșelat nevasta cu unu' Gosta Mittag-Leffler, un matematician, și doar din cauza asta a refuzat să pună matematica pe lista premiilor? Cum adică a fost celibatar toată viața... Ei, atunci iubita, ce-are a face... Iar unei alte iubite, că era și ăsta un Don Juan..., o baroneasă austriacă, i-a dat Premiul Nobel pentru pace. Îți închipui, aranjamente între ei! Și ce dacă el murise cu zece ani înainte, parcă nu putea lăsa asta în faimosul lui testament..."

Sully Prudhomme (1901). „O nulitate, realmente o nulitate, mai bun e Bolintineanu... Mult mai bun. De altfel Sully ăsta, care nici la pseudonime n-a dovedit prea multă imaginație, are o singură poezie valabilă, *Le Vase brisé*, iar în ea un singur vers mai de Doamne-ajută: *Il est brisé, n'y touchez pas*! Și pentru asta să fie *primul* om din lume care ia Nobelul... să fim serioși!"

Knut Hamsun (1920). „Îl chema Pedersen. Un coate-goale. N-a învățat niciodată carte ca lumea, cică e autodidact. La 17 ani devine ucenic de cizmar... mai știm noi și pe alții. Dar nici de cizmărie nu s-a ținut, că nu i-a plăcut să muncească. A făcut apoi pe cărbunarul, pe cantonierul, pe învățătorul – ce i-o mai fi învățat și pe bieții copii – și, auzi meserie, a fost, știu precis, secretar al șefului de poliție din Bodö! Știu eu de la un amic din Bodö. Da, știu, știu că s-a înscris la Universitate, dar nici vorbă s-o termine. Mai mult ca sigur că în America o fi ajuns clandestin, vorbește toată lumea. Și-acolo a avut

vreo 20 de meserii. Ducea sticlele cu lapte pe la ușile oamenilor, a încercat să facă pe cultivatorul și, asta e chiar culmea, pe meditatorul de *franceză*! De fapt nici ca taxator de tramvai n-a fost bun. Nu era atent la stații, n-avea pic de simț de orientare, citea Euripide în loc să dea biletele. Nu e de mirare că l-au dat afară. De altfel l-au dat afară de peste tot. Nu știu ce-or găsi unii la *Foamea*, că în tot romanul nu face decât să descrie cum îi e unuia foame. Așa pot să scriu și eu, și tu, oricine... Și pe ăsta să-l propui la premiu..."

Grazia Deledda (1926). „O italiancă din Sardinia, mai mult țărancă decât burgheză, aproape incultă. Cu siguranță c-au vrut să aibă și-o femeie la premii, că și-așa le numeri pe degete, la literatură 9 într-o sută de ani. În timp ce Marie Curie, da, a luat ea singură două premii Nobel, și la fizică și la chimie, iar fiica ei, a apucat și ea unul... Ce să mai zici și de ăștia, alde Curie, parcă și-au făcut abonament la Nobel! Dar Grazia asta, căreia chiar grația-i lipsește, de ce să ia, domnule, că doar primele ei scrieri nu se pot citi de siropoase ce sunt. Noroc că s-a măritat cu funcționaru' ăla care-a mai scos-o în lume, a dus-o la Roma..."

Thomas Mann (1929). „Nu se poate citi. Are niște romane nesfârșite, mai mult comentează decât povestește. Nu e de mirare că îl venera pe plicticosul de Goethe. De altfel, când a luat Nobelul încă nu scrisese mare lucru. Abia apoi a prins gust, făcea lecturi în familie. De ce să mai citești *Iosif și frații săi* în mii de pagini, când știi povestea dinainte, că e spusă în câteva versete, în *Biblie*? Eu unul mă pot lipsi. Și-apoi familia lui, copiii, te-apucă fiorii, unu' și-unu'. Lasă că și el... Știai că Felix Krull are un model real? S-a îndrăgostit la bătrânețe de el, în Elveția, Felix era chelner la hotelul unde locuiau ei, Thomas Mann cu Katia. Și să-i dai Premiul Nobel!"

Winston Churchill (1953). „Hai că e prea de tot! Prea i se dă importanță. Eu știu că atunci când și-a făcut primii ani de armată tatăl lui i-a scris unui colonel așa: «Aș fi vrut ca fiul meu să slujească țara sub ordinele Domniei voastre, dar e prea nătărău...» Nobel pentru *literatură*? Tu știi vreo carte de-a lui?"

Aștept totuși anul de grație în care lista lui Nobel să admită, în ciuda unor dialoguri demitizante ca cele închipuite aici, și un autor român. Și care, de ce nu, să aducă, prin ce scrie, așa cum își dorea inițiatorul premiului, mari servicii omenirii. Acești scriitori români există. Pe lista mea se află trei, fermi. Dar pe a dumneavoastră?

CUM SE SCRIE UN BESTSELLER

Mi-am cumpărat cel mai citit roman al anului trecut* – potrivit unui bilanț a cărui seriozitate nu era esențială – din motive pur profesionale. Ca să văd ce le place astăzi contemporanilor noștri să citească. Apoi ca să văd dacă pot descoperi ingredientele de bază ale cărții, așa cum unii invitați la masă încep și înșiră, pe ghicite sau ca specialiști, din ce e făcut felul-surpriză pe care îl oferă gazda. În fine, ca să-mi dau seama în ce măsură romanul își merită recordul. Dacă autorul, Dan Brown, nu-mi spunea absolut nimic, titlul, *Codul lui Da Vinci*, și ochii (nu zâmbetul!) Giocondei de pe copertă spuneau deja destule: o carte misterioasă, care te invită la descifrarea unui cod, care îți oferă poate chei pentru... Rămânea de văzut.

Două seri la rând am stat până la ore mici ca să termin romanul. Era, deja, o dovadă convingătoare că autorul știe meserie, cu atât mai mult cu cât sunt o persoană căreia îi place să doarmă, iar experimentele tip Eliade, cu reducerea gradată a orelor de somn, mă înspăimântă mai mult decât orice. Pe de altă parte, am înțeles de la primele pagini că trebuie fie să depun armele critice, fie să mă opresc din drum: cartea era prea prost scrisă ca s-o citești ca degustător avizat de literatură. Am citit-o

---

* 2003 (n.a.)

până la urmă așa cum critici mai importanți ca mine au spus că se citesc romanele de vacanță.

Așadar, cum arată un bestseller la începutul secolului 21? Îmi pare rău pentru cei care mitizează prezentul și disprețuiesc trecutul, dar schema lui nu diferă prea mult de bestsellerurile publicate în foileton în ziarele din secolul 19, scrise, nu de Balzac ori de Flaubert, ci de Eugène Sue ori de Paul Féval. Se potrivește și-aici vorba unui compozitor, „Să ne întoarcem în trecut, va fi un progres". Povestea este la fel de trasă de păr ca în oricare dintre romanele de mistere de acum un secol și jumătate. Tot noapte, tot o orfană, ca în *Misterele Parisului* sau în *Misterele Londrei* – spun, în treacăt, că ambele titluri, *Misterele Parisului* și *Misterele Londrei*, ar fi fost, împreună sau separat, perfecte pentru această carte – tot un ajutor masculin, tot o mulțime de aventuri care le pun celor doi viața în pericol de zece ori pe noapte, tot crime, tot buni și răi, și tot un *happy-end* în care fata până atunci singură pe lume își regăsește familia. Cititorul e liber să-și imagineze la sfârșit tot că tânăra orfană cu protectorul ei se vor căsători. Să adaug că între cei doi nu sunt scene de amor mai îndrăznețe decât în romanele din secolul 19, că înfiriparea dragostei e ca un parfum abia perceptibil, ceea ce arată că, la urma urmei, nu scenele erotice tari fac succesul de librărie, așa cum își închipuie mulți autori de azi. În ce privește tehnica suspansului, mă tem că Eugène Sue îi poate da lecții lui Dan Brown, care nu-și gradează îndeajuns efectele, pare grăbit chiar să scape de mistere. Cât despre introducerea personajelor în scenă, e ca la tricotat: unul pe față, unul pe dos, unul bun, unul rău.

Ceea ce diferă însă de genul amintit este materia primă acum mult mai rafinată în atelierele culturii decât era pe vremea trăsurilor. Internetul și accesul la informație (inclusiv prin iuți deplasări transoceanice) dau alt grund întregii povești. Iar accentele narative sunt, și ele, complet

altele: nu povestea fetei este în centrul atenției, ci povestea... *informației*. În timp ce în secolul 19 romancierii (inclusiv autorul *Misterelor Bucureștilor*) puneau miza pe traseul biografic și chiar topografic al personajelor, pe *aventură*, și plasau doar în treacăt informații culturale (geografice, botanice, sociologice etc.), ca să dea rezistență firului narativ, în bestsellerul de azi situația e răsturnată: miza cade pe informația culturală, iar povestea personajelor este cea spusă în treacăt, ca să susțină firul datelor „științifice".

Adevăratul subiect al cărții este ascuns sau chiar bruiat de alergătura hăituitului cuplu de protagoniști, adică Sophie (a se pronunța franțuzește) și Robert (a se pronunța englezește). Tema este la intersecția dintre religie, istorie, istoria artei, semiotică, filozofie și istoria mentalităților – și tocmai de aceea cartea, de 476 de pagini, merită totuși citită. Pe la pagina 100 mi-am dat seama că văzusem, pe Discovery, un foarte bun documentar: practic cartea lui Dan Brown dezbrăcată de toate vălurile și trucurile literare. Povestea Graalului, pătrunderea în secretele Cavalerilor Templieri și, cu o demonstrație destul de riguroasă, cu argumente interdisciplinare, ba uneori și transdisciplinare, dezvăluirea semnificației a ceea ce, poate, s-a numit San' Graal. (N-am să fac un deserviciu colegilor de la Editura Rao, care a publicat cartea, dezvăluind-o.) În genere semnificații inițiatice care veacuri la rând au fost păstrate în cadrul unor societăți secrete și au fost apărate cu mari sacrificii de curiozitatea profanilor. Aceste informații sunt reale și Dan Brown, fost profesor universitar, știe să le „predea". Dacă personajele lui nu au consistență, nu au carne, „cursurile" lui sunt excelente, se pot lua notițe după ele. Iar exercițiile de semiotică dezvoltate în carte – ca la Eco sau la Sadoveanu (în *Creanga de aur*) – nu au cum să nu te cucerească, de la „ghicitori" și anagrame la semne cu înțeles mult mai

adânc. Sunt pomenite și *folosite* unele dintre cele mai puternice (ca să nu spun grave) descoperiri ale minții omenești: numărul (proporția) de aur, șirul lui Fibonacci, pentagrama etc. Partea cea mai frumoasă a cărții este legată de pictură și arhitectură – soția lui Dan Brown a studiat Istoria Artei – și te obligă să cauți imediat în albume sau pe internet tablourile și bisericile aduse în discuție și să le privești cu alți ochi. Iar o listă precum cea a marilor maeștri ai societății secrete La Prieuré de Sion, fondată în 1099, listă care-i cuprinde pe Botticelli, Leonardo, Robert Boyle, Isaac Newton, Hugo, Debussy și Cocteau, nu se poate să nu te pună pe gânduri.

Care este așadar rețeta pentru un bestseller? Se ia un foileton de secol 19 din care se extrage scheletul narativ. Nu e nevoie de nici o îmbunătățire la acest nivel. Se studiază în detaliu, ca pentru unul sau două doctorate, o problemă ezoterică și istoria câtorva societăți secrete. Se amestecă totul într-un *thriller* încăpător, plasat în câteva capitale romantice ale lumii. Important: totul trebuie pus sub o figură tutelară pe care să n-o ignore nici cel mai incult om din lume.

Nici prin cap nu-mi trece să disprețuiesc asemenea cărți. Oricât de simplu ar părea, și aici există un punct mai greu de bifat: partea cu doctoratul.

CĂRȚILE AU TRUP

Ca orice pasiune, și cea pentru carte are necazurile ei. Plăcerile livrești se ispășesc, și ele, periodic: când te muți sau când ești nevoit să-ți refaci biblioteca, pentru că nu mai suporți teancurile crescute lângă perete, ca ciupercile după ploaie. Pe scurt, ai cărți, ai probleme. Invers proporționale cu mărimea apartamentului. Așadar problemele mele sunt foarte, foarte mari. Cei care, ca Borges, și-au imaginat Paradisul sub formă de bibliotecă trebuie că aveau locuințe încăpătoare. Atunci când, în lunga vară fierbinte, te lupți corp la corp cu teancurile grele și pline de praf, ești mai aproape de celălalt pol al veșniciei, al cazanelor cu foc continuu. De altfel scriitorii au imaginat și posibilitatea asta (vezi *Cartea iad* a lui Frabetti).

Bine și adevărat a zis criticul*: „Cărțile au suflet!" Problema e că au și trup. (E și problema principală a stăpânilor de cărți.) Înainte de vizita la Ikea, magazinul păturii mijlocii globalizate, unde urma să aleg o bibliotecă nouă pentru vechile mele tomuri, am dezbătut cu diverse persoane care au experiență în domeniu principiile ordonării pe raft. La fiecare soluție existau avantaje și dezavantaje. Varianta alfabetică am respins-o din start: nu am bibliotecă publică, ierarhiile mele interioare trebuie să domine.

* Nicolae Manolescu (n.a.)

Varianta pe autori e imposibilă din cauza dimensiunilor diferite: ca să umpli optim spațiul unui raft, cărțile trebuie să aibă cam aceeași mărime. Am constatat cu acest prilej că poeții sunt cel mai greu de ordonat, au ideile cele mai bizare în privința formatului. Varianta pe epoci: aceeași problemă. Apoi, pentru marii clasici și interbelici români, mai aveam o întrebare: pun autorii alături de critica dedicată lor sau separat? Ca întotdeauna în viața reală, a trebuit să aleg soluții de compromis, să folosesc mai multe criterii și să mă adaptez, de voie, de nevoie, condițiilor date. Liberul-arbitru funcționează, ca întotdeauna, numai între niște limite riguros stabilite.

A început apoi lupta cu cartea (în celălalt sens al cuvântului decât eram obișnuită, în cel fizic). Coborâte din raft, cărțile mi-au invadat camera ca o apă. Păreau mult mai multe, iar valurile lor se spărgeau uneori, când nu eram atentă, obligându-mă să le refac, iar și iar. Am dedicat un gând pios inventatorului bibliotecii, oricine va fi fost el, care a făcut posibilă conviețuirea perechii om-carte. A urmat scuturatul de praf, bucată cu bucată. Și în fine, pusul la loc, în rafturile frumoase și curate ca o casă nouă. Să spun de la început că ideea mea, că voi putea să-mi țin toate cărțile pe un singur rând, la vedere, a fost o splendidă utopie, iar dezamăgirea pe măsură. În magazin, în raftul bibliotecii-model se aflau pentru exemplificare câteva cărți grațioase, noi-nouțe, și câteva obiecte decorative. La mine fiecare centimetru trebuia umplut. Nu insist asupra obstacolelor intervenite pe parcurs, scosul vechilor biblioteci, ambalajele, și nici asupra faptului că, rafturile fiind modulabile, le-am folosit atât de eficient încât nu mi-au ajuns. Din mulțimea de legi ale lui Murphy pe care am avut ocazia să le verific, cea mai tristă pentru mine a fost următoarea: ce a încăput înainte într-un spațiu anume nu mai intră cu nici un chip la loc. Corolarul meu: cărțile care au încăput într-o

bibliotecă mică nu încap într-una mare. Al doilea corolar: rafturile se umplu mai rapid decât scad teancurile de pe jos. Când am luat în mână *Pe culmile disperării*, mă aflam exact acolo.

Tot Borges a spus într-o conferință că a aranja o bibliotecă este un mod tăcut de a face critică literară. Revelația mea a fost asemănătoare: ce se întâmplă în biblioteca personală de-a lungul unei vieți se întâmplă și în istoria literară, de-a lungul epocilor. Apare necesitatea reașezării. Se schimbă zonele de interes. Descoperi autori pe care îi puseseși într-un cotlon întunecos și greu de atins, și care acum ți se par inestimabili. De alții te plictisești și nu mai crezi că-i vei reciti vreodată. Îi păstrezi fie din motive sentimentale, fie „pentru orice eventualitate". Descoperi răspunsul la întrebările tale tocmai în acele volume pe care ai amânat, ani la rând, să le citești. Și te miri cât de aproape erau și cât de orb ai fost.

Față de acum 7 ani, când mi-am aranjat ultima oară biblioteca, ierarhiile mi s-au limpezit. La fel ca la haine, pantofi sau poșete, văd că sunt și cărți de care nu m-am mai atins, iar altele mi-au folosit de nenumărate ori, nu-mi mai vine să mă despart de ele. Așa că locurile cele mai bune le-am dat jurnalelor, memoriilor, volumelor de corespondență și, la fel, cărților despre București. A urcat în ierarhia personală și în bibliotecă o perioadă literară pe care acum zece ani o dosisem în rândul doi: *belle époque*. La români, Caragiale, Maiorescu (jurnal și scrisori), Creangă, Arghezi, Urmuz, Ionescu, Sebastian, Camil Petrescu, Călinescu precum și *poezia*, aproape toată, și-au păstrat locurile privilegiate. La fel albumele de artă, care stau chiar la mijloc.

Biblioteca mi-a oferit și câteva surprize: cărți bune în dublu exemplar (le cumpărasem de două ori? le

cumpărasem și le primisem?) sau cărți cu însemnările mele de lectură de care uitasem cu desăvârșire.

Cărțile au viață, știam, dar am putut s-o constat și aici. Unele se poartă frumos, modest, te lasă să le așezi unde crezi de cuviință. Altele sunt agresive, îți scapă din mână și îți cad pe picioare, revoltate că nu le-ai dat locul pe care și-l doreau. Dacă le pui iar sus, unde nu vor, cad și a doua oară. Cedezi tu, le faci pe plac. De ce să le superi? Sunt destule care ar trebui să facă dietă, ocupă prea mult loc, în raport cu substanța lor. Iar altele, degeaba sunt subțiri, nu-l au pe vino-ncoa'. Unele îți ies, politicos, în întâmpinare, cele mai multe se poartă cu indiferență, altele îți dau de înțeles că le-ai jignit. Din motive greu de analizat, anumite cărți sunt dislocate. Exilate în spațiu, departe de prieteni lângă care pur și simplu n-au mai încăput, sau călătoare în timp, în trecut și în viitor, după preferințe. Le înțeleg și le las unde vor. Deși m-am străduit să respect rigori critice și de istorie literară, am avut nenumărate cedări sentimentale, am căutat să nu le irit și să nu le nedreptățesc. Mi-am amintit de întrebarea despre însoțirea în nemurire, a lui Kundera, din *L'Immortalité* și n-am fost foarte sigură dacă nu erau sătule până peste cap de aceeași pereche. Oricum, pe Alecsandri l-am pus lângă Ghica și Russo, pe Gerda Barbilian lângă Dan (dacă tot a venit tocmai din Germania, după el), iar pe Mateiu Caragiale m-am ferit să-l pun lângă tatăl lui. În fine, a venit momentul să-mi caut și mie un loc în bibliotecă. M-am ascuns cât de bine am putut după ușă. Lângă favoriții mei nu se cădea să stau, ar fi fost ca și cum aș fi abuzat de privilegiul meu de om viu.

Am lucrat într-un permanent conflict de interese: cum camera era vraiște și timpul mă presa, ar fi trebuit să-mi pun pofta de-a citi în cui. În loc de asta, am deschis aproape fiecare carte, pe unele mi le-am pus deoparte, le-am

recitit dedicațiile (de cea de la Vargas Llosa sunt cu deosebire mândră), am rememorat secvența de viață în care apăruseră. A fost ca și cum mi-aș fi rememorat viața de până acum, pentru că marcajele ei sunt cărțile. Mi s-a întâmplat să mă opresc în mijlocul mării de cărți și să visez.

Și am mai învățat ceva despre revizuiri, din experiența cu reamenajarea bibliotecii: sunt și cărți care stăteau mai bine înainte. Dar dislocarea merită făcută: măcar ca să nu se depună praful.

COPILĂRIA NOASTRĂ AMERICANO-FRANCEZĂ...

La urma urmei e miraculos. Cea mai cosmopolită perioadă a vieții mele a fost copilăria și o parte din adolescență, cam între 8 și 15 ani, adică în plină perioadă comunistă. Eram un mic și autentic cetățean al lumii, format în spirit americano-francezo-germano-britanic, și nici o graniță, nici o cenzură, nici o lege, nici un eveniment istoric și nici o poezie „patriotică" din manualul de română nu au putut împiedica acest adevăr temeinic al formării mele, ale cărui urme le mai simt și astăzi. Miracolul se datorează cărților și oricine știe că, în copilărie, a citi se confundă cu a trăi, iar a trăi îți dă un inconfundabil sentiment de triumf. Observ abia acum că trăiam mai ales în a doua jumătate a secolului 19 și că, oricum, n-am depășit niciodată, în acei ani, epoca trăsurilor. Scăpam așadar de două ori de lumea în care eram: o dată prin evadarea în spațiu, a doua oară prin fuga în timp.

Grijile erau destule, vorba poetului, iar noi le luam pe toate în serios: bizonii noștri erau hăituiți (știam că sunt un fel de zimbri, iar zimbri văzusem vreo doi-trei, triști și famelici, în rezervația din Poiana Brașov), preriile erau tăiate nemilos de drumurile de fier ale omului alb, iar apașii, cei mai nobili dintre indieni, se aflau în real pericol. Omul alb e un inconștient, bea apă de foc și are arme de foc. Se îmbată și face blestemății. Nu are

demnitate. Pieile-roșii nu beau alcool. Dacă o fac e pentru că sunt obligate de albi. Dar noi, noi ceilalți, adică Winnetou, căpetenia apașilor, și Old Shatterhand, fratele lui de cruce, noi Sam Hawkens, Dick Stone și Will Parker, adică trifoiul de nedespărțit, *das Kleeblatt*, noi, adică eu, sora lui Winnetou, Nscho-Tschi, îndrăgostită în secret de Old Shatterhand și gata să-mi dau viața pentru el și pentru poporul meu încă liber, noi rezistăm vitejește. Noi vedem bine de partea cui e dreptatea. Nu trece nici o întâlnire (ținută după orele în care învățăm altă istorie), nu trece nici o reuniune pe dealurile și în pădurile care mărginesc centrul vechi al Brașovului, să nu rezolvăm cu bine vreuna din marile, adevăratele probleme ale lumii. Cu bine nu înseamnă că scăpăm cu toții cu viață, nu suntem atât de naivi, nu suntem copii, ci dimpotrivă, înseamnă că ne sacrificăm frumos. Munții Stâncoși, Marele Canion, Salt Lake City, Valea Morții, micul *pueblo* al apașilor sunt acolo, pe Tâmpa și pe Warthe, pe Cetățuie și pe Dealul Melcilor sau, în vacanță, în Poiană și pe Postăvaru. Purtăm „punguța cu medicamente" la gât, fumăm, de-adevăratelea, pipa păcii, făcută din „liane", și, întinzând solemn mâna dreaptă și adunând-o din nou la piept, ca în filmul cu Pierre Brice și Lex Barker, spunem, în indiano-germană: *Hawk, ich habe gesprochen!* Un fel de *Dixi et salvavi animam meam*, după care nu mai are sens să adaugi nimic.

Eram niște elevi români de 12-13 ani, care jucam rolul unui apaș, pe al unui neamț ajuns din *greenhorn* – *westman*, pe al unor americani get-beget și, pe măsură ce devoram și celelalte volume ale lui Karl May, cele netraduse, cumpărate de la sașii-apași care plecau, cercul se lărgea cu simpaticul lord David Lindsey, măcinat de *spleen* și încântat de aventură (cine mai spunea ca el *Well*! *Well*!, lingându-și buzele de plăcere în fața pericolului), ori cu tinerii familiei Von Adlerhorst, urmăriți de un destin

potrivnic. Să nu vă-nchipuiți însă, știam noi din carte, că viața în vestul sălbatic e ca în romanele lui Fenimore Cooper, el inventează, pe când Karl May – alias Old Shatterhand – știe, el chiar a fost acolo, după cum o spune. El nu te îndeamnă să te duci în vestul sălbatic dacă nu ești realist, pregătit să suferi de foame, să fii privat de bucuriile civilizației, să știi să dormi sub cerul liber pe pământ tare, să suferi de foame și de sete, să tragi cu pușca și să fii în necontenit pericol. Or, firește, eram pregătiți, eram gata.

Plecaserăm în sălbăticia vestului și am fost obligați să ajungem brusc îndărăt, în lumea civilizată, după o experiență citadină de mediu englez, burghez și cumsecade, mai ușor de făcut. Seria *Mary Poppins* avea suficiente legături cu viața noastră ca să putem practica lectura de identificare: un oraș, cu parc, cu o stradă bine definită, o bonă Mary care semăna măcar onomastic cu Fräulein Mali a noastră, iar cei doi copii erau cam ca noi. Dl Banks se ducea la birou, banii erau o veșnică problemă, iar Jane și Mihai (cum, hibrid, se tradusese) aveau, practic, numele noastre, și erau adesea lăsați de capul lor, ca noi. Oricum Mary dispărea, dusă de vântul care se schimbă, cum dispăruse și biata Mali, iar copiii rămâneau cu un indefinit sentiment de tristețe. Ieșeam pe terasă și ne uitam la cer, să vedem o umbrelă zburătoare, ne dădeam pe balustrade, la vale, atunci când găseam vreuna de tip tobogan, căutam să ne descurcăm cu nasturii hainelor ca Mary Poppins; când râdeam, spuneam că am înghițit *gaz ilariant*, când eram răi, venise marțea cea neagră. Clișeele despre copilul universal, pe care le învățam la școală, la *Amintirile* lui Creangă, nu le recunoșteam acolo, ci le simțeam aici. Londra ne era mai aproape decât Humuleștiul, pentru că un copil de la oraș recunoaște mai ușor

experiențele unui alt copil de la oraș, dar și pentru că, asta am înțeles mult mai târziu, Creangă e un scriitor pentru oameni mari și, cum spunea Benjamin Fondane, abia după ce ai un bagaj poetic, ai acces la limbajul lui. Nu citeam pe atunci poezie, n-aveam timp: viața era o aventură, alunecai, ca pe balustradă, din surpriză în surpriză. Am rămas la Londra, noi, Peter Pan și Wendy, și în Anglia noi, Winnie Pooh și prietenii lui, din pădurea plină de ciudat umor.

Iar odată cu *Tom Sawyer* ne-am întors la copilăria americană. Noi, Tom, și Huck, și Becky, și negrul Jim, cel care vorbea pocit *românește,* umblam acum pe dealurile care nu mai semănau defel cu Munții Stâncoși și din care urșii grizzly, cei mai periculoși între toate sălbăticiunile, precum și pieile-roșii dispăruseră fără urmă. Decorul nostru citadin și casnic avea geniu, știa să se metamorfozeze de la o carte la alta, scotea în față exact ce așteptam de la el. Și cum peștera era noul nostru *topos* am găsit niște grote sinistre, unele pe Warthe, altele pe Tâmpa. Ne-am înarmat cu lumânări și cu o lanternă tubulară care abia lumina, cu bricege și bile de sticlă. Eram anarhiști, eram împotriva școlii, a filfizonilor, împotriva „învățării la religie", a „școlii de duminică", ce-or mai fi fost și alea. Iar când, într-una dintre peșterile de pe Tâmpa am dat peste un bărbos care a fugit după noi și am luat-o la vale pe toate scurtăturile pe care le știam, oprindu-ne jos, la promenadă, cu inima bubuind ca o tobă, speriați cât se poate și foarte mândri de noi, am devenit conștienți că între viață și cărți nu există nici o diferență. Dacă știi ce să alegi, firește, din cărți și din viață. Convingere cu care am rămas și azi.

Jules Verne a venit mai târziu, cu *Doi ani de vacanță* și *Copiii căpitanului Grant.* Ce conta că el, spre deosebire de Karl May, era un entuziast al descoperirilor de noi

tehnici ale stăpânirii omului alb, de civilizare a noi teritorii sălbatice, nu vedeam în asta nici o contradicție. De altfel partea de anticipație nu era atât de interesantă ca partea de aventură pură, la asta ne pricepeam, aveam deja experiență, eram profesioniști, ce mai! Apoi, după ce seria Jules Verne a fost devorată încetul cu încetul, (eu una săream descrierile tehnice, ceilalți săreau descrierile de natură) a început, ca un dans în trei și-n patru timpi, enorma serie Dumas, de la *Contele de Monte Cristo* la *Cei trei muschetari*, *După douăzeci de ani* și *Vicontele de Bragelonne*. Atunci noi, Athos, Portos și Aramis și obraznicul de d'Artagnon, noi toți am trecut cu arme și bagaje sub steagul Franței (că Jules Verne era și el francez nu-mi era prea clar din cărțile lui), învățam să ne provocăm la duel în limba celor mai celebri spadasini, germanii și englezii erau trădați sau mai degrabă trădători și dușmani, americanii practic nu mai existau, arcurile cu săgeți erau în pivniță, trenurile nu se inventaseră, bizonii dispăruseră (zimbrii din Poiana Brașov muriseră de foame), dar, în goana calului și în zăngănit de săbii, viața noastră aventuroasă mergea înainte.

Târziu am aflat câteva detalii tulburătoare: Karl May, campionul demnității, a stat în închisoare de mai multe ori între 1862 și 1874 acuzat de escrocherii și furtișaguri, n-a făcut experiența vestului sălbatic, iar american adevărat era tocmai rivalul său ridiculizat de el, Fenimore Cooper. Jules Verne și-a luat informațiile mai ales citind la Biblioteca Națională din Paris. *Le bateau ivre* de Rimbaud ar fi o transcriere ermetică a romanului *20.000 de leghe sub mări*. Tot târziu l-am citit pe Emil Brumaru: *Adio, Robinson Crusoe!* Adio, Winnetou, cel mai nobil dintre apași!

CARTEA DIN ECRAN

Într-una din serile trecute, zapând cu hărnicie, am dat de un film de epocă și am rămas la el. Scena care m-a reținut e următoarea: un individ în redingotă, relativ tânăr, cu ceva dickensian în figură, un soi de Uriah Heep, dacă vă mai spune ceva numele, antipatic și ipocrit, părând scârbit de parcă ar fi înghițit ulei de pește, ține un plic în mână. Pe un scaun, lângă fereastră, o frumoasă jună în floare, îmbrăcată într-o lungă rochie albă. Bărbatul rostește un discurs din care rezultă că ea i-a trimis o scrisoare de dragoste, pe care, iată că el, cavaler, i-o înapoiază, cu dragoste cu tot, neavând nevoie nici de fată, nici de scrisoare, nici de dragoste. O îndeamnă să-și găsească fericirea în altă parte, fiindcă el nu e în stare s-o iubească după cum merită o ființă aleasă ca ea. O să mă uiți, spune bărbatul, o să te căsătorești cu altul. Ea oftează periodic, cu ochii în pământ. Când, în fine, vorbește, îi spune (în engleză): „Ăsta e viitorul pe care mi-l prevezi, Oneghin?" „Da, Tatiana!" Abia atunci s-a făcut declicul și mi-am dat seama că vedeam un film după *Evgheni Oneghin* de Pușkin.

Adeseori ai ocazia să constați câte cărți celebre și pe care nu le-ai citit există pe lume, iar versul mallarméan „...et j'ai lu tous les livres" mi s-a părut întotdeauna un simplu răsfăț poetic. Cum pentru mine literatura rusă a început cu Gogol, Tolstoi și Dostoievski, n-am avut nici ocazia, dar nici curiozitatea să citesc *Evgheni Oneghin*,

care, de altfel, îmi lipsește din bibliotecă. Îmi era oarecum familiară, ca o persoană pe care o vezi uneori pe stradă, fără să știi nimic despre viața ei: ba o arie din Ceaikovski, ba, în nu știu ce carte franceză, o trimitere la personajul Eugène Onéguine (!), ba o comparație a unui personaj feminin cu Tatiana, ba o referință critică. Mai știam, din scrisorile lui Costache Negruzzi, că prozatorul nostru îl întâlnise în adolescență, la Chișinău, pe Pușkin, „acest Byron al Rusiei", aflat acolo în exil, că poetul rus îl îndrăgise pe băiatul de 14 ani și, deoarece vorbeau între ei „franțozăște", îi corecta greșelile. Și mai știam că Pușkin moare cu zile, ucis într-un duel. Atât și nimic mai mult.

De cele mai multe ori se întâmplă să văd ecranizările *după* ce am citit cartea. Poate și din cauză că dimensiunile locuinței fac ca televizorul meu să fie găzduit în bibliotecă, în timp ce la alții lucrurile stau invers, biblioteca e în televizor. Mulți, chiar studenți la Litere, socotesc că dacă au văzut o ecranizare e ca și cum ar fi lichidat socotelile cu cartea. De data aceasta am mers pe cealaltă cale, urmărind un film fără să știu nimic despre carte. Am privit așadar pe micul ecran cum Oneghin o părăsește pe adorabila adoratoare și intră într-o sală de bal, unde îl întâmpină altă jună, veselă și sprintenă, cu care el dansează cam pasional. Un bărbat ceva mai tânăr și ceva mai simpatic decât Oneghin, pe nume Vladimir Lenski, îi privește cu multă gelozie de pe margine, la fel cum face, însă cu drăgălașă resemnare, și Tatiana. Se dovedește că fetele sunt surori, cea veselă – logodnică cu tânărul Vladimir, cea tristă – îndrăgostită de maturul Evgheni. Din cauza dansului, Lenski, care pare cam prostănac, îl provoacă la duel pe Oneghin, iar acesta, deși nu vrea, îl omoară cu un foc de armă (perfect reglementar și cu martori). Tatiana vede totul dintr-o pădure aflată lângă moara

unde se înfruntă bărbații, fuge acasă și-i dă vestea, plângând, surorii ei. Oneghin pleacă. Mama Tatianei vede că logodnica ucisului se consolează repede cu un ofițer care-i devine soț, în schimb Tatiana plânge și suspină după ucigaș. O mătușă îi spune, de parcă ar fi citit, *avant la lettre*, *Sex și caracter* de Otto Weininger, că o femeie e ori mamă, ori curtezană. „Da, fetițo, viața e așa de crudă." Drept urmare fata e dusă cu forța în niște societăți selecte, ca să i se găsească un soț.

Trec mai mulți ani și iată-l pe la fel de antipaticul Oneghin, cu același zâmbet scârbit pe chip, intrând într-o altă sală de bal. O vede imediat pe Tatiana, într-o rochie de data asta roșie, la fel de frumoasă ca odinioară, în rochia albă. Vărul lui Evgheni i-o prezintă: „Soția mea!" Tatiana e impasibilă. Oneghin rămâne cu ochii la ea, o invită la dans, dar ea refuză, căci, spune cu subînțeles, nu dansează niciodată. În nu prea multe secvențe, filmul arată cum roata vieții s-a învârtit, iar acum Oneghin suspină după Tatiana și îi scrie scrisori înflăcărate. O urmărește pretutindeni, în sala de bal sau la patinoar, dar femeia e rece ca gheața pe care patinează. În fine, vine o zi în care cei doi au o explicație: nu, Tatiana nu e fericită, nu e mamă, nici curtezană, viața, mai crudă chiar decât îi spusese mătușa, îi e pustie alături de bărbatul ei, generalul, pe care nu-l iubește. Ar da orice să mai fie cum era înainte. O doare sufletul că el a venit prea târziu, dar i-a jurat credință soțului ei. Care soț își și face apariția la ușă, ca lupul din proverb. *The End*, numele actorilor, publicitate.

Filmul m-a lăsat nedumerită. Nu-l văzusem de la început și nu știam ce pierdusem din el. N-am înțeles o mulțime de lucruri, între care cel mai supărător era că nu puteam să-mi explic ce fel de personaj e Oneghin. Nu era clar nici de ce Lenski spune că între ei nu există cale de împăcare. Câteva povești abia sugerate, inclusiv gelozia

bărbatului Tatianei, rămâneau, toate, deschise speculațiilor. Am socotit deci că venise vremea să aflu și eu ce e cu această carte și am luat-o împrumut de la un prieten cu o bibliotecă mai bine dotată. Primul șoc: romanul e în versuri. M-am temut imediat ca, în secolul 21, această dramă scrisă în primele decenii ale secolului 19 să nu fie cumva ilizibilă și să rămân, vrând-nevrând, doar cu filmul făcut după ea. Or, îndată ce am început să citesc mi-am dat seama că mă înșel și n-am mai lăsat cartea din mână. Povestea în sine e cam aceeași, mai puțin patinoarul, replica weiningeriană a mătușii și gelozia generalului. Scenariul a fost așadar relativ fidel, dar ce diferență uriașă de accente! A doua surpriză: în carte, personajul cel mai cuceritor nu e nici Oneghin, nici Lenski, nefericitul logodnic, nici Tatiana, nici Olga, sora mai mică, ci naratorul însuși, care se amestecă peste tot și comentează fiecare episod. Original este și că-și face, cu artă, notele de subsol. El, bardul, cu o biografie care se suprapune perfect peste a autorului însuși, are grijă să-și prevină cititorul că, în schimb, „Oneghin nu sunt eu". Își manifestă fățiș preferința de povestitor pentru sora mai mare și mai tristă, care nu seamănă cu eroina din toate poveștile la modă. Ritmul e de baladă modernă (în foarte buna traducere a lui Ion Buzdugan), tonul e încărcat de umor și spirit ludic. E dinamic și antrenant. Există o gamă a diferitelor tipuri umane din societatea rusă de la începutul secolului 19, de un realism fără cusur și un comentariu acid la adresa „lumii bune", a academicienilor, a *Dicționarului Academiei Ruse* etc. Povestea romantică e mereu subminată de câte o sarcastică remarcă realistă. În plină dramă amoroasă Tatiana-Oneghin, la masa festivă, bardul constată că plăcinta a fost, din păcate, ratată, fiind sărată în exces. Iată cum se strecoară Pușkin în povestea lui Oneghin, înșirându-i lecturile:

Citi pe Gibbon și Rousseau,
Manzoni, Herder și Chamfort,
Madame de Staël, Bichat, Tissot,
Citi pe scepticul Bayle,
Pe prodigiosul Fontenelle,
Și dintre-ai noștri pe câțiva [...]
Și almanahuri și jurnale,
Coloane de morală pline,
Unde mă-njură și pe mine... [s.m.].

În fine, a treia surpriză, personajele masculine: Oneghin e un Don Juan cinic, plin de farmec, deloc scârbit, dar adesea cuprins de plictis. Nu mai are răbdare cu „Manifestările migrenii, / Cu nervii fetelor, leșinuri" și e „Sătul de lacrimi și de chinuri". Iar Lenski, departe de a fi un tânăr cam sărac cu duhul, e un romantic pursânge: „Frumos, și tânăr, și poet, / Lui Kant discipol, interpret. [...] Cu negrul păr adus pe spate, / Cu foc vorbea de libertate". Cei doi sunt buni prieteni și egali, în ciuda unei diferențe de vârstă semnificative, tocmai de aceea „trădarea" lui Oneghin, în fond un capriciu, e socotită de june impardonabilă. În fine, o ultimă surpriză a fost să descopăr, la începutul capitolului al 8-lea, că Pușkin vorbește și despre exilul său în Moldova, cel rămas și în *Scrisoarea VII* de Negruzzi. (În paranteză fie spus, *O alergare de cai* datorează tonul cu totul special, romantic cu contrapunct ironic-realist, lui Pușkin.)

Filmul n-a păstrat absolut nimic din toate acestea. Pierderea cea mare este umorul. Replici schematizate, o poveste de dragoste siropoasă și niște personaje parcă neterminate. Am observat adesea: din cărți mediocre pot ieși uneori filme bune, dar după cărțile bune se fac aproape întotdeauna filme proaste. *Evgheni Oneghin*, carte bună, confirmă regula.

CĂRȚILE CARE NE SEAMĂNĂ

Așa cum cea mai răspândită metaforă legată de femeie în istoria literaturii este cea a florii, cea mai răspândită metaforă prin care se descrie cartea este cea a *lumii*. Multă vreme omul a fost suficient de orgolios și suficient de credincios ca să se compare direct cu Dumnezeu și să încerce să-l imite. Sunt câțiva poeți din secolul 17 care-și clădesc mica lor lume scrisă în 7 zile, ca să imite marea lume a lui Dumnezeu. Cât timp un Dumnezeu a vegheat din cerul omului, scriitorul a vegheat și el din cerul cărții asupra personajelor, controlându-le gândurile, știindu-le intențiile, meandrele vieții și sfârșitul. Mai târziu, când cerul omului a rămas gol, scriitorii au început să dea independență personajelor, să afirme că nu le mai știu soarta, că se lasă ei conduși de ele, că logica și coerența din universul himeric se autogenerează și nu depind de intențiile autorului. Oricum însă, metafora cărții-lume a continuat să fie valabilă: cum e lumea, așa e și cartea. Liniuța de unire între cele două ar fi înțelegerea. Când înțelegi bine lumea cărții, înțelegi și lumea-lume și reciproc.

De încăpătoarea metaforă carte-lume s-a abuzat întocmai ca de metafora femeii-floare. Pentru mine, cărțile seamănă perfect cu oamenii, sunt feminine sau masculine, independent de feminitatea sau masculinitatea autorilor. „Cărțile sunt ca oamenii", am scris, acum câțiva ani, pe

coperta a patra a unei colecții de literatură și am dezvoltat comparația pe tema întâlnirii: „Pe unele le întâlnești la tot pasul, dar nu-ți produc nici o impresie, le uiți imediat. Cu unele te întâlnești de nevoie. Sunt altele pe care îți amintești că le-ai iubit, dar nu-ți mai spun nimic și câteva care pur și simplu n-au vrut să te iubească..." Fiecare cititor are, din experiență proprie, exemple destule care să ilustreze situațiile livrești de mai sus.

Judecata pripită, neîntemeiată, adică acea atitudine pe care francezii o numesc *méconnaissance*, lovește în același fel oamenii și cărțile. Am asistat la o discuție în care se emiteau judecăți suficiente și negative asupra unui ins pe care știam precis că nici unul dintre cei prezenți nu-l cunoaște altfel decât din auzite, dintr-o primă și superficială „lectură".

Avem uneori față de cărți antipatii încă de la prima întâlnire, fără să putem să ne stăpânim reacția de respingere, după cum alteori suntem atrași inexplicabil de câte un titlu sau trăim un adevărat *coup de foudre* (în timp ce alți cititori se întreabă ce-om fi găsit la respectivul op). Felul în care se vorbește despre cărți necitite, creându-li-se o bună sau rea faimă nemeritată, este pe măsura felului în care vorbim cu toții, adesea, despre oameni pe care nici măcar nu i-am răsfoit, dându-le, fără temei, chipuri de îngeri sau de monștri. Între războaie, romanul lui Proust, de pildă, avea o putere de atracție maximă asupra cititorilor români de orice vârstă, mai ales asupra tinerilor, care îl terminau dintr-o sorbire și îl reluau cu delicii. Acum lucrurile stau tocmai invers, cartea îi sperie în special pe tineri, dar nu numai pe ei. Intelectuali care nu au trecut de primele trei pagini din *À la recherche du temps perdu* spun fără remușcări că e plicticoasă la culme, ilizibilă (paradoxul face că o asemenea afirmație are valoare abia dacă și după ce ai citit o carte). Când, în facultate, am primit *À la recherche...* în ediția *poche*

Gallimard, de la niște prieteni care-și uniseră viețile și bibliotecile, dăruind imediat toate cărțile duble, am început să citesc primul volum fără tragere de inimă, așa cum îndeplinești o datorie plicticoasă. Mai că eram și eu de acord cu afirmația lectorului ipotetic dintr-o tabletă a lui Eco în care se imaginează păreri contemporane asupra unor romane clasice. Acest cititor respinsese, asemenea lui Gide, romanul lui Proust de la publicare, justificându-se cam așa: „Poate că sunt eu greu de cap, dar chiar nu reușesc să mă conving că un domn are nevoie de treizeci de pagini pentru a descrie cum se sucește și se răsucește în pat înainte de a adormi." Abia după ce am descoperit cât umor are Proust, cât de nonconformist este și cât de inventiv în portretele lui, ce lume delicat-atroce se naște în fiecare volum, mi-am construit singură o altă imagine a romancierului. Proust din auzite e greu, e arborescent, e prea subtil pentru a fi ispititor. Proust pe care îl cunoști bine e bun. Proust pe care îl recitești, așadar îl iubești, e pasionant, frazele lui te prind în plasa lor de păianjen, iar subtilitățile lui îți schimbă imaginea lumii. *Jurnalul* lui Sebastian sau cel al lui Jeni Acterian stau mărturie. Situația contrară e la fel de plauzibilă: o carte din auzite poate fi pasionantă, citită prima dată pare destul de bună, dar citită a doua oară devine de nesuportat. Prima întâlnire poate fi înșelătoare la cărți ca și la oameni, iar marile prietenii se pot naște și după un eșec inițial. În *Jurnalul* lui Iacob Negruzzi, Maiorescu e descris, după prima întâlnire, ca „un șarlatan înfumurat" și probabil că nici opinia lui Maiorescu n-a fost mai entuziastă. Din fericire, mai târziu cei doi s-au citit mai bine.

Cărțile ne seamănă. Uneori faima le precedă, iar atunci când le cunoaștem îndeaproape ne dezamăgesc. Alteori descoperim că gura lumii le nedreptățea îngrozitor. Ne

enervează de la un capăt la altul, le socotim proaste, ticăloase sau sunt o bucurie repetată la fiecare dintre întâlnirile pe care le avem cu ele. Descoperim, contrariați, că, la fel ca oamenii, se schimbă, fac riduri. Sau că par să fi descoperit un elixir al tinereții și noi suntem cei care îmbătrânim mult înaintea lor. Au urmași, unul sau mai mulți. N-au urmași. Dacă există, urmașii nu sunt neapărat așa cum i-ar fi dorit ele, cum te-ai fi așteptat să fie din așa părinți de seamă.

Ne influențează sau ne manipulează. Escrocheria și chiar hoția nu le sunt, uneori, străine. Intră în conflict unele cu altele sau se susțin cu discreție. Au noroc sau ghinion în viață. Ne dau o mână de ajutor pe neașteptate și fără să le-o cerem. Le cunoaștem din întâmplare sau ne sunt prezentate, recomandate cu insistență. Sunt câteodată scrise de noi, dar nu e obligatoriu să le iubim cel mai mult pe acestea. Spun lucruri care ne pun pe gânduri. Ne iau prin surprindere sau sunt previzibile. Se întâmplă să fie știute de toată lumea, măcar după nume, să fie cărți „publice", asaltate. Se întâmplă să fie din cale-afară de singuratice. Te împrietenești ușor sau greu cu ele, sau deloc, le ești fidel sau le trădezi. Le vezi slăbiciunile sau te lași cucerit fără ca defectele lor să te intereseze. Au gust, sunt de prost gust sau dezgustătoare. Sunt guralive sau mai degrabă tăcute și misterioase, sunt raționale sau abisale. Fac parte din viața ta, din familia ta, din grijile tale. Îți lasă amintiri. Sunt memorie. Sunt asemenea oamenilor.

LISTA LUI LEPORELLO

AMOR ȘI MATEMATICĂ

Poate că cea mai cunoscută listă din istoria culturii este a lui Leporello, din *Don Giovanni*. Stând în preajma unui om – cum să-i spunem – deosebit de activ, pe care îl judecă, dar cu invidie, Leporello este unul dintre primii servitori care-și asumă rolul modest și orgolios de cronicar, de diarist. Se știe că primele jurnale din istoria culturii sunt un fel de agende, liste de cumpărături, prețuri etc., în care, mai mult din întâmplare, se strecoară și câte o povestioară. În ce-l privește, Leporello ține socoteala femeilor pe la care a trecut stăpânul lui, notează probabil numele, vârsta, starea socială, și câteva caracteristici fizice. Ca s-o potolească și s-o vindece pe Donna Elvira, când aceasta își dă seama că e înșelată, Leporello devine din cronicar narator, evocă într-un frumos crescendo cuceririle lui Don Giovanni și-și transformă stăpânul în personaj. Intuiește deci funcția de *catharsis* a poveștii, a scrisului. Jurnalul lui Leporello, prezentat pe scenă când sub formă de carte groasă, când sub formă de listă făcută sul spre a fi încet desfășurată, este deci deschis și pus fără menajamente sub ochii Donnei Elvira: „Madamina, il catalogo è questo delle belle que amò il padron mio"… Înșelata e invitată să se convingă cu propriii ochi – „citiți cu mine" – iar ca suprem argument sunt date cifre, după cum urmează:

În Italia șase sute patruzeci
În Germania două sute treizeci și una
O sută în Franța, în Turcia nouăzeci și una
Dar în Spania sunt deja o mie trei.

Partea matematică e limpede. Donna Elvira n-are nici măcar consolarea de a fi unică în țara ei, dimpotrivă, în Spania sunt mai multe decât oriunde, *mille e tre*, iar adverbul *deja* strecurat de crudul servitor arată că narațiunea este cu *va urma*. De la demonstrația matematică – argument indiscutabil – Leporello trece la bifarea tuturor categoriilor sociale:

Printre ele sunt fete de la țară,
Cameriste și orășence,
Contese, baronese,
Marchize, principese.
Femei de toate rangurile,
cu toate siluetele și de toate vârstele.

Don Giovanni pare să practice un comunism al sexului, nu face deosebiri de clasă ori formă, tinde către o egalizare absolută. Prin urmare nici consolarea de a fi de neam ales nu-i rămâne Donnei Elvira. Discursul lui Leporello este catafatic, pe principiul *și…, și…*, când arată cum strânge stăpânul lui de la fiecare femeie ce are tipic, pe categorii bine determinate. Așadar, până la un punct, conceptul de femeie este pentru Don Giovanni unul la fel de greu de explicat și de atins cum e cel de Dumnezeu pentru mistici, el se pierde în acumulări. Dar discursurile catafatice, știm din literatura mistică, echivalează cu discursurile apofatice, cele cu *nici…, nici…* Îi place orice e totuna cu nu-i place nimic:

Blondelor el obișnuiește
Să le laude drăgălășenia,
Brunelor fidelitatea,
Celor albe dulceața.

Dacă diferență există, ea ține de context, de anotimp, căci, așa cum are femei în fiecare țară, Don Giovanni, bărbat cu simț practic, le selectează și în funcție de anotimp. Să nu uităm că iernile sunt mai periculoase în vremea eroului nostru, iar când camera e încălzită cu lemne, e cald numai lângă cămin, nu și în restul odăii: „Vuol d'iverno la grassotta / Vuol d'estate la magrotta", adică iarna pe cele care țin de cald, trupeșe, iar vara, dimpotrivă, pe cele subțirele, chiar slabe. Pe cele înalte le găsește „maiestuoase", dar i se par fermecătoare și cele mici de statură – continuă necruțător Leporello. Dacă pe cele bătrâne le seduce numai de amorul artei, ca să-și sporească lista, în schimb „Sua passion predominante / È la giovin principiante", așadar, preferința lui merge, până la urmă, către o țintă: „tinerele începătoare". Iată și concluzia lui Leporello asupra stăpânului său, spusă sărmanei interlocutoare: fie ele cum or fi, bogate sau urâte sau frumoase, dacă au *gonnella* – altfel spus, marca exterioară a miezului feminin, fusta – „știți ce face". Se subînțelege: știți din proprie experiență. Aici Leporello-naratorul face cu ochiul sălii, spectatorilor și spectatoarelor. *Gonnella* este pentru Leporello ceea ce e *pâlnia* pentru Stamate, în proza lui Urmuz: feminitatea însăși.

Nu știm vârsta lui Don Giovanni: „un personaj fără biografie certă, fără posibilitate de plasare în coordonate temporale ferme" (cum scrie Gabriel Liiceanu în *Despre seducție*). Kierkegaard îl plasează, pe baza unui fler masculin, în preajma vârstei de 30 de ani. Nu ne rămâne decât, răspunzând invitației matematice implicite a lui Leporello, să-i adunăm *gonnelle*-le: 640+231+100+91+1003 = 2 065. Dacă Don Giovanni-Don Juan nu și-a început viața care-i asigură renumele înainte de 20 de ani, iar un an are 365 de zile, mai trebuie doar să ne întrebăm care e media cuceririlor lui pe zi. O *gonnella* pe zi ar da o vârstă

între 25 și 26 de ani, una la două zile o vârstă de 31 de ani și câteva luni – aceasta e deci opțiunea lui Kierkegaard – iar o cucerire nouă pe săptămână l-ar duce deja spre 59-60 de ani! Mai puțin de atât, una la fiecare două săptămâni, de pildă, nici nu poate fi conceput, am avea un Don Juan de 80 de ani. De-a lungul timpului, Don Giovanni de pe scenă a avut toate vârstele. Cel dintâi Don Giovanni, italianul Luigi Bassi, care a cântat în seara premierei, la Praga, în 29 octombrie 1787, era născut în 1766, avea așadar numai 21 de ani. E de presupus că personajul de pe scenă și-a păstrat tinerețea. Donna Anna de pe scena pragheză avea, în realitate, cu trei ani mai mult decât el, era așadar tot foarte tânără și e de presupus că și interpreta Donnei Elvira, despre a cărei biografie nu se știu prea multe, să fi fost tot la vârsta cea mai savurată de public. Ar fi de meditat, pentru amatorii de rigori matematice în dragoste, dacă noutatea zilnică a *gonnellei* timp de 5-6 ani e o performanță mai mare decât noutatea săptămânală timp de 40 de ani și dacă un Don Juan de 59 de ani nu și-ar merita mai mult renumele în eternitate decât cel tânăr. Fiindcă, așa cum se știe, lista lui Leporello nu va mai spori: pentru a da satisfacție publicului vremii, în care bărbații vor fi fost invidioși, iar femeile indignate, Don Giovanni din *dramma giocosa* a lui Mozart e luat de mână de comandor și dus în infern. Scribul amorurilor lui, Leporello, îi atrăsese atenția că dacă nu-și dă seama de chinul Donnei Elvira înseamnă că are o inimă de piatră sau n-are inimă deloc. Or, Don Giovanni simte pentru prima dată că are un suflet, când e deja cu un picior în iad: „Cine-mi sfâșie sufletul?"

E de reflectat și la proporția pe țări. Firește că libretistul lui Don Giovanni, Lorenzo da Ponte, a avut la îndemână *El Burlador de Sevilla y convidado de piedra* (*Seducătorul din Sevilla sau oaspetele de piatră* – 1630) al lui Tirso de Molina și așa se explică, de altminteri, că cifra cea mai

mare nu e in Italia, ci în Spania, unde se și petrece drama. Totuși e de mirare, pentru publicul de azi, că Franța, al cărei renume libertin e bine stabilit, stă de două ori mai rău decât „recea" Germanie și de zece ori mai rău decât Italia. Se poate deduce că faima amoroasă a unei țări variază după dimensiunea temporală și că, asemenea viei, al cărei pământ trebuie lăsat să se odihnească ani de zile pentru ca vinul să-și merite faima, nici licoarea dragostei nu poate rodi la nesfârșit pe același pământ.

Nu lipsită de interes mi se pare distribuția vocilor: în timp ce Leporello este *bas bujf* și Comandorul tot *bas*, Don Giovanni este *bariton*. Este, așadar, mai „feminin" decât cei doi.

Lista lui Leporello a făcut carieră în literatura lumii, la fel cu miticul Don Juan-Giovanni. Poate prin influențe indirecte și inconștiente, modelul se regăsește, în forme degradate sau aluzive, unde nu te aștepți. Două exemple comice, ca să nu zic buffe, din literatura română. Portretul generic al femeii făcut de Kogălniceanu în *Iluzii pierdute...*, care contrazice punct cu punct portretul colectiv din lista lui Leporello. Totul începe cu un elogiu plin de umor făcut femeii: „O adunare cât de bine alcătuită să fie, dacă nu va ave și femei este ca o grădină fără flori, ca un bărbat fără barbă și musteți [...] ca o gazetă fără abonați [...] ca un judecător fără proțesuri" și așa mai departe. Apoi vine o enumerare asemănătoare cu a lui Leporello, dar mai colorată: „mame, neveste, văduve, fete, slute, șchioape, chioare, vornicese, bănese, pitărese, negustorițe, băcălițe, țăgance" – însă concluzia e contrară: nu asta înseamnă femeie! Explicația previne nedumerirea: „Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, oare tot ce nu-i bărbat nu-i femeie?" Altfel spus, oare nu tot ce poartă *gonnella* e femeie? Răspunsul e tranșant și în antiteză cu al lui Don Giovanni: „Nu! Femeia

în lexiconul meu [...] este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, *nici hotărî matematicește* [s.m.], un ceva ce este cel mai rar lucru..."

Dar matematica și lista sunt obligatorii în portretul lui Don Juan. Le regăsim la scriitorul-matematician Ion Barbu, a cărui faimă de seducător este bine stabilită. Într-un dialog cu criticul Crohmălniceanu de prin anii '50 (v. *Amintiri deghizate*), Barbu invocă un Leporello *sui generis* pentru confirmare: „Distinsul matematician Gabriel Sudan, cu care am stat împreună la aceeași gazdă, în Germania, a ținut un jurnal de bord al escapadelor mele. Totul se află notat acolo, numele, zilele și împrejurările, e o listă fără cusur și poate fi reconstituit, după ea, măcar pentru perioada nemțească, un bilanț bazat pe cifre precise". Barbu își dorea supremația pe teritoriul „nimfelor" și avea de luptat pentru ea cu Vinea. În vârstă de peste 50 de ani la data discuției, Ion Barbu are o listă cu vreo mie mai mare decât Don Giovanni. Asemenea șarpelui, matematica se strecoară în raiul literaturii și al muzicii, aducând cu sine și *perspectiva narativă*.

CIRCUITUL CĂRȚII ÎN NATURĂ

De la cine am învățat oare să imprim memoria unei zile pe o carte, să fac un calendar de cărți? Scot din bibliotecă o frumoasă ediție din *Sonetele* lui Michelangelo și citesc, cu surprindere, pe pagina de gardă, alături de semnătura mea de copil lungită caraghios: „zi bună, 20 noiembrie 1975". Nu-mi mai amintesc deloc de bunătatea acelei zile, dar data mă duce cu gândul la un poem al Wisławei Szymborska. Se află într-un alt volum, cumpărat de mine într-o zi din vara aceasta, probabil tot bună, și se numește *Ziua de 16 mai 1973*:

Una din multele date
care nu-mi mai spune nimic.

Unde-am umblat în acea zi
și ce-am făcut – nu știu.

Vreo crimă pe aproape de s-ar fi înfăptuit,
n-aș fi avut un alibi. [...]

Poate în ziua aceea
găsisem un lucru pierdut mai înainte.
Poate pierdusem unul găsit mai târziu.

Mă umpluseră sentimente și senzații.
Acum totul era
ca niște puncte într-o paranteză [...]

(Traducere de Passionaria Stoicescu și Constantin Geambașu)

Îmi amintesc, în schimb, datorită unei cărți, de penultima sâmbătă de august a acestei veri, când, colindând Bucureștiul împreună cu un prieten, am descoperit la o răscruce de străzi vechi un anticariat nou și, toropiți de căldură, am coborât treptele în semiîntunericul unui spațios subsol. Eram singurii vizitatori, așa că am putut să ne uităm nestingheriți la toate rafturile perfect aranjate. Anticarii erau „branșați", aveau în computer evidența tuturor volumelor, iar datele editoriale și prețul erau scrise pe o fâșie separată, lăsând intactă coperta, grijă pentru care, în sinea mea, le-am mulțumit pe loc. La un moment dat un cotor cenușiu, cald, cu rugozitatea aceea de catifea tocită, după care m-am învățat să recunosc cărțile dintre războaie, mi-a atras atenția. L-am scos cu precauții din raftul unde era flancat de alte cotoare mai tinere și mai puțin pretențioase. Într-adevăr pe coperta ciufulită de vreme am citit: TUDOR VIANU, FRAGMENTE MODERNE, CVLTVRA NAȚIONALĂ. Dar surpriza a venit abia când am deschis cartea și am găsit pe pagina de gardă, caligrafiată frumos, cu cerneală neagră, următoarea dedicație:

pentru Vicky și nea Petrică
– cu dragoste frățească
Buc., April 1926
Tudor

Ceea ce m-a emoționat imediat a fost acel Tudor pur și simplu. Am socotit în gând că avea sub 30 de ani și era la începutul carierei. Am cumpărat cartea cu o anume teamă, ca nu cumva anticarul să se răzgândească și să nu mi-o mai dea. Era abia a treia publicată de Vianu, după lucrarea de doctorat despre Schiller și după *Dualismul artei*. Cine erau oare cei cărora le-o dăruise? Cu siguranță niște oameni apropiați, poate rude, poate prieteni buni, acum morți, din moment ce cartea lor ajunsese

într-un anticariat. I-am scris lui Vlad Alexandrescu un e-mail în speranța că-mi va dezvălui mai multe despre „Vicky și nea Petrică". Mi-a răspuns imediat, cu amenitatea lui obișnuită: „Vicky era sora lui (a doua dintre cei cinci copii, mai mare decât el cu 9 ani), un personaj romanesc în felul ei: am cunoscut-o și eu, la venerabila vârstă de 93 de ani. Era căsătorită într-un prim mariaj cu Petrică Budișteanu, fiul, cred, al generalului Budișteanu, care era mult mai mare decât ea și a lăsat-o văduvă prin anii '40. Apoi a fost marele amor al vieții ei cu Sebastian Șerbescu, directorul ziarului independent de informație *Semnalul*, pe care l-a și așteptat să iasă din pușcărie, a fost cu el în domiciliu obligatoriu și, în sfârșit, l-a luat de bărbat. Tudor o iubea mult pe sora lui, iar formula «nea Petrică» se explică prin diferența de vârstă față de cumnat, amploaiat la Ministerul Agriculturii sau așa ceva." Câteva vieți, legate strâns sau doar intersectate, erau conținute în câteva cuvinte adunate pe o carte, în aprilie 1926.

Încă un splendid exemplar ne aștepta să-l cumpărăm, în acea sâmbătă după-amiază sufocantă, în subsolul plin de cărți al noului anticariat. Era ediția definitivă a *Operelor* lui Mateiu I. Caragiale, îngrijită de Perpessicius și apărută în 1936, pe hârtie „velină albă vărgată" și purtând pe ficare pagină, în filigran, „cifra maiestății sale Regelui Carol II". Exemplarul era numerotat 1223. M-am uitat în lumina după-amiezii, care se strecura pe treptele încăperii, la una din pagini și am văzut cristalizându-se în opacitatea hârtiei emblema lui Carol și deviza *Non solum armis*. Nu știu prin ce miracol această carte își păstrase întreaga prospețime și părea abia ieșită din fabrică (de la Letea). În interior, aur și verde, planșa cu acuarele originale ale autorului, *Domnița* și *Prohodul războinicului*, precum și „armele" lui Mateiu I. Caragiale.

M-am întrebat prin câte mâini și prin câte biblioteci or fi trecut aceste două cărți până să ajungă într-ale mele. Unul dintre cele mai rele momente din viața unei case, a unei camere, este risipirea bibliotecii. E o tristețe care nu seamănă decât cu cea a unei familii unite care se risipește și se înstrăinează. Cărți care au fost parte dintr-un om, armonizându-se în el și modelându-l, cărți care i-au umplut casa, sufletul, orele, câte un Tudor „adunat pe carte", cărți rare, cărți care s-au împăcat ani de-a rândul în raft, cu altele, în bună vecinătate, sunt despărțite brutal, puse în saci, duse în magazii și, după ce fuseseră o dată alese, după ce își găsiseră ocrotitorul și locul, trebuie să aștepte din nou să fie descoperite, mai obosite, mai tocite, mai disperate ca înainte. I-am auzit adesea pe scriitorii din jurul meu întrebându-se ce se va alege de cărțile lor după ce ei nu vor mai fi. Pasiunea bibliofilă nu e neapărat o genă transmisibilă și vremurile se opun și ele, adesea, ca bibliotecile să se păstreze de la o generație la alta, fără să-și schimbe locul și fără să se împuținеze.

Rareori o bibliotecă, animal vertebrat pe o treaptă de evoluție superioară, rămâne întreagă după moartea celui care a creat-o. Cărțile ei ajung să călătorească te miri unde. Mă consolez cu un gând, ca atunci când pierd un obiect valoros, o bijuterie de familie, să zicem: cineva se va bucura nespus găsind-o. De fapt cărțile sunt făcute să călătorească, să migreze de la un om la altul, de la o generație la alta, de la o familie la alta. N-are rost să le impui cuiva și nu se pot păstra laolaltă cu forța. Asemenea dragostei, carte cu de-a sila nu se poate. *Cartea e dragoste.* Toate bibliotecile risipite, toate dedicațiile pierdute, ajunse în anticariate, vor face cândva bucuria unui viitor împătimit al cărții, vor fi memoria unei zile bune viitoare, „ca niște puncte într-o paranteză".

CUM SĂ SCRII UN ROMAN PROST CARE SĂ SE VÂNDĂ BINE

Mai în glumă, mai în serios, A. mi-a propus să ne asociem să scriem un roman, un bestseller mondial. Firește, sub un pseudonim de rezonanță străină, un autor fictiv, să-i facem o biografie și o bibliografie, într-un site pe internet. Cum rețeta *Codul Da Vinci-Harry Potter* mi-a dat de gândit și mie, am luat propunerea în serios și ne-am pus pe croit la planuri „din cuțite și pahară" (pentru că eram la masă). După care am început negocierile literare. Eu am zis să fie o carte cu doi autori și m-am arătat gata să le inventez niște vieți atrăgătoare, dar A. m-a lămurit că nimic din ce depășește modelul Dan Brown sau Joanne K. Rowling nu e bine-venit, că doi sau mai mulți autori sună prea postmodern. (Mi-am notat în minte: un nume simplu, cu *w* în el.) O viață ieșită din comun naște frustrări în oamenii cu o viață comună, a zis A. Doar știm că Dan Brown e un amărât de profesor. Am reținut deci: un singur autor, neapărat străin, cu o meserie banală, ca tot cetățeanul cititor. Cartea va apărea, firește, în traducere. În privința compoziției, am ținut și eu la patru condiții, pe care le socotesc obligatorii: subiect legat de o figură misterioasă, dar în același timp arhicunoscută din istoria omenirii, de care să fi auzit și ultima chelneriță, cum e Leonardo, intrigă semi-polițistă și un erou din categoria intelectual genial confruntat cu lumea reală. În fine, romanul trebuie să pună o mare

întrebare „de viață și de moarte" dintre cele care ne preocupă pe toți. Să le luăm pe rând, a propus A. în timp ce eram la aperitive. Dar te previn, a adăugat el, trebuie să fie un roman prost, categoric prost; eu nu mă simt în stare să-l scriu, dar în tine îmi pun toate speranțele. Era să-mi rămână în gât măslina verde pe care tocmai o înghițeam. M-am hotărât totuși s-o iau ca pe un mare compliment și am afirmat vitejește că accept pariul.

Vreo jumătate de oră, în timp ce începuserăm să mâncăm câte un *plat garni*, am trecut în revistă o serie de nume mari. O vreme am mizat pe Noe și pe arca lui, am brodat istorii, până la urmă ni s-a părut însă un subiect prea tocit. A. s-a gândit la diverși împărați bizantini, dar n-am fost de acord, pentru că ar ieși ceva gen *Creanga de aur* și, oricum, trebuie să fii prea erudit și rafinat ca să te atragă Bizanțul. Am convenit că dincolo de Elisabeta I, Regina fecioară, de Ludovic al XIV-lea, Regele Soare, sau de Napoleon Bonaparte nu putem trece. Nu ne-am putut opri însă la nici unul dintre aceștia, pentru că narațiunea cu mistere vitale pur și simplu nu se contura în jurul lor. Așa că am trecut la figurile științifice, Galilei sau Einstein. Astronomia și fizica cer, din păcate, o pregătire de specialitate pe care nici unul n-o aveam. Ar fi trebuit să mai cooptăm un autor și devenea totul cam complicat. Mai atrăgătoare a fost trecerea în revistă a figurilor de pictori și sculptori, și, dacă pe Leonardo ni l-a luat Dan Brown, pe Michelangelo am fi putut să ni-l însușim noi, a spus A. E prea apropiat modelul, am obiectat, tot Renaștere, tot *uomo universale*, ne-am lovi de aceleași zone de interes. De ce nu un muzician, atunci, a avut comeseanul meu o revelație, Mozart! Asta mă ispitea și pe mine, numai că un foileton ieftin în jurul lui Mozart m-ar fi necăjit, deși groapa comună și-ar fi găsit

locul în poveste. Să n-o mai lungesc, ne-am oprit, până la urmă, la Ovidiu.

Argumente aveam din plin. Ceea ce pentru occidentalii care vor citi romanul era exotic și depărtat, Pontul Euxin, noi puteam descrie fără să mai fie necesare cheltuieli pentru călătoria de studii la fața locului, apoi făcea parte dintre figurile literare, deci și aici ne aflam „acasă". Scrisese *Ars amandi*, motivul exilului rămânea obscur, era contemporan cu Isus. Vintilă Horia obținuse Goncourt-ul (pe care l-a refuzat) cu romanul lui despre Ovidiu, ceea ce era de bun augur. Firește, Vintilă Horia scrisese un roman minunat, greșeală pe care noi n-o vom face. A. și-a amintit că la un moment dat s-a descoperit un mormânt pe undeva pe la Marea Neagră și de aici nu ne-a fost prea greu să construim intriga, pornind de la faptul real.

Povestea va fi semipolițistă, cu buni și răi. Am vrut să introduc polițaiul român care încurcă lucrurile fără să vrea, din prostie și din organizare defectuoasă, dar A. mi-a atras sever atenția că romanul nu trebuie să aibă umor, și că mă roagă să nu uit că un roman prost nu trebuie să conțină personaje comice. Așadar, în 1968, în timpul mișcărilor studențești de la Paris, se descoperă la Constanța un mormânt din anul morții lui Ovidiu, 17 sau 18 d. Cr. Se crede că e al poetului, se dovedește că nu, mor sau dispar niște oameni care au muncit la săpăturile arheologice. Un tânăr literat și matematician tobă de carte ajunge, în zilele noastre, să se ocupe întâmplător de mormânt și, inteligent fiind și cu simțul dreptății, dă de urma diverselor fapte mușamalizate. Or, se dovedește că se găsise un papirus cu un poem codificat scris de Ovidiu, testamentul lui. (Îl vom scrie, în latină și în română pe prima pagină a romanului, ca motto. Vom citi *Cartea codurilor* înainte de compunerea lui.) Acest papirus –

cheia misterului – care, ziceau comuniștii din România anului 1975, s-ar fi distrus, există încă și trimite, dacă-l descifrezi, la cauza exilării poetului. Nu e vorba de amor, cum s-a răspândit, voit, zvonul, și nici de politică. E vorba de ceva cu mult mai grav: simbolul central din poemul-testament e legat de misterele egiptene. Ajungem, cu puțină bunăvoință, și la Antoniu și Cleopatra. Ovidiu, care era membru al unei societăți ezoterice, era la curent cu un secret despre posibilitatea omului de a intra într-un fel de moarte aparentă timp de multe secole. Augustus se teme de trădarea secretelor.

O bună parte din roman ar fi „serioasă" și reală: poemele lui Ovidiu, papirusurile egiptene, călătorii antice, apoi, în contrapunct, informații de pe computer, descărcate direct de pe *Google* (iată deja pagini întregi de roman gata scrise) și drumurile eroului prin diverse țări din zilele noastre. În treacăt, ne-am ocupat și de receptarea din revistele culturale românești. Voi scrie dur împotriva romanului, m-a anunțat A., îl voi desființa pur și simplu! Atunci eu îl voi lăuda, am spus, ca să creăm o polemică. Nimic nu ajută mai bine vânzările!

La desert am început să ne gândim ce vom face cu sacii de bani pe care ni-i va aduce romanul. Din nefericire de data asta literatura, care până aici ne ajutase, ca o muză generoasă, ne-a jucat festa: am început să depănăm romane, nuvele, legende și parabole despre oameni distruși de „ochiul dracului", despre zilele când ne vom gândi cu jind ce bine era când stăteam liniștiți la masă și plănuiam cum să scriem un bestseller cât mai prost, despre săracul care găsește o comoară și, după multă cazně și nopți nedormite, o duce înapoi și o reîngroapă exact unde a găsit-o, lăsând-o în plata Domnului. Iată că norocul și-a întors fața de la noi: nu vom scrie niciodată un bestseller mondial. Drept care le oferim doritorilor subiectul, *pe gratis*.

ARIPIOARE DE DEBUT

Într-una din anchetele *Cotidianului*, câțiva scriitori erau întrebați care dintre cărțile scrise de ei până în acel moment li se pare cea mai proastă (formulez brutal o întrebare pusă cu mai multă diplomație). Deși, cum se știe, scriitorii nu sunt judecători tocmai obiectivi ai propriilor cărți, de data asta cred că răspunsurile au fost corecte: peste jumătate dintre ei au spus că e vorba despre cartea de debut. Prima carte e trăită de autor cu maximă intensitate, dar importanța ei e adesea mai mult de perspectivă decât imediată. În ea se caută mai degrabă semnele succesului din viitor, decât valoarea de azi. Există o convenție tacită a criticii să judece debuturile cu un cântar mai blând, de aceea premiile de debut au o secțiune separată. Excepție fac debuturile târzii, mai întotdeauna de valoare. Oricum, aceste răspunsuri m-au făcut să mă gândesc nu atât la semnificația cărții de debut, cât la aceea a modului în care *îți trăiești debutul*. Unii îl trăiesc doar la prima carte. Alții nici la prima. Iar câțiva, ca Arghezi, se consideră debutanți la fiecare carte nouă, ba chiar la fiecare articol nou.

Cele mai bune pagini despre momentul debutului publicistic sunt, pentru mine, în *Enigma Otiliei*. Chiar dacă acolo e vorba de o publicație medicală, e foarte probabil ca G. Călinescu să-și fi transpus propriile trăiri din

momentul în care, tânăr student la Litere și Filozofie, și-a publicat cel dintâi articol. Episodul debutului este lăsat sistematic deoparte, când se discută portretul lui Felix. Or, secvența spune multe nu numai despre personaj, dar și despre relația profesor-discipol și discipol-colegi, în preajma lui 1910, în interbelic sau azi, de aceea cred că merită repovestită. Felix, student în anul I la medicină, este remarcat de profesorul de psihiatrie, un savant blând și onest. Acesta îi propune să publice într-o revistă. Un intern încearcă să-l descurajeze pe viitorul debutant, calomniindu-l în fel și chip pe profesor și socotindu-l pe Felix un naiv care muncește în folosul și spre faima aceluia. Dar Felix, și din ambiție, și dintr-o anume cumințenie, scrie totuși articolul cerut. El face greșeala dintotdeauna a debutantului: vrea să fie din cale-afară de erudit, să se scoată pe sine în evidență și dă „în subsol un număr cam exagerat de referințe". Profesorul îi explică, blajin – „eu, din partea mea, aș face așa" – că pe specialistul care va citi textul îl interesează chestiunea în sine, iar nu cât de multe știe semnatarul articolului. Chiar dacă, în fond, această știință e lăudabilă, „umflarea ar putea fi fastidioasă". După vreo două luni de așteptare, profesorul îl cheamă pe Felix și-i întinde revista cu articolul publicat. Titlul, luat probabil *tel quel* de Călinescu dintr-o revistă medicală, este o fină parodiere a formulărilor excesiv științifice care apar și în revistele umaniste: *Un caz de asthenopie acută de origine histerică, studiat prin procedeul anaglyphelor.* Procedeul, bazat pe stereoscopie, era pe vremea acțiunii romanului, dar și între războaie, unul extrem de puțin cunoscut.

Urmează descrierea trăirilor debutantului, care seamănă perfect cu momentul îndrăgostirii: „O căldură îi năvăli în tot trupul, umplându-l de senzația unei moliciuni delicioase." Apoi, pe stradă, „oamenii i se părură deodată simpatici". Ca orice om recunoscător pentru un

mare dar, se simte bun și tolerant: „În tramvai, Felix, abia așezat, oferi locul unui domn bătrân, râse cu simpatie la spiritele îndoielnice ale unui pasager împotriva direcției tramvaielor. Pe stradă, mângâie o pisică abandonată, privi cu bunăvoință pe lucrătorii unei binale." Nici amorul pentru Otilia nu-i dă trăiri mai frumoase și mai puternice decât acestea. Scena debutului spune, de pe acum, că pentru personaj opera e mai importantă decât orice altceva, iar publicarea ei echivalează cu cea mai frumoasă dragoste. Este un moment-cheie, la fel de semnificativ ca noaptea de dragoste neconsumată, după care Otilia îl părăsește. Dacă ar fi știut de rivalitatea cu articolul, l-ar fi părăsit poate mai devreme, cu o frază analogă celei scrise în zorii plecării ei: „Cine a fost în stare de atâta bucurie la publicarea unui articol e capabil să învingă și o dragoste nepotrivită pentru marele lui viitor." Otilia scrisese: „Cine a fost capabil de atâta stăpânire..."

Dar, dincolo de aceste considerații literare, episodul e semnificativ pentru importanța pe care un student o dădea intrării lui în lumea scrisului. Era un eveniment. Față de cel care l-a ajutat simte o recunoștință fără umbră, întrucât înțelege că, pentru destinul lui, gestul profesorului este un *primum movens*. Fără el, lucrurile nu s-ar fi mișcat sau ar fi luat-o pe altă direcție, de aceea Felix „dedică mintal profesorului un devotament pe viață". Pe de altă parte, continuarea arată că nimeni nu e primit cu brațele deschise încă de la debut. Pe cei din jur, debutul său îi lasă rece. Aurica îi reproșează că face „lucrări suplimentare", Aglae îl înțeapă că, în ziua de azi, nu merită să faci nimic „fără bani", iar replicile colegilor și ale internilor se rezumă la „Ăsta e de tine?" sau „Domnule, ăsta, Ducos du Hauron, cu anaglyphele, spune niște prostii îngrozitoare...". (Încă o ironie pentru cunoscători: e vorba de reputatul fizician care, între altele, este și inven-

tatorul fotografiei în culori.) Un medic secundar are drept unic comentariu *științific*: „Mizerabilă hârtie pun ăștia!"

În 1920, așadar la un an după ce se înscrisese la facultate, Călinescu publică în *Dimineața* articolul *Forțe neîntrebuințate în viața socială*. Apoi profesorul său de italiană, Ramiro Ortiz, îl trimite la Roma, la Școala Română condusă de Vasile Pârvan. Va fi pățit Călinescu, la debut, lucruri asemănătoare cu cele trăite de personajul său? Tot ce se poate. Oricum, din episodul din *Enigma Otiliei* rămân, în privința debutului de altădată, patru lucruri: defectele inerente debutului, recunoștința studentului față de profesorul care l-a ajutat, nepăsarea sau chiar răutatea colegilor și, nu în ultimul rând, bucuria enormă a debutantului. Despre aceasta din urmă a scris de mai multe ori, în termeni asemănători, și criticul Nicolae Manolescu. În 1962, când viitorul debutant de nici 23 de ani se credea mai degrabă prozator, G. Ivașcu îi propune să scrie cronică literară la *Contemporanul*. Și-a scris prima cronică în *trei săptămâni*, timp enorm, într-atât a socotit-o de importantă, apoi a mers la chioșc, în fiecare dimineață, să vadă dacă a apărut și, când și-a văzut numele în revistă, a fost cuprins de o emoție copleșitoare. Ce a ieșit din propunerea lui Ivașcu și din acest debut cu miză se știe.

Debutul publicistic nu pare să mai însemne aproape nimic în ziua de azi, când numai cine nu vrea nu scrie. Lipsa de oameni este atât de mare în gazetărie, încât cele mai multe ziare și reviste au coborât ștacheta. În aceste condiții este firesc ca debutul publicistic să fie considerat un lucru banal, care nu mai mișcă pe nimeni. Din păcate, chiar debutul editorial, prima carte, a devenit, din aceleași motive, un lucru pe care cei în cauză îl socotesc de la sine înțeles și îl privesc de sus. Am descoperit în *Dilemateca* o anchetă printre debutanți realizată de Marius Chivu. Întrebarea era *Cum e la debut*? Rareori am citit

răspunsuri mai anoste (îi rog pe cei câțiva care au răspuns altfel să-mi ierte generalizarea). Bucuria, dacă era pomenită, era modică, recunoștința față de cei care i-au ajutat – inexistentă, și nici măcar necazurile debutului nu-i tulburau defel pe cei întrebați. Vorba lui Camil Petrescu, mulți dintre tinerii debutanți vorbeau ca niște amanți blazați care fac o mare favoare literaturii române, când, până la proba contrarie, literatura română era cea care le făcea lor o mare favoare. Nu, nu cred că e bine să se ofere debuturi pe tavă, și nici la kilogram. Pentru ca literatura noastră să aibă o nouă generație puternică de scriitori ar fi necesar ca, înainte de orice, să fie recuperate miza și emoția debutului.

CĂRȚI 50%

Am citit de curând romanul unei tinere autoare franceze, trimis de una dintre editurile de la care am mai preluat titluri pentru colecția „Cartea de pe noptieră". Din nota biobibliografică reieșea că scriitoarea mai publicase două cărți. Cum primele pagini nu erau nici atât de bune, dar nici atât de proaste încât să mă lămurească, am dus lectura până la capăt. Din nefericire, la sfârșit mă aflam în aceeași dilemă ca la început: era una din acele cărți pe care nu-ți vine nici chiar s-o publici, nici chiar s-o respingi. 50% din mine spunea da, 50% nu. Deja faptul că am putut s-o duc până la capăt spunea *da*. Pe de altă parte, după ce o încheiasem nu rămăsesem cu nimic nou și nu găsisem măcar o frază care să mă facă să tresar, nici măcar una stridentă sau stupidă. Asta spunea *nu*. Dar oare citim numai capodopere? Asta spunea *da*. Când timpul nostru e atât de puțin, la ce bun să ți-l umpli cu ceva călduț, lipsit de vino-ncoa? Deci *nu*. Și-așa mai departe, oricine își poate închipui argumentele mele pro și contra.

Există azi la noi, ca pretutindeni, o mulțime de condeieri. Este interesant că, dintre toate „meseriile artistice", scrisul pare a fi cel mai la-ndemână și produce cantitatea cea mai mare de diletanți. Oamenii confundă capacitatea de a forma fraze cu aceea de a crea. Dacă ar face-o pentru simpla lor bucurie, n-aș avea nimic de zis. Dar, curând

după ce aștern pe hârtie dintr-un foc, ce le trece prin minte, vor să publice, să fie admirați și, de ce nu, să fie traduși. N-am studiat statistici, dar parcă îmi vine să cred că în muzică sau în sculptură se pătrunde mai greu decât în literatură. Cum eu locuiesc lângă Conservator, în zilele de vară, când ferestrele sunt deschise, aud câte un suflător sau câte un student la canto, făcându-și arpegiile, apoi reluând câte o frază muzicală mai dificilă de zeci și zeci de ori, atâta cât durează repetiția. A doua zi iar, mai bine, a treia zi iar, și *nu în zadar*. Probabil că, dacă și scrisul ar pretinde exerciții de „încălzire" și un efort analog sau un instrument mai greu de cărat decât pixul, am avea cărți mai puține, dar mai bune.

Imediat după cartea anostă, deși nu dezastruoasă a autoarei cu pricina, s-a întâmplat să recitesc *Ciuma* lui Camus. Când treci de la lecturi de 50% la o lectură 100%, ca să nu spun 101%, îți vine inima la loc, recapeți încrederea în scris. Din motive lesne de înțeles, față de prima lectură a romanului am fost mult mai sensibilă la personajul Joseph Grand, care concretiza în modul cel mai plastic cu putință îndoielile mele față de arta scrisului. Cu lipsa de experiență și ușurința verdictului pe care le ai la 20 de ani îl considerasem, când am citit prima oară *Ciuma*, un simplu accesoriu, un ins caricatural, tipul diletantului. Acum Grand mi s-a părut, de la bun început, un personaj special și cu miză maximă. Probabil că toată lumea și-l amintește: este acel funcționar cumsecade de la primărie, corect și discret, care scrie „un roman". După destule ezitări, îi citește doctorului Rieux prima frază: „Într-o frumoasă dimineață din luna mai, o elegantă amazoană parcurgea pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite ale pădurii Boulogne" (trad. Eta și Marin Preda). Dorința lui Grand e să scrie o carte la care editorul și publicul să poată spune „Îmi scot pălăria!". Nu vrea să

publice până nu ajunge la perfecțiune. Și, în mijlocul ciumei, al fricii și al oboselii generale, el se dedică, ziua, ajutorului statistic cerut de administrație, iar noaptea, manuscrisului: „Într-o seară Grand spuse că renunțase definitiv la adjectivul *elegantă* pentru amazoana lui și că o va caracteriza de acum încolo ca *zveltă*. «E mai concret», adăugase el. [...] Se arătă apoi foarte preocupat de adjectivul *superbă*. I se părea inexpresiv și el căuta termenul care ar fotografia dintr-odată fastuoasa iapă pe care o imagina. *Grasă* nu mergea, era concret, dar puțin peiorativ. *Strălucitoare* îl ispitise o clipă, dar ritmul nu se potrivea. Într-o seară anunță triumfător că găsise cuvântul «O neagră iapă alezană». Negru indica, după părerea lui, la un mod discret, eleganța." Când e și el lovit de ciumă, doctorul descoperă că omul nu trecuse de această primă frază și că umpluse zeci și zeci de pagini rescriind-o, cu minime variațiuni.

Când am citit prima dată *Ciuma* mi se părea că știu să scriu cu relativă ușurință și râdeam, împreună cu colegii mei de cenaclu, de impasul și de eforturile bietului conțopist. Acum, recitind romanul lui Camus, am fost, poate în lumina experienței – mai întâi cu mine însămi, când tot caut „cuvântul", apoi cu diletanții de la diverse edituri din lume, care îl găsesc înainte de a-l căuta – mult mai îngăduitoare cu bietul Grand. Singura lui vină e că nu reușește să treacă de exercițiile pregătitoare, de arpegii. Ciudat, personajul care mi se păruse la 20 de ani comic, caricatural, și cu care nu-mi găseam nici un punct comun, îmi devenise acum apropiat. Era aproape tragic, demn de respect și, în orice caz, simbolic. Care vârstă avea, la urma urmei, dreptate? Cea în care râdeam de el sau cea în care îl respectam?

Din fericire, romanul conține răspunsul la această întrebare. Când Grand spune că a suprimat toate adjectivele din fraza lui, nu poți să nu devii conștient de

preocuparea specială pentru adjective a lui Camus însuși. Parcimonia cu care le folosește e izbitoare, el pare a fi făcut un gest analog cu Grand. Iar atunci când le folosește, e limpede că le-a cântărit îndelung. Scrisul din pagina *Ciumei* se vrea obiectiv, după cum o și spune naratorul anonim al istoriei. Adjectivele sunt un semn al subiectivității. Grand devine un model al efortului scriitoricesc, al efortului unui povestitor cât mai exact, din categoria martorilor. Dar prețuirea naratorului pentru Grand e și explicită, nu lasă loc la îndoieli și confirmă impresia mea de la lectura matură, cea de acum: „Da, dacă este adevărat că oamenii țin să-și propună exemple și modele pe care le numesc eroi, și dacă trebuie neapărat să existe unul în această povestire, atunci naratorul îl propune tocmai pe acest erou șters și insignifiant, care n-avea în firea lui drept calități decât o inimă bună și un ideal aparent ridicol". Dacă, la sfârșitul cărții, naratorul anonim mărturisește cine este, și anume chiar doctorul Rieux, la nivel stilistic el ar fi trebuit să mărturisească măcar o înrudire de sânge literar cu Grand. Poate că din acest motiv nici nu se-ndură să-l „omoare" pe autorul frazei cu amazoana, primul bolnav care-și revine, anunțând astfel sfârșitul ciumei. Pentru Grand însuși asta înseamnă să o ia de la capăt cu cartea și chinul lui.

Astăzi tipul Grand, al omului care nu vrea să-și predea cartea înainte ca ea să nu fie desăvârșită și să smulgă admirația („Chapeau!"), este pe cale de dispariție. În literatura celor care „se trezesc" scriitori, a celor care dau concerte înainte de a face arpegii, cazul romancierei nici măcar debutante de care pomeneam la început, remarc câteva categorii, toate creatoare de confuzie:

1. Cei care ar avea ceva de spus, dar o spun prost, pentru că n-au talent și nici tehnică. De aceea ajung să-și bruieze propriul mesaj.

2. Cei care n-au nimic de spus, dar o spun bine. Tehnicieni perfecți, ei folosesc nenumărate trucuri pentru a-și ascunde vidul.
3. Epigonii, mimeticii: imită și ce spun și cum spun alții, astfel încât, dacă-și iau un model bun, păcălesc o vreme.
4. Cei care vor cu orice preț să șocheze, să iasă în față și, indiferent dacă au sau nu ceva de spus, dacă știu sau nu meserie, își deviază mesajul pe ideea marii lovituri.

Mi-ar fi greu să spun care dintre aceștia au un viitor în literatură. Până mă lămuresc, cred că romanciera mea, care pare să facă parte din prima categorie, de altfel cea mai cinstită, nu va ajunge, deocamdată, pe „noptieră".

FICȚIUNI EDITORIALE

De când țin *Cronica optimistei / pesimistei*, cea mai frecventă întrebare este „Cum îți vin ideile articolului?". Într-adevăr, așa cum știe oricine a avut vreodată o rubrică săptămânală cu subiecte după voie, este mai greu *să alegi* decât să scrii. Uneori alegerea subiectului ia câteva zile, în timp ce închegarea lui din cuvinte, numai câteva ore. Și, cu toate că în genere nu pot răspunde la întrebarea de mai sus decât printr-o ridicare din sprâncene, la exact trei dintre articolele acestei rubrici știu precis cum mi-a venit ideea: citind cea mai recentă carte a lui Umberto Eco. Pentru pesimista de azi sursa este: *Cu regret vă informăm (rapoarte de lectură către editor)*, în Umberto Eco, *Jurnal sumar*, Humanitas, București, 2004. Am imaginat așadar cum ar arăta câteva referate făcute pentru o mare editură bucureșteană de un cititor de azi, de un om recent, harnic și bine intenționat, obligatoriu antielitist, dacă ar avea, în manuscrise încă inedite, 4 dintre romanele mele interbelice preferate: *Cimitirul Buna-Vestire* de Arghezi, *Adela* de Ibrăileanu, *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu Caragiale și *Întâmplări în irealitatea imediată* de Max Blecher.

Cimitirul Buna-Vestire

„Romanul are două părți care nu se potrivesc nicicum una cu alta. Prima, despre viața în mediile universitare

și ministeriale, este vădit influențată de trilogia universitară a lui David Lodge. Autorul îl imită pe Lodge mai ales în tonul acid al observațiilor despre profesorii universitari sau despre cum se ia un doctorat, de pildă, în schimb nu are, din păcate, decât o singură scenă erotică tare în toată cartea, ceea ce, după romane ca *Băgău* sau altele de acest tip, inclusiv cele ale lui Lodge însuși, e egal cu zero pentru publicul nostru avizat. Cum bine spune și Umberto Eco, citez din memorie, «publicul vrea sex, sex, sex», iar editura noastră trebuie să înțeleagă odată că piața dictează. Dacă am putea s-o publicăm înainte de alegeri, cartea s-ar vinde poate pentru aluziile politice și pentru descrierea unor miniștri cu trimitere clară la guvernul de azi.

Partea a doua, în schimb, merge pe coarda mistică și e mult lungită. Nu se înțelege dacă e vorba de Înviere, Judecată de Apoi, Apocalipsă, e o confuzie totală, nici n-am reușit să citesc chiar până la sfârșit. Ar trebui discutat cu autorul să-și scurteze radical această a doua parte, prea bisericoasă, dar și cumva batjocoritoare. Deși în zilele noastre se râde de orice, măcar moartea ar trebui s-o respectăm.

Dacă în prima parte s-ar mai adăuga câteva scene erotice în grup, ca aceea cu doctorandul, fata cocoșată și servitoarea olteancă, s-ar putea încerca o publicare într-un tiraj de 800-1000 de exemplare, nu mai mult. Desigur, titlul trebuie schimbat, e necomercial.

P.S. Am verificat pe internet și am văzut într-un CV al acestui autor (neadus la zi, din neglijență) că a fost călugăr la Mănăstirea Cernica. E puțin riscant să-l publicăm, s-ar putea ca toată cartea să fie doar o răfuială a lui cu Biserica, iar editura noastră să se pomenească băgată la mijloc. Poate de asta autorul nici nu semnează cu numele lui real, Ion Theodorescu, ci cu un pseudonim fără

rost, pe care l-am uitat. Adaug că știu din surse sigure că nu e rudă cu Dl. Ministru al Cultelor și Culturii din anii '90, de la noi. Am aflat și că autorul e foarte pretențios la capitolul bani. Colegii mai în vârstă vorbeau că cineva, un anume domn Iorga, parcă, a plătit odată un ins ca să-l înjure într-o revistă literară sau culturală (bănuiesc că în *România literară*, *Observator cultural* sau *Dilema Veche*, am căutat, dar n-am găsit nimic pe internet) și, când a văzut asta, Dl. Theodorescu i-ar fi spus acestui domn Iorga: «Ce greșeală! Trebuia să mă plătești pe mine, că mă înjuram mai bine decât oricine!» Așa că poate ar fi mai prudent să nu ne încurcăm cu asemenea oameni."

Adela

„Este un microroman (dar chiar și așa cam lung), scris sub formă de jurnal al unui doctor Codrescu. Personal, cartea m-a plictisit de la prima pagină, unde diaristul vorbește despre dicționare – și am făcut mari eforturi s-o duc până la capăt, în speranța că ajunge undeva. Ei, bine, nu numai că nu ajunge nicăieri, dar cea mai «îndrăzneață» scenă a romanului este, fără nici o exagerare, scoaterea mănușii Adelei de către domnul doctor care îi sărută brațul până la cot. Știm cu toții, din serialul *Spitalul de urgență*, că doctorii sunt mai puțin timizi, ca să n-o spun pe șleau. Deși autorul folosește convenția plasării personajelor în altă epocă, se simte că este un jurnal scris în zilele noastre (dovadă și ortografia nouă pe care o folosește, cu *â* și *sunt*), dar de către un ins complet neadaptat. Personajul masculin, doctorul ăsta, n-are nici sare, nici piper; din personajul feminin ar fi putut ieși la un moment dat o Lolită, dar autorul, lipsit de fler artistic, n-a speculat prilejul, iar eroul său a rămas într-o castitate anacronică. Ori autorul își bate joc de noi, ori face parte dintre acele «elite» pe drept puse azi în discuție,

dintre acei intelectuali care își închipuie că un jurnal de acest tip mai poate interesa pe cineva. Nu recomand publicarea acestei cărți care și acum un secol cred că ar fi părut demodată."

Craii de Curtea-Veche

„Titlul este cel mai bun lucru din această carte pentru că în ziua de azi publicul e foarte interesat de vechiul București. E vorba de patru personaje cu nume sclifosite (de altfel tot romanul e sclifosit): Pașadia, Pantazi, Pirgu și naratorul (cred că acesta n-are însă nume, dacă nu cumva mi-a scăpat, că l-am citit în perioada Târgului de Carte când am avut foarte mult de lucru), inși care duc o viață de noapte dezordonată, în București. Romanul are cel puțin trei defecte care îl fac, după părerea mea (și a unui prieten cu care m-am consultat), nepublicabil. 1) Este incorect politic, mai precis misogin, adică personajele feminine sunt ori handicapate, ori prostituate, ori bețive, adevărați monștri iviți din imaginația unui *macho*. E drept că nici personajele masculine nu sunt grozave, dar, oricum, ies până la urmă mai bine decât femeile. 2) N-are acțiune, pare mai degrabă un poem în proză, specie care n-a avut niciodată căutare la noi. 3) E confuz, mizează pe simboluri ciudate, cred că autorul o fi citit cărți de francmasonerie sau așa ceva; nu se înțelege nici măcar cine sunt craii sau mai precis câți crai sunt (și în această privință am avut o discuție în contradictoriu cu prietenul meu, el susținând că sunt numai 3 crai, eu însă cred că ar fi vorba de 4). Deși pe mine mărturisesc că stilul m-a interesat, seamănă cu un descântec, bazat pe cifra 3 (a se vedea adjectivele), cu o ciudată preferință pentru perfectul simplu, cred că este totuși prea puțin ca să recomand publicarea."

Întâmplări în irealitatea imediată

„«Când privesc mult timp un punct fix pe perete mi se întâmplă câteodată să nu mai știu nici cine sunt, nici unde mă aflu». După titlul cu «irealitatea imediată», după semnătura misterioasă a autorului, M. Blecher, această primă frază a romanului creează speranța unui SF deconectant. Așteptare crunt înșelată: totul rămâne în cea mai tristă atmosferă de provincie moldovenească, unde nu se întâmplă niciodată nimic. Personajul narator înnebunește literalmente de plictiseală și are unele halucinații. Recunosc că mi-au plăcut câteva secvențe din această carte, care sunt O.K., dar totul e atât de dezlânat încât, practic, nu numai că n-aș putea să povestesc cartea, dar nici măcar să spun despre ce e vorba în ea nu reușesc, și nu din vina mea. Nu recomand publicarea, cred că am pierde cu totul încrederea publicului pe care cu atâta efort ni l-am creat. Oamenii s-ar simți înșelați, și pe bună dreptate!"

ss. indescifrabil

LIBRĂRII MARI ȘI MICI

Una dintre prejudecățile mele este că o vânzătoare de librărie trebuie neapărat să semene cu Meg Ryan din filmul *You've Got Mail*: iute la minte, cu șarm, altruistă, cu o anume căldură a comunicării, știind o grămadă de lucruri despre cărțile din mica ei împărăție tipărită. E aproape sigur că un economist m-ar contrazice, dar îmi fac iluzii că a vinde cărți nu este același lucru cu a vinde gulii, varză sau salam.

La sfârșitul anului trecut, dându-mi seama în Ajun de Crăciun că unul dintre cadourile pe care le pregătisem era cam firav în raport cu celelalte, m-am gândit să-l completez cu o carte. Am alergat la Șt. O. Iosif, veche librărie din orașul meu natal, care era aici și pe vremea când actuala stradă Mureșenilor se numea 7 Noiembrie, și mai înainte, pe vremea când fosta 7 Noiembrie se numea Voievodul Mihai și, poate, înainte, când se numea strada Vămii. Am fost o clipă derutată observând că exact lângă Șt.O. Iosif a apărut o librărie nouă, Coresi, după numele diaconului tipograf și editor, care, spre cinstea lui, se pricepea și la negoț. În urma unei scurte și intense dezbateri interioare am optat pentru vitrina nou apărută: inițiativele de acest fel trebuie încurajate, mi-am zis, voi ține cu cel slab.

Intru așadar plină de intenții nobile, cum spun, pregătită chiar, în noile condiții, să completez toate cadourile

mele (eram 12 în casă) cu o carte. De cum am deschis ușa, am auzit – fără surprindere, căci m-am obișnuit – o muzică tip manele (poate nu știți că au apărut, ca ciupercile, soiuri înrudite, cu alte denumiri, și că manelele sunt deja istorie). M-am hotărât să nu-mi abandonez intențiile bune așa, la cel mai mic obstacol, să înțeleg că gusturile nu se discută și că, la urma urmei, acum câțiva ani ne plângeam de prea multe colinde. Muzica era însă dată la maximum și literele îmi jucau înaintea ochilor, combinându-se cu nașu', rasu, paraii și alte cuvinte mai greu de înțeles pentru o ureche neatentă. Tensiunea dintre auz, văz și înțelegere a ajuns în scurt timp de nesuportat, așa că m-am dus la casă, în grabă. *Minunea Sfântului Baudolino* de Eco aveți? am întrebat cu ton normal. Ce s-avem? s-a strâmbat vânzătoarea. (Nu auzea.) *Minunea Sfântului Baudolino*. Minunea cui? Baudolino, am spus, simțind cum toată generozitatea mea se risipește, Baa-uu-do-liii-no! Poate dacă ați da muzica mai încet ați auzi... De ce trebuie să puneți într-o librărie o asemenea muzică? am adăugat de data asta aproape țipând, firește, din motive practice, pentru eficiența comunicării. Vânzătoarea a mormăit un răspuns – „senzorii mei au detectat intenții ostile" (*Star Trek*). Nu l-am auzit. A dat și din umeri, ca să dubleze mesajul, pe cale non-verbală. Voiam să-i spun că intenționasem să cumpăr 11 cărți pentru toate vârstele, gusturile și ocupațiile, dar am renunțat: n-ar fi înțeles numărul. Ea a spus o frază ceva mai lungă. Citind pe buze precum Kesarion Breb, am priceput că era vorba de o competiție între amatorii de manele și cei ca mine (părea o injurie). Să știți că vă pierdeți clienții pentru cărți, i-am spus mai încet. N-a auzit, așa că am adăugat, tot încet, mai mult pentru mine: „Eu una n-o să mai vin niciodată pe-aici!" Curios, dar de data asta dialogul s-a legat, mi-a răspuns clar: „Treaba dumneavoastră!" Am ieșit din librărie victorioasă: în sfârșit

comunicasem! Poate ar fi trebuit să mă întorc să-i spun că, dimpotrivă, era treaba ei? Efortul vocal ar fi fost prea mare.

Să vezi ce am pățit eu, mi-a spus un amic căruia i-am povestit întâmplarea. Mă duc la Dalles, la librărie, cu câteva zile înainte de Anul Nou. La intrare, priveliște idilică, doi bodyguarzi ciocneau pahare de vin fiert. Căutam o carte în franceză, despre România, și eram cam grăbit, deși de-obicei stau cu plăcere între cărți. În toată librăria aia mare, nimeni pe care să-l întrebi ceva, clienții erau lăsați de capul lor. Îmi găsesc cartea, după ce mi-am pierdut o grămadă de timp, dar era singura pe raft și avea o supracopertă ușor deteriorată. Cum era vorba de un cadou, m-am dus la casieriță – la cine altcineva – și am întrebat-o dacă nu există și alt exemplar, că supracoperta, iată... Fără o vorbă, a scos supracoperta și, înainte să apuc să fac vreun gest, a mototolit-o și a aruncat-o la coș. Uitați, are o copertă destul de drăguță, m-a consolat ea. Chemat la insistențele mele, șeful librăriei – deși eu cred că era un impostor, poate șeful bodyguarzilor – i-a dat casierei perfectă dreptate.

DISPERĂRI SPORTIVE

Lui Radu și lui Traian

Scriitorii, a căror imagine e construită de public doar pe dimensiunea sedentară – oameni care șed la masă – au avut o fascinație constantă pentru sport și pentru eroii lui. Ei înșiși au practicat uneori sporturile timpului lor, le-au încercat doar ca amatori, cu măsură, dar au fost spectatori pricepuți și entuziaști. În secolul 19, prozatorii noștri erau destul de dinamici, se mișcau repede pentru ritmul epocii și erau, în felul lor, foarte sportivi. Aveau, în orice caz, câteva dintre calitățile necesare unui sportiv: curaj, încredere, energie. Nu se dădeau bătuți cu una cu două. Practicau deopotrivă jocul politic periculos, călătoria diplomatică de performanță, cu trenul, în interesul țării, și drumețiile cu poștalionul românesc sau *per pedes*, în interesul literaturii. Călătoria cu căruțele de poștă era o adevărată aventură, iar descrierile din Timotei Cipariu, C.A. Rosetti, Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Ion Ghica arată de câte calități trupești și sufletești, de cât *antrenament* și de câtă forță morală avea nevoie călătorul, ca să scape cu bine la capătul unui drum mai lung. După călătorie, mulți cădeau la pat, epuizați, bolnavi chiar, alții, mai „talentați", rezistau cu dinții strânși și cu vorbe de spirit.

Cât despre drumeția pe propriile picioare, aceasta dezvoltă spiritul de echipă. În secolul neînfricării, descrierea unei mici excursii de vară moldoveană, cu munți molcomi

și rotunjiți, ia accente de cucerire himalayană. Dar important nu este vârful atins, ci faptul că participanții la aceste excursii, echipe masculine sau mixte, se simt uniți printr-un fir mai puternic decât frânghia cu care se leagă, uneori, unii de alții, pentru ca veriga mai slabă să nu se rupă, ci să fie ocrotită de verigile tari. Studenții fac, în secolul 19, sporturi tipice pentru centrele universitare pe care și le aleg, (luptele corp la corp sau duelurile intră și ele în tradiție), iar dacă nu joacă de partea unei echipe, joacă pe cont propriu biliard, ca Iacob Negruzzi la Berlin, sau cărți. Cum, după câte o noapte de joc, dau deseori de bucluc, tot spiritul de echipă este cel care îi salvează: sunt solidari, se acoperă, se ajută. În secolul 19 prieteniile, sporturile, norocul și sportivitatea merg mână-n mână.

Huizinga remarca încă din 1938, în *Homo ludens*, că sportul își pierde tot mai mult dimensiunea ludică și devine dominat de cea comercială și tehnică, dar prima jumătate a secolului 20 rămâne totuși vremea sportivilor-eroi: luptă cu trupul propriu de dragul tuturor, trăiesc din plin, alături de spectatorii lor, *bucuria* jocului, recunosc valoarea adversarului și sunt capabili s-o admire. Sporturile „cele mai populare" între războaie sunt, spun gazetele din 1930, boxul și fotbalul. Scriitorii iau parte la acestea din tribună și, în prelungire, citesc în gazete *cronica sportivă* sau despre decorațiile pe care Regele Carol al II-lea, „părintele sportului românesc" le-a acordat „fruntașilor mișcării sportive". Aceste distincții date prin decret regal umplu de bucurie inima anonimului cronicar sportiv, care notează cu neascunsă mulțumire că „detractorii sportului, scribii înăcriți" primesc astfel „cea mai grozavă palmă" pentru încercarea lor de a stăvili „avântul unei mișcări *de la care se așteaptă mult bine*" (s.m.). În pagina de gazetă, sportivul se transformă pentru prima dată în stea, iar despre viața lui se citește cu aceeași

curiozitate ca despre viața vedetelor de cinema. Moți Spakow care a terminat la egalitate meciul de box cu cel mai bun reprezentant al Franței la categoria semi-mijlocie este superstarul sportului cu mănuși la noi. Despre el cititorii află că a fost un modest electrician la sala Alhambra din strada Sărindar și că a asistat astfel la mai multe „reuniuni" de gen, ceea ce i-a stârnit dorința de a fi el însuși în ring. S-a adresat deci lui Petre Alexandrescu, cel mai vechi profesor de box și, alături de el, s-a antrenat „muncind din greu, ziua pentru a-și scoate pâinea, seara pentru a deveni pugilist". Scriitorii interbelici, dintre care nici unul nu merită numele de „scrib înăcrit" și nu poate fi suspectat că stăvilește vreun avânt sportiv, fac, fiecare după curaj și posibilități financiare, tenis, schi, înot, automobilism și depun mărturie despre ce li s-a întâmplat, nu numai în jurnale intime și gazete, dar și în cărțile pe care le publică. De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii sportivi și rapsozii literari...

În copilăria mea brașoveană spiritul de echipă al drumețiilor a fost prima lecție sportivă pe care am învățat-o. Pe traseele împădurite din jurul orașului, pe drumul galben, la crucea albastră sau pe poteca Postăvarului, pe la *Drei Mädchen Wiese* sau pe la Peștera de Lapte, mai întâlneai sași bătrâni cu câte un baston zdravăn în mână și cu bocanci de piele ridați aproape la fel de expresiv ca fețele stăpânilor. Rucsacii kaki, nelipsiți, erau întotdeauna bine echilibrați, dotați cu bidon cu apă pe margine, iar echipamentul era vechi și bun: oamenii aveau haine de munte așa cum sătenii aveau haine de duminică, de care se atașau, care îi salvau și pe care nu le abandonau nici când deveneau spălăcite sau cu pete imposibil de scos. Și tot de vremea veche și de regulile sportive ale muntelui ținea salutul adresat tuturor celor pe care-i întâlnești în cale, cu întrebări despre durata porțiunii rămase sau

starea drumului, fără vorbe de prisos, cu seriozitate, așa cum sunt oamenii când joacă un joc important. Iar despre drumurile din jurul Brașovului știam totul, după anotimp, analizam în minte traseul, ca schiorii de performanță înaintea coborârii: care sunt porțiunile impracticabile iarna, unde cad copaci după furtună și barează trecerea, unde este locul în care, la un metru depărtare de potecă, dai de miraculosul liliac sălbatic, unde cresc gențianele, unde sunt ascunși primii ghiocei sub zăpadă, unde trebuie atenție mare ca să nu aluneci pe rădăcini și unde sunt cei patru brazi dintr-o tulpină. Recunosc și acum anumite stânci lustruite de ploi și de pași, iar locurile cu flori mi-ar permite să-mi câștig existența ca florăreasă. Au urmat, în cronologia existenței mele, sporturile de iarnă, schiul, pe care l-am început pe niște schiuri din lemn atât de mici, încât a fost nevoie să fie făcute special de un reparator de schiuri din Brașov, cu bețe luate direct din pom, și l-am continuat pe celebrele schiuri de copii „Pioner" (sic – asupra greșelii de ortografie mi-a atras atenția Cezar Adam, un băiat mai mare, cu care schiam pe Livada Poștii). Patinajul îl practicam numai din lipsă de ceva mai bun, pentru că, față de aventura montană a schiului mi s-a părut întotdeauna prea lipsit de surprize: am schiat și la lumina lunii, și pe ceață deasă, și pe viscol, am tremurat în teleferic și am stat la plajă în tricou, ca-n șezlong, pe schiurile încrucișate, proptite în bețe.

După cum se vede, atât istoria literaturii, cât și istoria personală mă fac să iubesc sportul și să mă uit cu plăcere la transmisiunile sportive. Însă ceea ce urmează după emisiunile de știri sub numele de SPORT, pe toate posturile, e orice altceva numai sport nu. Mă și mir că se admite un generic atât de mincinos. Propun alte nume, mult mai potrivite pentru secvențele non-sportive cu care suntem intoxicați seară de seară: ANTISPORT; DECLARAȚII

CĂZNITE ȘI AGRAMATE; CERTURI, PĂRUIELI ȘI INJURII DIN VIAȚA PATRONILOR DE CLUBURI SPORTIVE, (acesta cred că ar reflecta cel mai bine conținutul emisiunilor); DESPRE VIAȚA SEXUALĂ A FOTBALIȘTILOR; GIGI BECALI & CO. Televiziunile au bani, cel puțin dacă e să ne luăm după salariile vedetelor locale. Oare de ce nu se investesc și în niște emisiuni sportive *cu sport*?

P.S. M-am uitat săptămâna trecută la Cupa Davis. „Minunatul nostru public" cum s-a spus după fiecare meci, m-a făcut să roșesc de rușine, deși, firește, țineam și eu cu echipa noastră: huiduieli la mingi admirabile ale numărului 1 mondial, în loc de aplauze, aplauze furtunoase la greșelile adversarilor și alte semne ale bunei creșteri și ale „sportivității", care te făceau să te crezi pe un stadion de fotbal. Încă un spectacol ratat.

PATIMILE ȘI MĂREȚIA CRITICII LITERARE

În bătălia genurilor și speciilor literare dusă încă din Antichitate, au câștigat, pe rând, liricul, epicul sau dramaticul. Tragedia, cu acei îndrăzneți muritori încurcați de zei, amplul poem cu bărbați cărora le trece viața în zăngănit de arme, amorurile cu formă fixă sau cele cu rimă împerecheată între suspine și, mai la urmă, romanul cu toate seducțiile lui furate de la celelalte specii au făcut, toate, ca dramaturgul, poetul sau romancierul să ajungă, care mai de care, în grațiile publicului. Critica n-a intrat în luptă pentru că nu exista ca domeniu separat, deși despre „arta judecății", *kritike*, vorbește deja Platon. Ascuns discret în opera literară, criticul iese afară pe sfert sau pe jumătate din textele poeților, dramaturgilor și prozatorilor abia în epoca modernă. Dar criticul întreg și independent își separă teritoriul și se proclamă autonom cam în același timp cu micile națiuni, adică de pe la jumătatea secolului 19 încolo. Extrem de târziu și, dacă ne gândim bine, așa cum n-a existat timp de veacuri întregi, critica literară ar fi putut să nu existe deloc. Însă faptul că ea a apărut *a schimbat fața lumii cărților.*

Să ne imaginăm cum ar fi arătat poezia, de pildă, fără umbra ei critică. Un volum de poeme nou apărut ar fi putut fi validat doar de marele public și de poeții înșiși, colegii de breaslă. Dar, chiar în perioada în care poetul este la mare cinste, nu există un public *mare* pentru poezie. Poeții din secolul 18 scriau adesea pentru 10-15 prieteni,

cei din secolul 19 au un public preponderent feminin. Și, oricum, de la „marele" public nu poți aștepta prea mult, pe el abia îl înveți, îl formezi, îl cucerești sau nu, datorită unor circumstanțe care nu depind neapărat de tine. Cât despre colegii de breaslă, subiectivitatea lor este atât de clară, chiar obligatorie (altfel n-ar fi mari poeți), încât nu te poți aștepta la o judecată dreaptă. Și la ce bun s-o facă altfel decât întâmplător și în treacăt? Ei sunt preocupați de alte poeme: ale lor. Primii care au avut nevoie de critică, de un exercițiu de înțelegere făcut de un specialist și în mod sistematic au fost autorii înșiși. Altfel, ar fi trebuit să rămână, asemenea lui Balzac, la reacția de acceptare sau negare prin interjecții a bucătăresei, căreia prozatorul îi citea fragmente din romanele lui, ca să le verifice valoarea.

De la început însă, statutul criticii este ambiguu: pe jumătate apără literatura și-i ajută pe literați, dându-le un reconfortant sentiment de ocrotire, de înțelegere, pe jumătate acuză și amendează, iar creatorii se simt mai amenințați ca niciodată. Știe să dialogheze cu opera, oricât de prostuță ar fi aceasta și, din momentul apariției ei, nici o scriere nu mai e zadarnică. Dar critica spune când *da*, când *nu*. Laudă și măgulește orgoliul cum nu se mai întâmplase înainte, pentru că o face în cunoștință de cauză, dar, exact din același motiv, atunci când neagă, rănește mai tare decât oricând. Din cauza acestui dublu statut, conviețuirea dintre autori și critici e dificilă, ca aceea din unele cupluri în care cei doi nu mai pot trăi nici separat, ca înainte de a se cunoaște, dar nici împreună, pentru că se ceartă din orice.

Patimile autorului

Autorii au crezut și continuă să creadă, în majoritatea lor, numai în prima funcție a criticii, de asistență gratuită, de laudă de la sine înțeleasă și văd în critic altceva decât un *scriitor*: un prestator de servicii extraliterar, ca să nu

spunem un servitor. Dacă criticul îi *critică*, el devine din prestator de-a dreptul un dușman, un sabotor. Autorul se simte „atacat". De altfel toposul modestiei, încă la modă la prozatorii din secolul 19, a dispărut cu totul din discursul scriitorilor de azi. În prefața (fără cusur) la poveștile sale, Creangă nu scrie mai mult de două-trei rânduri adresate „iubitului cetitoriu": „Multe prostii ăi fi citit de când ești. Cetește rogu-te și ceste și unde-i vedè că nu-ți vin la socoteală, iè pana în mână și dă tu altceva mai bun la ivală căci eu atâta m-am priceput și atâta am făcut." Sigur că aceste cuvinte conțin câtă modestie, atâta orgoliu, dar dialogul între iubitul autor și iubitul cititor (critic) este totuși posibil. Mai puțin cunoscut și mai autentic în modestie este un fragment dintr-o altă prefață de autor, strict contemporană cu poveștile lui Creangă. A apărut în 1879, la ediția a III-a din *Convorbiri economice* de Ion Ghica: „Dar, iubiți cititori, nu scrie cineva cum voiește, ci din nenorocire scrie cum poate; de ar fi altfel, înțelegeți bine că nu ar mai exista deosebiri între scriitori; ar fi toți o apă, adică deopotrivă de buni în fond și formă; ar plana toți ca acvile. Vă rog dar, fiți toleranți și priimiți ceea ce vă pot da; nu cereți de la nimeni să se suie mai sus decât îi este dat."

Discursul către public și critic al scriitorului de azi a uitat cu desăvârșire lecția lui Ghica. Oricât de ciudat și de ilogic ar părea, toți scriitorii își închipuie, dimpotrivă, că „planează ca acvile" și că au publicat o nouă capodoperă, deși văd că viața, că piața literară este invadată mai ales de cărți ratate. Un autor vrea o critică severă la o carte slabă a colegului, dar nu admite nici cea mai mică reținere la propria carte. Vrea să i se comenteze cartea într-un singur registru. Nu înțelege că, din momentul publicării, el și-a asumat două riscuri: să nu fie comentat deloc sau să fie comentat negativ (fie pe drept, fie pe nedrept). Uneori autorul are mari îndoieli cu privire la propria

carte, dar dacă criticul își exprimă strict *aceleași* îndoieli, devine indezirabil. Și, cel mai trist dintre toate, pentru orice articol negativ semnat într-o revistă *de un critic anume,* autorul se supără de-a valma, pe toată redacția, pe prietenii revistei, pe directorul ei, pe toți criticii din univers și jură să nu mai calce nici măcar pe strada unde se află biroul infamei publicații. Un alt lucru curios: pentru autor, criticul este nedemn de acest nume doar atunci când scrie de rău despre cartea lui, deși, dacă ne gândim bine, *ratarea critică prin laudă* e la fel de frecventă, ba chiar mai obișnuită, în grădina noastră. Patimile autorilor vor dura atâta timp cât se vor supăra numai pe eroarea de judecată negativă, nu și pe cronica laudativ nedreaptă. Dar un autor care să se bucure când e criticat aspru ține de utopie.

Patimile criticii

Nici criticii nu planează toți „ca acvilele". Riscul principal pe care îl înfruntă este beția puterii. Critica are dreptul să judece toate celelalte specii, dar se lasă judecată numai de ea însăși. Or, critica criticii este mai rară, criticii își contrazic colegii indirect, scriind altfel, cu alt verdict, despre o anume carte. Iar greșeala cea mai frecventă (întâlnită mai ales, dar nu exclusiv, la criticii tineri) este inadecvarea tonului. Sunt destui care confundă critica negativă cu bășcălia, cu vorbitul din vârful buzelor, de parcă, vorba lui Creangă, dacă ei ar lua pana în mână ar da ceva mai bun. Un posibil decalog al criticii literare, alcătuit pe baza patimilor din breasla totuși cea mai echilibrată a literaților ar arăta așa:

1. Să nu ai alți Dumnezei în afară de literatură.
2. Să nu-ți faci idoli, să nu te închini lor și să nu-i slujești, căci scrisul se răzbună.
3. Să nu iei în deșert ceea ce faci.

4. Să nu ucizi cartea despre care scrii, dacă are oricât de puțină viață în ea.
5. Să nu te lași în voia umorilor.
6. Să nu te lași în voia judecăților primite de-a gata.
7. Să nu dai sfaturi.
8. Să nu mărturisești strâmb, să nu fii necinstit.
9. Să nu scrii fără să fi citit totul cu atenție.
10. Să nu scrii despre ceea ce te depășește.

Oricine are un strop de experiență a lecturii știe că un articol critic greșit poate păcăli numai până când iei în mână cartea cu pricina. După ce confrunți cartea cu articolul, criticul, ca orice pasăre literară, pe limba lui piere: *se face de râs*. Cea mai mare rușine a criticului nu este atunci când autorul se întreabă „ce-a avut cu mine?", ci atunci când publicul se întreabă „ce-o fi avut cu X, nu cumva nici nu i-a citit cartea?"

Urmărind schimbările de mentalitate literară mi-ar plăcea să cred că va veni și timpul când, în bătălia genurilor și speciilor, va exista o aducere în prim-plan a literaturii critice și când textul critic va valora nici mai mult, *dar nici mai puțin* decât textul literar.

P.S. Articolul meu *Patimile și măreția criticii literare* a stârnit mai multe ecouri decât m-aș fi așteptat. În legătură cu unul dintre ele aș vrea să fac o precizare, nu numai pentru că observația vine de la un prieten (romancier), ci și pentru că relansează discuția. Simțind, ca un scriitor talentat ce este, că titlul este o trimitere sau o parafrază, Ștefan Agopian, căci despre el este vorba, presupune că este o aluzie la *Splendeurs et Misères des courtisanes* de Balzac. De aici trage concluzia că și ultimul cuvânt al titlului este substituibil. Or, articolul meu era *în favoarea* criticului, a criticii literare. Nu, nu la Balzac trebuie făcută trimiterea, ci la Thomas Mann, pe care l-am parafrazat cu *Patimile și măreția maeștrilor* (*Leiden und Grösse der Meister*). Așadar *maeștri*, nu curtezane.

OGLINZILE DE PIATRĂ

Undeva, în Țara Soarelui-Răsare, se spune că există o grădină de statui în care fiecare dintre noi își poate întâlni imaginea. Avem, cu toții, acolo, un cap sculptat care ne seamănă. Cei care vor să știe cum arată cu adevărat nu trebuie decât să spună adevărul atunci când, la fiecare bifurcație, au de răspuns la o întrebare. De altfel întrebările înscrise pe tăblițe sunt simple: bărbat-femeie, vârsta între atâția și atâția ani, rasa cutare, zona geografică, meseria din cutare categorie, căsătorit sau celibatar, divorțat o dată sau de *n* ori, cu copii sau fără, cu probleme din cutare categorie sau nu – aproape ca la orice formular administrativ. Diferența este că, în loc să scrii răspunsul într-o rubrică liniată, o iei la dreapta sau la stânga, pe un drum care te conduce tot mai departe, tot mai adânc, dinspre marginea grădinii către miezul ei, *la întâlnirea cu tine*. Când întrebările se epuizează, ajungi în fața unui bust care este oglinda ta de piatră. Dar nu una neutră, flatantă, inexpresivă, ci una care spune tot. De-a lungul lungului drum al vieții, repetat acum în grădină într-o formă sintetică, ți-au fost imprimate trăsături de caracter pe care statuia le afișează, chiar dacă tu le ascunzi: superficialitate, ipocrizie, cinism, lașitate, mânie, încrâncenare, răutate, obtuzitate, egotism, invidie sau poate liniște sufletească, blândețe, entuziasm, înțelepciune, altruism, veselie, inocență sau, cel mai des, un amestec de trăsături

atrăgătoare sau dezgustătoare. Totul este scos la suprafața pietrei și exagerat, ca să nu încapă nici o îndoială ce înseamnă. Se pare că mulți dintre cei care ajung în inima grădinii (și în miezul lor) sunt îngroziți de propria imagine, *nu o cred*, se întorc din drum, trișează, își povestesc viața în alt mod, cu alți pași, o îmbunătățesc, dar grădina nu permite minciuna și nu-ți dă satisfacție dacă înșeli.

Cum ar apărea oare, într-o grădină cu statui autohtonă, un portret de generație nefalsificat, de pildă: scriitor român, cu vârsta între 20 și 40 de ani, 40 și 60 de ani etc., debut în volum în anii '60, '70, '80, '90, singur sau familist, cu casă și mașină sau fără, cu unu, două posturi sigure sau fără ocupație stabilă etc. Mă tem că în momentul adevărului figurile noastre, ale tuturor, n-ar arăta deloc așa cum ne-am închipuit că vor fi într-o lume liberă, în visurile noastre de dinainte de '89. Nu pot să uit cum, în unele seri prelungite în care ne întâlneam la Brașov sau la București, scriitori debutați și nedebutați, studenți și tineri profesori la țară, ne imaginam ce s-ar întâmpla cu noi într-o lume liberă și, într-un scenariu care suna mai ciudat decât cele mai ciudate utopii, râzând fără griji, atribuiam generos un post de profesor universitar cutărui navetist cu autobuzul, o primărie cutărui navetist cu trenul, o editură cutărui șomer, o revistă cutărui ins fără nici un volum, dădeam Uniunea Scriitorilor pe mâna celui mai de încredere dintre noi, scoteam, în imaginație, cărți pe care nici în sertar n-am fi îndrăznit să le ținem și străbăteam în toate direcțiile propriile noastre visuri și lumea mare din imaginație. Iar astăzi, când lucrurile pe care nu le credeam posibile s-au întâmplat aproape aidoma, dacă am fi la fel de brutali cu noi înșine cum sunt, cu vizitatorii, statuile din grădina potecilor care se bifurcă, am descoperi, uitându-ne unii la alții, cele mai bizare portrete, „măști râzânde" care nu sunt vesele deloc, măști

resemnate sau încruntate, statui literare scoase din fabule și povești pe care le ironizam cândva.

Una dintre cele mai amuzante și în fond inofensive categorii este a celor care își falsifică scrisul, așadar identitatea de scriitor sau chiar mai mult, viața, împrumutând de la alții accesorii care nu li se potrivesc. Ca într-o poveste pentru copii din volumul *Bețigașul fermecat* de V. Suteev. O gâscă era nemulțumită de cum arăta. Simțea nevoia să iasă în evidență. A zărit un păun cu coada-evantai și s-a gândit că, iată, o asemenea coadă i-ar sta mult mai bine și ar atrage atenția asupra ei. S-a rugat atât de mult de păun să facă un schimb cu ea, că acesta i-a împrumutat coada lui. Nu după mult timp, gâsca a văzut un pelican și i-a invidiat ciocul. După câteva explicații și implorări, pelicanul a fost de acord să i-l dea ei pentru un timp. Tot așa s-a întâmplat cu un cocostârc, de la care a împrumutat picioarele și cu încă vreo două zburătoare pe care le-a întâlnit întâmplător. În fine, gâsca a fost mulțumită cu noua ei identitate. (În carte desenul arată un animal monstruos, baroc, în care fiecare părticică nou dobândită e în dizarmonie cu cele vechi. Nimic nu se brodește cu nimic.) Când a încercat să înoate însă, pe lac, accesoriile altora au încurcat-o atât de tare încât, dacă n-ar fi fost celelalte gâște s-o scoată la mal, s-ar fi înecat.

Oricine trece, la început, printr-o perioadă a împrumuturilor și a podoabelor care nu i se potrivesc: etapa e firească. Problema este că unii rămân toată viața la ele, că nu și le asumă intim, iar înecul, când se produce, e definitiv, nu mai poate nimeni să-i salveze. Lângă gâsca împodobită e vulpea liberală, lupul conservator, ursul ursuz, iepurele fricos, măgarul care dă lecții privighetorii, broasca umflată, vițelul derutat („al doamnei vaci fiu" și rudă a marelui bou), cățelul credul, furnica meschină și greierele care nu cu vioara-și trece vara, ci cu sticla.

Ar mai fi, într-o grădină a statuilor care spun adevăruri cu specific local, măștile din comèdii și din instantanee comice: sumedenie de moftangii, Cațavencu care plesnește de cuvinte mari și frumoase, dar nu se dă îndărăt de la nici o mașinațiune, membri în comitete și comiții, Mițe revoluționare, Zițe înamorate, amatorii de semnături pe scrisori anonime, stimabilii și răbdătorii, Zoe, aflată în luptă cu toată lumea, Veta, rănita din amor, subalterni cu familii mari, traduși în dragoste și dornici de tălmăciri și deslușiri, magnetizați, juni gazetari care combat bine, catindați care tachinează strașnic, oameni ăi mai prima aleși pe sprânceană, boboci, nevricoși, vechi luptători de la pașopt sau șaizeci și opt, dăscălime, alegători, cetățeni, public...

Mersi, mască, nu joc!

PORTRET DE CRITIC

În romanul *Idiotul*, la ziua de naștere a Nastasiei Filippovna, un personaj indiscret propune un joc de societate: fiecare dintre cei prezenți să povestească cea mai urâtă dintre faptele sale urâte. Lucrul care îi apasă cel mai tare conștiința. Condiția esențială este să nu mintă. Există și posibilitatea, când îți vine rândul, să uzezi de dreptul de a nu povesti, dar în acest caz ești laș și atragi asupra ta bănuieli neplăcute. Cum gazda sărbătorită, ale cărei capricii sunt lege pentru musafiri, e pasionată de ideea acestui *petit jeu*, de voie, de nevoie, lumea se supune. Cel care avusese ideea jocului povestește cum a furat, din pură plăcere, 3 ruble, iar din cauza aceasta o servitoare, asupra căreia au căzut bănuielile, a fost dată afară, un altul uzează de dreptul de a se abține, următorul participant la joc spune cum, ca ofițer, în timp ce ocăra o bătrână, femeia și-a dat duhul, astfel încât, fără să observe, o vreme a țipat la o biată moartă. La urmă de tot, cineva povestește cum a profitat, fără scrupule, de o informație dată de un prieten: el însuși s-a ales cu gloria, prietenului i-a răpit o bucurie esențială, ceea ce i-a schimbat, practic, destinul.

M-am întrebat ce s-ar întâmpla dacă acest *petit jeu* moral ar fi jucat de cronicarii literari, raportându-se, firește, numai la domeniul lor, câți ar răspunde, câți ar folosi dreptul de a se abține. Eu însămi am scris trei ani

la rând cronică de întâmpinare săptămânală, apoi critică literară legată de premiile Uniunii Scriitorilor și, dacă s-ar juca vreodată acest joc, n-aș tăcea, deși, din fericire, n-am lucruri prea grave de povestit. Poate că „cea mai urâtă dintre faptele urâte" ale unui critic nu schimbă chiar destine, dar este totuși limpede că, dintre toate domeniile literare, criticul are nevoie cel mai des să-și facă examene de conștiință, să se scruteze în oglinda propriei cronici. Pentru că un critic îi descrie și îi judecă pe alții, iar acest drept trebuie compensat prin *caracter*.

Există într-adevăr o calitate magică a cuvântului scris: el nu-l lasă nepedepsit pe cel care îl manipulează, pe cel care-l folosește rău. Cuvântul scris e *liber*, își rupe lanțurile imediat. Exemplul cel mai bun sunt jurnalele intime. Oricine a citit un astfel de document știe că sinceritatea nu poate fi trucată și că, printre rânduri, se strecoară întotdeauna buna-credință sau reaua intenție a celui care scrie, iar minciuna, chiar nedovedită, *se simte* imediat. Oricât ar dori cineva să se prezinte într-un jurnal în lumina cea mai favorabilă, să se justifice, să-i ponegrească pe alții, cititorul va simți adevărul, grandomania și lipsa de onestitate a diaristului sau, dimpotrivă, sinceritatea lui. La fel cronica literară: teoretic ar trebui să fie numai oglinda cărții comentate, dar este, în același timp, și cea mai bună oglindă a celui care scrie. Se vede imediat în ea, în detaliu, portretul criticului: frumusețea sau urâțenia sufletească, generozitatea sau meschinăria, inteligența sau suficiența, cultura sau incultura, temeinicia sau superficialitatea, dar și alte însușiri, să le spunem auxiliare, ca răbdarea, modestia, bunul-simț, abilitatea sau, la celălalt capăt al scalei, graba, suficiența, opacitatea, stângăcia. În cazul criticilor buni această imagine în oglindă e întotdeauna discretă, dar fermă. El veghează reconfortant din fundal, în prim-plan aflându-se cartea prezentată.

Critica literară – fie ea de întâmpinare sau istorică – cere o bună doză de sacrificiu. Te pui pe tine în paranteză, îți controlezi dimensiunile *ego*-ului, pentru a pune în lumină pe altul. Nu concurezi cu cartea despre care scrii și nici nu o iei ca pretext pentru a te pune în valoare, pentru a invada pagina cu propria ta personalitate. Răsplata acestui sacrificiu vine în timp, adeseori abia după mulți ani, și e pe măsură: autoritatea și încrederea celor care au fost mereu în prim-planul paginii și care îți cedează astfel întâietatea.

Câteva imperative și interdicții se împletesc în portretul criticului de calitate (de orice gen ar fi). Cea dintâi cerință, așa cum am spus, este caracterul, fibra morală, cinstea. Dincolo de acestea, exercițiul critic își pierde sensul, devine simplu zgomot, mercenariat sau prostituție. Încurcă apele, în loc să le limpezească, derutează publicul căruia i se adresează, în loc să-l ajute. Iar cea dintâi interdicție este, cred, în cazul oricărui critic: nu te răzbuna, nu transforma cronica literară într-un exercițiu de putere. Un cronicar literar care-și merită numele nu plătește polițe, nu-și exprimă resentimentele sau complexele (de inferioritate sau de superioritate), comentează *cartea*, iar nu *persoana*. (Deși această formulă trece de venerabila vârstă de 175 de ani, s-ar zice că nu a fost încă deplin înțeleasă, nici de unii dintre cronicari, nici de unii dintre cei comentați, care se simt atinși direct.) Altfel spus: cronicarul bun uită, în mare măsură, cine este autorul și, în orice caz, uită complet orice istorie personală legată de acesta. Un critic adevărat nu are trecut comun cu nici unul dintre autorii comentați. A milita prin intermediul cronicii pentru o ideologie, o teză, o grupare nu ține de jocul literar, ci de inacceptabile jocuri extraliterare, de prejudecăți militante. Cărții, care este spațiul tuturor libertăților, nu i se poate pune o cămașă de forță critică.

Dintre toți literații, criticii (inutil de spus cei adevărați) sunt specia capabilă de perfect autocontrol, sunt gata să-și cenzureze subiectivitatea, atât de fertilă în cazul poeților, de pildă. Preferința personală nu intră așadar în discuție, verdictul final nu are a face cu aceasta. Cartea este bună, spune criticul cu glas tare în cazul cărții bune, chiar dacă în sinea lui, neauzit, poate adăuga, „deși eu nu gust genul" sau „deși pe mine m-a iritat". O altă caracteristică este dinamismul, capacitatea de evoluție și de revizuire. Fiindcă și o încremenire în proiect (veșnica desființare, veșnica laudă), după cum și o schimbare arbitrară de verdicte (dacă l-am lăudat data trecută, acum îl critic, dacă l-am criticat, îl elogiez) sunt la fel de ridicole. O minte organizată și o capacitate de exprimare limpede sunt, de asemenea, însușiri critice obligatorii. Dialogul cu cartea și, mai ales stabilirea *mizei* acesteia intră în orice cronică onestă.

Încă două trăsături esențiale ale unui critic literar de întâmpinare: gustul și capacitatea de a te bucura de o carte bună. Dacă primul este educabil, căci timpul, biblioteca și experiența rafinează de obicei gustul și îl modifică, în schimb ceea ce Călinescu numea frigiditate critică este mai greu de presupus că se poate ameliora în timp.

„LA SCRISUL IEFTIN"

PROIECT COMERCIAL

În ziua de azi scrisul a devenit o marfă ca oricare alta, la fel cu salamul, cartofii sau pantofii. Ați observat că nu se mai debutează cu poezie? La ce bun, dacă nu se vinde? Se scrie direct roman, iar dintre romane, neapărat unul cu subiect la modă. Ce importanță are că a scrie roman presupune o acumulare de experiență, nu numai de viață, dar și *de literatură*! Ce importanță are că merită să publici o carte atunci când „ți se pare că pe cap îți cade cerul"! Primesc de la diverse edituri sau agenții literare liste întregi cu prezentarea unor romane propuse pentru traducere și am observat că din ofertă nu lipsesc niciodată câteva titluri, călduros recomandate, semnate de iluștri necunoscuți, dar pe teme tot mai frecvente: incest, în toate variantele lui imaginabile, lesbianism (homosexualitatea masculină e de mult demodată), „șolduri în exercițiul funcțiunii" încă de pe prima pagină, cu voyeurismul aferent. Sex în cimitir sau în școală. Apoi ura angajaților față de patronul bogat, SIDA, exploatarea și abuzarea copiilor din țările subdezvoltate. Obligatoriu și un viol detaliat: de preferință femeia albă să violeze un bărbat negru. Părinții denaturați, în special mamele sinistre sunt personaje la mare preț în literatura actuală. Chiar dramele războiului au revenit în atenție, dar numai ca temă care aduce bani, scrisă cât mai despletit, deși la rece. Pe HOT-LIST sau pe BEST OF..., trimise de mari edituri (abundă

autoarele, care își iau „revanșa" pentru anii de tăcere), subiectele sună cam așa: „Julia, o fată de 14 ani vine de la școală, când este prinsă de un obsedat sexual care o torturează și apoi o violează. Julia este a 21-a victimă a bărbatului. Dar Julia nu se teme de agresorul ei. Între cei doi se naște totuși un sentiment puternic, care îl face pe monstru să n-o omoare. Ei pornesc într-o frumoasă călătorie prin Europa, poposind numai la hoteluri de cinci stele. Până când, o nouă pradă, mult mai fragedă decât Julia, adică o fată de 12 ani, le iese în cale... Ce va face Julia?" (Prezentarea aceasta nu e o invenție, abia dacă am schimbat câteva detalii.) Materia primă fiind limpede, mai e de precizat metoda: ea constă în opacitatea totală față de orice subiect. Înțelegerea semenului fiind exclusă, descrierea brutală și narațiunea fără căpătâi sunt suficiente.

Aceste remarci despre starea literaturii contemporane m-au făcut să descopăr o lipsă gravă în industria scrisului de azi: un magazin de desfacere literară, pe modelul caselor de modă. Visez să-l înființez, astfel că l-am gândit în detaliu. Iată proiectul, în speranța că se vor găsi câțiva întreprinzători care să mă ajute să-l pun în practică.

Date generale. Organizarea magazinului

Am pornit de la nume și, după câteva ezitări (*La scrisul vesel*, prea optimist pentru ziua de azi, *Moda literară*, prea abstract, *Scrisul ușor*, anticomercial, *Eleganța – romane și nuvele autentice*, frumos, dar prea lung, *Scrisul iute*, dă naștere la glume culinare, *De-a gata*, corect, însă nu se vede despre ce marfă e vorba), m-am oprit la firma cea mai potrivită cu conținutul: *La scrisul ieftin*. Marfa vândută aici ar fi materia primă pentru romancieri de orice calibru care urmăresc succesul rapid și, în ce privește investiția sufletească personală, economicos. Magazinul

meu va fi aerisit, bine luminat și bine organizat. Personalul amabil și discret, gata să ofere informația cerută și să te îndrume spre raftul de care ai nevoie. Una dintre încăperi, imediat lângă intrare, este dedicată persoanelor active, care trăiesc cu ochii pe ceas: *Fast writing*, pe românește *Minuturi literare*. Aici subiecte pentru romane de maximum 100 de pagini. O notă însoțitoare va preciza în cât timp se poate finisa produsul, la o medie de trei ore de scris pe zi, de la două zile la douăzeci, precum și ingredientele, la alegere (numai dialog, dialog și narațiune, numai narațiune, mici descrieri etc.).

Urmează compartimentul de subiecte de interes după vârstă și sex. Mizez pe ideea că fiecare va voi să cumpere ceea ce nu i se adresează: adolescenții-scriitori subiecte pentru vârsta a treia, maturii subiecte pentru nubili, romancierele subiecte pe care va fi banderola *men only*, iar domnii scriitori se vor interesa de subiecte *for her*. (Limba engleză e obligatorie pentru segmentul de public căruia îi e destinat magazinul.)

Ceva mai în spate va fi spațiul cu reciclarea temelor vechi, revenite în actualitate, ordonate cronologic, sector realizat cu ajutorul unor consultanți de specialitate din zona istoriei literare: pentru tot mai mulții amatori de incesturi, de pildă, se oferă de-a gata câteva variațiuni pe tema Oedip: incestul ca-n Antichitate (Sofocle, Seneca), apoi ca-n epoca clasicismul englez (John Dryden), ca-n cel francez (Corneille), ca-n romanele psihanalitice postfreudiene, până la laureata Nobel Elfriede Jelinek. Ceva mai scump sunt vândute subiectele oedipiene pentru carte plus *audiobook* (pe o temă de Igor Stravisnski, respectiv George Enescu, la alegere).

Există și un compartiment dedicat celor curajoși, care merg la risc. Desigur, gândit tot științific, pe baza teoriilor de estetică a receptării, în special a orizontului de așteptare (*Erwartungshorizont*) al lui Hans Robert Jauss. Aici

vor fi subiecte care merg *în contra* curentului de azi, dar care au mari șanse, potrivit școlii de la Konstanz, să fie extrem de gustate de generația următoare. Un alt sector, unde prețurile sunt modice, chiar neglijabile, ar fi cel cu teme desuete, fără șanse de a reintra vreodată în circuit (de pildă tema romantică a ruinurilor). Aici pot zăbovi în liniște calofilii, amatorii de singurătate literară sau cei care nu vor să aibă mai mult de doi-trei cititori, rude apropiate.

Dacă magazinul își va scoate cheltuielile de întreținere și chirie, se poate extinde până la dimensiuni de magazin universal. Astfel ar fi de amenajat un spațiu cu personaje gata făcute. Și aici, pentru eficientizarea căutării computerizate e esențială organizarea pe trăsături fizice și psihologice, anii de formare, meserii, CV, amoruri (conjugale și adulterine). Apoi câteva rafturi cu începuturi și sfârșituri bine scrise (*happy-end*, tragic, sfârșit în coadă de pește), foarte scumpe, pentru că reprezintă părțile cele mai citite sau, după caz, singurele părți citite dintr-o carte.

*Lista de prețuri**

Modelul meu sunt magazinele de îmbrăcăminte. Noutățile literare, subiectele de sezon sincronizate cu Occidentul, vor fi cele mai scumpe, de la 400 de lei în sus. La sfârșit de sezon literar se organizează solduri, iar subiectele deja purtate de alții se vor vinde cu reduceri între 30 și 70%. Modelele unicat ar trebui să coste prohibitiv, de la 2-3000 în sus la materia primă pentru o povestire, mai ales dacă vin de la mari creatori, casa Vargas Llosa, casa Salinger, casa Golding etc. Se pot cumpăra și accesorii: o replică, o rememorare, un calambur care, deși

---

* Prețurile sunt în RON (n.a.).

scumpe, sunt pentru orice buzunar. Desigur, fiecare produs are precizat termenul de garanție: *a se consuma de preferință înainte de: vezi data înscrisă pe ambalaj.* După data-limită, producătorul nu mai garantează succesul.

Idei de marketing

Vara, în fața intrării, va fi scos un stativ rotund pe care atârnă, fâșii-fâșii, legănate ușor de vânt, titluri de *bestselleruri* cu numai 1 leu bucata (0,25 €). Magazinul va ține legătura cu editurile (care vor recomanda autorilor în pană de inspirație frecventarea lui) și cu GSPLA (Grupul pentru Sondarea Preferințelor Literare Actuale), adaptându-se în permanență la nevoile pieței.

Persoană de contact la adresa: iparvulescu@yahoo.com.

UN CIUDAT SENTIMENT DE SOLIDARITATE

După 1990, când, în fine, se putea vorbi liber la televizor, la una din emisiunile lui Iosif Sava a apărut Petru Creția. Invitatul avea ceva în plus față de alții, și mi-a trebuit un timp să-mi dau seama despre ce e vorba: era spectacolul unui om care se dezvăluie fără nici un fel de calcul, de conștiință a ochiului public sau de opreliști interioare. Era ca și cum ar fi fost o discuție intimă, între prieteni care se știu de o viață sau ca și cum oaspetele ar fi vorbit cu sine însuși. Televiziunea nu favorizează exerciții de tipul *mon cœur mis à nu*: ai o anumită răspundere atunci când vorbești unui public numeros și cred că o minimă cenzură e, în cele mai multe cazuri, binevenită. Petru Creția se livra generos, dezlegat de firele invizibile care, orice s-ar spune, ne permit, în lume, numai anumite mișcări și numai anumite cuvinte. Am aflat mai târziu de unde venea acea calmă splendoare confesivă a lui Petru Creția: el nu vorbea în fața unui public, nu vorbea în fața unor camere de filmat, vorbea în fața morții. Se știa grav bolnav și, ca-ntr-un vers din Éluard, în fața *ei* nu mai putea câștiga sau pierde.

Dacă evoc aici figura unui om pe care nu l-am întâlnit niciodată în realitate este însă din alt motiv. Ce mi-a rămas în amintire din imaginea lui de la acea „serată muzicală" este un anumit fel de a lua o carte în mână, de a o răsfoi, de a se opri la un paragraf și de a-l parcurge cu ochii

dintr-odată. Era în gesturile lui elegante un întreg *trecut*, o întreagă bibliotecă citită, toate manuscrisele eminesciene, o lungă dragoste de cititor fin, de om care a căutat să înțeleagă. Sunt lucruri care nu se pot mima, sunt gesturi care nu înșală. Din felul în care deschide un om o carte îți poți da seama mai sigur decât dacă l-ai așeza la un detector de minciuni cât a citit și mai ales cum a citit. Cât se pricepe la cărți și ce înseamnă ele pentru el. Ca în orice altă dragoste, și în cea pentru cărți o simplă mângâiere, fie ea numai cu privirea, un simplu zâmbet, fie el numai interior, îl trădează pe îndrăgostitul adevărat.

Specialiștii în alcooluri literare sunt la fel ca degustătorii de vinuri. Un profan înghite ce i se dă și cum i se dă, abia dacă distinge un vin dulce de unul sec, iar vinul contrafăcut nu-l simte decât în durerea de cap ulterioară. Bea cu o anumită plăcere, poate, dar fără să descopere deliciile sau viciile băuturii din pahar. Specialistul, în schimb, are un întreg ritual: umple numai pe sfert un pahar încăpător, cu rotunjimi care dau dulceață optică licorii, studiindu-i undele, franjurii colorați prelinși pe sticlă și așteptând ca restul cupei goale să se umple de arome olfactive. Ridică încet paharul, îl rotește cu o mișcare îndelung exersată, îi inspiră buchetul, abia apoi gustă câțiva stropi, fără să înghită imediat și lăsându-și papilele să se desfete. Recunoaște imediat valoarea sau defectele, cere un vin dintr-un anumit an pentru că a fost bun pentru struguri, iar deliciile pe care le simte sunt sporite de tot acest ritual și de tot ce știe despre toate vinurile lumii.

Când o cunoști de aproape, îți dai seama că breasla literaților nu formează cea mai inocentă societate, și nici măcar cea mai plăcută. Dacă e să-i înșiri defectele, începând cu vanitatea niciodată potolită, de care nimeni dintre noi nu scapă, nu mai termini lista. Cu toate acestea cred

că există o solidaritate de adâncime între scriitori (care adesea sunt și mari cititori), o rudenie între *iubitorii de carte*, care nu se manifestă nici prin petiții semnate de toată lumea, nici prin apariții mediatizate, nici prin declarații publice. Există o legătură tainică, o inconștientă solidaritate comportamentală pe care am simțit-o când l-am văzut pe Petru Creția luând în mână o carte și pe care, acum, încerc s-o conștientizez. E vorba de detalii. De câte ori se petrec, de pildă, „întâmplări cu ochelari" mă simt la locul meu în lume. Îmi amintesc, de un asemenea moment de solidaritate, când, într-o excursie cu doi colegi din echipa cu care am lucrat la manualele de literatură română, am ajuns la o cafenea, ne-am așezat la masă și, într-un gest reflex perfect sincronizat, ne-am scos toți trei ochelarii și i-am pus pe masă. Cele trei perechi de lentile s-au aranjat într-un soi de triunghi de sticlă și solidaritate, o emblemă comună sub care, fără să ne dăm seama, ne așezasem încă de la începutul drumului. Același lucru îl simt când văd nevinovata cochetărie a oricărui coleg într-ale scrisului sau a oricărui împătimit al cititului când, la o fotografie de grup, își scoate ochelarii. Sau când e mândru de ramele noi, de noile lentile anti-reflex. Sau când e negru de supărare că și-a spart ochelarii sau atunci când îi caută în casă și nu știe unde i-a pus. Când mă simt solidară cu scriitorimea și optimistă, îmi închipui un frumos portret de grup, cu ochelari și carte.

Mă simt solidară cu toți cei care au ca problemă cărțile care cresc în casă ca vrejul de fasole sau ca gogoașa din poveste. Oricât le aranjezi și le triezi, oricât de selectiv ai fi, la un moment dat biblioteca devine neîncăpătoare. Mă simt solidară cu cei al căror vis este să aibă cărțile așezate pe un singur rând, adică cu toate cotoarele la vedere. Mă simt solidară cu toți cei care au teancuri de cărți lângă perete, într-un echilibru instabil și, atunci când

scot o carte de la mijlocul șirului fac adevărate exerciții de prestidigitație ca să mențină echilibrul turnului de litere. Cu toți cei care primesc un pachet de cărți de care se bucură, dar ajunși acasă, încep să fie îngrijorați că n-au unde să le mai plaseze. Cu toți cei care au cărți pe noptiere adevărate sau improvizate. Cu toți cei care se miră când într-o casă nu văd nici umbră de carte. Cu toți zăpăciții, care nu găsesc nimic în casa lor, dar știu cu ochii închiși locul oricărei cărți. Cu toți cei care, când stau mai prost cu banii, nu rezistă ispitei de a cumpăra o carte pe care și-au dorit-o. Cu toți cei care au ritualuri legate de citit. Cu toți cei care degustă alcoolurile tari dintre coperte. Cu toți cei care se simt bine și la adăpost în librării. Mă simt solidară cu cei care, atunci când citesc la biblioteca publică, nu o fac cu telefonul mobil alături. Cu cei care au un loc favorit în care să țină de urât unei cărți. Mă simt cel mai bine atunci când literați pe care nimic nu-i leagă, când literați care se detestă se împrietenesc cu aceeași carte.

P. S. Apropo de cărți. *De ce iubim femeile* de Mircea Cărtărescu a fost furată și falsificată. La standurile cu cărți din Constanța au apărut volumașe contrafăcute, care copiază imperfect ediția de la Humanitas, dar se vând perfect. Iată că de la capacele de canal, de la petrolul din conducte, de la portofele, mașini și bijuterii, hoții autohtoni au trecut la furtul bijuteriilor literare. Să deducem de aici că hoții autohtoni au înclinații spre lectură?

UMBRA VERDE

Cu urechea ciulită la „rimele" lumii, adică la acele armonii care există ascunse în viața fiecăruia dintre noi, am observat că această dimineață de luni, ziua în care îmi scriu cronica săptămânală, coincide cu 15 ianuarie. Așa că m-am gândit că a venit, poate, momentul unui articol despre lenta și întortocheata mea apropiere de Eminescu. Pentru că, îndeobște, școala și societatea fac tot ce se poate ca să te țină departe de un poet adevărat, ori să-l sufoce, să-l piardă în miezul propriei lui statui. Încerc să reconstitui pas cu pas etapele drumului meu eminescian, cu gândul că, poate, și alții au pățit lucruri asemănătoare.

Îmi amintesc cu o ciudată limpezime de lecțiile din școala primară despre poet. Învățătoarea ne vorbea cu o voce de zile mari despre „micul Mihai" care „hoinărea cât e ziulica de lungă" într-un peisaj feeric și „poposea uneori în casele țăranilor" unde asculta „basme și poezii". De fapt totul semăna cu o atrăgătoare poveste cu și pentru copii, și era plăcut, pe la 9-10 ani, să stai în bancă și să asculți, la ora de „citire", lucruri din astea, care, în plus, îți rămâneau în amintire fără nici un efort, spre deosebire de orele de gramatică sau de geografie, unde trebuia, cât de cât, să înveți.

Pe la 14-15 ani, la gimnaziu (școala generală), după ce mai învățasem câteva poezii, am auzit din întâmplare

primul lucru care făcea ca imaginea mitizată, dar distantă, să se apropie de mine și să dobândească o putere de fascinație aparte. Ca toată lumea, la vârsta aceea incertă, mă străduiam să-i imit pe elevii mai mari – e vârsta maimuței din om – , între care liceenii erau deja niște semizei. Așa că mi s-a părut extraordinar când un băiat dintr-a opta a spus cu admirație despre o fată de-a noua, liceancă deci, că *îl visase* pe Eminescu. După o clipă de perplexitate, am invidiat-o cu toții. Multe nopți la rând am încercat și eu să-l visez pe Eminescu, ca să mă pot lăuda apoi cu asta, lucru care nu s-a întâmplat: poetul a refuzat să mi se arate.

Nu mică mi-a fost uimirea când, după vreun an, am auzit un alt lucru incredibil: un coleg de liceu al fratelui meu a spus, cu o nonșalanță uriașă, cum numai adolescenții pot avea, că el a depășit etapa Eminescu. N-a spus-o cu dispreț, nici măcar cu infatuare, dimpotrivă, ne privea cu tandră înțelegere pe noi, cei mici, și apoi și-a aruncat, la fel de nonșalant în discuție, numele poetului favorit: „Mie acum îmi place mai mult Lucian Blaga." M-am dus acasă și l-am citit pe Blaga – îl aveam în bibliotecă într-o frumoasă ediție – și, timp de câteva luni, am repetat și eu fraza asta de câte ori s-a ivit prilejul. În clasa a IX-a, am debutat în revista liceului cu o *Glossă*, al cărei model nu mai e nevoie să-l dezvălui. Tot atunci, în liceu, am citit Eminescu din scoarță-n scoarță, am învățat o cantitate uriașă de versuri (n-aș putea să spun de ce, din pură plăcere, cred). Știam multe, acum, despre toate temele din programă, dar ideea de a scrie despre ele nu mă ispitea deloc. Am început „să-l evit" sistematic pe Eminescu.

Eminescu-subiect (de extemporal, de teză, de examen) mi-a fost întotdeauna odios și m-a îndepărtat cu mare rapiditate de un poet pe care aș fi avut premise promițătoare măcar să-l înțeleg. Spre disperarea mea, se dădea întotdeauna Eminescu, pentru că era un lucru la care

toată lumea știa să scrie ceva. Ca să repet locurile comune obligatorii – la teme ca *Natura și dragostea în poezia lui Eminescu* (cel mai frecvent subiect eminescian din toate timpurile și epocile) sau *Teme și motive romantice la Eminescu* – mă plictisea, mă obosea și ucidea în mine orice urmă de interes pentru poezie. Ca să spun lucruri noi și originale nu mă simțeam în stare, după ce fusesem bombardată cu tot ce au spus ceilalți. Așa că de câte ori, din fericire, subiectul Eminescu era „la alegere" cu alt subiect, fie mai greu, fie mai nesemnificativ, mă dedicam, spre nedumerirea colegilor și a profesorilor deopotrivă, *celeilalte* opțiuni. La bacalaureat, firește, primul subiect a fost Eminescu (cred că *Natura și dragostea*), al doilea *Umanismul în poezia românească* sau așa ceva. Am fost probabil singura din tot liceul care nu l-a ales pe Eminescu. De câte ori îmi exprimam dezamăgirea la subiectul cu pricina, reacția celor din jur era aceeași: „Ce, nu știi poezia lui Eminescu?!" Sau, eventual: „Nu-ți place Eminescu?"

A venit apoi momentul să-l predau pe Eminescu, lucru extrem de dificil. Recurg la o însemnare din intermitentul meu jurnal, din 1997. *„13 martie*. Cu ditamai Perpessicius după mine. Iar două seminare cu *Călin*. La primul am ajuns cu sufletul la gură din cauza cafelei pe care am băut-o noi doi azi-dimineață. Dar seminarele au mers teribil. Citiseră, aveau cărțile, erau interesați. Și figuri noi, de la alte grupe. I-am întrebat, între altele: de ce Călin Nebunul nu rămâne cu fata împăratului Roșu, pe care o sărută prima și căreia îi ia inelul? Dacă e prost (tont) cu-adevărat și dacă, da, până când? De ce se suprapune episodul cu fata adormită a împăratului Roșu din *Călin Nebunul* peste cel din *Călin (file din poveste)*? De ce e adormită fata? De unde știu ei că sărutul e o sinecdocă, altfel spus, sugerează o inițiere erotică deplină, aici? Și, mai ales, de ce fata *mijlocie*? *De ce pădurea de argint* și nu cea

de aur, cum e în povești? Am pus, desigur, și întrebări serioase, didactice, de tipul balanța liric-epic, Propp, evoluția stilistică etc., dar primele duceau mai departe. Apoi ședință de redacție. M-am întors prin piață cu Adriana, îngrozindu-ne de prețuri, care s-au dublat, triplat [...]".

În primul an de redactoriță la *România literară*, am propus ca, în loc de obișnuitele articole ocazionale de 15 ianuarie, să fac o anchetă cu întrebarea: versurile care vi se par de maximă actualitate, din Eminescu, în 1993. A fost o plăcere și o surpriză pentru mine: am întrebat o mulțime de literați și oameni de cultură și cei mai mulți au răspuns pe loc, de parcă știau dinainte ce-o să-i întreb. Au răspuns fără să ezite sau să strâmbe din nas. Cele mai originale răspunsuri pe care mi le amintesc și azi, au fost al lui Cărtărescu și al lui Radu Cosașu. Mircea a spus dintr-un foc, la „versuri care par actuale", gluma eminesciană versificată, *Cristalografie,* din perioada berlineză: „Când aduce blonda Liză / Socoteala unei vedre, / Universul cristaliză / Tetraconhexaedre". Iar Cosașu, ca și cum nici nu încape discuție, mi-a recitat prima strofă din *Atât de fragedă*. Au mai fost doi ani în care m-am ocupat de Eminescu „la aniversară", reușind, în fine, să ajung oarecum la noutatea pe care mi-o doream de atâta vreme: *În apărarea Cătălinei* – o interpretare a *Luceafărului* din perspectiva personajului feminin – și un articol despre originea clișeului „Luceafărul poeziei românești".

Mi se întâmplă, căutând un vers sau un poem eminescian de care am nevoie sau pur și simplu pentru că mi se pare că l-am uitat, să nu mai las din mână întreg volumul. Și să admir, detașat și fără să am de dat socoteală nimănui, concentrarea poetică din câte un vers oarecare, de care mă izbesc în treacăt: „Și pătează umbra verde cu misterioase dungi". „Umbra *verde*" din *Scrisoarea V* și verbul „pătează" suprapus peste „umbră" (cum poate fi umbra, care e o pată, *pătată*?), umbra verde pătată de

dungi de *lună* albă – un întreg curs de poezie s-ar putea ține numai pornind de la versul acesta. Așa cum face, tot în treacăt, Arghezi, în cărticica dedicată lui Eminescu (Vremea, 1943): „*În cuibar rotit de ape, peste care luna zace.* N-aș putea să precizez formele anterioare ale acestui stih, ieșit, cu limpezimea și conturul lui, din mai multe redactări evidente. Nimeni nu zice *cuibar de ape*. Toată lumea zice copcă și vârtej. Dar *cuibar de ape* e și plastic, și pitoresc, și frumos. Dacă în loc de *cuibar de apă*, care ar fi fost frumos numai întrucâtva, poetul ia pluralul și zice cuibar de *ape*, imaginea capătă și tremurul de furnicar al undelor. E locul să bănuim că, înainte de cuibar *rotit* de ape, fusese cuibar *rotund* de ape; numai forma cuibarului, fără mișcare. [...] *Peste care luna zace* [...] pune un punct de răcoare în mișcarea cuibului de ape. *Cuibar* e și el un cuvânt căutat și lucrat. Instinctiv, relativ la limbă, poetul trebuie să fi scris mai întâi *cuib* și numai după aceea *cuibar*, dând versului și ritmul...“

Nu prea-mi plac aniversările, iar pe cele generale nu le pot suferi. Mă sperie gesturile ostentative. Totuși ideea că Geo Bogza mergea în fiecare an, de ziua lui Eminescu, la statuia din fața Ateneului și lăsa un buchet de flori mi s-a părut întotdeauna un lucru frumos. Și riguros neconvențional. În ce privește posteritatea lui Eminescu, este la fel de aventuroasă și de împovărătoare ca orice formă de nemurire. Vorba lui Călinescu: Eminescu nu bănuia „vigilența istoriei literare“. Adică până unde se poate merge. La întrebarea de altminteri iritantă, „Eminescu sau Caragiale?“ răspund în genere *Caragiale*. Și totuși...

SIMPLU ELOGIU AL CĂRȚII

Mii de oameni din toată lumea străbat mii de kilometri ca să vadă piramidele și să pătrundă, cu un fior, în interioarele lor vechi de mii de ani. În fața misterelor matematicii ascunse în muchii, în fața puterilor adăpostite de uriașele întretăieri de linii și planuri, gândul dă înapoi, intimidat. Proporțiile lor ating cerul, au, adică, legături de taină cu legi și calcule astronomice. Și te simți puțin mai mândru, în pielea ta de om muritor, când știi că omul muritor a creat o asemenea strivitoare minune.

Mii de călători străbat mii de kilometri ca să vadă bolovanii uriași de la Stonehenge, al căror rost nu a fost încă deplin lămurit, ca să descopere templele maiașilor, ale incașilor, ale budiștilor sau ale zeilor greci. Pretutindeni în lume sunt semne ale miracolului și, în lăcomia lor geografică, în goana lor după neobișnuit sau, de ce nu, după frumos, oamenii sunt gata să-și riște timpul, banii și tihna.

În vremea asta, chiar lângă ei, la îndemână, așteaptă, liniștită și modestă, fără puzderie de turiști care să caște gura la ea și să se pozeze veseli alături de ea, una dintre cele mai mari și mai inexplicabile minuni create vreodată de mintea omului: cartea. Mai aproape de cer decât orice piramidă, mai misterioasă decât orice construcție care dăinuie timp de milenii, mai atrăgătoare decât orice sit

arheologic. Urci pe Acropole, roșu de efort și de săgețile lui Apollo și vezi urmele mâncate de timp ale Parthenonului, Erechteionului, ale cariatidelor decolorate, apoi cobori spre vechea Agoră, din care, ceva mai întreg, n-a rămas decât un mic templu al lui Hefaistos, acum cu paznici în locul filozofilor. Paznicii tac, dar nu filozofic, turiștii se plimbă, dar nu peripatetic. Contemporane cu Parthenonul și Erechteionul de când erau ele noi-nouțe, există însă, dăinuie încă, și *Dialogurile* lui Platon. Nepăzite, fără bilet de intrare și program de vizitare, fără interdicția de a le atinge, fără schele ale restauratorilor. Sunt întregi, splendide, stau acolo unde vrei să le ții, lângă templu sau lângă tine. Nu ruinate, ci îmbogățite de timp. Nu din piatră, ci din cuvânt, materie primă pur și simplu eternă. Adică indestructibilă și inepuizabilă.

Cartea: concurând, în cursa timpului, cu templul, cu piramida, cu orice construcție omenească și câștigând detașat, fără ca măcar să gâfâie. Victoria ei e tăcută. Asemenea dragostei adevărate, *nu se laudă și nu se umflă de mândrie.*

Părticică de creier fiind, are puterea celui mai perfecționat computer. Poți face pe ea „exerciții de simulare" în orice realitate virtuală, iar la fiecare reluare a exercițiului descoperi altfel lucrurile. Intri în pielea personajelor ei, ești rege sau ocnaș, bărbat sau femeie, zeu sau animal, grec sau barbar. Sau ești doar tu însuți și te confrunți cu ei toți. Te poți îmbăia, în paginile ei, în fântâna tinereții. Sau poți găsi experiența bătrâneții atunci când te scalzi încă în apele anilor tineri. Capacitatea de metamorfoză a acestei micromemorii, a acestui *stick* este uimitoare. Fiecare om percepe altfel realitatea dintre aceleași coperți, fiecare epocă descoperă altceva în unul și același op. Pe de alta parte, și contrariul îi stă în putere: oricât de diferită e o epocă de alta, poate citi și înțelege la fel lucrurile din

pagina cu semne. Odată deconectat de la creierul autorului, minicomputerul numit carte funcționează oriunde, oricât și fără consum de curent electric. Nu se învechește și nu trebuie schimbat la câțiva ani o dată și n-are nevoie să fie depanat. Un mic detaliu tehnic, totuși: trebuie conectat la computerul altui creier uman, cel al cititorului.

Nimic din ce-i omenesc nu-i e străin, viața, suferința, moartea, dragostea, blestemata foame de aur și foamea pur și simplu. Cartea vorbește, plânge, râde, țipă, tace, cântă, șoptește. Pe scurt, face orice. Dar are și puteri care le depășesc cu mult pe cele omenești și, desigur, pe cele ale omului obișnuit care a scris-o, fie acesta Homer sau Shakespeare, Cervantes sau Balzac, Goethe sau Dostoievski. Schimbă fața lumii pe neobservate și păstrează fața lumii neschimbată. E picătură, dar reflectă cerul. E cer, dar reflectă picătura. Într-o locuință de bloc, de 20 de metri pătrați, încape lumea, cu piramide cu tot, cu Stonehenge, cu temple maiașe și grecești și umanul cu ipostazele lui, cu istoria lui, cu creierele lui făcătoare de computere. E, desigur, un miracol. Dar nimeni nu face turism într-o locuință de bloc, ca să vadă, să spunem, o carte dintr-o bibliotecă. Și chiar proprietarul bibliotecii, care călătorește cu pasiune la temple sau în cărți, în *Dialogurile* lui Platon, de pildă, uită să se mire de această ciudată posibilitate de comunicare între o ființă nouă și un om vechi de peste două mii de ani.

Dacă ești prea prost pentru ea, te așteaptă să te deștepți și te ajută să ajungi la ea. Dacă ești prea grăbit, te așteaptă să te oprești. Prea ocupat, stă până ai timp de ea. Grosolan, abrutizat, te rafinează. Dacă ești superficial, îți arată ce e dincolo de suprafață. Are răbdare. Are putere. Dă o șansă și întinde mâna oricui îi dă o șansă.

Cartea adevărată seamănă cu dragostea, este dragoste: *Îndelung răbdătoare și plină de bunătate*. Cartea *nu pizmuiește*.

Nu se poartă necuviincios, nu caută folosul său, nu se mânie, nu se gândeștete la rău. Nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr. Acoperă totul. Suferă totul.

Și, îmi place să cred că, indiferent de forma pe care o va lua, cartea, ca dragostea din cea mai cunoscută scrisoare a lui Pavel, *nu va pieri niciodată.* Sau nu înaintea omului. Sau, măcar, nu înaintea mea.

MULTE FLORI SUNT...

Scriitorul praghez Jaromir Hladik are peste patruzeci de ani, iar „exercițiul problematic al literaturii" este pentru el cel mai important lucru din lume. Îi judecă pe ceilalți după ceea ce au scris și s-ar vrea, la rândul lui, apreciat după opera proprie. Or, nimic din ce a publicat până acum nu-l mulțumește: o cercetare legată de opera lui Jakob Böhme este făcută la minima rezistență, o traducere după *Sepher Yezirah* are o mulțime de neglijențe și, chiar dacă studiul *Revendicarea eternității* se apropie de ceea ce și-ar dori el de la o carte, nu e încă perfect. În fine, niște versuri expresioniste compuse mai mult din întâmplare au avut o soartă nemeritat de bună, pentru că, publicate odată într-o antologie, au fost reluate apoi de toți cei care s-au ocupat de acest curent. Socotind trecutul său literar „echivoc", Hladik își pune toate speranțele în tragedia în versuri *Dușmanii*, din care a terminat primul act și câteva scene din actul III. În acest moment – este anul 1939 – scriitorul e arestat de naziști și condamnat la moarte. Dar, pentru că se rugase să aibă timp să-și ducă la capăt piesa neterminată, Dumnezeu face pentru el un miracol: încremenește timpul în momentul în care e rostită comanda foc și-i acordă *un an întreg* pentru a compune actul II și ce a rămas din actul III. În secundele care trec între rostirea comenzii „foc!" și concretizarea ei, secunde dilatate doar pentru el la un an, Jaromir Hladik

își încheie, în gând, opera vieții. Apoi timpul își reia curgerea și gloanțele îl ucid.

Acesta este subiectul uneia dintre povestirile lui Borges din volumul *Ficțiuni* (trad. Darie Novăceanu, după *Opere* 1, Editura Univers, București, 2002), intitulată *Miracolul secret*. Există în ea o împrejurare zguduitoare: scriitorul își termină cartea numai *în gând*, căci în secundele acelea lungi cât un an, sau lungi cât durata a două acte din piesă, el rămâne paralizat, acolo, în fața plutonului de execuție, altfel spus în fața morții anunțate. Dincolo de tehnica dilatării timpului (pe care o remarcă Vargas Llosa în *Scrisori către un tânăr romancier*), ceea ce constituie miezul acestei istorii e, mai ales, bătălia „corp la corp" cu timpul, pe care o dă creatorul și care devine mai intensă după patruzeci de ani.

Era nevoie de înțelegerea, de compasiunea unui scriitor de talia lui Borges pentru un confrate de ficțiune sau, mai bine zis, pentru un confrate fictiv, pentru a-i acorda acest *happy-end*: pentru Hladik, tragedia *Dușmanii* nu rămâne neterminată, iar acest lucru este mai important decât timpuria lui moarte. Nevoia de a-și încheia cartea e atât de puternică încât *învinge moartea*. Nu onorurile, nu succesul, nu ideea de a lăsa ceva în urmă îl împing pe eroul lui Borges la efortul de a compune, ci nevoia cvasifizică de a duce creația la capăt. De a da sens ultimelor clipe ale vieții (cum s-a făcut, la noi, în închisorile din anii '50, unde se compunea tot în gând) printr-o creație, inexistentă pentru toți ceilalți, dar existentă pentru el. Personajul lui Borges pune punctul final operei și vieții în același timp, ca actorii care mor pe scenă. Coincidența finalurilor cărții și vieții reprezintă un model exemplar de *exitus* pentru orice scriitor.

Din păcate, pentru cei mai mulți scriitori cele două finaluri nu coincid. Cărți esențiale ale literaturii universale

au rămas neterminate. Pentru Kafka, praghez și el, ca eroul lui Borges, verdictul morții a fost dat în 1917, la descoperirea tuberculozei. Trei dintre romanele lui, *Procesul*, *Castelul* și *America*, sunt fie neîncheiate, fie nefinisate, și ar fi rămas necunoscute dacă Max Brod ar fi ținut cont de testamentul prietenului său Franz. Jaromir Hladik are ceva din Josef K. (executat și el) și din Kafka însuși. Între anunțarea bolii lui – la fel de neiertătoare, pe-atunci, ca un pluton de execuție – și moartea propriu-zisă, s-au scurs șapte ani. Nu îndeajuns, nici pentru om, a cărui viață a rămas, cumva, neterminată, și mai ales, nu îndeajuns pentru cărțile lui.

Exemple de mari opere neterminate atunci când viața și-a pus punctul final sunt nenumărate. În secolul romanului, 19, ele se întâlnesc atât la autorii prolifici, care aveau simultan mai multe cărți în lucru, ca Balzac, sau mai multe cărți abandonate, ca Jules Verne, cât și la autorii mai economi cu scrisul, ca Gogol, de pildă. *Suflete moarte*, pentru mine unul dintre cele mai puternice romane ale tuturor timpurilor, e neterminat. Lui Stendhal i se publică, după moarte, două cărți la care n-a apucat să pună punctul final: *Lucien Leuwen* și *Lamiel*.

În genere romanele rămân neîncheiate în două perioade ale vieții: la începutul ei, romane de adolescență, și la sfârșitul ei. Mai multe, totuși, la începutul vieții. Într-un interviu acordat revistei *Le Point*, Umberto Eco povestește că, pe la 13 ani, activitatea lui favorită era să scrie romane, toate abandonate pe drum. Le începea foarte energic, scria cuprinsul și numele editurii, apoi compunea unul sau două capitole pe care le ilustra, cam la zece pagini o dată, cu un desen. Se socotea un „mare autor de romane neterminate". Unul dintre cele mai originale romane ale lui Thomas Mann, *Mărturisirile escrocului Felix Krull* (*Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull*) este cenzurat prin moartea prozatorului. Este însă aproape

simbolic faptul că Thomas Mann îl scrie, într-o primă versiune, în plină tinerețe, la 35 de ani, cu puțin înainte de Primul Război Mondial și-l reia la bătrânețe, după 75 de ani, în ultimii ani ai vieții, după cel de-al Doilea Război Mondial. Soarta romanului este să rămână neterminat. Cum aceste confesiuni ale fermecătorului escroc Kelix Krull erau menite să constituie apărarea lui într-un proces, nu vom ști niciodată care este soarta personajului: condamnarea sau absolvirea de vină. Punctul final al vieții autorului lasă viața personajului nelămurită și neîncheiată.

O carte rămasă neterminată, dar din motive cu totul speciale, fericite, este *Summa theologica* a lui Toma d'Aquino. În ea nervura esențială este căutarea divinității. Or, la 6 decembrie 1273, la 49 de ani, Toma are o revelație și îl vede pe Isus. Din acel moment nu mai scrie, iar câteva luni mai târziu, în martie 1274, moare împăcat.

Poate chiar mai dureroasă decât opera neîncheiată este, pentru un scriitor, cartea neîncepută, dar pe care simți că ai putea, că ar trebui s-o scrii. Eventual, că *numai tu* poți s-o scrii. M-a impresionat întotdeauna pagina din *Jurnalul* lui Sebastian în care, la 7 august 1938, își face, în timp ce rescrie cu mult chin *Accidentul*, o listă de cărți viitoare. Se simte în stare să le scrie și „își promite" s-o facă: un eseu critic despre *Romanul românesc* în mai multe volume, un amplu studiu despre scrisori și jurnale în literatura franceză: despre corespondența lui Proust, a lui Stendhal (plus jurnalul egotist și memoriile lui Henry Brulard), despre corespondența lui Flaubert, jurnalele fraților Goncourt, al lui Jules Renard, al lui Gide etc., apoi un volum de critică asupra câtorva poeți români: Arghezi, Blaga, Maniu, Baltazar. Și, continuă autorul: „Adevărul e că, având o editură ca Fundațiile, unde aș putea publica regulat în fiecare an un volum, ba chiar două, e

impardonabil că nu mă ocup serios de atâtea lucrări de critică, pentru care nu mi-ar trebui decât o muncă ordonată, un orar de lucru, un program de lectură." Sunt planuri pe care le face în vacanțe la munte, dedicate tot scrisului, dar „revenind la imposibila mea viață de la București, le uit pe toate, mă destram, mă descurajez". Ca noi toți, de altfel. Zeii literaturii au vrut ca în cei șapte ani cât mai avea să trăiască, una singură dintre aceste cărți să fie dusă la capăt și publicată: *Corespondența lui Marcel Proust*.

Într-o amiază de primăvară mă întorceam de la *România literară* cu extraordinara publicistă care a fost Tita Chiper. În fața noastră era un pom alb, vesel, în plină floare izbucnită ca un triumf al vieții. Tita Chiper l-a privit gânditoare și a spus, mai mult pentru ea: „Multe flori sunt, dar puține ..." Știam ce gândește.

IMAGINEA-ȘOC
ȘI HOROSCOPUL PERSONAL

Un tânăr supraveghează casa în care a dispărut femeia pe care o iubește. Intră în magazinul de vizavi, care se întâmplă să fie unul de pantofi, și se preface că vrea să-și cumpere o pereche de mocasini. În timp ce îndrăgostitul e cu privirile pe sus, vânzătorul de pantofi i se ghemuiește la picioare, i le pipăie, stabilește dintr-un foc defectele, dimensiunile și remediile acestei porțiuni din întregul lui client. Tot restul e ignorat. Problema capitală este pentru el dacă bărbatul poartă 43 sau 43 1/2. Abia la plecare, când plătește pantofii pe care până la urmă i-a cumpărat, tânărul își dă seama că vânzătorul e orb. În orbirea lui însă, vede foarte bine partea care-l interesează dintr-un om, și anume piciorul. S-ar putea spune, arghezian, că nu alege omul după cap, ci după picior.

Scena, decupată dintr-o carte pe care am tradus-o, e emblematică pentru ceea ce ni se întâmplă la cele mai multe din zecile sau sutele de întâlniri cotidiene. Orbi la întreg, vedem totuși ceva din omul cu care ne intersectăm câteva secunde. Numai că fiecare vede altceva, în funcție de interesele, sensibilitatea, mintea sau felul lui de a fi. E ca și cum, aflați în continuă metamorfoză, ca aluatul, ne-am remodela la iuțeală și ne-am arăta alte contururi, în funcție de interlocutor. Imaginea-șoc nu înseamnă să ai cocoașă de dromader sau colți de

vampir: este acea imagine care iese în față din sutele de imagini care ne alcătuiesc și care-l lovește cel mai mult pe interlocutor.

Desigur, pentru contemporanii literați ai unui scriitor și, pe de altă parte, pentru contemporanii lui portari, polițiști sau funcționari, imaginea-șoc arată altfel. În timp ce primii văd înfățișarea omului făcută din cărți sau, mai bine zis, cărțile de pe fața omului, ca-ntr-un tablou de Arcimboldo, ceilalți văd, nu fără dreptate de altfel, o modestie asumată, proprie oamenilor care, citind mult despre alții, știu că nu sunt ei centrul universului. În genere aceștia bat la ușă – și anume discret, ceea ce reprezintă o primă stricare a imaginii: portarii sau funcționarii nu sunt impresionați decât atunci când le intră furtunos pe ușă însuși buricul pământului.

G. Călinescu povestește, într-o „cronică a mizantropului" din 1933, o scenă de gen, comică pentru oricine, numai pentru cel în cauză nu. Într-o vizită la un birou oarecare, apar întâi problemele cu „ușierii", instituție desființată azi, dar înlocuită cu succes de secretari, bodyguarzi sau alții *eiusdem farinae*: „Prin contactul lor zilnic cu mărimile și prin faptul că pot împiedica pe alții să intre, ei capătă o morgă specială, datorită sentimentului de a fi cei mai apropiați colaboratori ai miniștrilor. Fie că persoana mea nu inspiră încredere, fie că nu pot produce nici un titlu din acelea care intimidează pe portari, sunt întotdeauna întâmpinat cu brutalitate: — *Ce pcf-tești*?" După ce reușește să treacă de ușier și ajunge, cu aceleași opintiri, la biroul în dosul căruia se află funcționarul căutat, mizantropul Călinescu trăiește o scenă cu rădăcini bine înfipte în eterna viață administrativă a oricăruia dintre noi. Iată războiul rece dintre domnul Călinescu și un domn funcționar oarecare, cufundat în

niște socoteli: „Mă așez în fața lui. D. Ionescu mă presimte pe-aproape, dar ostentativ întețește adunările. Mă ține așa clipe de eternitate, apoi deodată lasă creionul jos. Tresar, crezând că mi se va adresa mie. Dar d. Ionescu, pervers, trece pe lângă mine ca pe lângă aer gol și iese din odaie. După un sfert de ceas se întoarce și se așază din nou la masă, reluându-și adunările". Motivul acestor torturi subtile este, la Călinescu, nenorocirea de a avea „prea dezvoltat simțul de demnitate proprie și să aparțin unei nații unde acest articol sufletesc nu circulă deloc".

Nu mă îndoiesc că unul din motivele pentru care Călinescu nu era luat în seamă la intrarea într-o instituție publică era și lipsa automobilului. Și astăzi, ochii portarilor de la ministere, de la hoteluri sau ai băieților care parchează mașinile au proprietatea de a șterge din peisaj omul. În loc să vadă omul *din* mașină, ei evaluează dintr-o ochire *omul-mașină,* un hibrid în care greutate are carcasa, iar viața dinăuntru devine un neînsemnat accesoriu. Imaginea-șoc e pentru ei pur exterioară. Nu e, de altfel, o noutate. În lungile secole în care transportul se făcea cu cai și trăsuri, animalul, „echipajul" și livreaua vizitiului erau cele care stabileau rangul, așadar adâncimea plecăciunii. Recuzita de azi, nouă, n-a schimbat totuși vechile obiceiuri.

De-a lungul unei singure zile schimbările noastre de imagine pot fi la fel de grave ca-n kafkiana metamorfoză a lui Gregor Samsa. Tu, același, poți fi slab pentru unii sau gras pentru alții, tânăr sau bătrân sau nici-tânăr-nici-bătrân, poți fi numai podoabă capilară (simpatica mea coafeză îmi comentează doamnele care apar la televiziune din acest unic punct de vedere și-mi sugerează cum ar trebui să-și schimbe imaginea) sau numai cravată sau numai inel. Poți crește mașină sau scădea om sau te poți reduce la dimensiunile unui card bancar. Poți fi un

nasture rupt sau o carte închisă brusc, o smucitură sau o unghie murdară. Poți fi numai și numai un zâmbet plăcut sau poți rămâne un rânjet, ca pisica din Cheshire care o face pe Alice să remarce că pisică fără zâmbet a mai văzut, dar zâmbet fără pisică nu. De fapt, vedem mai des decât s-ar crede zâmbete fără omul aferent.

Dincolo de toate astea se mai află însă o imagine-șoc. Poate cea mai șocantă dintre toate. Este imaginea noastră formată din cuvinte. Sunt oameni care arată minunat, dar când deschid gura parcă-ți fac un duș rece. Sunt oameni neînsemnați ca înfățișare, dar când deschid gura te învăluie în frumusețe. Metafora „parcă ți-a ieșit un porumbel din gură" trimite direct la picturile din biserici, unde duhul sfânt e reprezentat în chip de porumbel și arată cât de plastice și de puternice sunt imaginile de cuvinte pe care le purtăm în noi.

Trup și suflet ar trebui cultivate simultan, ca la greci. *Bodybuilding*-ul ar trebui însoțit de un *soulbuilding* pentru mușchii sufletești atrofiați de viața de azi, de sedentarismul interior. De ce să nu recunosc: mi se întâmplă să nu văd cocoașa sau ridurile, în schimb cocoașa din cuvinte mă sperie imediat, iar frumusețea din cuvinte mă seduce la fel de repede. Nu e vorba aici neapărat de bunii vorbitori (demagogii vorbesc excelent!), ci de cei care înțeleg și prețuiesc cuvântul (ceea ce demagogii nu fac: îl terfelesc în fel și chip).

Mi se pare că imaginea de cuvinte înșală mai puțin decât altele și poate fi trucată mai greu. Dacă ai o oarecare experiență, găsești în cuvinte totul: cei șapte ani de-acasă, sinceritatea, ipocrizia (care le distorsionează ca o oglindă de bâlci), timiditatea, inteligența, bunătatea, ambiția excesivă, relația cu tine a celui care-ți vorbește, așadar toată gama de sentimente omenești, chiar oboseala, boala,

tristețile și bucuriile nemărturisite, răul și binele. Ba chiar mai mult: *în cuvinte e trecutul omului și viitorul lui*. Nu în palmă, în cafea sau în stele, ci în cuvinte se poate ghici destinul fiecăruia dintre noi. Din când în când ar trebui să privim și spre constelațiile din cerul nostru de cuvinte.

OBOLUL SCRISULUI

Banii sau viața, mi-a spus un băiețel necunoscut, de vreo 8 ani, amenințându-mă, pe una din aleile Cișmigiului, cu o armă de plastic greu de identificat pentru un profan. Deși replica m-a luat prin surprindere – o credeam depășită la copiii computerelor –, după o scurtă, dar dificilă luptă interioară, am decis că nu merită să-mi pierd încă viața și am spus, cu lașitate, *Banii!* Băiețelul a părut oarecum întristat de opțiune și am reușit să-l înseninez numai după ce i-am întins o monedă, ca să nu neglijez valoarea referențială a mesajului meu. Mai târziu m-am gândit că am dat o replică tipică pentru un condeier. N-am prețuit banii.

Între scris și bani, cei mai mulți intelectuali români aleg scrisul. Chiar dacă nu-i amenință nimeni cu arma în mână obligându-i să-și păstreze scrisul cu prețul renunțării la bani, cei mai mulți tocmai asta fac. Articolele din reviste se plătesc modic sau deloc. I-am auzit adesea pe colegii mei de la *România literară* explicând cu sfială câte unui colaborator la ce sumă trebuie să se aștepte pentru un poem, un articol critic sau o traducere. De obicei replica este: „Dar e foarte bine, la revista cutare nu se mai plătesc colaborările de vreo doi ani!" Nenumărate edituri scot cărți românești pe cheltuiala autorului care dă, astfel, obol scrisului. Nu numai că nu câștigă, din creație, dar își dă toți banii pe ea. Or, dacă e să cred o informație

citită într-o revistă germană, scrisul consumă, iar efortul psihic al unei pagini e echivalabil cu cel al săpării unui șanț de un metru. Că în alte părți ale lumii autorul nu dă, ci *primește* obolul nu mai trebuie, cred, pomenit.

Este firesc așadar ca, periodic, să-i aud pe cei care se ocupă cu scrisul, indiferent de domeniu, literar sau științific, fantazând pe seama unor alte modalități de a „face bani". Particip întotdeauna cu plăcere la astfel de discuții, deși contribuția mea se reduce la interjecții admirative. Cele mai surprinzătoare idei pe temă le-am auzit de la autoarea rubricii *Păcatele limbii*, Rodica Zafiu. Una dintre ele este înființarea unei florării pentru snobi, cu buchete al căror preț să fie invers proporțional cu durata de viață a buchetului. S-ar vinde așadar foarte scump delicate aranjamente de flori de câmp, pe care ești fericit dacă apuci să le dăruiești întregi (ceea ce e problematic în cazul macilor, de pildă) și care trăiesc câteva minute, maximum câteva ore, în vază. Avantajul ar fi că unii cumpărători galantoni ar putea reveni de câteva ori pe zi la florărie, ca să-și răsfețe iubitele. Mi-am amintit că Mateiu Caragiale încerca s-o cucerească pe Eliza Băicoianu cu buchete de 100 de garoafe, aproape toate roșii. Esteții, rafinații, admiratorii de azi ai lui Mateiu Caragiale ar putea dărui buchete de 99 de maci, dintre care unul singur alb, și care ar costa o avere. Tot Rodica Zafiu a venit cu ideea înființării, în aeroporturi, a unei secții de prim-ajutor pentru cei care au fobia zborului, cazul ei de altfel. Te duci la cabinet, ți se face o injecție care te adoarme pe loc, cu doză variabilă în funcție de durata zborului, și apoi ești transportat cu targa în avion. Nu te trezești decât în cabinetul din stația de sosire. Ideea nu mi s-a părut bună din cauza multelor întârzieri neprevăzute, a deturnărilor ori a situației în care avionul aterizează forțat și trebuie să te dai repede jos, pe tobogan. Dar se poate medita la îmbunătățiri.

O idee științifică de a face bani a avut mama mea, la una din vizitele ei la București. Văzând mizeria incredibilă a trotuarelor bucureștene, a propus fabricarea unor preșuri impregnate cu un puternic material dezinfectant. Astfel, când faci o vizită cuiva poți intra în casa omului fără să ai conștiința încărcată de faptul că umpli covoarele cu tot ce ai adunat din gunoiul străzii, în striațiile de pe tălpile pantofilor.

Un medic mi-a spus odată o idee la care mă mir că nu s-a gândit nimeni până acum: să se vândă în farmacii pastile pentru geloși (i-am propus să le numească *Othello*, dar n-a fost de acord, deoarece, spunea el, gelozia feminină e mai rea decât cea masculină și numele ar incrimina numai bărbații). În casele tuturor cuplurilor cu probleme de gen ar exista, în dulăpiorul cu medicamente, o cutie pusă la vedere. S-ar evita astfel o mulțime de neajunsuri. Produsul s-ar vinde bine, căci medicii ar putea recomanda și un tratament preventiv, pentru toate amorurile care au trecut de doi ani vechime. În aceeași categorie de brevete farmaceutice, într-o zi când trebuia să vorbească la o lansare, Adriana Bittel a visat să poată cumpăra un medicament special pentru cei care vorbesc în public și ale cărui efecte să fie diminuarea emoției și sporirea elocinței (și aici am propus un nume, *Demostene*). Un bursier de la Wissenschaftskolleg din Berlin a propus, după vizitarea în aceeași zi a mai multor muzee din capitala Germaniei, înființarea unor puncte de înviorare, cam la patru săli o dată, cu mici bazinașe cu apă rece pentru relaxarea picioarelor, locuri unde să ți se ofere, precum cicliștilor aflați în cursă, și sticle cu apă tonică. La intrarea în muzeu ai putea opta (cu taxa de rigoare): cu bazin sau fără, așa cum se face pentru căștile și înregistrările explicative.

În ce mă privește am avut idei prea puțin spectaculoase. Mi-am închipuit însă adeseori cum ar fi fost să am altă meserie, una în care mintea să-ți rămână odihnită

și senină, de pildă vânzător de bilete de autobuz. Stai în gheretă și tricotezi, îți umezești degetul ca să numeri trei, cinci, zece bilete, te distrezi cu faptul că ți-a venit un teanc portocaliu în locul celui verde și că prețul a crescut de la șase la șapte mii de lei. Îngheți iarna și închizi gemulețul, te sufoci de căldură vara și deschizi ușa. Când cumpără cineva un abonament pentru o zi – e un eveniment. Sâmbătă seara pleci acasă cu satisfacția că a mai trecut o săptămână și că mâine e duminică. Problema cu asemenea meserii este doar că nu aduc mai mulți bani decât scrisul.

Acum câțiva ani, când m-am mutat, am început să-mi transport obiectele mai delicate de una singură, profitând de faptul că de la vechea locuință puteam merge pe jos până la cea nouă. Am început cu crăciunica și mușcatele, apoi cu o oglindă primită cadou, un tablou lăsat moștenire de doamna Fleury, care a murit la 101 ani. La urmă de tot, am luat o găletușă de plastic și o mătură și am străbătut cu ele un drum care trecea prin fața Hotelului Athénée Palace-Hilton. Portarul negru, îmbrăcat în impecabilul său costum alb cu „haina plină de fireturi", m-a privit la fiecare nou transport. Tocmai când eram cu găleata și mătura în dreptul intrării, m-am întâlnit cu Dan Goanță, ins cu un simț al umorului redutabil, colaboratorul *Dilemei* și vechi coleg de la cenaclul Junimea. În sfârșit, a spus Dan, în sfârșit ți-ai găsit și tu o meserie mai bănoasă!

MICI ARANJAMENTE CU POSTERITATEA

Una dintre poveștile mele favorite din „patrimoniul" *României literare* ne-a relatat-o, nu mai știu când și de ce, dl Dimisianu. Călătorind spre Paris în vagon-lit, colegul nostru, mai degrabă minion, a fost plasat în patul de jos. Deasupra sa dormea impozantul romancier Nicolae Breban. Cum trenurile românești n-au mersul prea lin, dl Dimisianu și-a petrecut noaptea urmărind cu tot mai puternică îngrijorare balansul patului de deasupra, unde prozatorul dormea tun. „Nu de moarte mă cutremuram, ci de ridicolul ei... Aș fi rămas în posteritate drept criticul literar care s-a stins strivit de marele prozator Nicolae Breban!", ne-a spus Dimisianu, zâmbind subțire pe sub mustața groasă. Este exact genul de neliniște pe care Milan Kundera o dezvoltă, în crescendo, ca pe o temă dintr-o simfonie, în *Nemurirea*. Urmașii, a căror memorie selectivă se dă în vânt după ironiile sorții, se amuză pe socoteala „nemuritorilor", păstrând fie câte o inspirată vorbă răutăcioasă a unui confrate, fie câte o mică scenă caraghioasă, singura poate în care, într-o viață întreagă, te-ai făcut de râs.

Istoria literaturii arată că scriitorul român are conștiința posterității. Singura excepție o constituie poeții începutului de secol 19, care scriau dintr-o necesitate practică imediată (ca să-și cucerească iubitele) sau de amorul artei (ca să-și umple frumos un ceas de plictiseală).

Consecința epicureismului lor este pierderea multor manuscrise, pe care, în schimb, aflăm de la Alecsandri, gospodinele casei le foloseau ca să lege „gavanoasele cu dulceți". Astfel „cămara se îmbogățea în paguba literaturii". Nepăsarea primilor poeți laici față de *noi*, urmașii cititori, e unică. Nu țineau să le citim suspinele versificate. Ceilalți, toți, ne măgulesc într-un fel sau altul orgoliul, luându-ne în calcul chiar și într-o formă negativă, adică tocmai pentru că n-au strop de încredere în noi. Două sunt grijile scriitorilor în fața viitorimii: cum le va apărea biografia și ce se întâmplă cu moștenirea lor literară.

Pașoptiștii sunt marii optimiști, încrezătorii: „Viitor de aur țara noastră are...". Tocmai pe ei posteritatea i-a cam persecutat literar, și oricine se simte îndreptățit să-i citeze ironic cu „Scrieți, băieți, scrieți..." Junimiștii au fost mult mai prudenți. Eminescu e de-a dreptul disprețuitor cu urmașii – n-a avut copii, de altfel – ceea ce nu l-a făcut însă mai prudent. Și-a lăsat povestea vieții și „hârtiile" pe mâna „a oricărui îl va drege". Urmașii l-au tot dres. Caragiale, în schimb, și-a luat toate măsurile de precauție posibile, n-a vrut să devină subiect de ironii pentru descendenți și totul i-a reușit, până și urmașul Mateiu. Nu scria un rând fără să aibă impresia că un chip atent din viitor i se uită peste umăr. Era maniac cu virgulele și cu ortografia, dar adesea neglijent cu iscălirea articolelor. Nu ținea ca fiecare petic de gazetă pe care îl umpluse să intre în contul lui literar. Hârtii personale n-a lăsat, corespondența e scrisă și pentru ochiul public, iar scotocirea indiscretă prin sertarele biografiei lui intime este imposibilă. Nu s-a dat așadar pe mâna urmașilor ceea ce arată că împărtășea părerea lui Eminescu, dar era mult mai chibzuit (sau mai viclean?) decât el.

Interbelicii au păreri împărțite în legătură cu viitorimea. Trăiesc timpuri cu schimbări rapide, știu că nimic nu e sigur nici măcar în prezent, cât despre viitor, depinde

de un război și de rezultatul lui. Camil Petrescu vrea să-și salveze manuscrisele trimițându-le la Vatican, iar Mihail Sebastian, dezamăgit de contemporani, își plasează surplusul afectiv într-un ipotetic tânăr de bună-credință din viitor. La fel, Galaction scrie pentru urmași și, nu se știe de ce, are încredere în judecata lor nepărtinitoare. Dar, în același timp, interbelicii redeschid conflictul între generații și își retrag destul de brutal încrederea reciprocă.

În debutul unui roman de Mircea Horia Simionescu, personajul narator, un scriitor, moare într-un accident. După moarte, vocea lui deplânge faptul că n-a apucat să facă ordine în hârtii, că urmașii nu vor fi în stare să distingă notațiile întâmplătoare de cele cu adevărat importante, că o mulțime de idei au rămas în proiect și unele însemnări n-ar fi trebuit cu nici un chip să ajungă pe mâna lor. Problemă gravă, într-adevăr. Fiecare scriitor, chiar și cei care, acum, au dischetotecă în camera de lucru (sau CDotecă sau stickotecă), acumulează în timp relativ scurt o cantitate imensă de hârtii. În *Ușa interzisă* de Gabriel Liiceanu e un pasaj antologic despre ideea unei periodice trieri a hârtiilor din camera de lucru. În privința textelor manuscrise, contemporanii noștri se împart în două categorii: cei care se văd păstrați în viitor ca un Eminescu și cei care se văd ca un Nichita Stănescu. Cei care pariază pe modelul posterității de tip Eminescu își închipuie că va exista neapărat cineva care să le descifreze *lor* toate manuscrisele, să le recupereze de peste tot truda de cuvinte. Aceștia nu aruncă absolut nimic din ce-au scris, se supraveghează permanent, își cenzurează dedicațiile (căci ce s-ar întâmpla dacă urmașii vor constata că au fost prea generoși cu X, un poet promițător, într-adevăr, dar parcă poți să știi cum va evolua etc.), își cântăresc de șapte ori laudele și se uită de 100 de ori în oglinda paginii admirându-se cu ochii entuziaști ai

posterității. Scriu jurnale drese. Cealaltă categorie e neglijentă cu ce și pe ce scrie, compune poeme pe șervețele, dă gir oricărui tânăr, cu o generozitate suspect egală, nu se sinchisește de ziua de mâine.

Nepotul meu din America mi-a spus că au avut ore de viitorologie. Pesimiștii spun că avem șanse să dispărem ca specie (poate prin autodistrugere, poate printr-un meteorit sau prin alte întâmplări neașteptate) în 30 de ani, optimiștii ne dau 50. Asta mă liniștește, pentru că, deși arunc periodic hârtii și hârtiuțe, ciorne și dischete, tot risc să pățesc ca personajul din romanul lui Mircea Horia Simionescu și să nu-mi tihnească trecerea dincolo pentru că n-am lăsat ordine aici. Cât despre jocul cu posteritatea, mă gândesc așa. Don Carlos din poemul dramatic compus de Schiller exclamă: „23 de ani! Și n-am făcut încă nimic pentru nemurire!" Într-adevăr, la 23 de ani Alexandru Macedon era celebru, Michelangelo termina una dintre cele mai frumoase statui din lume, *Pietà*, Schelling și Maiorescu își țineau cursurile universitare, Rimbaud își încheiase de câțiva ani socotelile cu posteritatea, iară noi, noi „optzeciștii", începeam... naveta. Acum am dublul vârstei lui Don Carlos și, în lupta cu posteritatea, sunt tot ca el.

ACESTE FIINȚE CIUDATE...

Scriitorii au toate atributele unor extratereștri. Mi-am dat seama de acest lucru revăzând, cu aceeași plăcere ca prima dată, dar din altă perspectivă, celebrul film *E.T., Extraterestrul.* Relația dintre public și autor, dintre ființele umane obișnuite și ciudata ființă care scrie, seamănă până în detaliu cu cea dintre copilul din filmul lui Spielberg și memorabilul E.T. Scriitorul e extraterestrul. Publicul e copilul.

Povestea copilului. Totul începe într-o zi obișnuită, în care copilul, atât de dornic de a fi acceptat ca egal în rândul celor mai vârstnici, se simte din nou exclus. Pleacă de lângă aceștia și, singur într-un loc oarecare, în fața unei magazii, aude dinăuntru un zgomot. Se sperie, dar nu într-atât încât să renunțe la a ști ce vietate se ascunde acolo, *cine e* acela, așa că aruncă o minge spre magazie. Curiozitate, joacă sau un moment când n-avea ceva mai bun de făcut. Cu o promptitudine uluitoare, mingea îi este trimisă înapoi. Mai târziu, prima întâlnire a copilului cu ființa necunoscută se transformă într-un strigăt de spaimă. Și acestuia i se răspunde prompt, iar spaima vietății seamănă cu o imagine reflectată într-o oglindă. După ce se mai obișnuiește cu blândul monstru, atât de altfel decât el și totuși asemănător, și după ce se convinge că acesta nu-i vrea răul, băiatul îl găzduiește, în mare secret,

la el în cameră. Constată curând că s-a împrietenit cu făptura, iar restul lumii nici nu-l mai interesează. E prins cu totul în preocuparea pentru musafirul necunoscut. Încetul cu încetul află mai multe despre el. Universul mare i se deschide, nou și misterios, grație vizitatorului care se dovedește că are experiența unor alte lumi. Copilul îi descoperă, mereu mai uimit, și puterile cvasimagice: un singur gest al musafirului e suficient pentru a închide o rană care sângerează, o simplă plimbare pe bicicletă poate deveni, grație lui, un zbor deasupra pământului. Uneori i se pare mic, mai mic decât el și mai copil, alteori pare mare, chiar bătrân, și foarte înțelept. În cea mai mare parte a timpului însă, are aceeași vârstă cu el. Oricum, legile fizicii și legile biologice sunt depășite cu ajutorul noului prieten.

Apoi se mai întâmplă ceva important pentru băiat, ceva care schimbă din nou relația dintre cei doi și o adâncește. Făptura îl învață să simtă ce simte ea, iar ea simte tot ce simte el. Trăiesc unul prin intermediul celuilalt. Când făptura bea prea multă bere și-și pierde echilibrul, celălalt simte efectul în același timp și se clatină, când unul are febră, celuilalt i se îmbujorează obrajii, când unul e nefericit, celălalt o știe. Ce gândește unul se naște simultan și în mintea celuilalt. Când copilul se pregătește să facă rău, făptura nu-l lasă, veghează asupra lui.

Curând, secretul nu mai poate fi ascuns. Află mai întâi cei din familie. La început și ei se sperie, apoi, sora mai mică transformă vietatea în ceva pe placul ei, o împopoțonează. „Ar trebui să-i respecți demnitatea", o apără copilul, căci e deja în etapa în care nu mai poate să râdă de monstrul cel bun. Apoi află însă și străinii, specialiștii din lumea mare, despre vizita făpturii cosmice la copil, și acum încep adevăratele probleme. Specialiștii vor să disece făptura, s-o măsoare, s-o secționeze, s-o treacă prin tot felul de teste. Nici un argument neștiințific nu are

valoare în ochii lor. Se miră și ei când constată că cei doi, copilul și făptura, gândesc la fel, simt în același timp. Vietatea e tot mai tristă, puterile i se împuținează, odată cu ale copilului. La un moment dat creatura pare să moară, în timp ce copilul, dimpotrivă, își revine. Se simte însă derutat, nimic nu mai este ca înainte. „Trebuie că ai murit, din moment ce nu mai știu ce să simt", spune copilul.

Povestea extraterestrului. Face parte dintr-o specie ciudată, și copil, și ființă matură, și bătrân, are ochii mari și rotunzi, ca niște bile, și puteri care pentru oameni țin de magie. E o ființă prin excelență empatică, știe tot ce se întâmplă cu ceilalți, fără să aibă nevoie de confesiuni. Între oameni, extraterestrul se simte înspăimântat, dar cu cei care cred în el se înțelege bine. Când ai lui îl uită „jos", fuge și se ascunde. Primește un semn de la un necunoscut și îl ia drept semn de prietenie. La început își imită interlocutorul, ca o maimuță sau ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum, dar nu se știe dacă nu cumva imitația este forma lui de a se apropia de lumea în care se află, dacă nu cumva se preface sau se joacă. Oricum, despre ce gândește el știm puține lucruri. Pe lângă lumea aceasta, el cunoaște și alte lumi, cu alte legi: lumi în care degetele devin luminoase, bicicletele zboară, trupul se lungește și se micșorează după voie. Creierul *celuilalt* e ușor de descifrat pentru el, indiferent cui îi aparține. Fiecare îl vede asemenea lui, băiatul îl vrea băiat, fata îl îmbracă în straie femeiești. E o ființă care nu vrea decât să dea. La tipul său de inteligență nu poți avea acces doar prin cuvinte, făptura e mai complicată de atât și vorbește greu, pentru că limbajul ei e altul, nu e format din cuvintele tuturor. Ca să se poată înțelege cu cineva trebuie să comunice total. Fără să-ți dai seama, te trezești într-o zi simțind în același fel, simțind același lucru cu ea. Monstrul

extraterestru se adaptează repede la lumea celor din jur, dar rămâne mereu cu nostalgia lumii lui. Ca să poată trăi, are nevoie de lumea sa. Dacă stă prea mult departe de casa lui neştiută, se usucă ca o plantă, şi moare. Când toţi constată că a murit, nu se ştie cum, extraterestrul învie.

Povestea cititorului, adică *dumneavoastră*. E un om ca oricare altul. Într-o zi, când e sătul de ceilalţi se retrage cu o carte, într-o magazie, într-un pod, ca Bastian din *Poveste fără sfârşit*, într-un ungher din camera lui. Se sperie când primeşte prima dată înapoi o imagine proprie reflectată în carte. Apoi se împrieteneşte cu cartea şi e curios să o descopere, în fiecare zi mai mult. Se împrieteneşte cu scriitorul şi-i caută scrierile şi începe să înveţe să simtă ca el. Uneori specialiştii îl pot îndepărta de carte, pot omorî viaţa din ea. Dar între ei, între specialişti, va fi întotdeauna măcar unul "îndrăgostit", care îl ajută pe cititor s-o salveze. Iar dacă totuşi cartea moare, cititorul, derutat, nu mai ştie ce să simtă.

Povestea scriitorului. Vine între oameni din universurile sale fictive, din lumile lui posibile. Are însă nevoie să se împrietenească cu oameni reali şi e gata să le dea tot ce ştie, adică arta de a vindeca rănile sau pe aceea de a zbura. Îi ajung câteva zile sau câteva ore ca să înţeleagă dramele lor şi îi ajută. Nu poate fi păcălit, pentru că simte *odată cu* ei. Uneori se râde de el, alteori e prost înţeles. De obicei doar se bănuieşte ce a vrut să spună. Poate fi ucis.

Cât despre relaţia *interplanetară* descrisă aici, cea dintre scriitor şi public, care începe din simplă curiozitate, ea mai are un nume, mai banal. Se numeşte şi dragoste.

PARTEA a III-a

În ţara dragonilor

EUROPA ȘI ROMÂNIA ÎNTR-UN FILM DE AVENTURI

România și Europa și-au dat *rendez-vous**. Mai sunt trei ani lungi, dar care vor trece, vorba poetului, „ca clipe", până la momentul fericit când cele două personaje se vor reîntâlni, se vor saluta, își vor strânge mâna sau se vor îmbrățișa, fiecare după fire și protocol. Această întâlnire fixată într-un viitor apropiat, însă într-un timp al imprevizibilului, mi-a amintit de un film de aventuri văzut în copilărie, cu două personaje, doi bărbați care, tot așa, stabiliseră o întâlnire. Era o comedie fără pretenții la care am râs în hohote, împreună cu toți ceilalți spectatori. Am râs numai de unul dintre personaje. Cum se știe, singurul care nu râde deloc într-o narațiune comică este protagonistul.

Era vorba de doi prieteni vechi, un englez și un francez, care nu se mai văzuseră de multă vreme. Pentru că situațiile prin care trec cele două personaje până la întâlnirea lor finală mi se par analoge cu cele ale României (pe post de francez) și cu cele ale Europei (englezul), voi povesti filmul așa cum mi-l amintesc acum, în spiritul, nu în litera lui, improvizând atunci când memoria nu mă ajută. Filmul avea *happy-end*, cum se și cuvine în comedii,

* E vorba de intrarea în UE, între timp înfăptuită (n.ed.).

ceea ce mă face să fiu totuși optimistă și în legătură cu personajul România.

Ajuns la Paris după mulți ani, un englez prezentabil, să-l numim John, pune mâna pe telefon și-l caută pe bunul său amic francez Jean, de la care nu mai avusese nici un semn de ani de zile. Spre deosebire de britanic, de silueta lui bine proporționată, ca de grec antic, de chipul lui atrăgător și impenetrabil, parizianul se arată a fi un orășean tipic, rotunjit de traiul sedentar, casnic, pe figura căruia emoțiile se citesc ca-ntr-o carte deschisă. Englezul face economie de cuvinte, răspunde monosilabic, umbră de zâmbet, insesizabilă încruntare – introvertire. Francezul turuie dezlânat, se ambalează, face declarații despletite, râde, se laudă, exclamă și-și șterge lacrimile. Dar prietenia dintre ei e autentică, țin unul la altul. Cei doi își dau, în fine, întâlnire: urmează să facă împreună o călătorie, luând același tren de la Gara Lyon, în seara aceleiași zile, la ora 20.37. Se bucură mult că se vor revedea. Și că vor călători împreună. Prezența la întâlnire e socotită de amândoi o chestiune de onoare, adică una de viață și de moarte.

— Să nu cumva să întârzii, spune Jean, mai prăpăstios din fire, vezi să nu te încurci prin orașul ispitelor, pe la vreo femeie, știi că trenul n-așteaptă și știi că eu te-aștept!

— Nu te teme, eu voi fi cel care ajunge primul, spune John, ca orice apărător al noțiunii de „punctualitate englezească", tu ai obiceiul să cam întârzii, dacă-mi aduc bine aminte.

Pentru cei doi problemele vor începe imediat ce pun receptorul în furcă.

În camera de hotel a englezului pătrund doi inși înarmați. Îl amenință și îi cer servieta diplomat. John se aruncă asupra lor, scapă după câtiva pumni bine plasați, dar servieta îi este furată de un al treilea și al patrulea și al

cincilea, nu se știe de unde răsăriți. Începe o cursă infernală pentru regăsirea servietei: șofând la volanul celor mai rapide mașini din lume, fugind cu picioarele cele mai iuți din Europa, agățat cu o mână de bara elicopterului, zburând cu avioane care explodează imediat ce pilotul s-a aruncat cu parașuta. Spectatorul a înțeles imediat că englezul lucrează pentru Scotland Yard sau ceva și mai și, că de el depinde binele tuturor (care bine stă ascuns în servieta lui) și că nenumărate grupări și grupuri de interese ale răului vor să-l distrugă. Din când în când, între două explozii, eroul se uită la ceas, cu înțeles: întâlnirea de la gară, stabilită cu bunul Jean, trebuie onorată.

În timp ce John străbate sute de kilometri, e amenințat cu arme sofisticate, prins, legat cu funii de mătase împletite-n șase, dezlegat, scăpat, urmărit, dibuit, rănit, vindecat, fără ca vreun cuvânt de revoltă să-i scape de pe buze și fără ca figura lui să exprime altceva decât calmul (englezesc) și încordarea pozitivă, pentru bunul Jean încep, de asemenea, probleme peste probleme. Prima este că i se strică fermoarul de la valiza burdușită cu toate hainele din șifonier. Asudând și opintindu-se din toate puterile, o leagă cu niște curele care se rup și sunt înlocuite cu altele, mai solide, într-o ploaie de văicăreli și cuvinte colorate. Trebuie să-și scoată totul din geamantan, să o ia de la capăt de câteva ori, de fiecare dată mai nervos și mai deprimat. Toate astea îi iau jumătate din zi (în acest timp prietenul său străbătuse kilometri de asfalt-apă-aer și întâlnise zeci de adversari), iar Jean se uită și el din când în când la ceas cu îngrijorare, căci, nu-i așa, întâlnirea cu John trebuie onorată. Cheamă deci din timp un taxi, dar nu găsește nici unul disponibil, e oră de vârf. *Merde*, spune Jean, *pas possible, hein*? și coboară-n stradă gâfâind, cu toate bagajele, rostogolindu-le pe scări cu un zgomot infernal, spre spaima vecinilor. Când văd

mormanul de bagaje, taximetriștii întorc capul și pun aparatul de pe *liber* pe *ocupat*. În fine, o mașină prăpădită, cu un șofer prăpădit oprește în dreptul călătorului prăpădit, care e deja cu nervii la pământ. După trei-patru încercări nereușite, cei doi găsesc, ca Stan și Bran, un mod de-a încăpea în mașină cu grămada de bagaje cu tot. Taxiul pornește, dar, ghinion, tocmai drumul ales e blocat și trebuie să facă un ocol enorm, pe un traseu mai lung, mai greu și mai aglomerat. Aparatul, desigur, taxează. Jean se uită de la ceasul mașinii la cel de mână și înapoi. Nu se știe care dintre ele îl sperie mai tare. La un moment dat, mașina se oprește fără motiv: *ça y est*! spune șoferul cătrănit, pană de cauciuc. Schimbă odată cauciucul, ce mai stai, strigă Jean disperat. Tocmai asta e, spune șoferul, n-am roată de rezervă. Jean își coboară bagajele și face autostopul. După încă douăzeci de minute de chin psihic de neînchipuit, oprește lângă el un șofer inimos. După încă zece minute de tocmeală acceptă să-și schimbe traseul și să-l ducă pe Jean la gară, nu pe gratis, se-nțelege. Trebuie spus că, în film, planurile cu Jean și cele cu John alternau în mod semnificativ, că prietenii treceau prin situații critice simultan, ieșeau din ele deodată și că se uitau la ceas cam în același timp.

Finalul: după ce străbate, într-o singură zi, mări și țări, și scapă de zeci de ori de la moarte, după ce îi învinge pe cei răi și predă servieta celor buni, John ajunge punctual la gară. Arată bine, își îndepărtează o scamă invizibilă de pe haină, e, firește, calm ca întotdeauna. Se uită spre peron, nu-și vede prietenul și doar o sclipire a ochilor îi trădează îngrijorarea. În timp ce își aprinde o țigară, sosește și Jean, cu un singur bagaj din patru, arătând într-un hal fără de hal, cu hainele vraiște, cu chip chinuit: „Nici nu știi prin câte am trecut azi ca să ajung aici, spune

el, e de neimaginat câte mi s-au întâmplat!" Și începe să se laude cu isprăvile lui. Englezul tace și zâmbește.

Trist e numai că, în film, ziua cea mai grea a fost, într-adevăr, a lui Jean, suspansul maxim i se datorează, iar drumul cel mai greu de suportat a fost cel banal, cel lipsit de strălucire și eroism, de acasă până la gară. Dar asta pe mine, ca spectator, nu m-a interesat atunci. Mă interesează acum, când văd sub chipul necăjit al lui Jean personajul România.

NONCONFORMIȘTII

Mai toți ne credem, măcar în prima parte a vieții, nonconformiști și rebeli. Fiecare epocă are un ins-model și modele de „neașezați", de răzvrătiți, de oameni care se opun regulii generale și turmei. Pentru Thomas Mann această capacitate de diferențiere era chiar una dintre definițiile intelectualului: un individ capabil să se scoale în picioare și să spună *Nu*! în momente periculoase, critice chiar, când toți cei din jur, așezații, spun un *da* animalic. Cum însă regula se schimbă odată cu epocile, cum pericolul excesului de supunere vine mereu din altă parte, și antiregula ar trebui să țină pasul, să creeze noi modele de apărare sau de răzvrătire. Or, în mod neașteptat, unul dintre cele mai mumificate portrete generice este, la contemporanii noștri, cel al nonconformistului. Nonconformistul de început de secol 21, la noi, e defazat, e un epigon al celui de început de secol 20. În primele decenii după 1900, plasa de reguli de comportare era strâns țesută, astfel încât nimeni să nu scape printre ochiurile ei. Conformistul era: burghez, familist, corect îmbrăcat, bine pieptănat, cu bunele maniere intrate în piele și-n sânge, cu un program de viață cuminte și repetitiv, un păstrător al tradițiilor clanului, casei, orașului, țării. Pe scurt, un om *comme il faut*. Când totuși călca regula, burghezul tipic o făcea discret, în așa fel încât să nu fisureze statuia conformismului așezată în piața

publică, pe soclul unei societăți în bună rânduială. Bărbații, liberi doar între limite, adică între borul tare al pălăriei și ghetele lustruite, între curtoazia de paradă și gestul de bonton, trebuie că erau uneori la fel de sufocați ca femeile strânse între șireturile corsetelor, închise cu nenumărații năsturei ai rochiilor și legate cu firele lungi și rezistente ale obligațiilor casnice. Era lumea lui *dumneavoastră* și *dumneata*, a lui *tot respectul, domnule doctor* și *sărutări de mâini doamnei*, a domnișoarelor de pension și a domnișorilor de familie bună.

Acestui tip de om conformist îi răspundea, firesc, un nonconformist sfidător, care lupta împotriva tabuurilor, rostea și scria vorbe crude, un ins cu părul verde, cu hainele în dezordine, care fuma opiu sau priza cocaină, care dormea ziua și umbla noaptea, boem și becher, hai-hui, liber și rafinat, însoțit de o iubită libertină care nu-și dorea o droaie de copii, care nu se sfia să fumeze pe stradă sau să pozeze goală. Era lumea lui *tu*, a independenței, a avangardei, a visului. Iar spiritul avangardei cerea îndrăzneală pentru că erau cei puțini împotriva celor mulți. Și pentru că a fi printre cei puțini nu-ți aducea nici bani, nici glorie, ci numai necazuri.

Acum, în România din primii ani ai secolului 21, nimic din conformismul *belle époque* sau al anilor nebuni dintre războaie nu s-a mai păstrat. Statuia bunei rânduieli s-a prăbușit, lumea regulilor cu ramificații și subramificații s-a destrămat. Statuia conformismului din piața publică e un om cu hainele și gândurile vraiște, așezat pe un soclu cu patru roți (de jeep), care nu salută, nu știe să se poarte, care n-a auzit vreodată că nu ai voie să stai jos, trântit cât mai dizgrațios pe un scaun, dacă o femeie stă în picioare lângă tine, care consideră egalitatea cu sexul slab numai o concurență la capitolul mitocănie, care ascultă o muzică imposibilă dată la maximum cu ajutorul unor

boxe super-super puternice, are vocabularul limitat la 100 de cuvinte, dintre care primele 10 sunt din zona de sub talie, următoarele 10 din zona financiară, următoarele din zona etichetelor de pe sticle și restul înjurături. Dacă se va desăvârși în această direcție, portretul lingvistic al conformistului zilelor noastre va trece la capitolul obscenități înfricoșătoare cuvinte ca *bună ziua* sau *mulțumesc*! Iar în opoziție cu portretul feminin al conformistei, indecentă la maximum va ajunge curând feminitatea însăși.

M-am gândit adeseori cum ar arăta astăzi un adevărat nonconformist, un ins care a înțeles ceva din spiritul avangardei, un boem, un rafinat.

1. Într-o lume a detabuizării generalizate, spiritul nonconformist ar trebui să cultive cu rafinament artistic tabuurile.
2. Într-o lume despuiată, avangarda de azi ar trebui să afișeze vestimentația cât mai complexă, căreia să-i acorde o cantitate de timp apreciabilă și trupul cât mai acoperit. Nonconformistul ar purta pălării. N-ar purta blugi, ca să nu fie ca toată lumea. Și-ar asuma privirile scandalizate ale omului de pe stradă.
3. Un spirit tânăr și rebel ar fi, într-o lume a mitocăniei generalizate, de o politețe desăvârșită, și-ar face un merit din a cunoaște bibliografia pe temă, politețea de-a lungul secolelor, s-ar lăuda să redescopere coduri ale bunelor maniere uitate de toți. Le-ar aplica fără greș, spre stupoarea tuturor.
4. Într-o lume a e-mailurilor, avangardistul și-ar ține corespondența numai cu scris de mână, cu plicuri frumoase și hârtie bine aleasă.
5. Într-o lume a computerului și a internetului, pe care o cunoaște perfect, nonconformistul ar prefera anticariatul, edițiile princeps, ex libris-urile și bibliofilia.
6. În lumea americanizată, anglofonă, ok-eizată ar ști perfect limbile moarte, plus o solidă cultură franceză sau italiană sau germană sau japoneză.

7. În lumea telefoanelor mobile care sună în pat, în biserică, la teatru sau în timpul unor *Nocturne* de Chopin la Ateneu, nonconformistul adevărat ar face din mobil un obiect din muzeul obiectelor inutile sau l-ar ține pentru comunicarea cu o unică persoană, în momente privilegiate. N-ar scrie SMS-uri.
8. Nu s-ar uita la televizor ca să nu fie manipulabil.
9. În lumea fărădelegii și a legii bunului-plac, a dizarmoniilor de tot soiul ar respecta legea și ar apăra ordinea, armonia.
10. Ar cultiva intimul, secretul inocent, bucuria tăcerii.
11. În lumea de azi, a turmei, avangardistul de azi ar trăi în orice altă epocă în afară de prezent.

Nu-i așa că un asemenea om vi s-ar părea monstruos? Că l-ați privi, dacă nu cu suspiciune, măcar cu un zâmbet de superioritate? Asta pentru că întotdeauna nonconformismul a cerut un curaj enorm, a fost doar pentru câțiva aleși.

P.S. M-am comparat și eu cu aceste 10 puncte din portretul esențializat, minimal, al unui autentic nonconformist de azi. Nu corespund total decât în trei dintre ele (7, 9 și 10) și pe sfert în alte trei. Așadar nu sunt nici măcar 50% nonconformistă. Înainte de a arunca piatra, testați-vă și dumneavoastră.

MINCIUNA DE LA OBRAZ

Ne mint stelele-n cer, ne minte steaua care-a răsărit: „azi o vedem și nu e". Ne minte Luna. Depozitarii de înțelepciune empirică, ciobanii de odinioară, care aveau noaptea doar bolta cu stele și Lună drept ceas, busolă și hartă, știau că „Luna-i cu minciuna", iar spusele ei trebuie citite pe dos: când formează un D nu *d*escrește, când formează un C nu *c*rește. Pe lângă minciunile cosmice sunt minciunile pământene, câtă frunză și iarbă. Sunt atâtea minciuni necesare, încât să spui adevărul în anumite împrejurări devine o grosolănie. Vulpea din poveste, ce frumos ne învață ea să mințim când suntem atacați: nu scoate nici un sunet când o doare lovitura și țipă din toate puterile când agresorul nimerește pe-alături.

Minciunile comerciale sunt adevărate capodopere și nenumărați oameni de știință sau esteți se ascund îndărătul lor. Unele sunt la limita miracolului: o minte de vrăjitor bun a inventat berea fără alcool și cafeaua fără cofeină, ciocolata fără zahăr și zahărul fără zahăr, și uleiul fără ulei. Ficțiunile comerciale ar putea intra în tratate stilistice și au intrat în filme: vi-l amintiți pe Billy Mincinosul dând buzna într-un fast-food cu un pistol în mână și cerând un *burger* de dimensiunile celui afișat pe perete, în reclamă? M-am gândit adesea la ciudățenia unei străzi comerciale tip Calea Victoriei: pe margini, de o parte și de alta, ficțiunea, în tunele de sticlă, adică vitrinele

magazinelor, cu oamenii lor perfecți; între cele două tunele ale frumuseții, realitatea cu toate ale ei. Pe după sticlă, sus, ținute cuceritoare, trupuri elansate și culori impecabil potrivite, familii model, cu zâmbetul pe buze, chipuri senine și armonii coloristice, lux, calm și voluptate. Nimeni nu îmbătrânește, acolo sus, toți par după baia din fântâna tinereții, ca oamenii din dreapta tabloului *Der Jungbrunnen* al lui Lucas Cranach. Însă pe stradă, jos, vezi trupuri de toate soiurile, ghebe și burți, și vârstele din stânga tabloului lui Cranach. Aici, unde ne aflăm cu toții, combinații vestimentare care îți jignesc privirile, chipuri încruntate și mișcări dizgrațioase. Pe marginile străzii, în vitrine, bucurie silențioasă, la mijloc, unde suntem noi, supărare și larmă. Trecem zilnic între tunelurile de sticlă ale minciunii și fiecare om care intră într-un magazin vestimentar crede că se aruncă în fântâna frumuseții. Ce s-ar întâmpla dacă în vitrine ar fi *oameni ca noi*?

Despre minciunile adevărate din cuplu, spuse de domnii noștri, numai de bine. Nu oricine e Shakespeare, ca să le *dezmintă*: „My Mistress' eyes are nothing like the Sun, / Coral is far more red, than her lips red..." Ochii *ei* nu-s ca soarele, coralul e mult mai roșu decât buzele iubitei, dacă zăpada e albă, sânul ei devine de-a dreptul oacheș, părul pare sârmos, parfumurile sunt mult mai agreabile decât respirația doamnei, muzica mult mai plăcută auzului decât glasul ei, cât despre mers: „Eu mers de zână încă n-am văzut, / Dar doamna mea e clar că-n țărnă calcă" ș.a.m.d. Și totuși: „Și totuși, eu o cred la fel de rară / Cum spun și cei ce mint când o compară". Iar Alecsandri, la fel de cinstit ca Shakespeare: „glasul îngeresc a unei tinere copile... Zic *îngeresc* pentru că așa-i obiceiul, cu toate că nime nu cred că a auzit glasul îngerilor..." Și Kogălniceanu, onest ca Alecsandri și ca Shakespeare: „Glasul ei trebuia să fie mai dulce decât a

serafimilor; trebuia, zic, pentru că până acum n-am auzit încă glasul unui serafim, prin urmare nu pot judeca dacă-i dulce sau ba. Dar așa spun toți..." Și tot Kogălniceanu, tranșând într-un blestem comic problema *adevărului* literar: „Să n-am parte de nimică, să nu găsesc niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se razime niciodată pe sânul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșcă la deal unde șed, soarele să nu aibă raze pentru mine, vânatul să nu iasă niciodată înaintea puștii mele – dacă tot ce spun îi adevărat, sau nu-i adevărat."

La fel cu poeții, îndrăgostiții, romancierii, și criticii literari își pot asuma liniștiți blestemul lui Kogălniceanu. Când judeci o carte totul e sau nu e adevărat. Există „cronicile de stimă", care judecă mai mult persoana și ansamblul operei decât cartea. Adică o formă de adevăr (autorul *este stimabil*), dar și o formă de minciună politicoasă (prin omisiune). Există cronicile-reclamă, în care ambalajul e prea strălucitor ca să fie adevărat și cronicile resentimentare, distrugătoare, care, duse de valul răutății, uită de carte. Apoi textele critice care scot stafidele din cozonacul romanului și, pe de altă parte, cele care arată doar găurile din cașcavalul literar. Cronicile în care criticul se pune în valoare pe sine, cultura lui, opiniile lui despre lume și viață, deși ar trebui să dea seamă despre cele ale cărții. Cronicile grăbite și superficiale, n-are importanță dacă binevoitoare sau răuvoitoare, întotdeauna mincinoase. În limbajul lui Kogălniceanu, critica ar fi așadar o formă de minciună adevărată, care vorbește despre o formă de adevăr mincinos. În limbajul lui Vargas Llosa a vorbi despre literatură e a vorbi despre „adevărul minciunilor". De altfel formula romantică a vieții ca vis se transformă, la realiști, în visul ca minciună. Urmând silogismul, viața e minciună.

Minciuna nu se află totuși între interdicțiile decalogului, dovadă că e inevitabilă. Cu o singură excepție: „Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău."

Cum trăiesc în lume și în cărți, credeam, ca orice om, că sunt familiarizată cu toate formele și formulele de minciună și că nimic din ce e mincinos, la nivel cosmic sau terestru, nu mă mai uimește. Am fost mințită spontan sau elaborat, cu gust sau fără, abil sau nedibaci, din bunătate, din răutate, de oameni slabi sau de oameni puternici, cu minutul, cu ceasul, cu anii. Unele minciuni erau la limita ficțiunii și erau aproape frumoase, altele erau diforme și neplăcute. Unele aveau rost, altele erau gratuite. Unele amuzau, altele răneau.

Cu toate acestea, zilele trecute am trăit o premieră. Am fost mințită *de la obraz.* Oricât de ciudat ar părea, nu mi se mai întâmplase să fiu mințită astfel și mi-a trebuit un timp până să-mi dau seama unde e noutatea și de ce am rămas, în fața acestei întâmplări, cu gura căscată: pentru simplul motiv că persoana *știa că eu știu* că minte și totuși nu se sfia să o facă în prezența mea, în obrazul meu. Nici o urmă de sfială în voce, nici o ezitare, nici o urmă de roșeață pe chip. Am înțeles pe pielea mea tot umorul frazei cu care se deschide schița *Infamie*: „Mi s-a întâmplat să pierz un amic [în cazul meu o amică n.m.], un bun amic și nu mă pot căi îndestul de această nereparabilă pierdere", precum și nevoia naratorului de a povesti oricui vrea să asculte „trista întâmplare". N-am să înșir aici toată istoria (a lui Caragiale era măcar comică și cu semne prevestitoare: piaza rea, s-a vărsat untdelemnul, și *ragăm nu*, care invers dă...). Povestea mea e prea banală. Un lucru știut și discutat și recunoscut de doi oameni între patru ochi nu mai e recunoscut de unul din ei între mai mulți ochi. Avantajul persoanei care minte: se disculpă. Dezavantajul: în ochii celuilalt, singurul care

știe, persoana în cauză a comis, vorba lui Caragiale, o infamie. M-am întrebat cum va mai avea curajul persoana aceea să mi se uite în ochi și am primit răspunsul imediat: cu toată liniștea. Ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Cât despre mine, am trăit o experiență nouă, cu folos, probabil. Un folos negativ: am constatat cât de greu se distinge adevărul de minciună, cum seamănă mincinoșii de la obraz cu oamenii cumsecade. Lumea mi s-a părut puțin mai mânjită, și oamenii din ea mai urâți. Atâta tot.

BIJUTERII DISCRETE

Aflându-ne la un moment dat într-una din acele strâmtori financiare care nu ocolesc, presupun, pe nimeni, ne-am gândit să folosim ajutorul strămoșilor și să vindem, la o casă de licitație bucureșteană, deschisă după 1990, un mic ceas de aur, pe care mama mea îl moștenise de la mama ei, care îl moștenise și ea de la mama ei. Cu aspectul ceasurilor de buzunar, de care se deosebea totuși prin dimensiune, cu un căpăcel subțire, pe care erau gravate două litere, Z. R., cu niște delicate incrustații florale albastre, cu un al doilea căpăcel sub care se ascundea lanțul zimțat și sclipitor de roți și rotițe fragile, ceasul străbunicii fusese gândit și purtat ca medalion. Se odihnea acum de mult, la fel ca prima lui stăpână, încremenit la ora douăsprezece și cinci, dar faptul că rotițele lui aurii se învârtiseră harnic în secolul 19, că el fusese contemporan cu, să spunem, Titu Maiorescu și că îi măsurase mamei mamei mamei timpul, că ea, pe care n-am cunoscut-o, l-a deschis de nenumărate ori cu bucurie sau neliniște, ca să ajungă la un bal sau la o întâlnire stabilită, desigur, în scris, mă făcea să regret nespus că mă despart de el.

În sala de așteptare era destulă lume, oameni supărați sau melancolici sau de un optimism forțat, care ședeau, ca la doctor, să le vină rândul la analize. Aveau diferite sacoșe, din unele se auzea zăngănit de tacâmuri, altele

păreau că ascund sfeșnice sau statuete, unii duceau tablouri învelite cu grijă, iar alții țineau cu putere mânerul unor genți tari, de film cu gangsteri. Toți arătau cam nervoși. Înăuntru, doi experți – primul dotat cu o lupă de bijutier și cu diverse substanțe chimice de testare, al doilea care căuta în cataloage – făceau evaluarea obiectelor, dând un preț zis „de pornire", îndeobște fără șanse să mai crească. Cei care ieșeau aveau un aer bosumflat. Din frânturile de discuții pe care le prindeam se înțelegea de ce: valoarea afectivă a obiectelor nu era acoperită de prețul oferit pe ele, iar asta li se spusese cu brutalitate. Numai criticii literari mai au un asemenea rol ingrat față de cei care le pun în față volumele de poezie care pentru ei, pentru autori, sunt unice în lume. Mulți dintre cei prezenți își vindeau cele mai scumpe obiecte din casă și luaseră hotărâri eroice ca să renunțe la ele. Le păstraseră cu greu, le salvaseră în momente de criză și își puneau acum toate speranțele în durerosul schimb. Experții, rutinați, îi lămureau că au zeci de oferte asemănătoare, ba chiar în stare mult mai bună. Cu obișnuita cruzime a specialistului, dădeau verdicte financiare mult sub așteptări.

A intrat la expert și doamna de lângă noi, care venise însoțită de o prietenă, luptându-se să ducă un tablou camuflat sub o pătură legată cu sfoară. A ieșit foarte repede, cu gura strânsă până la dimensiunile unui nasture. Bărbie ridicată, mers bățos, avea un aer atât de jignit și de războinic, încât mi-a venit să râd. Pufnea, gata să se sufoce. Ajutată de prietenă, a început, cu gesturi bruște, să reîmpacheteze tabloul, o marină discretă destul de frumoasă după ochiul meu de amator și, nemaiputându-se stăpâni, a spus înțepat, parcă pentru urechile celor dinăuntru: „Hai, dragă, să-l ducem înapoi, *că nu e bun*. Nu e bun, n-are mișcare, n-are culoare, n-are vapoare!" A înnodat bine sforile și ne-a întors tuturor spatele, ieșind cu demnitate.

Nici ceasul străbunicii n-a fost îndeajuns de apreciat, nici el n-avea mișcare, n-avea vapoare, și am putut să plecăm înapoi acasă, destul de curând după doamnele cu tabloul marin. Pentru mine era o mare bucurie.

Mi-a fost întotdeauna greu să mă despart de lucrurile care au o poveste. Nu sunt colecționară, nu cumpăr obiecte vechi, dar abia când le am în preajmă și când știu cui au aparținut mă simt acasă. Iar valoarea lor crește pentru mine odată cu povestea. Ceasul-medalion făcea parte din leacurile cu care mă vindeca a doua lui posesoare, mama-mare, în copilărie, când aveam febră, astfel încât abia așteptam să fiu bolnavă și să-mi petrec ziua în patul ei tare, cu margini înalte, de lemn lustruit. Atunci ea scotea din dulapul asortat cu patul „bijuteriile de familie", câte mai rămăseseră, multe din ele fleacuri, dar de care mă minunam ca de comoara din Lacul de Argint. Era evident că vin din altă lume. Prima stăpână a ceasului avusese patru băieți și două fete, care toți aveau istorii cu multe personaje și lăsaseră urme adânci în „memoria de familie". Aflam aventura fiecărui inel, a fiecărui ac de cravată, a nasturilor de la un costum de primar al unui străbunic, care semănau cu broșele, atât erau de sofisticați, a unei catarame cu fundă înlănțuită, a brățărilor și a medalioanelor, iar din sclipirile lor se închega, din aproape în aproape, o lume plină de străunchi și strămătuși ale căror nume nu-mi spuneau nimic, dar care trăiseră vieți incredibile. Spre deosebire de *bijuteriile indiscrete* ale lui Diderot, bijuteriile care mi se arătau atunci aveau povești pe care și urechile unui copil le puteau auzi, deși totul era plin de mari neînțelesuri. Erau acolo oameni îmbrăcați ca în cărți, care dansau în săli împodobite ca în cărți, unde cântau orchestre minunate, aveau case, trăsuri sau magazine ca în cărți, cântau la pian și la vioară, trăiau povești de dragoste ca în cărți. Unul se

însurase cu o baroneasă (din păcate murise tânără) despre care dădea seama un lanț împletit în șase, care se închidea cu un sistem aproape secret, altul cu, vai, o fată de moravuri dubioase, căreia îi dăruise totuși acest frumos inel – „toți frații mei au avut, într-un fel sau altul, ghinion cu nevestele", spunea povestitoarea – unul fusese campion la șah, iar altul, care nu era campion, îl învingea în orice partidă, iar poveștile împletite și ele se închideau, ca lanțul, se închideau la rândul lor cu un sistem aproape secret și erau marcate cu câte un simbol pe care nu eram în stare să-l înțeleg.

Ce înțelegeam instinctiv era că nimic nu semăna cu lumea de afară, cea din care evadam atunci când aflam „poveștile de familie": cravata roșie cu tricolor prinsă cu *inel de plastic* și *insigna* de pionier cu *stemă* de pe basca albă, centura de pionier, din vinilin, cu o închizătoare de tinichea cu aceeași stemă, cântecele patriotice, „mulțumim din inimă partidului", sărbătorile adjectivale, „unu mai muncitoresc", sau, cu rimă șchioapă, „douăzeci și trei au*gust* / libertate ne-a a*dus*", poeziile, „partidul e-n toate", casele cenușii, troleibuzele pline ochi, mirosul de transpirație, încruntarea, țipetele. În cutare loc, în care acum se afla un aprozar murdar cu marfă puțină și pe jumătate putredă și cu un vânzător necioplit, unul din frații povestitoarei din tainicele dimineți în care nu mă duceam la școală avusese o mică și paradisiacă papetărie, care mirosea frumos, a hârtie proaspătă, cu o mică mașină de ascuțit creioane Hardmuth, cu stilouri elegante cu peniță de aur și gume bune, moi, care nu lasă urme negre, cu pixuri și „liniare" de lemn, și caiete, și agende, și alte atracții pe care nici nu mi le puteam imagina. Cutare stradă acum cufundată în beznă era pe atunci luminată de becuri și reclame luminoase. În cutare casă cu ornamente baroce aproape distruse, unde acum se afla o sală de ședințe impersonală, locuise prietenul cel mai bun al... și se dăduse

o minunată petrecere, cu doamne în rochii lungi și domni politicoși care dansaseră până dimineața.

În timp ce ascultam, leacul își făcea efectul: îmi scădea febra. Luam, una câte una, podoabele și mi le aranjam în jocuri proprii. Toate acele rămășițe cu luciri discrete ale celeilalte lumi, cea în care se născuse povestitoarea, intrau într-un contrast grăitor cu pijamaua chinezească din lumea în care mă născusem eu. Iar această lume în care mă născusem îmi furase mie, și mai ales ei, povestitoarei, trecutul. Înțelegeam vag atunci că bijuteriile de familie erau neprețuite: pentru că ocroteau încă părți mari de trecut și vorbeau cu voci care nu mai puteau fi auzite altfel.

Ceasul-medalion, victorios în eșecul lui financiar, l-am pus în funcțiune. Merge. Ca toate lucrurile făcute în secolul progresului, se grăbește. O ia puțin înainte.

PROBLEMA SPINOASĂ A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

Nu am memorie la bancuri. De câte ori încerc să spun unul, într-un fel sau altul îl fac praf: dacă e un banc în care contează mai mult povestea și interpretarea ei actoricească, îl ratez printr-o relatare sobră, dacă e unul care mizează pe poanta finală, o spun ori prea devreme, ori prea târziu, când o parte din musafiri s-au dus pe la casele lor. Atunci reușesc să mi-o amintesc. Am totuși vreo două-trei bancuri pe care le țin minte. Unul care îmi place foarte mult a luat, dacă nu mă-nșel, Premiul Pulitzer (bănuiesc că la secțiunea de caricatură jurnalistică). Se petrece în metrou: un tânăr se scoală de pe scaun și i-l oferă politicos unei doamne în vârstă. Doamna leșină. Când își revine din leșin, doamna îi mulțumește tânărului. Tânărul leșină.

Cred că nu există emblemă mai clară a vremii noastre decât situația de mai sus, în care, cum se vede, nici o parte nu iese favorizată. Normalitatea, bunul-simț, reciprocitatea pozitivă sunt șocante la maximum, te fac, dacă nu să leșini (că nu mai e la modă), măcar să tresari de uimire. Așa mi s-a întâmplat de curând, auzind pe stradă un crâmpei de conversație între un tată încă tânăr, nu mai mult de 40 de ani, și fiul său care putea fi prin clasa a V-a sau a VI-a. Băiatul se lăuda cât de obraznici fuseseră, el și colegii de clasă, cu „doamna de istorie". Ce nebunii s-au întâmplat la oră. Iar tatăl, cu o voce a cărei

frumusețe m-a izbit, a replicat, pe un ton pe jumătate surprins, pe jumătate mustrător: „Dar nu-i deloc frumos să faceți așa ceva!" Nu suna demagogic, suna convins. Apoi a întrebat: „Și doamna ce-a zis de asta?" Băiatul a spus vesel că doamna nu-i deranja. Tatăl, cu tonul lui echilibrat, care, nu știu de ce, îți dădea încredere, a început să explice că, totuși, nu..., dar mă îndepărtasem deja, iar restul nu l-am mai auzit. Mi-ar fi plăcut, desigur, să fi auzit, pe modelul bancului de Pulitzer, și un sfat analog al tatălui doamnei de istorie.

Reacția ieșită din comun – tocmai prin normalitatea ei – a bărbatului cu glas calm mi-a readus în minte nenumărate discuții pe care le-am auzit în ultimul timp pe tema relațiilor profesor-elev-părinți. Distruse din ambele margini, atât de unii profesori (tot mai mulți), cât și de unii părinți (tot mai mulți). Singurii care pierd din toate astea sunt elevii-copii. Și, desigur, lumea în care vor trăi ei. Pentru că școlile au început deja, simt nevoia unui mic bilanț al dezastrelor care se petrec în ultimul timp în acest periculos triunghi, deloc amoros: profesori-elevi-părinți.

Profesorii. Cum vremea marilor misionari, a lui „Domnu' Trandafir", a altruismului și a sacrificiului a trecut, profesorii sunt tot mai puțin motivați să se dedice trup și suflet școlii. Motivația interioară fiind mică, ar putea fi compensată, ca-n *toate* celelalte meserii, de o motivație exterioară: banii. La fel ca toată lumea, trăiesc și ei agitația de zi cu zi, trebuie să facă față bombardamentului de noutăți și schimbărilor: „ce ziua făcea, noaptea se surpa". În plus, ei au și probleme financiare cronice, ca-n *Filantropica*. Sunt striviți de un program de învățământ dilatat fără rost, dar n-au de ales. Ca să poată ajunge la un portofel decent își încarcă suplimentar orarul, fie prin „plata cu ora", fie prin meditații. Am dat de două ori în viața mea câteva ore de meditație: o dată pentru că mă rugaseră niște foarte buni prieteni, altă dată pentru că m-au

înduioșat grijile de mamă neajutorată ale unei femei sărmane. Nu cunosc muncă mai migăloasă și mai epuizantă, care îți suge toată energia. (Eu, una, am făcut-o gratuit și punctual, pentru că nici un ban din lume nu m-ar fi convins să fac așa ceva *à la longue*. Nu cred că vreun profesor ar face-o dacă n-ar fi obligat de grijile de familie. Pentru el singur nu s-ar osteni.)

Învățământul nu stă pe roze nici în restul Europei. Totuși, în alte părți mai civilizate ale lumii meseria asta îți aduce un venit mediu confortabil, pe când la noi salariul profesorilor este categoric de ajuns pentru o splendidă sărăcie. În învățământ au rămas din această cauză două tipuri: profesorii cu vocație reală (care merită statuie) și nechemații, cei care nu sunt în stare de altceva, așa că fac profesorat. Cam așa se întâmplă, oricât de trist ar suna, și cu meserii de tip gunoier, deratizator etc. O alegi pentru că n-ai de ales. Abia intrați în învățământ, absolvenții de facultate abia așteaptă să iasă. Să scape din școli, spre altundeva, spre altceva, din toate punctele de vedere mai rentabil. Provizoratul acesta, inconfortul, mediocritatea, schimbările în lanț (la câte-o materie copiii trec de la un om la altul într-un singur an de parcă și-ar zapa profesorii) și, mai mult decât orice, lipsa de entuziasm se proiectează asupra elevilor. Meseria de profesor nu mai atrage și, cred, nici nu are de ce. Insatisfacțiile unui profesor sunt, din cauza sistemului actual, mai mari cu mult decât satisfacțiile. Profesorii buni se izbesc mereu de sistem.

Legea compensației, probabil, face ca în mass-media să fi crescut pe măsură numărul celor care simt nevoia să dea note, astfel încât s-a creat o adevărată manie a topurilor. Se vede că românul e născut profesor, doar că nimeni nu vrea să fie profesor.

Părinții. Într-o pasionantă carte despre medicină, mai precis chirurgie, profesorul Setlacec constată, după o

experiență de-o viață, că de multe ori problema doctorului nu e nici pacientul, nici chiar boala, ci familia care se simte datoare să se amestece peste tot, să pretindă, să comande. Diverși soți, copii, mame posesive, unchi și alte rubedenii îl chinuie pe medic și-l împiedică să-și facă meseria. Aceștia știu mai bine decât specialistul ce e de făcut. În privința școlii lucrurile stau la fel. Toți părinții se simt profesori, doar că, în loc să-și dăscălească copiii acasă, îi dăscălesc pe dascăli. Nu-ți vine să crezi când îi auzi pe câte unii cum se mândresc și admiră prostiile progeniturilor („e lucru mare cât e de deștept... e ceva de speriat, parol!") și cum le încurajează obrăznicia, făcând, pe lângă aceste două greșeli pedagogice, și o a treia: îi vorbesc de rău pe profesori în fața elevilor. Că o fac din auzite și bazându-se numai pe perspectiva copilului nici nu mai are importanță. Își închipuie, nu se știe de ce, că, dacă ei lucrează pentru bani buni, profesorul trebuie să lucreze din pură vocație și că degeaba li s-ar mări salariul. Lucruri al căror rost nu-l înțeleg, îl resping fără cercetare. Nu pun numai bețe-n roate școlii, dar fac rău copiilor pe care-și închipuie că-i apără. De la un moment dat, cum timpul pe care-l acordă ei înșiși copiilor e tot mai mic, cum răbdarea tuturor scade, încep să constate că „micuții" le scapă din mână. Că, așa cum își permit să procedeze cu profesorii, își permit și cu propriii părinți. Dar când își dau seama de trista similitudine nu mai e mare lucru de făcut.

Elevii și studenții. Victime inocente ale sistemului, s-au adaptat din mers noilor condiții. Dacă înainte, în comunism, își toceau inteligența învățând comentarii pe dinafară sau copiindu-le din caiet, acum profită din plin de existența noii tehnologii. Încă din clasele mici, unde li se cer câte 3-4 *eseuri* pe zi (tip de scriere la care ar trebui să ajungi la sfârșit, când știi să te miști lejer prin tot felul

de discipline, *încercările* fiind doar o formulă modestă prin care marii erudiți își defineau scrierile), ei învață beneficiile comenzii *copy-paste*. Multe lucrări sunt aduse de elevi și studenți așa cum le-au luat de pe internet, fără o minimă intervenție. După mine, acest fapt e o dovadă de bun-simț și modestie: cum să intervii, când nu știi nimic, în munca bine făcută a unuia care știe ceva?

O colegă, profesoară la Litere, mi-a povestit că, cerându-le studenților o lucrare de seminar, a avut o surpriză de proporții: o studentă i-a dat un text la care, pasămite, muncise toată noaptea și care nu era altceva decât articolul pe care profesoara însăși îl semna pe internet. Paginile nu fuseseră parcurse nici măcar în fugă până la capăt (unde se afla semnătura).

Ce mai rămâne de făcut? Mi se pare că nu e nevoie de un nou început de an școlar, ci doar de un nou început. Și anume de la zero. Și tot de la zero, de la zerouri (în plus) la salariile din învățământ. Atunci selecția se va face de la sine.

PROFII'

Am avut ocazia să văd câteva diplome școlare din prima jumătate a secolului trecut. Unele din Transilvania de pe la 1910, altele din România dintre războaie: media generală obținută la terminarea unei clase, media de bacalaureat. Notele, în sistemul până la 10, la fel ca astăzi, se opreau mai toate, spre deosebire de cele de azi, înainte de 8. Surpriza – pe care am avut-o și la diploma bunicului meu – era să descoperi lângă o medie generală mai degrabă modestă, iar pentru obișnuințele contemporane chiar slabă, o precizare de tipul: „Al 4-lea din 135 de elevi". În diploma de bacalaureat a lui Emil Cioran, datată 5 octombrie 1928, notele arată așa:

Limba română 10 (zece)
Istoria patriei 8 (opt)
Geografia României 8 (opt)
Instrucție civică 8 (opt)
Limba franceză 9 (nouă)
Științe naturale 6 (șase)
Fizico-chimice 7 (șapte)
Media generală 7,80 (șapte și optzeci).
Clasificat al 2-lea din 96 de candidați înscriși.

După cum se vede, la *al doilea* clasificat din aproape o sută de elevi, singura notă de 10 este la română, iar singura de 9, la franceză. Fără să știm cine a fost acest Cioran, i-am putea deduce corect, din simpla citire a

notelor, vocația și destinul. Diploma nu e un obiect inutil, nici un soi de premiu cu coroniță, ci seamănă mai degrabă cu rezultatul unui examen oftalmologic în urma căruia îți comanzi ochelarii potriviți sau cu o radiografie pe baza căreia trebuie să iei o hotărâre esențială pentru viața ta. Ar fi fost deci ciudat ca absolventul Cioran Emil, de la Liceul Gheorghe Lazăr din Sibiu, secțiunea modernă, să nu urmeze Facultatea de Litere și Filozofie, ci, să spunem, pe aceea de Științe Naturale.

Astăzi notele de absolvire sunt, ca să păstrez comparația, ca un test oftalmologic la care toată lumea iese perfect sănătoasă sau, eventual, cu același număr de dioptrii. Cu medii generale de peste 9 la bacalaureat, toți par să aibă vocații egale atât pentru științele exacte, cât și pentru cele umaniste. Diploma nu reflectă nimic din plictiseala, chinul, chiulul și tertipurile cu care un elev a străbătut orele la nenumărate materii, care l-au atras una mai puțin decât alta. La „comandarea ochelarilor" în funcție de rezultatul examenului de bacalaureat ies însă dezastre, iar unii suferă toată viața de pe urma lor.

Problemele școlare erau dezbătute incredibil de des în presa interbelică și aproape că nu există publicist care să n-o fi făcut. În tabletele lui Călinescu din anii '30 se conturează un personaj nu tocmai fericit, Profesorul, pe seama căruia sunt puse afirmații incomode la adresa felului în care evoluează, sau mai degrabă se degradează, învățământul mediu. Problema îl obsedează pe critic și el o întoarce pe toate fețele în articole ca *Fine de an școlar*, *Note sau cal.ficative*, *Examenele de bacalaureat*, *Noul an școlar*, *Elevii bandiți*, *Școală greșită*. Semnalele de alarmă sunt numeroase și, chiar dacă diplomele de bacalaureat dezmint temerile autorului și ale Profesorului său (personaj real sau fictiv), ele arată că, în învățământ, pericolele rămân,

în linii mari, aceleași. Cel dintâi, notele bune nemeritate: „Ce-ai zice de elogiile unui critic care face din Eminescu cel mai mare poet român, dar totodată scrie despre toți că sunt cei mai mari poeți români? O monedă care circulă prea mult nu mai are valoare, și prea multă indulgență școlară e un fel de inflație de valori." Apoi veșnica problemă a lanțului slăbiciunilor, care dă Profesorului o stare de nervozitate, mai ales la sfârșit de an, „pentru că în fiece individ vede o posibilă *proptea*...". Situația îi creează probleme de conștiință: „Justiția din mine strigă: dacă îi treci și pe ei înseamnă că-i desconsideri pe ceilalți [...]. Dacă îi trec pe toți, ce rost mai are nota, și școala, și examenul, și clasificația? Unde mai pui că școlarii ăștia de care te înduioșezi te vor persecuta mereu cu convingerea că «nu poți să-i lași». În anul următor spaima de repetenție scade în chip simțitor și după câțiva ani se preface în indiferență și sfidare". Un alt neajuns general este lipsa lecturilor la elevi și incultura în care se complac: „Închipuie-ți că în clasele mele de curs superior nimeni n-a citit pe Dostoievski sau pe Tolstoi, pe Ibsen, pe Zola și alte de acestea. Abia câte unul a avut în mână câte o broșurică din «Biblioteca pentru toți». [...] De câte ori arunc câte o vorbă mai abstractă, observ că ochii tuturor s-au întunecat. N-au înțeles. [...]. Ar trebui ca copiii aceștia să facă o baie bună de cultură, să stea de vorbă cu noi nesiliți, un an de zile, să citească lucruri de soi, fără spaima notei..." Una dintre cele mai grave probleme (și aceasta perpetuată) este statutul profesorului în ochii elevilor: „Copiii au aflat de la părinți și din gazete că trebuie să ai inițiativă, să cucerești viața, că învățătura te ține-n loc și te face un umil profesoraș cu un salariu mai mic decât al unui sublocotenent de 21 de ani, fost elev al tău..." Lista neajunsurilor din, atunci ca și acum, complicata relație profesor-elev continuă, în anii '30, cu programele

încărcate, surmenajul elevilor, lipsa de combativitate a profesorilor când trebuie să obțină drepturi sau să-și apere revendicările. O singură observație: ceea ce pe vremea Profesorului din tabletele lui Călinescu era excepție a devenit pe vremea Profesorilor din școlile noastre regulă.

Dacă am numărat bine, în familia mea, incluzând și rudele prin alianță, au existat (și există), de-a lungul a trei generații, așadar de la bunici încoace, vreo 10 profesori de toate tipurile, de la învățători la universitari, de la profesori de geografie la profesori de matematică sau de chimie, cei mai mulți fiind, ca personajul lui Călinescu, profesori secundari. I-am cunoscut pe toți și i-am auzit vorbind despre elevii lor, despre orele lor, despre problemele lor. Fără să fiu subiectivă, pot spune că, poate prin noroc, poate prin vreo genă moștenită, nici unul n-a fost „profesor" în sensul peiorativ al cuvântului. Am întâlnit, după ani, elevi de-ai lor, bătrâni acum, care simțeau nevoia să vorbească despre ei și își aminteau scenariul unei ore, ceea ce m-a dat gata. Nu e de mirare deci că soarta „speciei" mă preocupă și că am în minte un prototip format din ce a existat mai bun în fiecare. Ce aveau în comun era că, în ciuda tuturor neajunsurilor, își iubeau meseria, materia și „materia primă". E nevoie, probabil, de acea prospețime adolescentină a profesorului de literatură din *Clubul poeților dispăruți*, dar și de ceva în plus. Dificultatea e să știi până unde să mergi în dialogul „de la egal la egal" și unde trebuie să redevii adult, căci elevii au nevoie de puțină distanță ca să te ia în serios. Firește, romanul de formare rămâne pe primul plan pentru un profesor adevărat.

Poate că profesorul seamănă cel mai bine cu un artist, chiar cu un actor. Adică trebuie să aibă și *talent*, dar să-și învețe totuși rolul, să facă din lecția lui un spectacol, fie

și numai unul al ideilor și să transmită ceva nou de fiecare dată. Să se pună pe sine cu grijile lui în paranteză, ca actorul în seara premierei (închipuiți-vă o Julietă acră de pe urma certurilor cu vecinii din bloc), să-și modeleze spectatorii, atrăgându-i în lumea piesei lui. Iar pentru asta e suficient să-i iubească. Din fericire, lucrurile se întâmplă întocmai, mai des decât ne-am închipui. Sau nu?

„ȘI BACALORIATUL ĂSTA"

Toate televiziunile au vorbit despre examenul de bacalaureat. Pe lângă perlele de la proba de română, pe care Antena 1 a avut buna idee să le citeze la știri, au mai fost puternic mediatizate două cazuri: un elev care a fost depunctat cu 4 puncte și o profesoară din Brașov care, după ce și-a încuiat colegii în cancelarie, a alergat pe holurile liceului strigând: „Fraudă! Fraudă!" În timp ce perlele de la română au fost gustate deplin numai de câțiva (care au înțeles enormitatea confuziilor), celelalte două cazuri au fost reluate pe toate vocile și comentate de orice „matroană română". Ideea pe care au reținut-o părinții din primul caz este că profesorii își depunctează sistematic elevii, nenorocindu-i pe viață. Iar din întâmplarea de la Brașov au dedus că profesorii sunt cam într-o ureche.

N-am auzit niciodată, în nici o sesiune, la nici o lucrare și la nici un examen – și, desigur, la nici o emisiune de știri – că cineva contestă o notă pentru că e prea mare. Că un elev a fost suprapunctat cu 4 puncte și a luat în loc de 4, cât merita, 8. Și totuși, punctul sau punctele în plus constituie *regula*, iar cazul prezentat este excepția. Implicațiile acestei fraude cvasigeneralizate sunt la fel de grave ca ale depunctării. I se adaugă și alte tipuri de fraudă, cel mai frecvent copiatul și discuțiile din timpul

examenelor pe care supraveghetorii nu le bagă în seamă, și, după părerea mea, un om cinstit își poate pierde cu adevărat mințile asistând la ce se întâmplă la bacalaureat.

Anul acesta la toate materiile, cu excepția literaturii române și a limbilor materne, s-a inaugurat testul-grilă. Ideea e bună, teoretic. Ca să rezolvi o întrebare de acest tip la matematică, de pildă, trebuie ca mai înainte, pe ciornă, să duci un exercițiu sau o problemă până la capăt și apoi să vezi dacă rezultatul obținut de tine corespunde cu cel din test, pe care-l bifezi. Timp nu ai prea mult, deci trebuie să fii perfect pregătit ca să apuci să-ți rezolvi testul. Corectarea se face ușor și în notă nu încape subiectivitatea. Toate acestea sunt eficiente numai unde examenul este luat în serios. La noi, unde bacalaureatul a devenit un fel de șezătoare, ajunge ca un elev dintr-o sală să rezolve corect exercițiile pentru ca cel puțin jumătate din colegi să afle „din gură-n gură" rezultatele. În timp ce elevul bun asudă să rezolve funcțiile, integralele și ecuațiile sau complicate probleme de geometrie, cel slab asudă numai să întrebe în șoaptă care e rezultatul corect. Și asta e greu, recunosc. Primul obține, să spunem, 8,50, iar al doilea, 8 (căci n-a auzit bine un răspuns). Ai zice că la examen, în mod miraculos, tuturor celor care nu sunt în stare de nimic timp de patru ani de liceu le luminează Dumnezeu mințile și-i face, timp de trei ore, geniali.

Bacalaureatul a devenit o mare farsă. După mine, s-ar scuti mult consum de energie zadarnic (din partea profesorilor, elevilor și a părinților deopotrivă) dacă ar fi desființat. A devenit o formă fără fond exemplară. În timp ce între războaie examenul scris era dublat de unul oral *cu public*, iar elevii învățau pe rupte la fiecare materie (lăsându-și singuri unele examene pe toamnă, dacă nu se simțeau pregătiți), comunismul a impus ani de-a rândul promovabilitatea de aproape 100%, pentru că în

comunism toți elevii, nu-i așa, erau buni, dar nimeni nu avea voie să fie *mai bun* ca alții, să iasă în față. Urmele acestei concepții se simt în felul în care se trece astăzi bacalaureatul. De suferit nu au decât elevii buni. În caz că nota de la bacalaureat se ia în considerare procentual la admiterea în facultate, ei, cei buni, sunt primii care pierd.

Acum doi ani o cunoștință m-a rugat, în preajma bacalaureatului, să fac câteva ore de română cu fata unei femei cu trei copii, care muncea cu ziua ca să-i întrețină și nu avea de unde să dea bani pe meditații. Am zis că fac o faptă bună, că e firul meu de ceapă, vorba lui Dostoievski, și am acceptat, deși eram îngrozitor de strâmtorată la capitolul timp. Fata nu părea defel nevoiașă, avea părul vopsit într-o culoare avangardistă, era fardată, mă rog, la zi în toată ținuta. În prima clipă m-am bucurat, de dragul mamei ei, care, mi se spusese, era o persoană extraordinară, și era cu siguranță mândră de odrasla ei. I-am dat fetei un test. Deși era la sfârșitul clasei a XII-a, fetei nu-i reușea nici o propoziție fără vreo greșeală înfiorătoare de ortografie, nu citise nici una dintre prozele care erau cerute de programă, iar a comenta o poezie echivala pentru ea cu a vorbi chinezește. Era pur și simplu incoerentă și nu știa riguros nimic. Nu avea răbdare să-i explic ceva, nu-și făcea nici o temă, nu se atingea de cărțile pe care i le dădeam și considera că-mi face o favoare că vine să vorbească cu mine (întârzia de altfel întotdeauna). Îi lipsea complet „baza", nu era genul dornic să recupereze, și nici o minune nu ar fi fost de folos în cazul ei. I-am spus cunoștinței să-i spună bietei femei că efortul e inutil și că, absolut sigur, fata nu are cum să ia examenul care începea în câteva zile. După sesiune am primit un telefon. Cu reproș în glas, cunoștința mi-a spus că fata trecuse cu bine

bacalaureatul și că luase 8 la proba de română. Mama ei a rămas cu o impresie foarte proastă despre mine: examenul a dovedit clar că fata era la fel de bună ca toate celelalte și că eu, din motive obscure, probabil din cauza prejudecăților, o ponegrisem! Acum, am aflat, mama îi plătește taxa pentru o facultate particulară. Fata e studentă. Examenele au întotdeauna dreptate.

GHID PRACTIC PENTRU STUDENȚII CARE AJUNG DIN GREȘEALĂ LA LITERE

Sunt la modă ghidurile: ghid practic pentru cei care s-au săturat de România ca de mere acre (elegant spus „pentru un job european" sau „pentru aspirantul la doctorat în Statele Unite"), ghid practic pentru șoferii care înjură și mituiesc polițiști de la circulație („care intră în conflict cu Poliția rutieră"), pentru cei care vor să devină paparazzi („presa scrisă") și pentru cei care vor să se fâțâie pe sticlă („vedeta de televiziune"), pentru portari, mame eroine, manageri și, probabil, boschetari, maneliști, miliardari, ucigași plătiți, vameși și farisei. Se pare că singura categorie oropsită este cea a câtorva studenți care nu au, dar creează generos probleme, sistematic ignorați de autorii cărților de gen. M-am gândit așadar că n-ar fi inutil să scriu, la început de an universitar, un microghid în ajutorul celor care vin din greșeală la Facultatea de Litere și șchiopătează apoi puternic din pagină în pagină. Toată lumea trebuie să aibă o șansă, nu-i așa?

Situații curente

▪ Chiar dacă ai ales facultatea aceasta pentru că literatura română a fost singura materie la care puteai să copiezi în liceu și obțineai note peste 5, nu trebuie s-o arăți de la început. De aceea încearcă să-ți controlezi expresia de

teroare de pe chip atunci când se pomenește un titlu sau un nume de autor.

▪ Când dai buzna afară pe ușa facultății, izbindu-l puternic pe profesorul care tocmai încearcă să intre, nu te sfii. E un mod ca oricare altul de a-ți afirma personalitatea.

▪ Dacă ți se recomandă să mergi la bibliotecă și să citești pentru seminar simte-te iremediabil jignit. Te face incult!

▪ Întreab-o pe profesoara de LRC (limbă română contemporană) de unde poți face rost de *„dum"*, din moment ce ea a scris pe tablă DOOM. Doar *oo* se citește *u*.

▪ Când ascensorul e plin, aruncă-te și tu în el, strivindu-i pe ceilalți, mai ales că te grăbești. Dacă ascensorul nu va porni, poate renunță altcineva, tu, unul, nu ești claustrofob.

▪ Când ești în lift numai tu cu un profesor, spune-i hotărât: „Eu merg la doi!" Nu-i nevoie să încerci să afli de ce se supără, dacă nu știi deja – explicația e lungă și obositoare.

▪ Treci liniștit prin sala 408, chiar dacă nimerești în mijlocul unui curs. Nu te scuza. Dacă are două uși, înseamnă că e o sală de trecere, nu?

▪ În pauze și chiar la cursuri e bine să citești numai reviste *glossy*. Recomandă-le și împrumută-le și colegelor, pentru că, oricum, costă mai mult decât o carte.

Scrisul

▪ Mai bine evită, în scris, verbul *a crea*. Dacă nu-l eviți, nu-ți ascunde enervarea că ba se scrie cu un *e*, ba cu doi, și tu nu reușești să le ții minte.

▪ Dacă vezi în cursul colegului numele de Tzara, arată-te neîncrezător. Mai mult ca sigur o fi vrut să scrie Țara.

▪ Dacă un profesor îți spune că nu se scrie Barbu *de la Vrancea* (ci *Delavrancea*), nu te lăsa surprins. Zâmbește și spune candid: „Nu era din Vrancea?"

▪ Nu te certa cu profesorul pe tema numărului de *i* cu care se scriu *noștri* și *voștri*. Mai bine scrii *noștri* cu un *i*, *voștri* cu doi și spui că tocmai ți-ai comandat ochelari (dar încă nu sunt gata).

E-mail

▪ I-ai scris profesorului un e-mail în care i-ai spus foarte respectuos: „Bună ziua! Sunt studenta Ionescu Marinela. Nu am timp să vin la cursul dumneavoastră, deși aș vrea foarte mult. Nu aveți o variantă *on-line*? Aș mai putea veni sâmbăta sau duminica – credeți că ar fi posibilă o schimbare de orar? Cu respect, Marinela Ionescu." Nu te mira, totuși, că nu-ți răspunde, poate ai greșit adresa.

▪ În altă ordine de idei, dacă cineva îți va spune să nu-ți începi e-mailurile cu *Bună ziua!*, ci cu *Doamnă profesoară / Domnule profesor*, eventual chiar *Stimată... / Stimate...* nu te lăsa destabilizat. Răspunde că așa ceva ți se pare de o familiaritate excesivă și o / îl respecți prea mult ca să-ți permiți o asemenea formulă.

Telefoane

▪ Plânge-te cât mai des că profesorul a refuzat să-ți dea numărul lui de mobil. Cum să ții legătura cu el? Cum să afli ce trebuie să înveți pentru examen? Cum să-i spui că lipsești de la orele lui, pentru că tu nu te scoli *niciodată* atât de devreme?

▪ Dacă ai aflat prin indiscreția unei doamne secretare numărul de telefon fix al profesorului și dai peste robot, ferește-te să spui vreo vorbă: sună insistent (de preferință după 10 seara, că trebuie să fie acasă!) – o să-ți răspundă odată și-odată.

▪ Dacă ai noroc să-l găsești la telefon pe profesorul cu care ai avut examen ieri, nu-ți începe discursul cu: „Știți, eu am avut o situație specială, n-am putut să vin la examen" – e un clișeu. Spune direct: „Când ați putea veni să dați examen cu mine, că la restanță nu voi fi în țară?"

Lucrări și examene

▪ Dacă-ți scrii lucrarea de diplomă fără semne diacritice și profesorul se arată mirat, răspunde-i înțepat: „Așa m-am obișnuit *pe mail!*" sau „Regret, nu mai pot să scriu altfel!" Impune-ți titlul: *Fata nevazuta a poetilor Vacaresti.* Sau: *Scoala de la Tirgoviste si reprezentantii ei.*

▪ Când îi telefonezi profesorului ca să-l întrebi când ai examen cu el și la ce sală, deși totul este afișat de două luni în hol la facultate, nu te grăbi să-ți spui numele. S-ar putea să-l țină minte.

▪ Când vii la examenul de literatură nu trebuie să-l întrebi tare pe colegul de bancă, de față cu profesoara: „La ce avem azi examen?" Întreabă-l la ureche.

▪ Când vii la examenul de literatură, nu trebuie să scrii o lucrare de folclor numai pentru că ai confundat data examenului. Repliază-te rapid.

▪ Dacă ai de făcut o lucrare de seminar și o iei de pe internet cu *copy-paste*, asigură-te, când spui că ai lucrat o săptămână la ea, că nu e semnată. Așa, șansele de a fi prins sunt, oricum, ceva mai mici de 100%.

▪ La examenul de poezie interbelică nu citi în nici un caz și volumele de poezie. La ce bun, dacă ai trecut prin cursuri?

▪ Dacă ți se dă un text de *comentat la prima vedere*, revoltă-te: nu s-a făcut la curs!

▪ Dacă ai luat 4 la un examen, arată-te uimit: din moment ce până acuma ai trecut la alte materii, nu-i oare normal ca asta să impună puțin respect?

▪ Dacă ți-ai ales o lucrare de diplomă despre comparația dintre Camil Petrescu și Marcel Proust și ești întrebat dacă ai citit Proust, măcar un volum din *În căutarea timpului pierdut*, spune răspicat: *Nu*! Și arată-te nedumerit de întrebare. Doar e lucrare de literatură română, nu?

▪ Dacă ai luat o notă mai mică decât te-ai obișnuit, amână-ți răzbunarea: poți să scrii oricând mai târziu o recenzie distrugătoare la orice carte a îndrăznețului profesor.

Notă

Situațiile de mai sus nu sunt inventate.

VRĂJITOARELE ȘI STALIN

Brașovul a recuperat mai repede decât Bucureștiul handicapul zecilor de ani de comunism. Arată civilizat, cu un centru plin de farmec, autobuzele au orarul afișat și îl respectă, vânzătoarele au redevenit amabile, oamenii dau bună ziua, totul se face mai temeinic și totul e mai occidental. Ținea cândva, în perioada lui cea mai liniștită, de *Mitteleuropa*, iar amintirea a rămas, poate, în fibrele lui ascunse. Deși la suprafață a suportat, ca orice oraș de altminteri, cămașa de forță a istoriei.

De această istorie m-am izbit încă din copilărie și nu numai în oraș, ci și acolo unde nu te-ai aștepta, *în natură*. Aproape fiecare din dealurile crescute, în Brașov, la îndemână, și pe care noi, copiii, le urcam și le coboram neobosiți pe scurtături abrupte, a avut câte o cicatrice a istoriei. De pe mica terasă a casei noastre, pierdută între acoperișuri cu aer meridional, urmăream Tâmpa ca pe o ființă care se trezește și se culcă odată cu orașul. Schimbările ei erau spectaculoase: „își punea căciula", adică era acoperită de cețuri până pe la jumătate, semn de vreme mohorâtă, era invadată pe neașteptate de verdele crud al primăverii, se colora în rugina caldă de toamnă, se bruma ca prunele sau anunța, cu moțul nins, venirea frigului. Tot de pe terasă, am văzut odată arzând cabana din vârf, construită de sași la 1890, într-o grotă (restaurantul Bethlen). Și am zărit, altcândva, cum se tăiau copacii pentru construirea telecabinei. Acum pot urmări

oricând micile cutii roșii care urcă și coboară de dimineața până seara. Se zărește și numele uriaș al orașului strălucind pe creastă, cu agresivitatea oricărei reclame. De fapt ideea de a folosi Tâmpa (cea mai frumoasă etimologie e cea oferită de Timotei Cipariu: numele vine de la „tâmplă", altar, cu care, într-adevăr, seamănă) pe post de pancartă e mai veche. În copilăria mea se vedea pe altarul orașului alt nume, mai degrabă demonic. Din brazi întunecoși, se mai distingeau, undeva către vârf, trei majuscule groase: LIN. Știam de unde vin literele, de la Stalin, nume pe care puternicii zilei hotărâseră să-l dea orașului Brașov și a cărui povară a purtat-o mai bine de un deceniu. Iar silvicultorii (Facultatea de Silvicultură fusese Liceul German de Fete) au primit misiunea importantă să scrie din brazi numele dictatorului, plantat cât mai vizibil, ca să știe oamenii în ce oraș și pe ce lume trăiesc. Ceea ce au și făcut. Vara numele se distingea verde închis între foioase, iar iarna se citea cel mai bine, „nemuritor" pe zăpada albă. Curând însă nemuritorul a murit, istoria a cotit puțin, iar silvicultorii au primit ordin să scape rapid de cele șase litere (verzi tot anul, deși mai degrabă ar fi trebuit să fie roșii), care nu mai erau „la modă". Așa că, oameni cu conștiința naturii cum erau, probabil, n-au tăiat ce plantaseră, ci au preferat să sădească alături alți brazi care, de data aceasta, să ascundă istoria. Așa se face că am mai apucat și eu LIN-ul, în timp ce STA fusese înghițit de pădure. Cu timpul a dispărut și el, cu amintirea lui Stalin cu tot.

Un alt deal cu istorie este Cetățuia. Aici mergeam în fiecare primăvară să culegem primii toporași (le ziceam viorele). Nu ne puteam apropia prea mult de cetate, pentru că era păzită. La 1524* fusese construit în vârful

---

* O bună parte din datele istorice le-am găsit în cartea extrem de bine documentată a lui Heinrich Wachner, *Kronstädter Heimat und Wanderbuch*, Aldus Verlag, Brașov, 1994, reeditare a ediției din 1934 (n.a.).

dealului un bastion de lemn, iar un secol mai târziu din el se făcuse o cetate de piatră, care-i găzduia pe călătorii care nu mai încăpeau în burg. În secolul științei și progresului, pe la 1885, de aici se făcuseră măsurători pentru determinarea coordonatelor geografice ale locului. (Iar „Sub Tâmpa", inginerul orașului, Christian Kertsch, a construit, cam în aceeași perioadă, apeductul Brașovului). Un detaliu pe care l-am aflat din *Kronstädter Heimat und Wanderbuch* este că, în 1932, brașovenii i-au făcut cadou lui Carol al II-lea nici mai mult, nici mai puțin decât *cetatea* de pe dealul Cetățuii. Iar în copilăria viorelelor mele, cetatea din vârful dealului era inaccesibilă. Aici, se spunea în șoaptă, era stația de bruiaj a Securității, astfel încât să nu se poată asculta posturi de radio „dușmănoase" ca *Europa liberă* sau *Vocea Americii*. După 1990 pe Cetățuie s-a deschis un restaurant, cu oameni îmbrăcați în costum de epocă la intrare, unde se organizează adesea mesele festive ale absolvenților de liceu.

Dealul cel mai apropiat de casa mea, cel pe care a locuit și Cioran, se numește Warthe, nume care trebuie pronunțat nemțește, dar pe care tinerii de azi îl rostesc englezește. Ca toate celelalte dealuri, avea un rost precis: se însuflețea iarna, pentru că pe o parte a lui, Livada Poștii, Postwiese (unde soseau în vremuri de demult poștalioanele), era loc bun de săniuș și de schi pentru începători. Pe cealaltă parte a lui, pe lângă Graft (canal numit la un moment dat Spurcata, din cauza gunoaielor aruncate în apă, iar acum devenit o frumoasă promenadă, „După Ziduri") se ajungea la Turnul Alb și Turnul Negru, care străjuiau cândva orașul și la o splendidă Belvedere (*Aussicht*), care a fost refăcută. Pe-aici s-a construit drumul nou al Poienii, cel vechi fiind pe la Pietrele lui Solomon. Cărări tainice te duc la un loc cu castani comestibili și era o mare bucurie să culegem de pe jos castane și apoi, crestându-le puțin, să le prăjim pe plita vechii noastre sobe Vesta. În fine, Dealul Melcilor s-a

numit cândva Dealul Furcilor, pentru că pe el erau spânzurătorile orașului, dar peisajul era arid, și aici nu ne prea jucam.

Străzile Brașovului, la fel ca ale tuturor orașelor, și-au schimbat numele de nenumărate ori, dar, spre deosebire de altele, au făcut-o în trei limbi, română, germană și maghiară. Nimeni nu era deranjat de asta, ba chiar dimpotrivă. Strada pe care am copilărit se numea, inițial, Sfântul Ion (Johannisgasse, Szentjános utca), după biserica ei. În copilăria mea se repliase în Maiakovski (oare ce legătură avea poetul Maiakovski cu Brașovul?), dar oamenii întrebau de ea adesea tot pe vechea denumire, iar acum a revenit la Sfântul Ioan. De altfel primele nume ale străzilor aveau toate sens, erau nume călăuzitoare: Strada Lungă, Strada Porții, care ducea spre poarta de ieșire din oraș, Strada Neagră, numită astfel de la apa neagră și urât mirositoare care curgea pe lângă curțile tăbăcarilor și câte altele. Toate străzile s-au metamorfozat onomastic într-o manieră aproape comică: Michael Weiss, paralelă cu strada mea, numită astfel după una dintre figurile cele mai luminoase ale Brașovului, contemporan cu Mihai Viteazul și, o vreme, susținător al lui, a devenit brusc Armata Roșie, apoi Armata Română, apoi jumătate Mihael Weiss, jumătate Armata Română. Strada Porții (sașii îi spuneau Purzengasse, iar ungurii Kapu utca) a fost, cred, scurtă vreme, strada Carol II, iar acum e Republicii. Strada Neagră (Schwarzgasse – Fekete utca) a devenit un timp strada Regina Maria, azi e Nicolae Bălcescu. Strada Castelului (Burggasse) s-a numit apoi strada Pavlov, acum a revenit la numele ei poetic. Aici a locuit Alexandru Mușina, autorul volumului de poezii „cu adresă" *Strada Castelului 104*. Rudolfsring a fost mai târziu Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej, azi Eroilor. În continuarea lui, Calea Victoriei, devenită Lenin, azi

bulevardul 15 Noiembrie. Calea Bucureștilor s-a numit la un moment dat strada Dârstei, apoi strada Moscovei: era un nume foarte potrivit, pentru că drumul spre București ducea pe-atunci direct la Moscova.

Există locuri într-un oraș care parcă atrag istoria. Poate că bucățica de pământ legată cel mai crâncen de istorie este, în Brașov, spațiul din fața fostului Palat al Justiției, în apropiere de parc. În Evul Mediu, când zidurile cetății, triple, înconjurau burgul, de pe unul dintre turnuri se aruncau, aici, vrăjitoarele. În *belle époque* era un rond spre care ducea Aleea lui Rudolf, iar imaginile citadine brașovene din acea perioadă se puteau confunda cu cele din oricare oraș al Europei. În perioada stalinistă, noul nume al orașului a fost susținut și de o statuie a dictatorului, înălțată exact pe locul, nu tocmai fericit, pe care erau aruncate cândva vrăjitoarele. Apoi, în 15 noiembrie 1987, la revolta brașovenilor, tot aici, de pe ferestrele frumoasei clădiri devenite între timp „Județeana de partid", au zburat tablourile lui Ceaușescu și steaguri roșii cărora li se dăduse foc. Doi ani mai târziu, în același loc, la Revoluție, m-am trântit și eu la pământ când a început să se tragă, fie și cu trasoare. Acum, iarna, de Crăciun, brazii din fața clădirii sunt luminați feeric și trec uneori să-i privesc.

P.S. Ironia soartei sau, mai degrabă, a istoriei face ca, și înainte de a fi batjocorit cu numele lui Stalin, Brașovului să i se fi spus orașul „roșu". Văzut de pe dealurile din jur, adunat cum era în copaie, roșul era culoarea lui dominantă: de la țiglele de pe acoperișuri.

GARA RUȘINII, SINAIA

La cum se călătorește în România cu trenul nu CFR-ul ar trebui să facă grevă, ci călătorii.
(*Gară pentru doi* de Cristi Mărculescu, în revista *Re:publika* nr. 3-4, 2005)

Oare cât de mult călătoresc Ministrul Transporturilor și adjuncții lui cu trenul? Bănuiesc că maximum o dată în timpul unui mandat, iar atunci în ocazii și condiții speciale, pe vreme nici prea caldă, nici prea rece, când se pune în circulație vreun tren nou-nouț, în care sunt singuri și din care nu se ostenesc să coboare în nici o gară. Pentru *Ministrul* Transporturilor așadar, pentru *Șefa de gară* din Sinaia și pentru *Primarul* din Sinaia, această relatare a unui drum de coșmar obișnuit, nu cu acceleratul sau personalul, ci cu cel mai bun tren care există, IC*.

1 august, zi de caniculă. Mă duc în Gara de Nord să prind trenul de 9.10 ca să țin o conferință despre Bucureștiul de altădată la Școala de Vară din Sinaia. E deja extrem de cald. Ministerul Transporturilor face câte ceva pentru oamenii lui, care fac grevă, dar absolut nimic pentru călătorii de pe urma cărora trăiește, care nu fac grevă: a pus în încăperile celor care vând bilete aparate de aer condiționat. Ce înseamnă asta? Înseamnă că aerul cald care iese din aparate se varsă direct în sala în care

---

* În ce privește călătoria cu acceleratul, a se vedea *Trenul 1642* din *Comédii la Porțile Orientului* de Andrei Pleșu (Humanitas, București, 2005). Deși e scris în 1996, deși s-au schimbat câțiva miniștri de atunci, situația a rămas strict aceeași, azi, în anul 2005 (n.a.).

stau la coadă călătorii și o transformă în infern. Văd în jurul meu oamenii desfigurați, crispați, cu broboane de sudoare pe chipul de o paloare suspectă și deschizând gura după aer, ca peștii pe uscat. Mișcările tuturor sunt de o lentoare ciudată, ca-ntr-o secvență filmată cu încetinitorul. Inima mea, în schimb, supusă unor condiții de submarin rusesc, bate cu iuțeală îngrijorătoare. Cer, cu puțina voce care mi-a rămas, un bilet la *InterCity* până la Sinaia. Din partea cealaltă a ghișeului, unde e aer răcoros, o doamnă veselă mă anunță, ca și cum mi-ar da o veste foarte bună, că nu mai sunt locuri decât la clasa I. Mă mir în sinea mea, oamenii nu se înghesuie la trenurile scumpe, dar nu am argumente ori suflu să o contrazic, așa că scot 320 000 de lei. Nedecontabili, întrucât am fost prevenită să vin cu clasa a II-a. Mă sui în tren. Doamna cea veselă ne-a înghesuit, pe toți câți eram la coadă, pe primele 10 scaune din ultimul vagon, lipiți unii de alții, ca să ne ținem de cald, probabil. Restul vagonului rămâne gol.

O „ploieșteancă revoluționară" se interesează de o sacoșă pusă pe jos: „Ți-e și frică, spune ea, dacă e vreo bombă? Ne-a spus la televizor să fim vigilenți!" Bomba vine, dar din altă parte: aerul condiționat, care funcționează în primele minute, se oprește, nu se știe de ce, definitiv. Firește, geamurile sunt ermetic închise, prin construcție. În schimb, avem muzică, prin bunăvoința CFR-ului. Atât de puternică, încât ar putea mișca puținul aer din vagon, și atât de proastă, încât te năucește. M-am interesat altă dată cine o alege: Ministerul! Îl rog pe conductor s-o dea mai încet sau s-o oprească și, amabil, mă asigură că o va face, numai că pentru asta trebuie să ajungă de la ultimul vagon, în care ne aflăm, la primul. De comunicarea electronică nu s-a auzit pe-aici, informația se transmite prin mijloace mecanice: *per pedes*. Să fim altruiști: până la Gara Sinaia sigur va ajunge mesajul unde trebuie, spre liniștea celor care călătoresc mai

departe. Renunț să mă mai uit pe notițele mele despre „altădată" și zac, ca toată lumea, la limita leșinului. Din cauza căldurii nu ni se mai aduc obligatoriile ziare, incluse în preț, dar avem și un avantaj: vânzătorii ambulanți și cerșetorii stau pe undeva la umbră, așa că scăpăm de agresiunea tradițională.

Ieșirea de la linii spre Gara Sinaia se face numai printr-un pasaj subteran. E îngust, necuviincios ornat cu excremente, inundabil (ceea ce-l mai spală), cu pereții mânjiți. Mirosuri suspecte te fac să iuțești pasul. Remarc, în treacăt, că în sala de bilete a Gării Sinaia nu există nici un punct de informații, nici o hartă, nici un chioșc, măcar cu apă minerală, nici o bancă, nici o casă de schimb – nimic din ce găsești chiar în cele mai modeste gări europene. Mă gândesc că fiind vorba de o stațiune turistică, probabil cea mai cunoscută din România, străinii trebuie să fie destul de derutați când ajung aici. Mă duc la hotelul Internațional și-mi țin conferința. Auditoriul e străin și sper pentru el că n-a sosit cu trenul, ci cu autocarul. Seara, binedispusă, întrucât scăpată de griji, mă întorc la faimoasa gară, cu arhitectură impunătoare, unde cândva au coborât Carol I și Elisabeta, Alecsandri, Maiorescu sau Eminescu. Desigur, în alte vremuri, cu alți impiegați și cu alți miniștri.

Vreau să prind trenul de 20.36 spre Brașov. În toată gara, „trăiește" o singură casă de bilete. Îndărătul geamului cu oribile gratii, mai potrivite pentru o închisoare sau pentru secția de „agitați" a unui anumit tip de spitale decât pentru o sală de bilete, o individă cu aspect puțin îngrijit vorbește la telefon. Stau și stau, dar femeia nu se intimidează și nu ridică măcar din întâmplare capul. Mă gândesc fără rost că aș fi apreciat un zâmbet sau un cuvânt simplu, de pildă „Imediat!". După vreo cinci minute, telefonul e trântit în furcă și casiera începe să blesteme, n-am înțeles pe cine și de ce, oricum nu pe mine, pentru

că se uită tot în jos. Cer biletul, iau biletul. Fără incidente, ceea ce mi se pare o victorie personală. Mă uit pe mica tablă cu orarul, de afară, și văd că trenul urmează să vină la linia 3. Nu există nicăieri obișnuitul panou cu ordinea vagoanelor și, logic, nici obișnuitele sectoare în care se împarte peronul ca să știi unde să aștepți. Am de străbătut subterana, numai că acum, fiind seară, constat că jos, acolo, e deja beznă. Calc cu mare prudență, încercând să ocolesc zonele care transmit semnale olfactive puternice. Ajung pe peron, obosită de parcă aș fi făcut o excursie în Bucegi. Dau să mă așez, dar scaunele au pe ele un strat de un deget de mizerie. Găsesc unul șters de vreun turist gospodar, dar, ghinion, tocmai acesta are spătarul stricat. Mă uit în jur. Începe așteptarea.

Suntem, de partea asta a Styxului – căci nimeni nu s-ar mai aventura prin coridorul negru, spre gară –, 5 inși: o bunică din Satu Mare și nepoata ei care „merge pe-a V-a", un cuplu de tineri englezi și cu mine. Trece bine de ora la care ar fi trebuit să sosească trenul, dar nici un anunț nu ne lămurește de ce. Poate că e ca la cinema, unde filmul nu începe dacă sunt prezenți prea puțini oameni. Aici, pentru 5 inși nu se mai pune în funcțiune microfonul. Se întunecă tot mai tare și observ că gara și peroanele sunt cufundate în beznă. Nici un bec, de parcă ar fi camuflaj. Bunica sătmăreancă e îngrijorată, nu știe unde va opri vagonul lor și are bagaje grele. S-ar duce să întrebe, dar n-are curaj. Încearcă să intre în pasaj, dar acesta e cufundat atât de absolut în beznă, încât fără o lanternă sau măcar o brichetă n-ai cum să-l treci. Strigă la un băiețel de pe peronul de la linia 1, îl roagă pe el să întrebe, dar băiatul, om al locului, pleacă fără o vorbă. „De ce-o mai stat să asculte?" se miră buna doamnă. Junii englezi sunt și ei îngrijorați: toate anunțurile se dau numai în frumoasa limbă românească. Dacă se face vreo schimbare de peron, n-au cum să știe, așa că stau cu ochii

fixați pe noi, care știm, cred ei, regulile jocului. Deși Sinaia e stațiune turistică internațională, deși vara trenurile sunt pline de străini, nimănui nu i-a dat prin cap să dea anunțuri măcar într-o limbă de largă circulație. La rândul meu, încep să devin neliniștită: a trecut o jumătate de oră de când ar fi trebuit să vină *EuroNight*-ul, iar noaptea a venit, într-adevăr, dar fără *Euro*. Nimeni n-a anunțat nimic. M-aș duce să întreb, în numele micului nostru grup defavorizat de soartă, dar mi-e silă de subterană. Între timp o ceată măricică de turiști străini ies din tunelul subteran ca dintr-o mină. *Keep going*, spune liderul. Cară după ei bagaje imense și se grupează toți la linia alăturată, 2. Dar anunțul unui rapid spre București (din sensul invers, nu cel care ne interesează pe noi) se făcuse pentru linia 1. Trenul vine și pleacă sub privirile neîncrezătoare ale grupului. Își târăsc triști bagajele pe roți îndărăt și reintră, ca niște condamnați, în pasajul negru. Au pierdut trenul.

Între timp, englezii mei au observat că vine ceva și la linia noastră și au sărit în picioare, pregătindu-se. După ei se iau și sătmărencele. Alarmă falsă: e un marfar, neanunțat, fără vreun „feriți linia" sau alte asemenea precauții inutile. Ne reașezăm blazați. Se anunță un personal la linia 3. Oamenii mei sar iar în picioare, pentru că nici englezii și nici bunica din Satu Mare nu înțeleg ce s-a spus. Mă simt răspunzătoare pentru ei, ca pentru niște coechipieri, și nu-i las să urce. O controloare drăguță din personal ne spune că „Rapidul e pe urmele noastre". Tot comunicarea de la om la om e mai sigură! Așadar sunt speranțe, deși începusem să cred că, în această gară uitată de lume, nu vine niciodată trenul pe care îl aștepți. Timpul zboară.

„Parc-or bolânzit", spune bunica, iar englezii rostesc un „*Incredible*..." de-a dreptul visător. Se vede pe chipurile lor că de-acum încolo se așteaptă la orice. Cvintetul nostru e tot mai unitar și, învinsă de sentimente patriotice, mă hotărăsc să mă sacrific, să trec totuși *dincolo* și

să mă interesez ce se întâmplă. Bezna din subterană e deplină, iar ochii mei nu sunt prea ageri nici ziua, darămite pe întuneric. Pipăi pereții jegoși în căutarea unui sprijin și, după lungi secunde de bâjbâială prin tenebre, văd lumina cenușie de la capătul tunelului. Ajung în sala de bilete unde același unic ghișeu luminat, cu aceeași unică individă, transmite semne de viață. O întreb, n-o interesează. Ea e casieră, n-are alte atribuții. Buna mea dispoziție s-a făcut praf de mult, mă enervez, înșir la repezeală defectele gării, lipsa de curent pe peron și-n pasaj (mă informează, calm, ba chiar victorios, că e de mai multe luni), anunțurile care nu se dau decât în română (doar știți românește, replică ea) și aspectul sinistru al gării. Mă întorc, învinsă, după o nouă pipăire a pereților, la oamenii mei care mă așteaptă plini de speranțe. Nu le pot spune decât că voi scrie un articol și, ca să ne treacă timpul, li-l schițez. „Do that!", spun englezii din toată inima. Nu le mai spun și că e inutil, de ce să-i descurajez și eu. Între timp, iată că se anunță și trenul nostru, din fericire, tot la linia la care ne aflăm. Cum avem vagoane diferite, ne luăm un rămas-bun grăbit, dar din inimă, ca oamenii care au trecut prin multe împreună. Apuc să-i văd pe englezi, care merg la Budapesta, că se suie într-un wagon-lit și pe sătmărence cum aleargă strivite de bagaje spre începutul trenului. Fac și eu un sprint în sens invers prin bezna care ascunde acum tot peronul și dau numai de vagoane încuiate. Îmi depășesc recordul personal la 100 de metri plat și mă bucur că nu port cu mine decât o sacoșă relativ ușoară. Apuc să urc totuși în *EuroNight* întrebându-mă, zadarnic, de ce a întârziat o oră de la București la Sinaia. Îmi amintesc de Caragiale: „Trenul sosește la Sinaia regulat". Alte vremuri!

Mi-i închipui pe cei doi tineri englezi spunându-și, ca Alice după ceaiul de pomină, „I'll never go *there* again!" Ceea ce îmi zic și eu.

AVATARURILE UNEI STRĂZI

Mi-am luat bilet de tren Brașov–București pentru duminică seara, ca să nu prind mărțișorul grevei CFR pe drum. Am chemat un taxi „pentru Sfântul Ioan" și a venit o mașină albă, cu șoferiță. Vorbăreață.

— Stați de mult pe strada asta? m-a întrebat și mi-a aruncat o privire prin oglinda retrovizoare, ca să vadă cam câți ani poate să însemne acest *de mult*.

— De mult, am spus, dintotdeauna.

— Și eu am locuit pe Sfântu' Ioan, la numărul 11, a spus șoferița, dând prioritate, în dreptul trecerii de pietoni de la parc, unei familii care ilustra perfect ghicitoarea despre om a sfinxului: aveau patru, două și trei picioare. Știți unde vine numărul 11? a continuat ea, era la domnu' Blau, dacă l-ați cunoscut...

Am simțit pe loc suflul familiar care-i leagă pe cei care au copilărit pe aceeași stradă, mai ales atunci când strada are *case* și când casele au fiecare o viață și o istorie. Nu știam că e numărul 11, dar îmi aminteam foarte bine de gangul unde, la un *Hochparterre*, își avea bătrânul domn Blau atelierul de curelărie. Când spuneai „la Blau" asta funcționa ca un număr de casă. Era un mic meseriaș „de pe vremuri", pe care îl apucaseră și bunicii mei. Eram trimiși, când fratele meu, când eu, la domnul Blau, cu diverse mărunțișuri, repara orice, cu măiestrie, de la curele de genți la rucsacuri (primele rucsacuri, variind în funcție

de vârstă și putere, el ni le-a făcut), de la cordoane la curelușe de ceas, iar prețurile erau derizorii. De multe ori, dacă socotea că reparația e prea măruntă, nu lua nimic, mai ales dacă știa din ce casă vii. Pe mine mă întreba întotdeauna ce mai face domnul Doctor, adică bunicul, și mă ruga să-i transmit salutări.

— Domnu' Blau, a zis taximetrista, era un om foarte bun. Avea un registru unde își nota banii primiți și nouă, copiilor din curtea lui, ne dădea de multe ori bani de buzunar de la el. Se uita acolo, în registru, și ne dădea doi-trei lei...

Am vorbit apoi despre numele străzii și oscilațiile lui româno-ruse. Dialogul atât de atipic cu taximetrista, care mi-a spus și că a fost mai înainte șoferiță de troleibuz, a făcut ca, atunci când am ajuns la gară, să mi se pară că am coborât dintr-o proză de Mircea Nedelciu.

Despre povestea caselor de pe Sfântul Ioan știu multe. M-am documentat în legătură cu avatarurile fiecăreia dintre ele pentru un capitol de roman, pe când locuiam pe Maiakovski, iar soarta casei noastre atârna de un fir de păr, căci Ceaușescu dărâma tot ce avea patină istorică. Între războaie, existau pe stradă multe ateliere de mici meseriași, o cofetărie (a cărei firmă tipic interbelică „Victor Lauer și Carol Müller" a ieșit la iveală intactă, acum doi ani, la renovarea clădirii), o brutărie, o biserică. Nu știu dacă în afară de curelar mai rămăsese pe strada mea vreun meseriaș de odinioară. În mijlocul unei curți lungi, care avea comunicare în strada vecină, era un brad uriaș, mult mai înalt decât casele din preajmă. Aici era un alt mic meseriaș, domnul Partenie, de care ne cam feream pentru că, bucuros de oaspeți mici, avea obiceiul să ne ridice în brațe și să ne pupe, iar obrazul lui era întotdeauna înțepăcios. Copiii nu apreciază neapărat gesturile de tandrețe ale adulților. Curtea cu două intrări și bradul la care „mijeam" când ne jucam de-a v-ați-ascunselea

reprezentau locul de joacă cel mai la îndemână. Când vreo zece case au fost dărâmate, ca să se construiască un hotel urât și o parcare, au venit niște oameni care au tăiat bradul „nostru" fără să știe ce fac și, dacă mai târziu am înțeles ceva din semnificația tăierii salcâmului, în romanul lui Preda, asta s-a întâmplat grație scenei asemănătoare din copilăria mea. Grupul nostru de „copii ai străzii" (o fi fost și taximetrista pe-acolo?) a asistat la crimă cu o revoltă mult mai fățișă decât a adulților. Probabil că asta a fost și prima mea indignare politică. Tot atunci a murit și domnul Partenie.

Dar câteva ateliere și câțiva oameni care știau meserie au reușit să supraviețuiască mai bine decât bradul, păstrând aerul vechiului burg chiar în orașul cu străzi rebotezate și cartiere noi de blocuri. Dintre toate, cel mai ciudat este atelierul lui „Crișan" (care, cu firmă cu tot, mai există și azi), de pe strada Nicolae Bălcescu. Aici *se întindeau* pantofi. Atelierul avea clientelă multă, întrucât, înainte de 1990, pantofii buni erau rari în România și ori trebuia să-ți cumperi ce număr găseai, chiar dacă te băteau, ori îi primeai din străinătate și nu ți se potriveau. Am fost foarte surprinsă când o fostă brașoveancă de pe strada Bălcescu, stabilită în Germania, m-a întrebat, atunci când am vizitat-o, dacă mai trăiește celebrul Crișan și s-a bucurat să audă că nimic nu i-a clintit firma din loc. Ceva mai sus, pe o străduță, era atelierul lui Marton, care repara schiuri, punea rondele la bețe și monta legăturile (care se vindeau, pe atunci, separat). Nu exista schior pe pârtiile din Postăvaru și din Poiană care să nu fi trecut pe la Marton. Dar unul dintre cei mai valoroși și mai prețuiți oameni din Brașov era Varga, singurul la care acceptau să apeleze vechii brașoveni atunci când își puneau sau își rașchetau parchetul. (De aceea parchetele brașovenilor nu scârțâie). Ce era straniu la un om atât de activ era că nu avea un picior (nici proteză) și mergea

în cârje. Când lucra, se târa pe podea, sprijinit în mâini, cu o rapiditate uluitoare și, copii fiind, îl priveam ca pe un personaj fantastic. N-am întrebat niciodată unde își pierduse piciorul și bănuiesc că mintea noastră de atunci îl lua așa cum era, cu asimetriile lui, compensate din plin de calități cinetice ieșite din comun. Tuturor acestora (acum abia îmi dau seama că erau și români, și evrei, și sași, și unguri) li se spunea „Domnul", așa cum mi-a spus și taximetrista când a pomenit de curelarul Blau, și asta era, desigur, încă o victorie a vechilor meseriași asupra noului regim. Dar rămăseseră, totuși, foarte puțini și, de la moartea domnului Blau, pe strada mea n-a mai fost nici unul.

După 1990 primele două noutăți de pe stradă au fost un *sex shop* și o casă de amanet. Proaspăt îmbogățiții nu copilăriseră cu siguranță pe strada mea și a taximetristei. Mai nou, în fosta cofetărie Lauer și Müller, recuperată acum de biserică, s-a deschis un magazin de profil, plus un xerox la care membrii familiei mele au devenit clienți fideli, iar lângă *sex shop* a apărut recent o librărie la a cărei soartă mă gândesc cu inima strânsă. Oricum, strada a reînceput să trăiască. Numai hotelul de vizavi de noi, Carpați, Aro nou, cum i se mai spunea datorită vecinătății cu vechiul Aro Palace, numai hotelul făcut în comunism e mort acum. În renovare, de mai multe luni, pare tot mai urât pe zi ce trece, în ciuda zgomotului și a prafului de care au parte locuitorii străzii Sfântul Ioan. La fel ca atunci când s-au dărâmat casele cărora hotelul le-a luat locul, de pe ferestrele noastre se poate urmări cum evoluează lucrările noilor meseriași.

— Au început să curețe travertinul de jos în sus, mă anunță mama, așa că, pe măsură ce urcă, murdăresc ce-au curățat dedesubt. Asta nu e însă nimic, pe lângă faptul remarcabil că, uită-te, te rog, au montat două uși pe dos. Mă întreb *când* va observa cineva!

— *Dacă* va observa, spun eu, mereu optimistă.

PUTEREA APARATULUI DE FOTOGRAFIAT

Una dintre diminețile de sfârșit de noiembrie m-a prins citind o carte pe care urma s-o prezint la Târgul Gaudeamus. Trecuse puțin de ora 7 și se lumina de ziuă. La un moment dat îmi ridic ochii din pagină, privesc pe fereastră și prind această scenă uluitoare: cerul cenușiu, inform, tern se colorează în viteză și pe el capătă trup, ca ieșiți din adâncul valurilor, câțiva nori rotofei până atunci invizibili, de un roz-pastel. Aminteau de picturile cu *putti* din Renaștere și Baroc, care tocmai în asemenea momente cerești trebuie că-și aveau originea. Era ca și cum un program cosmic de prelucrare a imaginii, un *photoshop* divin, mutase cursorul culorii spre polul roz. Imediat apoi, mânuitorul nevăzut s-a răzgândit însă, rozul a dispărut și un albastru banal i-a luat locul. La rândul lor, norii au devenit comuni și albicioși, iar obrajii lor angelici și-au pierdut rotunjimea și buclele. Nu se mai vedeau detalii. Miracolul nu durase, cu totul, mai mult de 6-7 secunde.

Trecând prin Cișmigiu am prins o altă scenă de necrezut: o frunză lată și grea de arțar s-a desprins din copac și s-a lipit de fața unui trecător cu care tocmai mă intersectam. Un singur moment omul a fost un tablou suprarealist, Magritte: bărbat cu față de frunză arămie, stelată, și cu pălărie pe cap. Apoi frunza a căzut și trecătorul a ieșit din raza privirii mele. Am regretat un pic că n-am

avut timp să scot aparatul de fotografiat, dar, la urma urmei, valoarea unor asemenea scene sporește nemăsurat dacă rămân în efemer, în *unic și nerepetabil*. Trecătorul cu care m-am întâlnit a rămas *trecător* și clipa lui, *trecătoare*. Secunda oprită, reproductibilă tehnic la infinit, își pierde bună parte din farmec, la fel cum revelațiile povestite de mai multe ori își pierd puterea. Un fotograf adevărat are, cred, înainte de a se apuca de fotografie „profesionistă", un mare capital de clișee mentale, de opriri ale clipei cu privirea, de *clic*-uri ale ochilor.

La urma urmei, ce înseamnă fotograf profesionist? Nu neapărat un ins care umblă cu un aparat mare de gât, se agită, se *canon*ește, pândește sau se suie în copaci ca să aibă o perspectivă originală, nu un slujbaș la o mare revistă care, fără să știe prea multe despre un eveniment și oamenii lui, caută și *împușcă* vedeta (cum bine definește limba engleză actul fotografierii). Nu neapărat un ins care trage la țintă cu aparatul, așa cum alții trag cu pistolul, și nimerește adesea pe-alături. Pentru mine un profesionist al fotografiei este un ins care și-a educat ani de zile ochiul și știe *când* să apese pe declanșator. Un ins care a privit cu atenție de ucenic sute de poze ale marilor artiști sau pe ale unor meseriași întâmplători. Un ins care se rușinează de pozele nereușite ca un pictor de un tablou prost sau ca un scriitor de un roman ratat și le aruncă la coș și, nu în ultimul rând, un om cu un *cod moral*. Pentru că aparatul de fotografiat poate deveni, asemenea armelor, un instrument al puterii. Mai ales atunci când fotografiezi oameni.

N-am prea îndrăznit, atunci când am fotografiat, să fac multe portrete și nici n-am fost mulțumită de cele făcute. Am mereu în minte imaginile artiștilor din preajma lui 1900, pe vremea când fotografia se îngemăna cu pânza pictorului și când portretul era menit să împiedice

dispariția totală în neant a omului. Era, pe-atunci, o luptă „pe viață și pe moarte" în orice artă, iar fotografia era și ea de partea vieții. Fotografii își aranjau îndelung tabloul uman înainte de a declanșa, îl studiau din toate unghiurile. O făceau cu artă și cu dragoste, iar unele portrete de Nadar, la fel ca tablourile fotografice ale lui Man Ray, de mai târziu, sunt bijuterii ale genului, neatinse până azi. La fel ca în orice altă artă sau chiar meserie, talentul singur nu ajunge; perseverența, întâlnirea cu eșecul și capacitatea de a-l depăși, granița primejdioasă dintre cunoașterea regulii și încălcarea ei, bucuria și, mai ales, nevoia interioară de a face tot mai bine un lucru dau măsura profesionistului. Azi, în era fotografiei digitale aflate la îndemâna oricui, dacă e tăiat cu totul firul care leagă fotografia de strămoșul ei din ramă, de privirea *educată* în muzee, pozele rămân simplă maculatură, chiar gunoi estetic. Fotografiile de petrecere, cele din timpul unor banchete, cele de nuntă sunt o calamitate. Distrug nu numai estetica umană, dar chiar specificul omului.

Clipitul pe care nu-l putem surprinde niciodată oprit pe ochii închiși devine, într-o fotografie nereușită, o secvență penibilă: un om treaz, mâncând, să zicem, cu ochii închiși. Vorbitul, pe care nu-l vezi niciodată cu buzele încremenite în emisia pe care o cer o vocală sau o consoană, devine, lipsit de căldura vocii și de greutatea cuvântului, o simplă imagine caraghioasă. Se invocă „naturalețea" momentului surprins, dar ceea ce izbește în asemenea imagini este *nenaturalul*. Unele curente moderniste din artele plastice (futurismul, cubismul) au încercat să depășească tocmai această încremenire și parțialitate nefirească. Dacă într-un tablou tradițional încremenirea e compensată de munca îndelungată a artistului, care pune în clipa surprinsă toată mișcarea lui sufletească, astfel încât staticul are dinamism, dacă el surprinde „aura", dacă *urâtul devine* oricând *estetic*, în fotografia care nu necesită cel

mai mic efort sau cea mai mică investiție sufletească, nimic nu compensează deformarea, iar *frumosul devine* adesea *inestetic*.

Ca să-ți iasă, de pildă, portrete de scriitori la un Târg de carte trebuie să fi frecventat o viață întreagă scriitorii, să-i cunoști și să-i iubești, cum e cazul dlui Ion Cucu. În remarcabilele lui portrete se vede imediat cât e de aproape de lumea cărții, pe cine admiră și îndrăgește sau pe cine fotografiază, foarte rar de altfel, doar din obligație. Orice fotografie spune la fel de mult despre cel care apasă pe declanșator ca despre cel pozat, la fel cum un jurnal intim spune mai multe despre cel care-l scrie decât despre personajele prinse în pagină. Omul invizibil, dindărătul imaginii, e, oricât s-ar ascunde, cea mai puternică prezență dintr-o poză.

„Oricine se teme să fie prins în fotografie dă dovadă de cel mai elementar bun-simț", scrie Michel Tournier în *Regele arinilor* (*Le Roi des aulnes*, trad. Bogdana Savu Neuville). Triburile primitive aveau tot dreptul să-i considere vrăjitori pe cei care le furau imaginea și să se teamă de ei. Iar dacă armele de foc, cum am citit în romane, trebuie curățate periodic, verificate, unse și ținute fără gloanțe, ca să nu se declanșeze din greșeală, fotograful are și el niște reguli profesionale și un cod moral fără de care se autoexclude din breaslă.

Am văzut poze luate din unghiuri voit deformatoare pentru a-l ridiculiza pe cel fotografiat. Se invocă uneori, drept justificare, analogia cu caricatura. Nimic mai fals. În caricatură există convenția acceptată a deformării și a râsului, în fotografie, dimpotrivă, există mitul mimesisului, al copierii perfecte, al pretinsei identități. Am văzut colaje sau tricotaje de secvențe, menite să-și transforme subiectul uman nevinovat în bufon. Într-o zi am vorbit despre aceste lucruri cu Monica Lovinescu. Avea o

pudoare și o decență pe care nu trebuia să fii prea fin psiholog ca să i le percepi. Și o feminitate interbelică, o delicată cochetărie feminină, care voia să iasă bine în poze. Mi-a spus încă de la prima noastră întâlnire temerile ei de a fi fotografiată oricând și oriunde: „Dacă tocmai atunci mi-am pierdut un nasture fără să știu și rămân pe veci cu imaginea asta, a rochiei cu un nasture lipsă?" I s-a întâmplat cu mult mai rău: a fost fotografiată zăcând în patul de spital, cu perfuzii, cu fața chinuită de boală, cu un chip care nu mai era al ei. Mă întreb de câtă insensibilitate, de cât tupeu ai nevoie ca să-ți scoți aparatul de fotografiat în fața unui om *cu perfuzii*, la spital, și să apeși de câteva ori pe declanșator. Ce i-o fi spus fotografa: „Monica, zâmbiți că vreau să vă pozez înainte de a muri!" Iar figura din poză a ieșit speriată, o persoană care nu înțelege ce i se-ntâmplă.

Am auzit nu demult un om foarte înaintat în vârstă (persoană publică) temându-se de posibila intruziune a fotografilor și a televiziunilor în clipa finală. L-am privit cu strângere de inimă: sunt toate șansele ca frica să-i fie întemeiată. Ar trebui dată o lege care să interzică intrarea la un muribund cu aparatul de fotografiat. Deși, dacă legea morală din noi nu funcționează, cele scrise sunt zadarnice. Iar aparatele de fotografiat, ca orice instrumente ale progresului, au și o față extrem de întunecată.

TE IUBESC

Lyggia Naum îl cunoscuse – și nu știu dacă acest cuvânt nu avea pentru decența confesiunilor ei un sens total, biblic – pe Gellu Naum la 14 februarie. Pe vremea tinereții poetului, mai nimeni nu știa la noi de Sfântul Valentin, nu se intrase în isteria mediatică și comercială plină de inimioare multicolore. Ziua de 14 februarie avea mister și frumusețe. Cei doi, care au ales dragostea ca principiu ordonator al vieții, vor fi savurat, când au aflat-o, potrivirea, dacă nu cumva au știut-o de la început. Alături de dragoste, prețuiau libertatea, inclusiv pe cea reciprocă, pariul smintit pe libertatea celuilalt de care vorbește Octavio Paz. Când i-am cunoscut eu, m-a impresionat că, deși căsătoriți de mulți ani, deși bătrâni, aveau ceva de tineri îndrăgostiți eterni, și-și spuneau „iubitule" și „iubito". Nu era nimic deplasat în asta, era firescul însuși. Nu știu dacă își fuseseră fideli unul altuia în mod absolut și nici n-aș vrea să știu. Cu siguranță însă că exista în ei fidelitate în sensul latin al cuvântului *fides*, care e și credință, dar și încredere, cinste, garanție, jurământ. Fidelitatea lor părea ceva legat de o garanție care nu se obține prin constrângere, ci numai prin liberă opțiune. O garanție specială, nu rigidă, una pe termen lung.

Am urmărit în preajma zilei de Sfântul Valentin, pe TV5 MONDE, un documentar francez pe tema in-fidelității,

nu neapărat conjugale, ci a oricărui cuplu de oameni care se iubesc. Stilul filmului era reconfortant: datele exacte și părerile sociologilor, scriitorilor, juriștilor alternau echilibrat cu sondaje de stradă, cu păreri spuse de oameni foarte diverși (unii, mai pudici, își lăsaseră chipul bruiat, alții întrebau prudent dacă „se dă la televizor") și cu un comentariu cum numai francezii știu să facă pe tema dragostei. Un comentariu care avea în spate secole de literatură erotică și de joc amoros, de versuri de dragoste și de *on ne badine pas avec l'amour*. Totul era luat în serios exact atât cât trebuie, lucrurile grave erau spuse clar, dar nu scrâșnind din dinți, ci cu o urmă fină de zâmbet, ironia era mai tandră sau mai malițioasă, după caz. Din câte mi-am dat seama, nu se urmărea o teză sau o concluzie, se punea doar o întrebare.

Statisticile arată, se spunea în documentar, că femeile sunt, în genere, mai fidele, se străduiesc mai mult ca un cuplu să dureze. Am simțit o mică mândrie, repede anulată de afirmația că, tot statistic, femeile nu-i depășesc pe bărbați în fidelitate decât cu aproximativ 2 ani. E limpede că Penelopa, cu cei 20 de ani de așteptare ai ei, timp în care Odiseu se desfată în brațele lui Circe, Calypso și câte alte frumoase pe care povestea le tăinuiește, e un personaj de basm pe care ți-e și rușine să-l mai amintești. Fără îndoială că semenele ei de azi ar condamna-o aspru pentru fidelitatea față de un infidel, și nu i-ar urma exemplul. Poate că, în schimb, mai multă înțelegere ar găsi la ele o autoare contemporană de romane pornografice, căsătorită de 25 de ani cu același bărbat și care își povestea liniștită, șezând alături de el, aventurile extraconjugale sau de grup conjugal lărgit, cu oameni de vârste diferite, din tot acest sfert de secol. Când cineva îi spune „Je t'aime", ea îi răspunde „Mai vorbim peste 3 ani". Subtextul era că multe afirmații de gen nu rezistă nici 3 luni, darămite 3 ani. Dar ea se mulțumea și cu dragostea fără

„Je t'aime". Weltanschauung care avea și o parte bună. Când bărbatul îi spunea „Te părăsesc", ea îi răspundea la fel, „Mai vorbim peste 3 ani", pentru că nici supărarea, nici gelozia nu rezistă probei timpului. În felul acesta, cu veșnice probe de trei ani, fidelitatea și infidelitățile ei făceau casă bună împreună. O altă scriitoare a atras atenția că, între războaie, gelozia, suferința crâncenă din amor erau de bonton printre intelectuali, ca formă de sfidare a mic-burghezilor fericiți. Dar ca azi să suferi și să n-ai tihnă nu e deloc original. Am aprobat-o în sinea mea și, dacă la început privisem filmul printre picături, acum începuse să mă intereseze.

Un cuvânt pe care l-am aflat din emisiunea de pe TV5 MONDE, dezbătut de inși de formațiuni sufletești diferite, a fost *polifidelitate*. Asta înseamnă fidelitate față de mai multe iubite sau iubiți în același timp, dar pe toată viața. Toți cei în cauză se simțeau fideli, iar întrebarea lui Ștefan Viziru, din *Noaptea de Sânziene*, îndrăgostit simultan de Ioana și Ileana, dacă un bărbat poate iubi două femei în același timp devine la fel de desuetă ca soția regală din Ithaca, femeia care-și pune la contribuție imaginația și inteligența în folosul monofidelității. La fel și distincția lui Octavio Paz între erotism, sentiment care te poate lega, uneori foarte puternic, de mai multe persoane deodată, și dragoste, care înseamnă alegere unică.

În fine, partea cea mai pasionantă a filmului documentar era despre instituționalizarea, în capitala Franței, a infidelității, a aventurii extraconjugale. *Vive la tromperie organisée*! Citisem despre asta într-un roman al unui tânăr autor francez contemporan, David Foenkinos, unde eroul apelează la o agenție de acest fel, dar, fiind vorba de o ficțiune, credeam că autorul a inventat sau măcar a exagerat lucrurile. Or, dimpotrivă, lucrurile par să fi făcut progrese de la data scrierii romanului până azi. În

documentarul pe care-l urmăream, un jurist care deține o astfel de agenție, având grijă să se afle totdeauna în limitele legii, a povestit cum le furnizează alibiuri celor dornici de puțină aventură, de „luxe, calme, et volupté". În carte, un ins de la agenție telefona soției ca și cum ar fi fost prietenul care te invită la un meci de tenis sau trimitea chiar invitații scrise la evenimente fictive. Acum, grație tehnicii tot mai perfecționate, am văzut lucruri mult mai convingătoare. Benzi înregistrate cu fundalul sonor al unui aeroport, de pildă, de unde, pasămite, ea sau el dau telefon acasă, spunând că au pierdut avionul de întoarcere, deși nici n-au plecat din Paris. Hoteluri unde cuplul extraconjugal e păzit de o intruziune prin surprindere a partenerului legal, datorită câtorva angajați (recepționeri, liftieri) integrați oficial și legal în „proiect", care „să țină de șase". O doamnă care are de mai mulți ani o astfel de *Agence de rencontres extraconjugales* o compară cu agențiile matrimoniale. Afirmă că funcția ei în societate e pozitivă, că oamenii au nevoie de asemenea „petits jardins secrets", că fidelitatea e un lucru împotriva naturii, iar aventurile infidelității îi ajută pe cei doi să dăinuie în cuplul de bază mai bine decât orice. Ei (adică el sau ea) se întorc acasă cu un mic sentiment de vinovăție care îi face să se poarte mai atent și asta ajută la consolidarea mariajului. Mi s-a părut plauzibil. Bărbații, spunea doamna, sunt dispuși mai mereu să se întoarcă, țin mai mult la continuitatea căminului. În schimb, femeile își pierd capul cu totul când au o aventură extraconjugală și sunt gata mai ușor să-și sacrifice familia. Care e funcția ei socială? a fost întrebată doamna. Să realizez visurile oamenilor, a spus cu mândrie.

A fost întrebat și juristul-patron-de-alibiuri ce funcție socială crede că îndeplinește și, stând o clipă pe gânduri,

a spus: „complice du bonheur des gens“, complice la fericirea oamenilor. Probabil că numai un jurist putea găsi o formulare atât de subtilă, unde cuvântul complice, mai degrabă conotat negativ, e o recunoaștere a unui soi de vină, dar partea a doua a formulării, cea cu fericirea, îl transformă dintr-odată pe vinovat într-un erou. La un moment dat, aparatul de filmat s-a oprit pe o plăcuță cu nume de stradă: *Rue des innocents*.

INIMI SĂGETATE

În ultima lună am citit multă poezie. Mi-ar fi plăcut să scriu o pagină optimistă împodobită cu aripi de Pegas despre zonele poetice ale existenței, despre poem și dragoste, despre armoniile tainice ale lumii, dar în lumea noastră dizarmonică ar fi părut deplasată. Mai bine rămân pesimistă și prozaică, chiar dacă pornesc de la un poem antic, *Epistola a V-a*, de Ovidiu. Este scrisoarea pe care i-o trimite nimfa Oenone frumosului Paris, după ce tânărul cade în capcana zeiței vrajbei și întinde mărul „celei mai frumoase". Oenone îi amintește păstorului de felurite episoade ale dragostei lor, senine atâta timp cât zeii nu s-au amestecat în ea. Or, una dintre amintirile nimfei m-a uluit. Reproșându-i uitarea, Oenone îi opune memoria mai fidelă a naturii, care a păstrat dovada iubirii lui de odinioară. Într-adevăr, Paris i-a scris numele pe trunchiul unui fag și, mai mult: „Este un plop ce se-nalță pe-a fluviului râpă; pe coajă / Slove ce mărturiseau dragostea noastr-ai săpat."

Poate e o dovadă de ignoranță din partea mea, dar, fiind vorba de un păstor (de altfel fals) și de o nimfă *din mitologie*, adică din vremurile când zeițele se amestecau printre oameni și zeii iubeau zeiește muritoare, nu mi-aș fi închipuit că și plopii unor asemenea vremuri cu aură erau scrijeliți, precum cei de acum, cu inimi săgetate sau cu *Paris+Oenone = dragoste*. Și chiar dacă obiceiul n-ar

exista de pe vremea războiului troian, ci ar fi imaginat de Ovidiu după moravurile dintr-o Romă contemporană lui, uimirea mea ar fi aceeași. La fel de nedumerită am fost citind în jurnalul părintelui Galaction, cred, cum, după ani de zile, a descoperit pe trunchiul unui copac numele femeii iubite, pe care el însuși l-a săpat în coajă, în tinerețe. Și dacă aș fi înțeles la timp că e vorba de o viziune zeiască asupra dragostei, ar fi fost mai mică indignarea pe care am simțit-o străbătând îngusta galerie care încercuiește ca un inel cupola catedralei Sfântul Petru și când am văzut că nici acolo, sus, pe „acoperișul Romei", piatra nu scăpase de negreala numelor și a inimilor săgetate.

„Dacă ar putea, ar murdări și cerul", am auzit o voce pe stradă și abia atunci am remarcat pereții din jur înecați de graffiti. Cerul l-au murdărit deja, l-am murdărit noi, muritorii, cu vieți din care zeii și zeițele au dispărut. Dar nu e mânjit cu inscripții de dragoste, ci de-a dreptul cu gunoaie. Am văzut la televizor un documentar despre *gunoaiele cosmice* lăsate în urmă de tot ceea ce trimite omul în spațiu: fărâme de nave explodate, resturi aruncate de cosmonauți, mizerii de tot felul. Cerul înstelat deasupra noastră și murdăriile noastre în el, aceasta era concluzia filmului. Paris tortura copacii cu „ascuțitul lui fier", iar tradiția s-a păstrat până azi. Moravurile și curățenia n-au fost niciodată partea tare a omenirii.

EXPERIENȚELE CU VORBE

Celor care iubesc cuvintele
și celor care se tem de ele

Ca unul care se ocupase serios de cuvinte de pe la 19 ani, Mihail Sebastian observă la un moment dat, într-o însemnare de jurnal, că o prietenă a „împrumutat" de la el o formulare: „Scrisoare de la Jeni, care e la Sovata. Amuzant e cum datează: «Sovata în 3 august». Acest *în* e un vechi tic al meu..." Deși nu e vorba decât de adăugarea unei banale, aproape invizibile prepoziții, aceasta schimbă totul, iar autorul și-o recunoaște: în acest context cuvântul *în* îi aparține lui, așa cum îi aparțin obiectele personale, intime chiar, ca periuța de dinți, să spunem. Cu alt prilej, la un meci de fotbal – autorul jurnalului și congenerii lui pronunță însă altfel, *football* –, Sebastian mai are o observație extrem de subtilă, pe care n-ar fi putut s-o facă un ins nedeprins cu valoarea și puterea cuvintelor: „La începutul reprizei a doua, arbitrul a fluierat un minut de tăcere, mi se pare pentru un jucător străin, mort de curând. S-a făcut brusc o imensă tăcere – tăcerea a vreo 20 de mii de oameni." Altfel spus, tăcerea a douăzeci de mii de oameni are în ea mai multă forță decât tăcerea unuia singur, deși „sună" la fel, tot tăcere este. Stilistica tăcerii e la fel de complicată ca cea verbală. Forța absenței cuvintelor e o altă formă a forței logosului, și pe ea se bazează, probabil, marșurile tăcerii din ziua de azi.

Mi se întâmplă, uneori, să uit fără urmă că am scris cine știe ce textuleț acum mulți ani, dar, dacă văd un fragment din el, îl recunosc, recunosc cuvintele care îmi aparțin și acum, la fel ca atunci. Chiar dacă de unele m-am înstrăinat, știu că au fost cândva ale mele. Fiecare scriitor are un capital de cuvinte și de formulări și, pe de altă parte, o mulțime de vorbe pe care nu le folosește decât prin excepție. De pildă, așa cum oamenii se împart în cei care iubesc doar câinii și cei care iubesc doar pisicile, în lumea complementelor, utilizatorii se împart în cei care folosesc numai *pesemne* și cei care folosesc numai *probabil*. Personal, din cauza teoriei probabilităților, care m-a pasionat cândva, fac parte dintre aceștia din urmă. În tot ce am scris până în acest punct al vieții nu se pot număra decât vreo două-trei *pesemne*, utilizate *à contre cœur* și numai din strategii stilistice. În schimb am prieteni scriitori care n-au folosit în viața lor vreun *probabil*.

Pe cei care au experiența vorbelor îi recunoști dintr-un anumit mod, necrispat, de a le întrebuința și din lipsa intimidării în fața propriilor formulări. Nu se tem de o cacofonie sau de vreun cuvânt mai tare, nu vorbesc hipercorect și nu caută cu tot dinadinsul efecte speciale, dar știu că orice cuvânt, mai ales cel scris, are o forță redutabilă. La novici, lipsa de tact lingvistic, lipsa de *savoir dire*, produce când violențe jignitoare, când afectare, prețiozitate, când un discurs tern, plicticos. Să ai experiența cuvintelor înseamnă să știi totuși că, oricât de bine ai încerca să formulezi un lucru, te pândesc răstălmăcirile, fie ele voite sau involuntare, trădările semantice, ambiguitatea. Să ai experiența cuvintelor înseamnă să știi că, asemenea oricărei cuceriri umane, și cuvântul e o armă dublă, poate vindeca sau răni, poate deschide ochii sau poate manipula. Să ai experiența cuvintelor înseamnă, mai ales, să fii imun la *experiențele cu vorbe*, adică la retoricile

găunoase. Iată două dintre acestea, care îmi sună a gol de câte ori le aud, însă fac victime printre cei lipsiți de simțul cuvântului.

Retorica scopului nobil. Impusă de politicieni, dar la modă și în interviuri ale unor „șefi" de tot felul. Rareori, în zilele noastre (fiindcă în secolul 19 era altfel), țelul unui anume sacrificiu este de la bun început altruist sau conștient altruist. Îndeobște punctul de pornire al unui proiect e unul egoist sau o constrângere oarecare: banii, presiunea opiniei publice, ambiția, o datorie față de cineva sau pur și simplu incapacitatea de a refuza un serviciu care ți se cere. Din asemenea puncte de plecare banale poate ieși însă un bine obștesc și, abia când devii conștient de asta, poți scoate în față rostul nobil al efortului tău. Abia privirea în urmă arată frumusețea desenului din covor.

Retorica tinereții. Este una dintre cele mai eficiente și mai răspândite. Impusă, în epoca modernă, în preajma Revoluției de la 1848 (deși cu rădăcini în Antichitate). Are numeroase variante: lauda lirică a tinereții, ca vârstă ideală, a tuturor calităților trupești și sufletești (deși realitatea dovedește permanent că greșelile cele mai mari – sufletești și trupești, politice și individuale – se fac la tinerețe, că tinerii sunt cel mai ușor de manipulat, de atras în direcții aberante, că sunt adesea derutați, chinuiți, că nu și-au găsit încă rostul); curtea făcută tinerilor nu pentru alte calități decât aceea că sunt tineri, măgulirea lor sistematică, clișeul sau truismul „voi sunteți viitorul". Mai grav, lauda tinereții cu crearea unui conflict între generații, cu ponegrirea altor vârste, cu opoziții de tip *ei / voi*. Apoi abținerea de la orice fel de critică a greșelilor tinereții, care l-ar transforma automat pe orator în ins nepopular. Când oratorul nu mai e chiar tânăr, el scoate la iveală clișeul tinereții sufletești, în opoziție cu vârsta biologică. Angelus Silesius spunea că iubește omenirea,

dar nu pe oameni. Cei care slăvesc prea mult tinerețea nu-i iubesc pe cei tineri și nu-i ajută. N-aș putea să generalizez, dar cred că cei care țin într-adevăr la tineri sunt cei care îi învață, îi critică de câte ori greșesc, îi laudă când merită și *nu se laudă* niciodată cu toate acestea. Sau cei care, fără să se sinchisească de vârste și de formarea cuiva, sunt totuși, pentru tineri, repere.

Am auzit, am citit des o retorică elogioasă la adresa copilăriei și a „sufletului de copil" (ajunge să citești *Împăratul muștelor* al lui William Golding sau *Rătăcirile elevului Törless* al lui Musil ca să vezi cum poate fi), dar n-am auzit niciodată o retorică analogă în favoarea maturității, care e totuși vârsta la care omul e cel mai întreg, mai independent, în care scapă de complexe, în care e creator, în care e, uneori, chiar altruist și bun. Presupun că această lipsă e din cauză că oamenii maturi au mai multă experiență a cuvintelor care manipulează. Singurii care au rezerve în privința calităților tinereții sunt chiar tinerii înșiși, ceea ce nu înseamnă însă că sunt imuni la retorica tinereții. De altfel nu suntem la nici o vârstă imuni la calități care ni se atribuie în mod gratuit.

Pe cei care au experiența vorbelor experiențele cu vorbe n-ar trebui să reușească. Se pare totuși că sunt mai mulți inși gata să facă pe semenii lor experiențe cu vorbe decât cei care, asumându-și o îndelungată experiență a cuvântului, știu să le dezamorseze efectele nefaste.

PAROL!

Constatam, nu demult, într-un grup de prieteni apropiați ca vârstă, că nu se mai folosește în ziua de azi, la nici o generație, formula magică a copilăriei noastre: „Pe cuvânt de onoare!" Când trebuia să convingi, când îți era pusă la îndoială sinceritatea, când voiai să închei discuția, ajungea să rostești formula asta, la fel de eficientă ca „Abracadabra!" în momentele de cumpănă din povești. Totul se limpezea și se liniștea ca prin farmec. Nu mai încăpea discuție! Pe de altă parte, când făceai o promisiune greu de ținut sau când spuneai un lucru îndoielnic și ți se cerea să le validezi cu un „Pe cuvântul meu de onoare!" te simțeai înfiorat ca un martor care face declarații sub jurământ, într-o solemnă curte de justiție. Te gândeai bine înainte să spui un asemenea lucru. De câte ori, chiar în jocurile noastre inocente, nu am cerut sau nu mi s-a cerut garanția cuvântului de onoare! Nu-mi amintesc să mi-l fi călcat vreodată, nu cu voie, în orice caz. Chiar copiii mai mari și mai „răi" decât mine, cărora le ceream această garanție, ezitau, se fâstâceau și până la urmă evitau să-și dea cuvântul dacă era ceva care să scârțâie în afirmațiile lor, de obicei cu scuza „nu-mi dau cuvântul pentru atâta lucru!".

Exista și varianta prescurtată: „Pe cuvântul tău? Pe cuvântul meu!" Nu știam, desigur, ce e cuvântul, nici ce e onoarea, dar le intuiam importanța și le prețuiam la

adevărata lor valoare. Simțeam că e riscant să le pierzi. Lumea copiilor are, contrar clișeului închis în adjectivul „copilăresc", un grad de solemnitate și o seriozitate care se pierd pe parcurs. Mizele sunt întotdeauna foarte mari. Lumea în care ne jucam avea cuvânt, noi aveam onoare.

În romanele balzaciene și în secolul balzacian existau afaceri încheiate numai „sur parole", sub jurământul cuvântului dat. *A da* un *cuvânt* era la fel de eficient ca a da un avans în bani sau a lăsa orice altă garanție palpabilă. Ce se întâmpla dacă nu-ți respectai cuvântul? Erai pierdut: ți se întorcea spatele, nu mai puteai face nimic constructiv, erai ca o ființă cu contururile sparte. Paguba era mult mai mare decât cea în bani sau în bunuri.

La Caragiale faimosul „parole d'honneur" a devenit, ca toate celelalte noțiuni, un moft. *Parol*! este onoarea franțuzească în formă dâmbovițeană, cu varianta „Să mor eu!" și altele asemenea. E onoarea supusă legii conservării materiei, a lui Lavoisier: nu se pierde niciodată, nu se câștigă, dar se tot transformă. „Parol! Chiar eu l-am cumpărat...", zice tanti Mița, fără să mintă, de altminteri, la fel cum alte personaje caragialiene spun „Pe ochii mei" și „Zău!", dar și „Pe onoarea mea!". Oricât de ridicole ar fi, în ele mai există noțiunea de onoare și rușinea aferentă, sunt preocupate de acestea („Leanca: Da, domn' judecător, onoarea mea, săru' mâna, nereperată, cum rămâne?"). *Parol*! păstrează încă ceva dintr-o monedă forte, dintr-o garanție. Cuvântul nu și-a pierdut cu totul puterea.

M-am temut și am prețuit întotdeauna valoarea cuvântului înainte de orice. Ar trebui să existe bănci și seifuri pentru cuvinte, ar fi grozav ca tot omul să facă economii de cuvinte și donații de cuvinte și investiții în cuvinte *forte*. Iar vorbele goale, inflația de cuvinte, falsul, să fie un semn de pericol public și să ducă la rapide măsuri de precauție. Cei care stau prost la capitolul cuvinte să

se neliniștească, așa cum se neliniștesc cei care n-au destui bani. Și oricine să se bucure *când primește cadou un cuvânt nou*.

Efecte de suprafață și efecte de adâncime au toate cuvintele pe care le rostim, nu mă îndoiesc de acest lucru. Nu știm niciodată sigur pe cine atingem, pe cine lovim sau pe cine ajutăm cu vorbele pe care le aruncăm, uneori țintit, alteori necugetat, în apele prezentului.

Valoarea cuvântului creator în primul capitol din *Geneză*, apoi cea dintâi frază din *Evanghelia lui Ioan*, „La început a fost Cuvântul", și *logosul* din filozofia greacă, noțiune complexă, care depășește cu mult ceea ce numim azi „cuvânt", dialogul platonician *Cratylos* și câte altele ar fi suficiente motive pentru a da mai mare importanță cuvintelor și felului în care le folosim sau le irosim. Scriitorii au înțeles, fără îndoială, bine valoarea cuvântului, iar artele lor poetice o dovedesc. Petrarca spunea: „Cuvântul este un mare revelator al sufletului și sufletul este cel ce îndrumă cuvântul" (*Scrisori familiare*, trad. G. Lăzărescu), diferența dintre ele fiind că unul, sufletul, stă închis „în piept", celălalt se prezintă public. „Trebuie să avem grijă atât de cuvânt, cât și de suflet", spune Petrarca, astfel încât cuvântul să fie sobru și sever față de suflet, iar sufletul „să știe să fie într-adevăr măreț".

În epocile totalitare cuvintele devin vide sau se pervertesc, se falsifică. Un scriitor care a circulat în samizdat în Uniunea Sovietică, Serghei Dovlatov, azi foarte popular în Rusia, compară, într-un roman, cuvintele cu paharele: unele sunt pline de conținut, altele sunt ca paharele răsturnate, din care conținutul s-a scurs. Personajul care face afirmația știe ce vorbește: este un mare băutor. Că autorul prețuia cuvintele și realitatea pe care acestea n-o mai acopereau se vede din destinul său în comunism: „M-am născut într-o familie nu prea unită. La școală n-am dovedit prea multă sârguință. Am fost exmatriculat din facultate.

Am făcut armata – timp de trei ani – ca gardian într-un lagăr de muncă. Am scris povestiri pe care nu le-am putut publica. Am fost nevoit să-mi părăsesc patria". Într-adevăr, în 1978 Dovlatov emigrează și abia de atunci cuvintele lui încep să însemne ceva.

Trăim o epocă în care nu se mai spune „Pe cuvântul meu!", „Pe onoarea mea!", „Pe cuvânt de onoare!". S-a pierdut și înțelesul expresiei „om de cuvânt". Onoarea s-a subțiat și ea, iar rușinea dezonoarei a dispărut cu totul, e datată. Nu mai avem nici măcar consolarea lui *Parol*! Avem, în compensație, o mulțime de parole.

FAN, FANATIC

Spre sfârșitul anului 2001 am cunoscut un poet arab. Trăia de multă vreme în Europa și își luase un pseudonim mitologic flatant. Se afla, adesea, pe listele nominalizărilor la Premiul Nobel pentru literatură. Am citit câte ceva din poezia lui, în diferite traduceri, firește, și mi s-a părut că scrie bine. Mi-a dăruit la un moment dat un poem în arabă, caligrafiat elegant cu cerneală neagră, pe un carton alb, ornat pe modelul colajelor avangardiste (avea obiceiul să lipească pietricele adunate de pe stradă și bucăți de stofă) și a spus că fusese compus pentru mine. Nu a vrut cu nici un chip să-mi traducă poemul, învăluindu-l într-un mister cam inconfortabil. La rândul meu, i-am dat un poem de Gellu Naum, scris într-o limbă inexistentă și intraductibilă, în cuneiformele visului. De altfel, poetul cu nume grecesc avea obiceiul să facă doamnelor din jur asemenea cadouri literare, al căror înțeles îl păstra întotdeauna pentru sine. Vorbea o franceză frumoasă, care-ți gâdila plăcut urechile, la fel ca modul lui politicos, chiar galant, de a se adresa femeilor. Părea format pe tiparul omului de lume francez și era, în plus, un ins liniștit, zâmbitor, discret. Așa că, într-un mic Babel modern, alcătuit din tot felul de limbi ale pământului, mă reconforta să conversez cu el în limba lui Rimbaud. Până într-o zi când, la un pahar de vin roșu, poetul a mărturisit cât îi admiră pe „copiii" care și-au dat viața,

la 11 septembrie abia trecut, într-un gest de sacrificiu maxim pe care, orice s-ar spune, nu poți să nu-l aplauzi, zicea interlocutorul meu. Și-au dat totuși viața, spunea el mereu, ca suprem argument al admirației. Nu mai țin minte ce am răspuns și cu ce fraze am încercat să-l contrazic, dar de atunci m-am refugiat ca-ntr-un adăpost fortificat în alte limbi din jur, pe care, din fericire, poetul nu le vorbea. Lucrurile nu s-au încheiat însă aici. S-a organizat o seară de lecturi din opera marelui poet și, după câteva texte mai vechi, autorul și-a citit cele mai recente creații: poeme vădit antiamericane, de altfel nu rău scrise, cu aluzii la evenimentele încă atât de recente, că resturile turnurilor gemene, cu cadavrele pe care le acoperiseră cu tot, nu fuseseră încă bine îndepărtate. Și, din nou, în vers, înduioșarea bine mascată în metafore față de gestul de sacrificiu al frumoșilor tineri. M-am gândit să mă scol și să ies din încăpere. N-am avut curajul s-o fac (din politețe față de gazde, din oroare față de gesturile care te aduc în centrul atenției), însă lașitatea mea și poezia lui m-au costat o noapte de nesomn și multe zile de frământări.

M-am gândit atunci – și n-o făceam pentru prima dată – la ceea ce mă sperie cel mai mult să descopăr la un „semen" de-al meu: fanatismul. Nu știu când mi-a intrat în sânge teama de fanatici – mi se pare că o port în gene de generații întregi –, dar este sigur că e lucrul care mă înstrăinează cel mai mult de un om. Am sentimentul că fanaticul e dintr-o specie diferită, cumplită, amenințătoare pentru esența omenească, pentru fragilitatea firului ei de viață vie. N-am folosit niciodată admirativ cuvântul *fanatism*, deși tradiția literară îl acceptă uneori ca sinonim al pasiunii maxime, iar vorbitorii mai neglijenți cu nuanțele limbii confundă uneori *fanatic* cu *fan*. E o greșeală, desigur. Fanul e numai jumătate de fanatic. Jumătatea bună. Când fanul se transformă în

fanatic, apar răul și crima: Mark Chapman descărcând cinci gloanțe în John Lennon, la New York, pe 8 decembrie 1980. Mark Chapman fusese cândva unul dintre milioanele de fani ai lui Lennon. Cel mai cunoscut dintre cei patru Beatlesi îl vrăjise atât de mult, încât încerca să-i imite – deși, mai degrabă dolofan, nu-i semăna defel – atât înfățișarea, cât și viața. La un moment dat una dintre cele două vieți ajunsese să fie în plus: originalul stânjenea copia. Era prea liber. Nu i se supunea. Cu două ore înainte de a-l omorî, Chapman îi ceruse un autograf lui Lennon, îi strânsese mâna. Erau gesturi de fan. Apoi, la ora 22.49, la intrarea hotelului spre care se îndreptau Lennon cu soția lui, fanul se transformă brusc în fanatic, iar însemnul metamorfozei este un pistol de calibrul 38. La numai câteva ore, în declarațiile date poliției, Chapman e liniștit, nu se apără, spune chiar că o compătimește pe Yoko Ono. Mai să-l admiri, dacă ai suflet de poet. Spune că a auzit, în capul lui, o voce poruncitoare: „Fă-o! Fă-o!"

Pasiunea și fanatismul se aseamănă, poate, printr-un anume fel de a te lua în posesie, printr-o preocupare obsesivă și prin nevoia de a le împărtăși, și pe una, și pe cealaltă, cu alții, de a-i convinge să se lase cuceriți de ceea ce ți se pare ție că e o bucurie. Pentru pasionați, această bucurie e un lucru pentru care viața merită trăită, dată, pentru fanatici e un lucru pentru care viața merită luată, deturnată de la ținta ei inițială, manipulată. Presa l-a numit pe Chapman „a deranged fan". Fanul deranjat la minte, alienat, poartă numele de fanatic.

Pasiunea, de orice fel ar fi ea, literară, erotică, sportivă etc., cunoaște momente de oboseală, de îndoială, de descurajare. Fanatismul este neobosit, e de neoprit în cursa lui, de neclintit în „credința" lui. Îmi amintesc un film polițist în care personajul principal, criminalul, era un om cumsecade, cu soție și copii, bun vecin, bun coleg,

plătitor de impozite și cetățean-model, din categoria „nu omoară o muscă". Numai că, din când în când, omul primea un telefon și i se spunea un cuvânt, de pildă *America*, și apoi un nume. În acea clipă se producea metamorfoza: omul pleca de-acasă ca o mașină teleghidată, nu mai auzea și nu mai înțelegea nimic, și nu putea fi oprit prin nici o metodă până când nu ucidea persoana care îi fusese indicată. Fanaticul e un om teleghidat, hipnotizat, programat. Pare cumsecade și oarecare până când apeși, din greșeală sau voit, pe butonul care-l transformă în robot și-l face să uite de rațiune, de argumente, de dragoste, de bun-simț. Prin pasiune, îmbogățești lumea din jur, îi adaugi acel ceva care, pentru tine, dă sens lumii, adică unui întreg făcut din nenumărate alte obiecte ale altor pasiuni. Prin fanatism lumea e sărăcită, împuținată, redusă la un singur și obligatoriu crez. Pasiunea produce bucurie, emoții pozitive, admirație, efuziune. Fanatismul–mânie, încrâncenare, idolatrie. Pasiunea veghează cu dragoste asupra obiectului ei, nu se teme și nu se supără, fanatismul îi supraveghează cu ochi și arme de paznic pe cei care nu sunt adepții săi, se teme de trădători. Nici umorul nu se poate apropia de obiectul fanatismului, întotdeauna tabu. Pasiunea iradiază căldură și zâmbet, fanatismul – o răceală de moarte. Pasiunea e liberă, fanatismul e încarcerat. Pasiunea e sarea pământului, fanatismul e otrava lui. Secolul 21 a început sub semnul fanatismului.

11 septembrie

DACĂ...

Era spre sfârșitul anilor '80. În ciuda unor optimiști, era greu de crezut că în România se va schimba ceva în următorii ani. Locuiam într-o mansardă studențească, deși nu mai eram studentă, ci profesoară de română, franceză și, ocazional, latină, la o școală din afara Bucureștiului. Pe peretele de lângă pat scrisesem cu cretă albastră *Ô saisons, ô, châteaux, / Quelle âme est sans défauts?* Și le spuneam prietenilor traducerea liberă a lui Șerban Foarță: „O, vacanțe, o, castele, / Vai de păcatele mele!" Mergeam la un cenaclu literar, dar îmi era greu să-mi închipui că aș putea publica vreodată ceva din încercările mele scriitoricești. Într-o zi, m-au vizitat în mansarda mea Bogdan Ghiu și Florin Berindeanu, foști colegi mai mari de facultate. Mi se pare că Bogdan era șomer – lucru care în acele timpuri echivala aproape cu o infracțiune și, drept urmare, nu-ți asigura cel mai mic ajutor de șomaj –, iar Florin era, la fel ca mine, profesor de română la nu știu ce școală. Ei bine, Bogdan Ghiu avea o propunere constructivă de publicare, care pentru mine și Florin ar fi reprezentat, zicea, un excelent debut, iar pentru el, o minimă sursă de venit. O carte la care să colaborăm toți trei: „Locul de veci al unor scriitori români".

Spunea că a găsit și o editură, chiar de acolo i se propusese tema: Editura Sport-Turism. Am fost puțin surprinsă de numele editurii, în raport cu tema, mai degrabă,

cum să spun, statică, dar Bogdan Ghiu m-a liniștit: un pic de sport sau de turism, cum preferam să-i zicem, prin cimitirele țării, ne va prinde bine, n-aveam altceva de făcut decât să identificăm mormintele scriitorilor trecuți în lumea drepților. De altfel pe cei mai mulți îi aveam la îndemână, la Bellu, mai erau câțiva la Cernica și cu asta Bucureștiul e bifat împreună cu jumătate din literații români. Trebuia să ne străduim să dăm de urma celorlalți, iar mie îmi reveneau, de drept, Brașovul și apoi, vreau-nu-vreau, Sibiul. Bogdan Ghiu își putea alege orașele sudice – Constanța natală și cei care-or fi în pământul Craiovei, iar lui Florin îi rămânea, dacă era de acord, Moldova, în principal Iașiul, cu Eternitatea. Să vedem ce facem cu cimitirele din Timișoara, Arad, Cluj – le împărțim frățește, nimeni nu va fi nedreptățit. Recunosc, eu, una, am fost imediat entuziasmată, eram gata să cercetez, să fac „muncă de teren", să mă plimb pe aleile liniștite, cu simetrice pietre de-o parte și de alta. Să copiez, cu agenda în mână, anii uniți de cratima vieții, să contabilizez greșelile din dicționare. Mă simțeam ca Cicikov din *Suflete moarte*. Nu știam pe atunci că și favoritul meu Vargas Llosa își câștigase cândva pâinea zilnică dintr-o muncă asemănătoare, că atunci chiar că nu m-ar mai fi oprit nimeni. Oricum, la douăzeci și ceva de ani, moartea era numai bună ca temă de cercetare.

Ne-am izbit însă de o opoziție vehementă și neașteptată din partea lui Florin Berindeanu. Nu voia cu nici un chip să accepte munca de cimitir, ba a început chiar să ne privească pieziș, ca pe niște perverși de un tip aparte. Cât despre el, se declara, fără să se rușineze, necrofob: „Pe mine să nu contați, n-o să mă prindeți prin cimitire, nu, absolut sigur!" Ne-am oferit să-l însoțim, să mergem câte doi în expediție – dar Florin n-a cedat. El lucra la o ediție critică C.D. Ollănescu, zis Ascanio, avea așadar o alternativă de debut, fie el și atât de discret. Curând apoi

a venit 1989, iar glorioasa carte cu trei autori despre „Locul de veci al scriitorilor români", care mi-ar fi marcat debutul în viața literară, a fost uitată. Florin a plecat în America, unde și-a dat doctoratul și a devenit profesor, Bogdan a publicat poezie, a mers la Paris să-și dea doctoratul în sau cu Derrida, a tradus enorm, între altele, *Surveiller et punir* de Michel Foucault, a devenit profesor la Universitatea „Media" – Fundația PRO. M-am întâlnit cu el la o aniversare a *Dilemei Vechi* și nu știu cine i-a amintit cui de episodul cu planurile noastre nerealizate de publicare.

Literatura e un joc cu *dacă*: alternative, lumi posibile, evadare din plasa cu ochiuri dese a realității. În numele literaturii, îmi place, uneori, să-mi regândesc viața sub semnul lui *dacă*, să o tulbur cu evantaiul variantelor, mai bune sau mai rele, în care *nu* mi s-a concretizat viața.

Dacă am trăi și acum în comunism... aș face în continuare naveta la Roata de Jos, județul Giurgiu. Ar fi al 23-lea an de navetă. Știu cum arătau profesoarele care făceau naveta de mai bine de 20 de ani: ca după o lungă boală grea, ofilite înainte de vreme, cu cel puțin 15 ani mai bătrâne decât vârsta lor, cu disperarea adâncită în fiecare rid, cinice, insensibile și resemnate. Aș preda un fel de ABC literar la clasele V-X, tot *La Vulturi!* (semnificația titlului, semnificația semnului de exclamare) și tot *Mări sub pustiuri* (semnificația titlului); din Arghezi *Belșug* („El, singuratic, duce către cer, / Brazda pornită-n țară de la vatră..."), din Voiculescu doar *Imn muncii* („Viteji ostași ai Muncii, un glas obștesc vă cheamă..." – ce înseamnă „robacea muncă"?), din Labiș doar *Comunistului*: „Sufletul tău nu-i ascuns, /Larg, ți-l deschizi în afară, / Totuși deplin i-am pătruns/ Cea mai intimă cămară?" (identificarea paradoxului), din Nichita Stănescu *Patria română*: „Patria ne-a fost pământul/ Unde ne-au trăit stră-

moșii, / Cei ce te-au bătut pe tine, / Baiazide, la Rovine…" (ce semnificație are succesiunea timpurilor din cele trei strofe: ne-a fost pământul, ne e pământul, ne-o fi pământul?). Aș fi nevoită să-i trec pe analfabeți, ca să se poată raporta o promovare de 99% sau chiar 100%. În schimb, când aș întâlni câte un elev cu adevărat talentat, aș renunța să-i dau să citească în plus, știind din experiențele mele anterioare că tot muncitor la bandă rulantă ajunge și că e mai bine pentru el să fie abrutizat decât sensibil. Aș mânca în continuare feliile de pseudosalam străduindu-mă să scot mai întâi din ele oscioarele și zgârciurile și aș cumpăra pâine fărâmicioasă, dată pe cartelă. N-aș avea buletin de București și orice apariție a unui milițian m-ar face să mă simt, din cauza asta, vinovată.

Aș fi reușit totuși să debutez pe la 30 de ani la Editura Sport-Turism într-o carte despre *Locurile de veci ale scriitorilor români*, semnând-o cu Bogdan Ghiu (de altfel bine primită de critici, care ar aprecia minuția cu care am cercetat crucile și ar socoti-o subversivă prin prezența unor nume neagreate de partid. De altfel însăși ideea de cruce ar fi socotită subversivă). După care, poate, după încă zece ani de așteptare, la 40 de ani, aș fi putut să public și firavul meu volum de versuri, și mai firav prin eliminarea unor poeme de către cenzorii nevăzuți și, desigur, cu titlu schimbat, cum mi s-a și propus: *Nervuri* în loc de *Lenevind* (verbul *a lenevi* nu are ce căuta într-o societate harnică). N-aș fi citit nici o revistă interbelică și n-aș fi reconstituit nici o lume dispărută. Într-un fel, n-aș fi existat.

Ar trebui, pentru simetrie, să spun și cum ar fi arătat viața mea *dacă* m-aș fi născut și aș fi trăit tot timpul într-o lume liberă, cu burse și plecări în Europa încă din facultate, cu citit pe săturate orice, cu acces la informație sau, altă variantă, *dacă*, vorba lui Eugen Ionescu, m-aș fi născut în Franța. Dar adevărul e că n-am habar cum ar fi fost.

TOPOGRAFIA NEMURIRII

Pentru scriitori, inconfortul nemuririi începe atunci când devin adrese. Harta Bucureștiului seamănă cu o bibliotecă în care un proprietar pasionat de cărți a ținut cândva ordine, cu gândul la afinități și la valori, dar în care au intervenit apoi nenumărate mâini străine care au făcut vraiște armonia de odinioară. Puține cărți și-au păstrat locul inițial, lipsesc titluri importante, câte un nechemat se strecoară între volumele de raftul întâi, epocile se amestecă, seriile rămân desperecheate.

La fel ca în viață, scriitorii sunt urmăriți de capriciile soartei și în posteritate: unii s-au ales cu piețe și bulevarde, alții, cu câte o alee sau o intrare (care, de mică ce e, e marcată pe hartă cu o cifră), unii stau în centrul atenției, alții sunt marginali, adică în zone în care nici taximetriștii nu se aventurează, unii stau în lux, alții, mai la mahala, unii stau lângă rude și prieteni, alții sunt vecini cu te miri cine. I.L. Caragiale, privit în timpul vieții cu o anume suspiciune, abia dacă are după moarte o străduță, în același timp centrală și dosnică, adică puțin umblată, și o intrare. Este vecin cu Maria Rosetti, care, exact ca pe vremea când trăia, stă alături de C.A. Rosetti, îl urmează, ca să nu spunem că îl urmărește. Rosetti are însă și o piață, cu statuie, doar pentru el. De altfel pașoptiștii sunt bine reprezentați topografic: istoria le-a dat bulevarde și piețe centrale, în timp ce literatura –

întotdeauna afacere păguboasă – abia dacă le-ar fi dat o uliță prost pavată. Împreună cu Lunca Siretului și Peneș Curcanul intră în ghidul Bucureștilor strada Vasile Alecsandri. Oricum, mai puține onoruri decât în viață. Eminescu are o stradă lungă, fără vecinătăți literare, deși în București există strada Epigonilor și strada Floare Albastră, străduța Ipotești, precum și, pentru sentimentali, intrarea Veronica Micle. Creangă nu are stradă în București, ca un moldovean ce se află, în schimb bănățeanul Slavici, da, o străduță și o alee, Păcală, care poate intra tot în contul lui. Mă bucur că Petre Ispirescu, al cărui jurnal a fost pentru mine o revelație, e bine încadrat: din strada lui se duc și vin strada Făt-Frumos și strada Ileana Cosânzeana. La fel de potrivit e așezat Ion Budai-Deleanu, unul dintre puținii scriitori căruia posteritatea nu i-a păstrat chipul, ci poema (și strada): stă lângă strada Muzelor și strada Olimpului. În schimb strada Cenușăresei, din alt cartier, se întâlnește, neașteptat, cu strada Titu Maiorescu, ca o glumă a anilor '50.

Ajungem la interbelici. Strada Liviu Rebreanu duce în Balta Albă (care i s-ar fi potrivit mai degrabă lui Alecsandri) și are aspect de bulevard estic. Faptul că se întinde doar între blocuri are un sens: Rebreanu s-a mutat la un moment dat la bloc (noutate în epocă) și a consemnat asta în jurnal. Desigur, un alt fel de bloc decât cele de pe strada lui de acum. Sebastian a dobândit o stradă (se învecinează cu Ispirescu), iar prietenul său Eliade, un bulevard, în capătul opus al Bucureștiului, ca și cum posteritatea ar fi vrut să-i despartă pentru totdeauna. Galaction își întinde strada pe lângă *Cimitirul israelit*, ceea ce cu siguranță nu-l supără, întrucât și în cele mai antisemite perioade istorice i-a apărat curajos pe evrei. Pe partea cealaltă, strada Bacovia, nu departe de încă două-trei cimitire. Mult mai bine sunt plasați, la câteva străzi distanță, într-o zonă civilizată, între cartierul muzicienilor

și cel al capitalelor, G. Călinescu (casa lui a creat noul nume al străzii lui) și Tudor Vianu. Ceva mai încolo, o mică intrare pentru un mare scriitor: Camil Petrescu. Eugen Lovinescu e în cartierul gării, ceea ce ar trebui pus în legătură cu oaspeții săi călători.

Lângă Grădina Botanică se află, foarte singuratică, intrarea Constantin Noica și, pe lângă spitalul Militar, strada aceluiași, care se intersectează brusc cu Bulevardul Dinicu Golescu, de care trece la repezeală. Asemenea întâlniri, la colț de stradă, potrivite sau nu, abundă: Grigore Alexandrescu și Alecsandri, G.M. Zamfirescu și Nicolae Filimon, Mircea Eliade cu Molière, Șt.O. Iosif cu rivalul Anghel și cu Cerna, bulevardul Goga cu străduța Blaga, Alexander von Humboldt cu... Ion Morțun. Fantezia posterității n-are limite.

Dintre numele care lipsesc din biblioteca stradală a Bucureștiului sunt Costache Negruzzi (există doar fiul său, Iacob, poate pentru că a trăit atât de mult încât să fie contemporan și cu strada Eminescu, și cu intrarea Camil Petrescu), Mihail Sadoveanu (există, în schimb, strada Baltagului), Ion Barbu (ironia soartei face să fie reprezentat doar un tiz al său, sergent), Cioran și Ionesco, Urmuz, Geo Bogza, suprarealiștii. În schimb, cred că am putea suporta cu bine pierderea din biblioteca pașilor noștri a lui *Theodor Neculuță, poet*.*

---

* Harta pe care am consultat-o e din 1998-99. Eventualele scăpări sau schimbări trebuie puse pe seama ei (n.a.).

ȚARA DRAGONILOR

Nu știu dacă are vreo legătură cu patriotismul, dar eu tresar de câte ori e pomenită România în vreun film pe care-l văd, de parcă ar fi vorba acolo de un prieten vechi, de o rudă dragă sau chiar de mine însămi. E întotdeauna util să te uiți în oglinda din mintea celuilalt, să te vezi așa cum te vede „străinul". Eu, care în acea clipă mă identific, chiar fără fior patriotic, cu România, am apărut în ochiul cinematografic al străinului în cele mai instructive ipostaze. Voi descrie doar câteva, mai recente.

La începutul anului, din motive de cultură generală, am hotărât că e timpul să umplu un gol de informație și să văd un *Harry Potter.* S-a nimerit să fie primul din serie, cel cu piatra filozofală. Junii familiei m-au asigurat că e acceptabil, pot să mă uit. „Cu sufletul meu de-acum", vorba poetului, prefer să cer detalii înainte de a mă duce la un film. Verdictul era corect, la fel și filmul, însă nu mi s-a părut o capodoperă a genului. La un moment dat, drăgălașul Potter și prietenul lui mai bondoc și mai intelectual (șahist) sunt singurii din toată școala de vrăjitorie care nu pleacă acasă în vacanța de Crăciun. Harry Potter pentru că e orfan, iar micul șahist pentru că părinții săi, specialiști într-un domeniu mai rar, dragoneria, sunt plecați tocmai în părțile noastre de lume, *în România,* ca să vâneze sau să studieze specia. La sfârșit, mi-am împărtășit

uimirea junilor familiei: „Toate ca toate, dar România, *țara balaurilor*, și încă într-un film pe care-l vede tot mapamondul, ba chiar mai grav, generația următoare, *viitorul* lumii?" Generația următoare din casă, care în multe privințe s-a dovedit mai realistă decât mine, mi-a răspuns cu chibzuială: „Tot e bine, măcar așa se aude și de noi, altfel cine să știe de România?" Nimic de zis. Ca să nu pară că sufăr de complexe de inferioritate națională, n-am mai spus cu glas tare că pe harta din imaginarul omului contemporan în dreptul României va fi în curând o inscripție *Hic sunt dracones*. Un lucru e limpede: alegerea din *Harry Potter* nu a fost arbitrară. Vânătoarea de dragoni sau de balauri n-ar fi putut să aibă loc în Franța, în Germania sau în Italia, ar fi un lucru greu de înghițit, chiar într-un film de copii. Dar cu România balaurii se armonizează. Din motive pedagogice m-am abținut să dezvolt aceste idei față de tineretul casei.

Nu era prima experiență a reflectării României pe pânza ecranului, pe care o trăiam în felul acesta. Într-un film de acțiune văzut la televizor cu câteva luni în urmă și făcut după toate regulile artei, sosește, în America, o polițistă englezoaică. Deșteaptă foc, îi complexează curând pe colegii de peste ocean care o admiră pentru nebănuitele ei calități, servite cu artă, una câte una. E prins un mare răufăcător, se pare că român, dar pe care ea, inteligenta profesionistă, nu-l crede vinovat, spre cinstea ei și a răufăcătorilor români. Din păcate, nimeni nu poate vorbi cu arestatul ca să lămurească lucrurile și se caută un traducător. „Lăsați-mă să vorbesc eu cu el!" spune, cu accentul ei britanic, polițista. „Cum, *știi și românește*?" o întreabă colegul din New York, cu aerul cu care ai întreba pe cineva dacă a călătorit *și* pe Marte. Așteptam cu sufletul la gură răspunsul strivitor al polițistei, care

să facă dreptate, o dată pentru totdeauna, micii noastre limbi. Iar ea, cu aerul ei subtil și cuceritor, a spus: „Glumești, cine s-ar obosi vreodată să învețe româna?" Se vede că e englezoaică, mi-am zis cu ciudă, n-a auzit de corectitudinea politică. Ar trebui protestat oficial, în numele minorității vorbitorilor de limbă română! M-am consolat cu bancul care circula odinioară, cel cu polițiștii și limbile străine, și am conchis, cu tristețe, că poliția e peste tot la fel, nu degeaba apare mereu în scenarii negative. Chiar un polițist, de data aceasta adevărat, le recomanda la o emisiune pe RTL celor care fac cumpărături alese de pe internet să nu aleagă ca loc de plată cine știe ce parcare pustie sau ce loc din *Valachei*, adică din Valahia noastră. Mi s-a părut ciudată asocierea Valahiei cu o parcare pustie, dar în mintea poliției occidentale lucrurile se vede că se leagă.

Cercetând posibilitățile de distracție de pe diversele posturi de televiziune, am dat într-o seară de un serial, *Căutătorii de comori*, în care o redutabilă echipă de savanți-acrobați-luptători americani e trimisă la București. Orașul adoptiv al vieții mele apărea – acțiunea se petrecea în zilele noastre – ca un târg texan din secolul 19, loc al celor mai ciudate primejdii, cu pistolari, cu oameni care nu se știe ce limbă vorbesc, în orice caz una exotică, dar care se întâmplă să știe și franceză, singurul lucru apropiat de adevăr. Am privit episodul în întregime. În scurt timp căutătorii de comori părăsesc Bucureștiul și, mergând prin locuri sălbatice dintr-o țară a nimănui, ajung la o șatră de țigani foarte stilați, de o curățenie impecabilă, cu un fiu al bulibașei de tip *latin lover*, un soi de Enrique Iglesias, dar mai blând, mai cult și mai bântuit de întrebări existențiale profunde. La sfârșitul episodului, România îți rămânea în amintire ca țara pistolarilor

bucureșteni, a romilor cu educație aleasă și a coroanelor de aur care zac (sub pământ) la tot pasul. Despre nenumăratele referințe cinematografice pe care le adună Transilvania mea natală, ce să mai vorbim... E țara lui Dracula și a vampirilor cărora noaptea le cresc caninii, ca ghioceii în primăvară. Un ținut *horror*, cu castele și prinți cu ochi negri, hipnotici, bărbați care-și înfig una-două dinții neșlefuiți în gâtul de lebădă al iubitei. Sursa pare inepuizabilă și nu cred că trece anul fără o nouă peliculă pe temă.

Dar nu numai filmele de azi ne fac reclamă gratuită, ca să se mai audă și de noi în lume. Hrănită cu lecturi ale călătorilor străini prin România din secolul romantic, de la Richard Kunisch, inspiratorul lui Eminescu, până la diverși diplomați francezi, am avut o întoarcere cam abruptă la realitate când am găsit într-unul din romanele lui David Lodge, cred, dacă nu cumva chiar ale favoritului meu Julian Barnes, o referire sarcastică la „doctoratul luat la București". O apreciere globală și foarte comică în context, după modelul referirilor din prozele sfârșitului de secol 19, în care câte un personaj profesor vine cu un doctorat din... Africa, „mai plin de colb decât de învățătură". Nu mă plâng, deși fraza cu pricina mă include și pe mine: chiar fotbaliștii români, prețuiți și cunoscuți în lume infinit mai mult decât universitarii români, se aleg din când în când cu câte o mitizare de tip „țiganii din echipa României".

Cred că lucrurile sunt limpezi. România este, în oglinda contemporaneității, o țară cvasimitică în care balaurii și vampirii conviețuiesc pașnic în frumoase peisaje sălbatice. Locuitorii acestor ținuturi sunt sau mafioți, sau țigani (aceștia din urmă ori foarte stilați, ori fotbaliști), iar limba

lor e o ciudățenie de neînțeles. Cum s-ar zice, ne-am făcut de basm.

La urma urmei, nu e nici o nenorocire. Mă gândesc la povestea frumosului portret-spirală pe care Brâncuși i l-a făcut lui James Joyce. Scriitorul s-a grăbit să i-l trimită, în plic, tatălui său. Când a văzut spirala, bătrânul Stanislaus Joyce a replicat: „Jimmy s-a schimbat destul de mult în ultima vreme." Așa și noi.

CUPRINS

Partea a II-a

CĂRȚILE CARE NE SEAMĂNĂ

Partea a III-a

ÎN ȚARA DRAGONILOR